

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

**UMUT MEKANLARINDAN KENTSEL DÖNÜŞÜM ALANLARINA
TOPLUMSAL HAREKETLİLİK**

Ferhat ARIK

Doktora Tezi

Ankara, 2017

UMUT MEKANLARINDAN KENTSEL DÖNÜŞÜM ALANLARINA
TOPLUMSAL HAREKETLİLİK

Ferhat ARIK

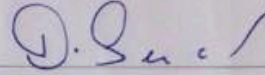
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

Doktora Tezi

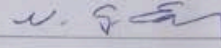
Ankara, 2017

KABUL VE ONAY

Ferhat ARIK tarafından hazırlanan "Umut Mekanlarından Kentsel Dönüşüm Alanlarına Toplumsal Hareketlilik" başlıklı bu çalışma, 21.06.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Dolunay ŞENOL (Başkan)

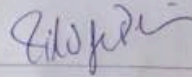
Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN (Danışman)

Doç. Dr. Serdar SAĞLAM

Doç. Dr. Birsen ŞAHİN KUTÜK

Yrd. Doç. Dr. Nilüfer ÖZCAN DEMİR

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

20.07.2017

Ferhat ARIK

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

- **Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.**

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

- **Tezimin 2020 tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.**

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

- **Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.**

- **Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi**

20/07/2017

Ferhat ARIK

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Nevin Güngör Ergan danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Arş. Gör. Ferhat ARIK

Babam; Őemsettin Arık
ve
Oğlum; Enver Selim'e
İthafen

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında bilgi, tecrübe ve zamanını benimle paylaşan, ilgisini ve desteğini hiçbir zaman benden esirgemeyen ve çalışmanın gerçekleşmesi dışında hayattaki duruşu ile bana her zaman rehberlik etmiş olan; kıymetli danışmanım, hocam Prof. Dr. Nevin Güngör Ergan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmada önemli katkıları ve destekleri olan, her durumda ve şartta yardımını benden esirgemeyen aynı zamanda tez izleme komitesi üyesi olan hocam Doç. Dr. Birsen Şahin Kütük'e ve Doç. Dr. Serdar Sağlam'a teşekkürü bir borç bilirim. Bununla birlikte tez sınav jürisine katılarak ilgilerini ve katkılarını benden esirgemeyen Prof. Dr. Dolunay Şenol'a ve Yrd. Doç. Dr. Nilüfer Özcan Demir'e teşekkürlerimi sunarım.

Gerek bu çalışmayla ilgili düşüncelerini gerekse hayata dair bütün meseleleri konuşmaktan büyük zevk aldığım, akademisyenliğe dair benim için rol model olan değerli hocam Doç. Dr. Abdulkerim Sönmez'e de teşekkürlerimi ve saygılarımı bu vesile ile sunmak isterim.

Bu tezin gerçekleşmesinde katkıları olan başta annem, babam ve kardeşlerime, tez yazım sürecinde maddi ve manevi bütün şartları benimle birlikte deneyimleyen eşim Işıl'a, tezin ortaya çıkmasında dolaylı ve doğrudan katkıları olan; kardeşim Gülfidan'a, kıymetli dostum Ömer Arslan'a ve kendisi de bir akdereli olan ve özellikle verilerin toplanmasında büyük katkısı ve emeği olan sevgili meslektaşım Levent Taş'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

ÖZET

ARIK, Ferhat. *Umut Mekanlarından Kentsel Dönüşüm Alanlarına Toplumsal Hareketlilik*, Doktora Tezi, Ankara, 2017.

Türkiye’de kentler 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tarımda meydana gelen yapısal dönüşüme bağlı olarak yoğun göç dalgalarına maruz kalmıştır. Göç neticesinde kentlerin nüfusu önemli oranda artarken, sanayileşme sürecini henüz tamamlamamış olan kentler göçmenlere istihdam alanı yaratamadığı gibi barınabilecekleri konut arzı da gerçekleştirememiştir. Bu sürecin zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkan gecekondular, enformel olarak kentlerdeki konut sorununa bir çözüm yolu olmuşlardır.

Bu araştırma, 1950 sonrası Türkiye’sinde meydana gelen toplumsal ve ekonomik dönüşümün gecekondular tarafından nasıl yaşandığını anlamaya çalışmaktadır. Kırdan kopan göçmenin çiftçilikten kent işçiliğine geçişine hizmet eden yapısal faktörler ile göçmenin kentte var olabilmek adına geliştirmiş oldukları stratejiler birlikte incelenmiştir. Gecekondular ve gecekondular tarihsel ve toplumsal şartların çok boyutlu bir sonucu olarak incelenmiş, gecekondulu kendi sınıfsal pozisyonları çerçevesinde ele alınmış ve kentle girmiş oldukları mücadele kendi gözlerinden aktarılmıştır.

Göç sonrası dönemde politik tutum göçmenler için umut mekanları haline gelen gecekonduların kentte kalıcı olmasını sağlayarak gecekondularını kentin bir parçası haline getirmiştir. Gecekondulu emeğinin ise ithal ikameci ekonomik sistem açısından vazgeçilmez hale gelmesi ile birlikte gecekondulunun ucuz emek arzı ekonomik sistemin devamlılığı için önemli bir işlev haline gelmiştir. Böylece umut mekanları bir tür emeğin mekânsal yansıması olarak ortaya çıkmıştır.

Dayanıma dayalı ağ türü ilişkiler, kır ile kültürel ve ekonomik ilişkilerin sürdürülmesi, aşamalı kentleşme, azim ve fedakârlık, yatay hareketlilik (yüzer-gezerlik), gecekonduların değişim değeri, eğitim imkanlarının kullanılması gibi gecekonduların toplumsal ve kültürel özellikleri gecekonduları Batı’daki yoksulluk mekanlarından ayıran en önemli özellikler olurken bunun yanı sıra bu özellikler göçmenlerin kente tutunmalarının ve toplumsal hareketlilik sağlamalarının temel dinamikleri olmuştur.

Gecekondulularda özellikle çocukların eğitimi yoluyla kuşaklararası dikey toplumsal hareketlilik sağladıkları görülürken, gecekondular 1980 sonrası çıkarılan yasalarla kentin işgalcileri

olmaktan kurtulmuşlar ve kentsel dönüşüm ile birlikte apartmanlaşma süreci gecekonduluyu kentlerin orta sınıfının bir parçası haline getirmiştir.

Anahtar Sözcükler

Göç, Gecekondu, Gecekondu, Umut Mekanları, Kentleşme, Kentsel Bütünleşme, Toplumsal Hareketlilik, Kentsel Dönüşüm

ABSTRACT

ARIK, Ferhat. *Social Mobility From Hope Of Place To Urban Transformation*, Ph. D. Dissertation, Ankara, 2017.

Cities in Turkey have been exposed to intense migration waves depending on structural transformation taking place in agricultural since the second half of the 20th century. As a result of migration, while populations of the cities increased considerably, the cities which did not complete their industrialization period yet could not provide employment and dwelling supply in which they would dwell. Shanties which emerged as an obligatory result of this process informally became a solution for dwelling problem in the cities.

This research investigates how social and economic transformation taking place in Turkey after 1950 was experienced by people living in shanties. The structural factors which served for the immigrant's, who abandoned the rural area, transition to urban labour and the strategies which the immigrant developed in order to survive in the urban are examined together. Shanties and squatters are examined as a multidimensional result of historical and social conditions. The squatters are considered within the frame of their class positions and the struggle they got with the city is given through their own perception.

The political attitude in post-migration period made shanties, which became places of hope for immigrants, permanent in the cities, making them a part of the cities. After the fact that the effort of the squatter became an indispensable part for import-substitution economic system, cheap supply of labour by the squatter became an important function for the continuity of economic system. Therefore, the places of hope arose as a kind of spatial reflection of labour.

Social and cultural characteristics of the shanties such as network type relationships based on solidarity, continuity of cultural and economic relations with the rural area, gradual urbanization, determination and sacrifice, horizontal mobility (free-floating), transformation value of shanties and using educational facilities were the most important properties which distinguish shanties from poverty areas in the West and besides this, these characteristics became the fundamental dynamics through which the squatters held on to the urban and performed social mobility.

In squatter's lives, especially through the education of children, while it was seen that they performed perpendicular social movement, they got rid of perception as being the invaders of the cities through the laws enacted after 1980 and with the urban transformation, the process of building apartments have made them a part of middle class within the cities.

Key Words

Migration, Shanties, Squatter, Places of Hope, Urbanization, Urban Integration, Social Mobility, Urban Transformation

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	iii
ETİK BEYAN	iv
ADAMA	v
TEŞEKKÜR	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
İÇİNDEKİLER	xi
TABLolar DİZİNİ	xv
ŞEKİLLER DİZİNİ	xvi
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KAPSAMI ve YÖNTEMİ	8
1.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi	8
1.2. Araştırmanın Temel Soruları	18
1.3. Araştırmanın Yöntemi	21
1.3.1. Araştırmanın Tasarımı.....	21
1.3.2. Veri Toplama Teknikleri ve Süreci.....	23
1.3.3. Veri Analizi ve Süreci.....	26

1.3.4. Araştırmada Karşılaşılan Güçlükler.....	27
2. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN SORUNALI; İÇ GÖÇ, KENTLEŞME, GECEKONDULAŞMA VE TOPLUMSAL HAREKETLİLİK.....	29
2.1. 1950 Sonrası Toplumsal ve Ekonomik Dönüşüm; Kent, Kentleşme ve Gecekondular.....	29
2.2. Kentlerde; Mesleki-Sınıfsal Konumlar ve Toplumsal Hareketlilik.....	43
2.2.1. Modern Toplumlarda Sınıf ve Toplumsal Tabakalaşma.....	43
2.2.2. Toplumsal Hareketlilik.....	56
2.2.3. Türkiye’de Sınıf, Tabakalaşma ve Toplumsal Hareketlilik..	63
2.3. Türkiye’de Gecekonduların Tarihsel Gelişimi, Gecekondu ve Gecekondulara İlişkin Literatür.....	68
2.3.1. Sosyo-Ekonomik ve Demografik Özellikleriyle Dünden Bugüne Gecekondular.....	70
2.3.2. Ankara’da Gecekonduların Tarihi Gelişimi.....	95
3. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN BULGULARI.....	106
3.1. Sahanın ve Katılımcıların Özellikleri.....	106
3.2. Umuda Yolculuk, Kentlere İlk Adım ve Umut Mekanları.....	111
3.2.1. Geleneksel, Kırsal Yaşamın Son Demleri.....	112
3.2.2. Göç Süreci; Belirsizliğe Meydan Okuma ve Umuda Tutunma.....	118
3.2.3. Yerleşim Yeri Tayini.....	121
3.2.4. Umut Mekanları; Bir Gecede İnşa Edilen Düzen ve Kente Kök Salmak.....	127
3.2.5. Kentsel Mekândan Pay Almak.....	131

3.3. Gecekonduların Kentte Tutunma Stratejileri ve Toplumsal Hareketlilik	136
3.3.1. Aşamalı Kentleşme.....	137
3.3.2. Kaos ve Belirsizlikten Umuda Açılan Kapı, Ağ Türü İlişkiler; Akrabalık, Hemşerilik ve Kader Birliği.....	139
3.3.3. Kullanım Değerinden Değişim Değerine.....	144
3.3.4. Köy ile Kent Arasında Kaynak Aktarımı ve Mekânsal Hareketlilik	146
3.3.5. Azim ve Fedakârlık.....	149
3.3.6. Eğitim.....	151
3.3.7. Düşmemenin Bir Yolu Olarak; Yatay Hareketlilik İmkanları.....	154
3.4. Kuşaklararası Mesleki ve Sınıfsal Konumlar	159
3.5. Umut Mekanlarından Apartmanlara; Gecekondularda Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yaşamın Dönüşümü	168
3.5.1. Al Arsayı Ver Daireyi; Özel Müteahhitler Vasıtasıyla Gerçekleşen Dönüşüm Süreci.....	171
3.5.2. Apartmanlar; Yüksek Gecekondular ve Modern Hapishaneler.....	176
3.5.3. Geçmişe Özlem; Komşuluğun ve Toplumsal İlişkilerin Dönüşümü.....	179
SONUÇ	184
KAYNAKÇA	200

EK 1: HARİTA (Ankara'da İlk Gecekondu Yerleşimleri).....	210
EK 2: FOTOĞRAFLAR.....	211
EK 3A: ORİJİNALLİK RAPORU.....	218
EK 3B: ORİJİNALLİK RAPORU (İNGİLİZCE).....	219
EK 4A: ETİK KURUL MUAFİYET İZİNİ.....	220
EK 4B: ETİK KURUL MUAFİYET İZİNİ (İNGİLİZCE).....	221

TABLÖLAR

Tablo 1: Tabakalaşma Sisteminin Temelini Oluşturan Varlık, Kaynak ve Değerli Mal Türleri

Tablo 2: CASMİN; Goldhorp'un Sınıf Şeması

Tablo 3: Katılımcıların Genel Özellikleri

Tablo 4: Katılımcıların Göç Süreci

Tablo 5: Katılımcıların Apartmanlara Geçme Süreci

Tablo 6: Gecekondu Emeğinin Dönüşümü

Tablo 7: Katılımcıların Kuşaklararası Eğitim Durumu

Tablo 8: Katılımcıların Kuşaklararası İş-Meslek Durumu

ŞEKİLLER

Şekil 1: Erik Olin Wright'ın Sınıf Şeması

Şekil 2: Kapitalist Toplumda Sınıf Mevkilerinin Tipolojisi

GİRİŞ

Modern kent toplumları; ekonomik, siyasal, kültürel yapısıyla feodal kent birimlerinden ve kırsal yapılardan bariz bir şekilde ayrılır. Bu ayrılığın temelinde “Sanayi Devrimi” ile birlikte Pazar ekonomisinden piyasa ekonomisine geçiş ve rasyonalite yatmaktadır. Bu durum toprağa dayalı geleneksel üretim tarzını ve mekânsal yapıyı kökten sarsmıştır. Keleş’e göre makineleşmenin ve rasyonelleşmenin sistemli ve geniş bir biçimde uygulanması bununla birlikte zihniyet ve davranışların kapitalist üretim biçiminin istekleri doğrultusunda oluşması geleneksel kent yapısını dönüştürmüştür (Keleş, 2012, s. 33).

Sanayi devrimi sonrasında birbiri ile doğrudan ilgili bir dizi yapısal dönüşüm meydana gelmiştir. Sanayi merkezli kentler işçi akınına neden olmuş ve sanayi etrafında gelişen devasa kentler ortaya çıkmıştır. Sanayi kentleri, kentler de göçü beslemiştir. 19. Yüzyıl boyunca yeni kentler kurulmuş, eskiler ise kapitalist ekonominin dayatması ile birlikte sürekli büyümüştür.

Mumford, kırdan kente göç sürecinde kentlerde meydana gelen yoğunlaşmayı “kentsel izdiham” olarak ifade eder. O’na göre; kırdan kente göçün en önemli sonucu, çok sayıda insanı barındırmak zorunda kalan kentlerde meydana gelen konut sorunudur. Kentlerin konut arzındaki yetersizliği buralarda kısıtlı olan daireler ve odalar için bir mücadelenin başlamasına neden olmuştur. Bu mücadele sonrasında gayrimenkul kiralari artmış ve yoksul göçmen mekanları gittikçe daha da kötüleşmiştir (Mumford, 2013, s. 528-533).

Kent, ilk toplum kuramcileri (Marx, Durkheim, Weber) tarafından nedensel bir ilişki içerisinde değil, belirli türden ilişkilerin ve olguların yaşandığı bir birim olarak ele alınmıştır. Kent, kuramsal bir bütünlük içerisinde açıklanmaktan ziyade; onu, Durkheim, ahlaki bütünlüğün doğasını ve iş bölümünün dönüşen yapısının mekânsal yansıması olarak, Weber, rasyonellik ve egemenlik yapılarının dönüşümü olarak, Marx ise, kapitalist ilişkinin biçimlendiği yer olarak kenti ele almışlardır. Bu dönemde teorisyenler, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte toplumsal ve ekonomik ilişkileri dönüştürücü etkisini ve değişen sosyal ilişkilerin

yönünü ve biçimini açıklamak amacıyla kuramlarını geliştirmişlerdir (Saunders, 2013, s. 16; Holton, 1999, s. 34).

İlk kent kuramcıları olarak ele alınan Chicago Okulu temsilcileri R.E. Park, E.W. Burgess ve Mc Kenzie'nin geliştirdikleri ekolojik kuram ile toplumların çevre ile etkileşimi sorgulanmıştır. Onlar, toplulukların kentsel mekân içerisinde yerleşme ve örgütlenme biçimlerinin analizini yapmışlar ve bununla birlikte kentsel nüfusun çevresel uyumunun temel mekanizmalarını anlamaya çalışmışlardır (Arslanoğlu, 2000, s. 25).

L. Wirth kenti anlamak için insan ve ekoloji arasındaki ilişkinin, insanların kurmuş oldukları toplumsal yapının ve sosyal psikolojinin de anlaşılması gerektiğini belirtir. Kent bu üç faktör çerçevesinde analiz edilir. Ona göre kentsellik; nüfus büyüklüğü, yoğunluğu ve heterojenliği olmak üzere üç özellik ile birlikte tanımlanır. Wirth'e göre kırsal ve kentsel yaşam süreklilikler içerisinde incelenir ve kırsal yaşamın kimi biçimlerinin kentlerde var olabileceğini belirtir. Ayrıca ona göre kentsel yaşam içerisindeki sosyal hayat akıl bozuklukları, intiharlar, suç, toplumsal bozukluklar, ahlaki düzensizlikler gibi olgulara kırsal yaşamdan daha yatkındır (Saunders, 2013, s. 111).

1970'lerden sonra kentsel analiz yeni bir tartışma içinde evrilir ve Marksist kuramcılar (Castells, Lefebvre ve Harvey) tarafından toplumsal ve ekonomik süreçlerin biçimlendirdiği mekân, somut görünümüyle kent, yeni bir soruşturmanın merkezi haline gelir. Araştırmacılar; mekân, toplumsal süreçler ve kapitalist ilişki ağları arasındaki ilişkilerin bir analizine girerler. Mekânın bir meta olarak toplumsal üretimi ve toplumsal ilişkilerin de mekânsal yeniden üretimi çerçevesinde kapitalist kentin bir incelemesi kentsel çalışmaların önemli bir boyutu haline gelmiştir (Kaygalak, 2006, s. 27).

Castells, kent analizinde emek gücünün yeniden üretilmesine odaklanırken, emek gücünün yeniden üretilmesinin kentsel mekânın kapitalist ilişki ağının kent mekanını kollektif tüketim alanına dönüştürmesiyle mümkün kıldığını belirtir. Bu yönüyle kentler artık üretim mekânı olmaktan ziyade tüketim mekânı olmuşlardır (Castells, 1977, s. 445).

Harvey'e göre, kentler artı ürünün toplumsal ve coğrafi olarak yoğunlaşmasından doğmuştur. Böylelikle de kent her zaman için sınıfsal bir oluşumdur. Bugün kapitalizmin varlığı, artı ürünün dolaşımını sağlayan kentlere bağımlıdır. Lefebvre, küreselleşmenin de etkisiyle sermayenin kentleşmesi sonucu kentlerin içinden çıkılmaz bir şekilde karmaşıklaştığı ve yaşanabilir olmadığına dikkatleri çeker. Ancak kentliler, içinde yaşadıkları kenti daha yaşanılabilir ve insan tabiatına uygun bir şekilde gündelik kent yaşamına odaklanan antikapitalist hareketin yaratılmasına bağlı olarak yeniden inşa edebilirler (Harvey, 2015, s. 37-45).

Modern kentlerin ortaya çıkışına dair tartışmalar ve sosyolojik analiz daha çok Avrupa ve Kuzey Amerika toplumları için ortaya atılmıştır. Türkiye gibi sanayileşmesini ve kentleşmesini bu bölgelerden çok daha sonra gerçekleştiren ülkelerde kentleşmenin sanayileşmeye bağlı olarak ortaya çıkmaması daha farklı bir tarihsel süreç oluşturmaktadır. Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan nüfus artış hızındaki yükselme ve kırdaki yaşanan yapısal dönüşüme bağlı olarak ortaya çıkan iç göçe dayalı bir kentleşmeden söz edilebilir. Bu yönüyle Türkiye'de kentleşme süreci aynı zamanda gecekondulaşma süreci olarak görülebilir. Kentler orta sınıf için dahi yeterli konut stokuna sahip değilken, yoğun göç dalgası ile birlikte şehirlerde ortaya çıkan izdiham göçmen mekanları olarak gecekonduları ortaya çıkarmıştır. Göçmenlerin kırdaki toprak yetersizliği ve işsizlik dolayısıyla kente iş bulmak amacıyla (Karpas, 2003; Şenyapılı, 1981; Yasa, 1966; Sewell, 1964) geldiklerini göz önünde bulundurduğumuzda, gecekondu mekanları aynı zamanda bir tür emeğin mekânsal görünümü olarak ortaya çıkar. Gecekondulular belirsizlik ve kaos içerisinde kentlere adım atarken kentte kalıcı olmak temel amaçlarını (Erdoğan, 1971; Drakakis-Smith, 1976; Kartal, 1978) oluşturmaktadır. Bu sebeple de kentlerde büyük bir mücadele içerisine girmişlerdir. Gerek yapısal; politik ve ekonomik etkilerle, gerekse bireysel anlamda verdikleri mücadele ile öncelikle başlarını sokacakları evleri olan umut mekanlarını inşa etmişler daha sonra da kentsel ekonomik sistem içerisinde varlık kazanmışlardır.

Bu araştırma, ilk olarak gecekondu olgusunun tarihsel ve sosyolojik şartlar içerisinde herhangi bir ön yargıya yer vermeksizin bizzat olgunun gecekondu gözünden anlaşılmasına yönelik bir çaba içermektedir. Bu çaba araştırmacının kendi sınıfsal ve kültürel pozisyonunun değil, gecekondulunun bizzat kendi konumundan hareketle değerlendirilmesi gerektiğini vurgular. Bunun yanı sıra göçmenlerin gecekondu inşaa etmek suretiyle kentlerde ortaya çıkacak konut krizine geçici çözüm oluşturmaları ve de ithal ikameci ekonomik sistemin işlemesi için gereken ucuz emek gücünü karşılamaları sebebiyle kentin işgalcileri olmalarının yanı sıra gecekonducuların gerek kent gerekse ülke için önemli roller oynadıkları açıktır. Bu yönüyle gecekondu mekanını “ahlak dışı ekonomi” (Buğra, 1998) ya da “değer yozlaşması” olarak niteleyen (Kongar, 1998) gecekonducuları ise “yoksulluk kültürü” olarak ele alan yaklaşımların karşısında bu araştırma gecekonducuları “Umut Mekanları” olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu bakış, Karpat’ın da (2003) belirttiği gibi gecekonduyu savunmaktan ziyade kırdan kente göçün ve gecekondu olgusunun çok boyutlu olduğuna dikkat çekmektedir.

Umut mekanları; bir ülkenin geçirdiği yapısal dönüşüme bağlı olarak ortaya çıkan sınıfsal, toplumsal ve mekânsal yeni bir konumlanma sürecidir. 1950 sonrası Türkiye’de ortaya çıkan değişim ve dönüşüm süreci içerisinde devletin ve toplumsal kurumların yapısal dönüşüme uygun koşulları sağlayamaması kırdan geçimlerini sağlayamayan köylüyü öncelikle zorlu şartlar içerisinde umut yolculuğuna zorlamış, sonrasında ise kentlerdeki konut arzı sorununa akılcı bir çözüm olarak gecekondu inşasına sevk etmiştir. Göçmenler gecekonducuları geçici olarak düşünmemektedir ve kentin bir parçası olmak adına ellerinden gelen her çözüme sarılmışlardır. Bu yönüyle gecekonducular, umudun mekânsal tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Göçmenin bütün umuduyla kente sarılması, gecekonducuları daimî evleri olarak görmesi ve her türlü zorlu şarta göğüs gererek çalışma hayatında var olması onları Slum’lardan ve yoksulluk mekanlarından ayırmaktadır. Batı’da ve Amerika’daki evsizler (homeless) sorununun Türkiye’de bir problem olarak ortaya çıkmamasında umut mekanları önemli bir rol oynamaktadır.

Bu araştırmayı tasarlayanın ikinci gerekçesi ise, ülke ekonomisinde ve toplumsal yapısında meydana gelen bir dizi yapısal dönüşümün bir grup (gecekonduculular) tarafından nasıl deneyimlendiğini anlamaya çalışmaktır. Bu dönüşüm neticesinde çiftçilikten kent işçiliğine geçen göçmenin, gecekonduculunun kentte kalıcı olmak adına vermiş olduğu mücadele gecekonduculunun gözünden anlatılmaya çalışılmıştır. Göçmenin kentte vermiş olduğu mücadele bir tür toplumsal hareketlilik ifadesidir. Toplumsal hareketlilik çalışmaları daha çok niceliksel yöntemlerle makro boyutta bireylerin köken ile menzil arasındaki ilişkisini ölçmeye yönelik çalışmalardan oluşmaktadır (Sorokin, 1927; Glass, 1954; Lipset and Bendix, 1959, Blau and Duncan, 1967; Goldhorpe, 1987, Wright, 1997). Ancak bu araştırma istatistiki bilgilerden daha çok toplumsal hareketliliğin gecekonduculular tarafından nasıl sağlandığı, yukarı doğru bir toplumsal hareketlilik var ise bunun nasıl başarıldığı, hangi stratejilerin bu başarıya hizmet ettiği, başarılamamışsa neden başarılamadığını anlamaya çalışmaktadır.

Bu çerçevede araştırma, gecekonduculuların kırdan kopuş ve gç süreci ile birlikte kentin bir yüzü olarak ortaya çıkışlarını, bir tür emeğin mekânsal yansımaları olan gecekondu ve sakinlerinin kentleşme öykülerini ve kente tutunmak adına vermiş oldukları mücadeleden ortaya çıkan toplumsal hareketlilik stratejilerini anlamaya çalışmaktadır.

Bu araştırma, öncelikle 1950 sonrası bir dizi yapısal dönüşüm neticesinde iç göçe bağlı olarak ortaya çıkmaya başlayan gecekondu olgusuna odaklandığı ve gecekondu ve apartman yaşantısının yan yana beraber halen devam ettiği bir alanda yaşanan dönüşümü anlama çabası içerisinde olduğu için Akdere mahallesi evren olarak sečilmiřtir. Ayrıca, yapılan pilot araştırmalarda ve gözlemlerde Akdere'nin yoksulluk ve zenginlik mekanları arasındaki coğrafi konumu da Akdere'nin evren olarak seçilmesinde önemli bir etken olmuştur.

Bu doğrultuda araştırma evreni Ankara'nın en eski ve en yoğun gecekondu yerleşim alanlarından Mamak'ın mahallelerinden biri olan Akdere olarak belirlenmiştir. Bu çalışma, 1950 sonrası bir dizi yapısal dönüşüm neticesinde iç göçe bağlı olarak ortaya çıkmaya başlayan gecekondu olgusuna odaklandığı ve

gecekondu ve apartman yaşantısının yan yana beraber halen devam ettiği bir alanda yaşanan dönüşümü anlama çabası içerisinde olduğu için Akdere mahallesi evren olarak ortaya çıkmıştır. Araştırma evreni olarak Akdere mahallesinin seçilmesiyle birlikte; 1950 sonrası başlayan yapısal dönüşümlerle birlikte kırdan kente g dinamiklerini anlamak, gecekondu oluşum sürecini bizzat inşa sürecinde bulunanlardan dinlemek, kuşaklararası toplumsal ve ekonomik etkileşimi görmek mümkün olacaktır.

Akdere, Ankara'nın en gelişmiş bölgesi olarak kabul edilebilecek, lüksün ve ihtişamlı yapıların bulunduğu ankaya ve dünden bugüne yoksulluk mekânı olarak bilinen Mamak bölgesi arasında bulunmaktadır. Akdere bu yönüyle her iki sosyolojik havayı da teneffüs eden önemli bir alanda yer almaktadır. Atakule, Karum ve modern kentin yüksek yapılarının rahatlıkla göründüğü mahalleyi ankaya'dan ayıran İmrahor deresi-vadisidir. Ayrıca Akdere mahallesinin TOKİ ya da belediyeler aracılığıyla değil özel müteahhitler eliyle dönüşürülmesi bu bölgenin araştırma evreni olarak seçilmesinde etkili olmuştur. Özel müteahhitlerce dnşrlen bu bölgede arsanın yerine de bağlı olarak 150 metre kareye 2 daire alınabilmiş, ancak TOKİ dönüşümlerinde 150 metre karelik bir arsa sahibi ancak borçlandırılarak daire sahibi yapılmıştır (Ergan ve Diğerleri, 2015).

Çalışmada bir aylık bir süre zarfında gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler, katılımlı gözlemler ve saha notları ile veri toplama sürecinin işlediği Akdere mahallesinde toplam 30 kişi ile derinlemesine görüşme yapılmış ve biri halen gecekondu mahallesinde yaşayan diğer i se dönüşüm neticesinde apartman dairesine geçen iki ailenin bu tercihleri ve deneyimlerini anlamak adına ailelerle odak grup görüşmesi yapılmıştır. Katılımcılar içerisinden  aile hala gecekondu dairelerinde yaşamaktadır. Geriye kalan katılımcılardan kimisi dönüşüm neticesinde sahip oldukları dairelerde, kimisi de satın aldıkları dairelerde oturmaktadırlar. Akdere'de dönüşüm sonlanmamış, halen gecekondu müteahhide verip dönüşümün gerçekleşmesini bekleyen aileler de vardır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde araştırmanın kapsamı; konusu, amacı ve önemi, araştırmanın temel problem cmleri ile birlikte araştırmanın

yöntemine; araştırmanın evren ve örnekleminin seçimi, veri toplama ve analiz teknikleri ve sürecine yer verilmiştir

İkinci bölüm araştırmanın sorunsalını oluştururken; ilk olarak Türkiye’de 1950 sonrası yaşanan toplumsal ve ekonomik dönüşümün ortaya çıkardığı kent, kentleşme ve gecekondulaşma meseleleri tartışılmıştır. İkinci olarak ise eşitsizlik, tabakalaşma ve toplumsal hareketlilik kavramları ve kuramları irdelenerek gecekondulu emeğinin kentlerdeki konumunu anlayabilmek adına kuramsal çerçeve sunulmuştur. Yine bu bölüm içerisinde; gecekonduların toplumsal ve ekonomik anlamda kentlerdeki tarihsel gelişiminin görülebileceği literatür tanıtılmıştır. Ayrıca araştırma evrenini de kapsayan Ankara’nın kentsel gelişimi ve gecekondular tarihi yapılan çalışmalar dahilinde incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise saha çalışmaları neticesinde elde edilen bulguların temalaştırılması ve kavramsallaştırılması ile birlikte elde edilen beş başlık ve bunların alt başlıklarıyla birlikte gecekondular gözünden göç, kentleşme, ekonomik ve kültürel dönüşüm ve kentte kalma stratejileri ele alınmıştır.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI ve YÖNTEMİ

Bu bölümde, araştırmanın oluşmasına kaynaklık eden gecekondular olgusunun sosyolojik bir problem alanı olarak seçilmesinin gerekçesi ile birlikte, çalışmanın konusu, amacı ve önemine yer verilmiştir. Bunun yanı sıra araştırmanın yapısına, konusuna ve amacına uygun bir yöntem ile araştırma alanının seçilmesi ve araştırmanın nasıl gerçekleştirildiği ve sonuçlandırıldığı ele alınmıştır. Her ne kadar gecekondular ortaya çıktığı ilk andan itibaren bilimsel çalışmaların konusu haline gelmiş olsa da kentsel yaşamın değişen ve dönüşen yapısı içerisinde gecekondular olgusu ve sakinleri birçok bilimsel alanda olduğu gibi sosyolojinin de özgün konularından biri olmayı sürdürmektedir. Bu araştırmayı diğer bilimsel çalışmalardan ayıran özellikler ve çalışmayı özgün kılan faktörler birinci bölüm çerçevesinde ele alınmıştır.

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI ve ÖNEMİ

Bu çalışmada, Türkiye'nin 1950 ve sonrasında yaşadığı ekonomik ve toplumsal dönüşüm, gecekondular ve gecekondulular merkezli olarak tartışılmıştır. Bu çerçevede araştırma, toplumsal ve ekonomik dönüşüm neticesinde ülkenin önemli bir olgusu haline gelen gecekonduların göç öyküsünü, göç sonrası kentlerde girişmiş oldukları ekonomik faaliyetlerini, sınıfsal ilişkilerini, toplumsal tabakalaşma sistemi içerisindeki konumlarını, toplumsal ve ekonomik anlamda kentle bütünleşme süreçlerini ve toplumsal hareketlilik stratejilerini bizzat göçmenin gözünden anlamaya çalışmaktadır.

Türkiye'de 1950'li yıllar sonrası meydana gelen toplumsal ve ekonomik değişimler birçok olguyu eş zamanlı olarak değişime uğratmış ve aynı olgu bazen nedenin bazen de sonucun bir parçası olmuştur. Bu çalışmada; göç, kentleşme, gecekondulaşma, toplumsal hareketlilik gibi ayrı ayrı birer çalışma konusu ve alanı olan meseleler bütünü parçaları olarak incelenmektedir. Bu dönemde meydana gelen yapısal değişimler sonucunda kırdan kente doğru önemli bir göç dalgası başlamış ve kentlerdeki nüfus yoğunluğu önemli oranda artmıştır. 1927 yılında 3.305 milyon olan kentli nüfus oranı, 1950 yılında iki kat

bir artışla 5.244 milyona, 1960 yılında 8.859 milyona, 1980 yılında önemli bir artışla 19.645 milyona, 2000 yılında 44.006 milyona, 2016 yılında ise 73.671 milyona dayanmış ve bugüne kadar artarak devam etmiştir. 1927 yılında %24,2 olan kentli nüfus oranı ise 2016 yılı itibariyle %92,3 olmuştur (<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>).

Tekeli'ye göre; kentleşme, yapısal değişmeye bağlı olarak ortaya çıkan bir iç göç meselesidir. İç göç, yaşamlarını köylerde tarımsal faaliyetlerde sürdüren köylünün yaşam bölgelerinden koparak kentlerde tarım dışı işlerde çalışmaya, hayatlarını kazanmaya başlamalarını ifade eder. Bu yapısal dönüşüm, sadece Türkiye'de değil sanayileşme süreci içerisine girmiş bütün ülkelerde ortaya çıkmış önemli bir toplumsal değişmeye neden olmuştur (Tekeli, 2014, s. 49). Bu dönemde kentler doğal nüfus artışından ziyade göç dalgaları ile büyümüştür. Kentler ne ekonomik ne de mekânsal anlamda bu göç hareketini ve nüfus yoğunluğunu kaldıracabilecek durumda değildir. Göçmenler gerek yapısal bazı faktörlerin etkisi gerekse kendi çabaları ve hemşeri ve akraba dayanışmaları ile gecekonduları meydana getirerek bir nevi kentlerdeki geleceklerini inşa etmişlerdir. 1950 sonrası göçler arttıkça gecekondular, gecekondular arttıkça da göçler artmaya devam etmiştir. Türkiye'deki dönüşüm neticesinde meydana gelen iç göç, topraktan kopan çiftçinin kent işçisine dönüştüğü bir süreci başlatmıştır. Böylelikle iç göç kırdan kopan çiftçinin toplumsal hareketlilik imkânı kazandığı bir olgu haline gelmiştir. Bu yönüyle Türkiye'de toplumsal hareketliliğin temel kaynağını iç göçün oluşturduğunu söyleyebiliriz (Tekeli ve Erder, 1978; Kıray, 1998; Keleş, 2012; Tekeli, 2014; Şenyapılı, 2004; Akşit, 1998; Erder, 1996; Işık ve Pınarcıoğlu, 2013).

Kentleşme, itici ve çekici faktörlerin rol oynadığı bir süreç olarak ele alınır. Kentleşmenin temel belirleyici unsuru ise sanayileşmedir. Tarımdaki verim düşüklüğü, tarımsal gelirin azlığı, miras yoluyla toprağın bölünmesi, özellikle Marshall yardımları sonrası tarımda meydana gelen makineleşme sonrasında köylünün tarımdan ve dolayısıyla köyünden kopmasına neden olmuştur. Bu kentleşme sürecinin itici gücünü oluşturmaktadır. Çekici güçler ise, özellikle sanayileşmenin etkisiyle kentlerde ortaya çıkan yeni iş imkanlarını

kapsamaktadır. Ancak Türkiye’de önemli sanayileşme atılımları sonucunda meydana gelen bir kentleşme deneyiminden ziyade kentleşme ve sanayileşmenin beraber ilerlediği bir kentleşme süreci ortaya çıkmıştır. Ankara, İstanbul ve İzmir gibi nüfusu hızla artan büyük şehirlerde göçmenlerin sanayiden daha çok hizmet kesimi içinde yer aldıkları görülmektedir. Bu yönüyle Türkiye’de kentleşmenin, köylerdeki gizli işsizliğin ve yetersizliğin kentlere taşınması sonucunda meydana geldiği söylenebilir (Sencer, 1979, s. 36-61; Kartal, 1978, s. 6-8; Keleş, 2012, s. 68-72).

Bazen itici bazen de çekici etkenlerle kentsel nüfus hızla artarken bu süreç içerisinde gecekondular da kentleşme sürecinin önemli bir parçası olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Kentteki mevcut nüfus için dahi yetersiz olan konutlar, meydana gelen göç dalgasıyla birlikte önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu süreçte göçmenler, şehirlerin merkeze yakın alanlarına; inşaat, ticaret ve hizmet sektörlerine yakın alanlarda kendi imkanları ile inşa ettikleri gecekondularda yaşamaya başlamışlardır (Şenyapılı, 2004, s. 96).

Gecekondularla ilgili yapılan ilk çalışma olma özelliği taşıyan “Ankara’da 158 Gecekondulu” adlı çalışmada gecekondular; “imar mevzuatına tamamen muhalif olarak ve çoğu zaman en iptidai konfor şartlarından mahrum bir şekilde ve alelacele yapılmış olan meskenlere denir” şeklinde tanımlanmıştır. Aynı çalışmada gecekondular, “uygunsuz ve tapusuz olarak kullanılmak maksadı ile başkasına ait arazinin gaspıdır” şeklinde de tanımlanmıştır (Öğretmen, 1957, s. 19).

Dünyanın birçok yerinde sanayileşme sürecinin ve kentleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan gecekondular; Brezilya’da *macambo*, Arjantin’de favela, Fas’ta *bidonville* gibi adlarla tanımlanmaktadır. Davis, Afrika, Asya ve Güney Amerika’da kentleşmenin gecekondulaşma ile birlikte yürüyen süreçler olduğunu belirtir. Tarımın makineleşmesi, sanayileşme, kuraklık, işsizlik gibi nedenler bu bölgelerde de iç göçe neden olmuştur. Üçüncü Dünya ülkelerinde resmi konut stokunun yeni konut stokunun ancak %20’sini kapsadığı belirtilmiştir. Bu yüzden de insanlar zorunlu olarak gecekondular inşa etmek ya da buraları kiralamak zorunda kalmışlardır. Davis, 1993 yılında Sao Paulo’daki

Favela nüfusunun toplam nüfus içerisindeki payının %19,8 olduğunu belirtirken her yıl Delhi'ye göç eden 500.000 kişiden 400.000'nin gecekondu mahallelerinde yaşadığını belirtir (Davis, 2010, s. 32-33).

Türkiye'de Gecekondular, ortak bir toplumsal dönüşüm ürünü olmalarına rağmen niceliksel ve niteliksel anlamda birbirlerinden farklıdırlar. Gecekondular, mekânsal bir dönüşüm olmalarından öte, kırsal toplumsal yapıyı dönüştüren, mesleki bir değişim ve yenilenme ortaya çıkaran, toplumsal hareketlilik imkânı sunan, ulusal bütünleşme sürecinin bir parçası olarak ele alınmalıdır (Karpaz, 2003, s. 21; Keleş, 2012, s. 497)

Gecekondular, dönem dönem çıkarılan birçok yasaya rağmen artarak devam etmiştir. 1955 yılında 50 bin olan gecekondu sayısı 1965 yılında 430 bine, 1980 yılında 1.150 milyona, 2002 yılında ise 2.200 milyona kadar yükselmiştir. Gecekonduların kentsel nüfus içerisindeki payı ise 1995 yılına kadar artarak devam etmiştir. 1955 yılında kentsel nüfus içerisindeki gecekondu oranı %4,7 iken, 1995 yılında %35,0 olmuştur. Planlı döneme kadar ilki 1948 yılında olmak üzere üç yasa çıkarılmıştır. 1948 yılındaki 5218 nolu yasada, gecekondu durumunun iyileştirilmesi ve arsa temini ile yeni gecekonduların önlenmesi yoluna gidilmiştir. 1953 yılındaki 6188 numaralı yasa ile, bu tarihe kadar yapılan gecekondu yasallaşmış ve bu tarihten sonra gecekondu yapımı yasaklanmıştır. 1959 yılındaki 7367 nolu yasayla, hazine arsalarının belediyelere karşılıksız devri sağlanmıştır. İki 1963-1967 arasında kapsayan beşer yıllık plan dönemlerinde; iyileştirme, ortadan kaldırma, önleme gibi tedbirler alınmıştır, 1970'lerde Dünya Bankası öncülüğünde politikalar değişmiş ve konut yapmak yerine yapılan alanların alt yapılarının düzenlenmesine odaklanılmıştır, konut yatırımlarının dar gelirli ekonominde oynadığı rol ön plana çıkarılmış böylece kendi evini yapana devlet yardım edeceğini belirtmiştir. 1980 sonrasında ise; amaç artık diğer yasalarda olduğu gibi sınırlı ve belirli bir döneme hitap eden düzenlemeler olmayıp topyekûn bir dönüşüm öngörülmektedir. Bu mekânsal dönüşüm aynı zamanda apartmanlaşma olarak ele alınmıştır. Bu dönemde hükümet tarafından kredi sözü de verilerek gecekonduların parsellerinin birleştirilmesi ile çok katlı, toplu konutların inşa

edilmesi teşvik edilmiştir. Güncel politikaların etkisiyle de bazen yasaklanan, bazen iyileştirilen, bazen de teşvik edilen gecekondu kent için önemli bir unsur olarak dünden bugüne varlığını sürdürmektedir (Şenyapılı ve Türel, 1996, s. 10-13; Keleş, 2012, s. 520-524; Geray, 1968, s. 22-26).

Karpat'a göre gecekondu; Üçüncü Dünya ülkelerinde gerçekleşen kırsal göç ve kentleşme deneyimi esasında modernleşme sürecinin bir yansıması olarak kültürel, ekonomik ve toplumsal yapının dönüşümünün bir parçasıdır. Modernleşme sürecine odaklanan çalışmalar genellikle politik, bürokratik, askeri olmak üzere yönetici ve değişimin faileri üzerinden tanımlanma ve açıklanma gayreti içindedir. Dönüşümü geçiren insanlara genellikle dikkat çekilmemiştir. Modernleşme sürecini izleyen ve dönüşen insanların durduğu ve baktığı yerden gerçekleştirilen bir inceleme bu dönüşümü anlamak açısından önem arz etmektedir (Karpat, 2003, s. 20-28).

Göçmenler, gecekonduların inşası ile önemli bir aşamayı geride bırakırken artık onlar için kente tutunmak, kentte var olabilmek yegâne amaç haline gelmiştir. Bu amaç ise, bireysel anlamda azim, fedakârlık, mücadele, çalışma gibi duyguları içinde barındırsa da iktisadi ve politik faktörler de gecekondu lehine işlemiştir. Gecekonduyunun kentle bütünleşmesinde, kente tutunmasında, kentte bugün dahi varlığını devam ettirmesindeki asıl etken, ekonomik yapının gecekonduyu da içine alarak geçirmiş olduğu dönüşümde yatmaktadır. Gecekonducuların mesleklerinin ve mesleki hareketliliklerinin onların dönüşümünde ve kentle bütünleşmelerinde son derece önemli bir yeri vardır. Gecekondu, sadece toplumsal ve kültürel bir unsur olmaktan öte bir tür emeğin mekânsal yansıması olarak ekonomik dönüşümün önemli bir parçası olma özelliği gösterir (Karpat, 2003, s. 161).

Şenyapılı 1950'lerde gecekonducuların "marjinal sektör" olarak tanımlanabilmesine karşın, gecekonducuların genel nüfus yapısının ve ekonomik sistem içerisindeki konumunun "marjinal sektör" olarak tanımlanamayacağını belirtir. Gecekondu nüfusu emeğin niteliği ve kent ekonomisindeki işlevi bakımından üçe ayrılabilir. Bunlardan ilki; örgütlü, eğitilmiş, iş deneyimine sahip, beceri düzeyi yüksek işçiler tarafından gerçekleştirilen "merkez" işlerde

çalışanlar, ikincisi; uzmanlaşmamış, küçük çaplı, hizmet ya da mal üretimi ve dağıtımını gerçekleştiren “çevre” işlerde çalışanlar, üçüncüsü ise; beceri ve deneyimin az olduğu, örgütsüz, güvencesiz, yüzer-gezerliğin ve hareketliliğin yoğun olduğu “marjinal” işlerde çalışanlardır (Şenyapılı, 1981, s. 17-18).

Gecekondulu kalıcı olmaya geldiği kente sıkı sıkı tutunmaya çalışır. Kentte var olabilmek ve kalıcı olabilmenin yolunun ise ekonomik sisteme eklemlenmek olduğunun farkındadır.

“Gecekondulular yüksek toplumsal statü elde etmenin ve kendileri ve aileleri için maddi güvenceye kavuşmanın yegâne aracının iktisadi başarının olduğunun pratik olarak farkına varmışlardır. Göçmen kendini hem köklerinden koparılmış bir köylü hem de kabul edilmemiş bir kent sakini olarak bulur. Bunun sonucunda yukarı doğru hareket etmek, yani kabul edilmek için bütün yeteneklerini geliştirmek ve yukarı doğru hareketliliğin mümkün olduğu tek yolda, yani iktisadi başarı aracılığıyla başarılı olmak zorundadır” (Karpat, 2003, s. 176-178).

Sosyoloji literatüründeki sınıf analizleri ve toplumsal hareketlilik çalışmaları genel itibariyle makro ölçekli ve istatistikî analizlere dayanan nicel çalışmalar vasıtasıyla ele alınmıştır ve bu çalışmalar daha çok toplumsal köken ile menzil arasındaki ilişkinin ölçülmesine dayanır (Glass, 1954, Lipset and Bendix, 1959, Goldhorpe, 1987, Wright, 1997). Bu sebeple, toplumsal hareketlilik çalışmaları genel itibariyle bir toplumda hangi kökenden yüzde kaç oranında başka bir toplumsal sınıfa doğru bir hareketlilik olduğunun sayısal ifadesine odaklanmıştır (Sönmez, 2006, s. 169-170). Bu çalışma gecekonduları merkeze alarak birleşik sınıf analizlerine odaklanan çalışmaların tersine mikro bir bakış açısı geliştirmektedir. Toplumsal hareketlilik imkânı bulanların bunu nasıl başardıkları ya da başaramayanların neden başaramadığının anlaşılması bu çalışmanın temel sorularından biridir. Tarihi ve toplumsal şartlar neticesinde bir grup kimliği kazanan gecekonducular, kent işçi sınıfının özel bir görünümünü oluşturmaktadır. Gecekonduların gecekondu yapımından hatta göç süreci öncesinde başlayan dayanışma ve yardımlaşma süreci onları bir grup kimliği çerçevesinde örgütlemiş ve sınıfı aşan bir yapı ortaya çıkarmıştır. Bu yönüyle de nitel bir araştırma tasarımı ile gecekonducuların gerek göç öyküsünü gerek ekonomik ilişkilerini ve toplumsal hareketliliklerini gerekse kentte uyum

süreçlerini bizzat onların gözünden ele almak kaçınılmaz olmuştur. Mikro düzeyde ve derinlemesine yapılan toplumsal hareketlilik çalışmaları bireysel mücadeleleri ve kentte var olabilmek adına uygulanan temel stratejileri görmek açısından önemlidir (Bertaux ve Thompson, 2009, s. 5-18).

Çalışmada, öncelikli olarak gecekonduların toplumsal hareketliliklerini etkileyen unsurlar ikiye ayrılarak; bireysel ve yapısal etkenler olarak kategorize edilmiştir. Yapısal etkenler arasında tarihsel olarak; gecekonduların oy potansiyeli olarak görülmesi, kentler ve ithal ikameci ekonomik model içerisinde ucuz iş gücü oluşturmaları, arsa spekülasyonu ve kentsel dönüşüm projeleri gibi gecekonduların kendileri dışında gelişen kimi faktörler sayılabilir. Bu yapısal etkenler arasında kentsel dönüşüm projeleri görece daha yakın bir zamanda gerçekleştiğinden gecekonduların sınıfsal konumlarını ve hareketlilik imkanlarını ne derece etkilediği konusu üzerinde henüz çalışılmamıştır.

Keleş'e (2012) göre; Gecekondu yapımı yasak olmasına rağmen 1945-1960 dönemlerinde politikacılar gecekondulara karşı koruyucu ve özendirici olmuşlardır. Bir yandan mevcut gecekondular yasallaştırılırken bir yandan da yeni gecekondu yapılmasına göz yumulmuştur. Buna bağlı olarak da görülmüştür ki hem genel seçim hem de yerel seçim öncesinde ve sonrasında gecekondular hızlanmıştır. Politikacılar gecekonduların yapımına göz yummakla kalmamış, kentsel hizmetleri bu bölgelere sunarak gecekondular sistem içerisinde meşrulaştırılmıştır.

Gecekonduların kent içerisinde bir olgu olarak yer bulması ve güçlenmesi aşamasından sonra gecekonduların sistem içerisinde vazgeçilmez hale gelmesi aşaması söz konusudur. Bu durum ise Şenyapılı'ya göre (2004); marjinal işlerden marjinal olmayan işlere geçişle mümkün olmuştur. 1950-1960 yılları arasında ekonomik sistem içerisinde gecekonduların önemli bir emek gücü yoktur. Ekonomik sistem içerisindeki konumları marjinaldir ve sistemden çıkarıldıklarında yapının bundan etkilenmeyeceği bir durum söz konusudur. Ancak bu dönemle birlikte ekonomik yapıda meydana gelen yapısal değişimler ile gecekonduların ekonomik sistem içerisindeki rolü de değişmiştir. Özel sektör öncülüğünde başlayan gelişmeler ve ticaret gecekonduları ucuz iş gücü

olarak sistemin merkezine almış özellikle hizmetler sektöründe becerisiz ve deneyimsiz işçiler önemli bir istihdam alanı oluşturmuştur. Dışa bağımlı bir teknoloji gerektiren bu sistem için ucuz emek vazgeçilemez bir unsur olmuştur. Ekonomik dönüşümü sağlıklı bir şekilde yürütmek için gecekonduculara tarihi bir rol düşmüştür. Bu rol, maksatlı ve bir plan dahilinde verilmemesine rağmen süreç bu rolü zorunlu olarak ortaya çıkarmıştır.

Pınarcıoğlu ve Işık'a göre; gecekondu alanları asıl çarpıcı dönüşümünü 1980'li yıllarda çıkartılan imar affı yasaları ile gerçekleştirmiştir. Bu dönemden sonra çok katlı gecekondu inşaa edilmiş ve kentlerde gecekondu üzerinden bir rant oluşmaya başlamıştır. Böylelikle gecekonducuların apartmanlaşmasının önü açılmış ve düşük gelirli gecekondu arsa ve gecekondu üzerinden önemli bir hareketlilik alanı kazanmıştır. Gecekondu, bizzat göçmen tarafından ve akraba ve hemşeri dayanışmasıyla kullanım değeri üzerinden inşaa edilirken, 1970 sonrası gecekondu ticaretin bir nesnesi haline gelmiş ve alınıp satılmaya başlamıştır. Pınarcıoğlu ve Işık mevcut gecekonduyunun şehre yeni göç etmiş gecekondu üzerinden kazanç sağladığı bu yapıyı "nöbetleşe yoksulluk" olarak ifade etmiştir. Ayrıca gecekonducuların ticarileşmesi ile birlikte yeni tür bir ilişki ağı ortaya çıkmış ve gecekonducular arası dayanışmacı yapı gerileyerek gecekondu üzerinden rant elde etmeye yönelik mafyatik ilişkiler belirmeye başlamıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2013, s. 167).

II. Dünya Savaşı sonrası hasar gören kentlerin tekrar yaşanılabilir hale getirilme girişimleri kentsel yenilenmenin ortaya çıktığı dönemdir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından kentsel yenilenme dinamikleri, nedenleri ve sonuçları farklılık arz etmektedir. Bizim gibi gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde iç göçlere bağlı olarak gerçekleşen gecekondulaşma, çarpık kentleşme, kaçak yapılaşma gibi nedenlerle kentsel yenilenme zorunlu olarak ortaya çıkmıştır (Özden, 2008, s. 23-25).

Kentsel dönüşüm genel itibariyle gecekondu alanlarının bir dönüşümü olarak ortaya çıksa da bunun yanı sıra; kaçak apartmanların bulunduğu alanlarda, doğal afet riski olan alanlarda, kent merkezlerindeki çöküntü alanlarında, tarihi öneme sahip yapılarda kentsel dönüşüm gerçekleştirilmektedir. Kentsel

yenileme, yoksulluk yuvalarının temizlenmesi başta olmak üzere, canlandırma, koruma ve yeniden geliştirme amaçlarına hizmet eder (Keleş,2012, s. 386-389)

1990'lı yıllar sonrası özellikle 2000'li yıllarda ise Gecekondularla birlikte anılan en önemli kavram "kentsel dönüşüm" olmuştur. Kentsel dönüşüm; doğal afetlere karşı dayanaksız ve risk oluşturan, köhneleşmiş ve çarpık yapılaşmış ve de yasal ve imara uygun olmayan bölgeleri imara uygun olarak düzenleme süreci olarak tanımlanabilir (Ülger, 2010, s. 185). Görüldüğü gibi kentsel dönüşüm bir eylem biçimi olarak çok boyutlu olmasına karşın bu çalışmada gecekondu bölgelerindeki kentsel dönüşüm projelerinin gecekonducuları hem sosyal ve kültürel anlamda hem de ekonomik anlamda nasıl etkilediğine odaklanılmaktadır.

Gecekondulular kimi yapısal faktörlerle birlikte kentlerde barınma imkânı bulmuş, çalışmış ve kentin bir parçası olmuştur. Bunun yanı sıra onların şahsi çabaları, mücadeleleri, emekleri, kentlerde var olma stratejileri bugüne gelmelerinde önemli bir yer tutmuştur. Yapılan araştırmalar (Yavuz, 1960; Hart, 1969; Yasa, 1966; Yörükkan 1968; Karpat, 2003) göstermektedir ki; gecekonducuların kentlere attıkları ilk adımdan itibaren kentlerde var olabilmelerini sağlayan en önemli unsur akraba ve hemşeri yardımlaşmaları olmuştur. Bu yardımlaşma ve dayanışma hem göçün istikametini belirlemede hem göç sonrası başlarını sokacakları gecekonduculunun inşa edilmesinde, hem de iş-güç piyasasına dahil olma süreçlerinde etkili olmuştur. Bunun yanı sıra, gecekonducular tarafından eğitim, dikey hareketlilikte önemli etken olarak görülmüş ve çocuğun eğitimi sonucunda elde edeceği memuriyetle kentteki geleceklerini sağlamlaştırmayı, toplumsal hareketlilik imkânı bulmayı planlamışlardır. Eğitim merkezli olarak toplumsal konum sağlama düşüncesi anne-babalar açısından vazgeçilmez görünmektedir.

Bu bağlamda çalışma, gecekonducuların kentin önemli bir yüzü haline gelişi ve gecekonduculunun kentin toplumsal ve ekonomik dönüşümünün önemli bir unsuru olarak ortaya çıkışının öyküsünü gerek gecekonduculunun etkisi dışındaki yapısal faktörler gerekse bizzat gecekonduculunun vermiş olduğu mücadele ve stratejiler

içerisinde anlamaya odaklanmıştır. Ayrıca çalışmada kuşaklar arası toplumsal hareketlilik ele alınmıştır.

Kentlerde gecekondu olgusunu ortaya çıkaran bir dizi yapısal dönüşüm yaşanmıştır. Gecekonduların Türkiye’de ortaya çıkışına kaynaklık eden süreç 1950’li yıllarla birlikte başlamıştır. Bu süreç sanayileşmesini tamamlamamış ve orta sınıfları için dahi konut arzı konusunda sorunlar yaşayan bir ülkenin kaçınılmaz sonu olarak gecekonduları ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma, gecekonduları sorunun bir parçası olarak görmek bir yana gerek Türkiye’de kentleşmenin olası krizlerini hafifletmesi gerekse ithal ikameci ekonomik sistem içerisinde aldıkları roller sebebiyle Türkiye kentlerinin vazgeçilmez bir unsuru olarak ele almaktadır.

Gecekonduların bu çerçevede içerisinde konumlandırılmasından sonra, göçmenin kentte tutunması, kentte kalıcı olmak adına vermiş oldukları mücadele ve kuşaklararası toplumsal hareketlilikleri göçmenin gözünden incelenmiştir.

Bu çerçevede araştırma, göçmenlerin kırdan kopuş ve göç süreci ile birlikte kentlerde inşa etmiş oldukları umut mekanları aracılığıyla kentin bir parçası olmaları, ekonomik sistem içerisinde elde ettikleri roller ile birlikte, bir tür emeğin mekânsal yansıması olan gecekondu ve sakinlerinin kentleşme öykülerini ve kente tutunmak adına vermiş oldukları mücadeleden ortaya çıkan toplumsal hareketlilik stratejilerini anlamaya çalışmaktadır.

1.2.ARAŞTIRMANIN TEMEL SORULARI

Bu çalışmanın araştırma boyunca odaklandığı iki temel araştırma problemi vardır. Bunlardan ilki, kimi yapısal nedenlerle 1950'lerden sonra kırdan kente göçerek gecekonduları inşa eden gecekonduluların; ekonomik hayata katılımlarının, kentte tutunma yollarının, sınıfsal ilişkilerinin ve toplumsal hareketliliklerinin bir sorgusunu içerir. Kırdan kente doğru yapılan umut yolculuğu neticesinde öncelikli olarak yaşam alanını meydana getirmek zorunda olan göçmenler gecekonduları inşa etmişlerdir. Göçmenler, başlarını sokacakları çatıyı, gecekonduları inşa ederek önemli bir aşamayı geride bırakmalarına rağmen onlar için asıl mücadele ekonomik olarak kentte tutunmanın yollarını aramakla başlamaktadır.

Bu araştırma, göçmenlerin hem ekonomik hem de toplumsal olarak kente tutunma çabalarına odaklanmaktadır. Ancak görünmektedir ki dünden bugüne kente tutunma meselesi tek başına kişisel bir çabanın ürünü olmaktan öte, kimi yapısal dönüşümlerin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle çalışma, göçmenlerin kentte verdikleri her türlü mücadeleye (eğitim imkanlarının kullanılması, akraba ve hemşeri dayanışması, fedakârlık gibi) odaklanırken, bunun yanı sıra en az bu mücadele kadar önemli olan ise ülkede meydana gelen sosyo-ekonomik yapının dönüşümü ile birlikte kentin göçmenler için mücadele edebilecekleri bir alan olarak ortaya çıkmasıdır. Bu süreçte, politik alan tarafından gecekonduluların oy potansiyeli olarak görülmesi, ekonomik dönüşümün etkisiyle sistem için vazgeçilmez bir unsur haline gelen ucuz emek gücünün piyasa için önemi, zamanla şehrin merkezi haline gelen gecekonduların alanlarının değer kazanmasıyla meydana gelen arsa spekülasyonu gibi gecekonduluların dışında gelişen, ancak onların kentte varlıklarını sürdürmelerini sağlayan önemli yapısal değişimler meydana gelmiştir.

Araştırmanın ikinci problem alanı ise; yine yapısal faktörler arasında gösterebileceğimiz, gecekonduların bölgelerinde hızla artan kentsel dönüşüm projelerinin; apartmanlaşma süreçlerinin, gecekonduluların ekonomik ve toplumsal yaşantısına etkisini ve toplumsal hareketlilik imkânı kazanıp kazanmadıklarının sorgusunu içerir. Bu araştırma, Türkiye'de ortaya çıkan

ekonomik ve sosyal yapısal dönüşüm sürecini dönüştürenler açısından değil bizzat bu dönüşümü hem ekonomik hem de toplumsal anlamdan yaşayanlar yani dönüşenler gözünden anlamaya çalışmaktadır. Toplumsal hareketlilik çalışmalarında hâkim nicel ve istatistikî yöntemlerin aksine bu çalışmada kullanılan nitel yöntem; azim ve fedakârlık, geriye dönük ekonomik aktarım, kültürel ve dini unsurların toplumsal hareketliliğe etkisini görmek ve ölçmek açısından önemlidir.

Araştırma kapsamında araştırmacıya yol gösterecek bu iki temel sorguyu detaylandıran araştırma sorularını şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Gecekonduluların Göç Hikayeleri ve Kentlere İlk Adım
  - 1.1. Göçmenlerin sosyo-demografik özellikleri nelerdir?
  - 1.2. Göçmenler ilk olarak ne zaman, nereden ve nereye göç etmişlerdir?
  - 1.3. Göç kararı nasıl alınmıştır ve göç yeri nasıl belirlenmiştir?
  - 1.4. Onları göçe zorlayan nedenler nelerdir?
  - 1.5. Kente kimlerle ve nasıl gelinmiştir?
  - 1.6. Kentte ilk olarak nerede ve kimlerle kalmışlardır?
  - 1.7. Gecekondu yapımı ve iş bulma konusunda sosyal ilişkilerin (hemşeri, akraba, komşu) etkisi nedir?
2. Gecekonduluların Sosyo-Ekonomik Profili ve Toplumsal Hareketlilik
  - 2.1. Göç etmeden önce ne iş yapmışlardır?
  - 2.2. Köyde geride bıraktıkları menkul ve gayri menkulleri, mal varlıkları var mıdır?
  - 2.3. Ailede kaç kişi çalışmaktadır ve göçten sonra sırayla hangi işlerle meşgul olmuşlardır?
  - 2.4. İşlerden hangi sebeplerle ayrılmışlardır, yeni iş bulmak için ne türden çabalar harcanmıştır?
  - 2.5. Göçmenler arasında kuşaklar arası farklar aynı zamanda mesleki farklar da doğurmakta mıdır?
  - 2.6. Kent içinde mekânsal hareketlilik olmuş mudur, varsa ne tür sebeplerle kent içinde yer değiştirmişlerdir?

- 2.7. Çocuklarla ekonomik ve sosyal etkileşim var mıdır, ne yönde bir etkileşim mevcuttur?
3. Kentsel Dönüşüm Projeleri Bağlamında Gecekonduluların Toplumsal Hareketliliği
- 3.1. Arsanın mülkiyet durumu nedir?
- 3.2. Yerinde uygulanan bir kentsel dönüşüm projesi mi gerçekleşmiştir?
- 3.3. Dönüşüm süreci nasıl organize edilmiştir?
- 3.4. Gecekondulular, gecekondu bölgelerinde kentsel dönüşüm projelerini desteklemekte midir?
- 3.5. Dönüşüm öncesi ve sonrası sosyo-ekonomik hayat nasıl değerlendirilmektedir?
- 3.6. Kentsel dönüşüm sonrası sosyal hayat ne yönde değişmiştir, yeni ilişki ağları oluşmuş mudur, bu yeni yaşam biçiminden memnunlar mı ve bu yeni ilişki ağları onlara iş bulma ve herhangi bir sorun çözme konusunda yardımcı olmakta mıdır?

1.3.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Sosyal bilimlerde bir şeyi nasıl araştıracağımız konuya ve araştırma sonunda ne bulmak istediğimize bağlı olarak değişir. Sosyal bilimler, doğa bilimleri gibi doğruyu ve bilimsel bilgiyi ortaya çıkaracak doğrusal ve net bir yol sunmaz. Bir araştırma tasarımı bilgilerin nereden ve nasıl elde edileceği meselesi olmaktan öte; kuramsal ve metodolojik bir inşa gerektirir. (Sayer, 2016, s. 10). Bilgiye ulaşmak adına tek bir yöntem, tek bir yol yoktur. Bir araştırma tasarımındaki temel hedef, araştırmanın nesnesine ve amacına uygun bir yöntemin seçilmesi olmalıdır. Bu yönüyle yöntem, araştırmacının araştırmanın nesnesine dair geliştirdiği bir yaklaşımdır.

1.3.1. Araştırmanın Tasarımı

Creswell'e göre, eğer araştırmacı bir problem veya konunun keşfedilmesine yönelik bir çaba içerisinde ise, bu problem alanı araştırmacıyı nitel bir araştırma biçimi oluşturmaya sevk edecektir. Bu keşif arzusu, kolayca ölçülemeyen bazı temel değişkenleri ve stratejileri yakalama ayrıca büyük sosyal evren içerisinde duyulamayan ve görülemeyen sesleri ve yapıları duyma ve görme ihtiyacının oluşturduğu bir duygudur (Creswell, 2015, s. 48).

Gecekonduluların göç öyküsünü, kentleşme süreçlerini ve toplumsal hareketliliklerini bizzat bu süreci yaşayanların, deneyimleyenlerin gözünden ele almak nitel bir araştırma tasarımını zorunlu kılmıştır. Ayrıca, istatistiki analizlerle belirli bir tür sosyal dünyaya ait olguların tamamını açıklama gayreti içinde olan toplumsal hareketlilik çalışmalarının tersine bu çalışma; bireysel mücadelelere ve kente tutunmanın, burada var olabilmenin temel stratejilerini anlamaya odaklanmıştır. Nitel araştırmanın da amacı, insanların hayatlarını nasıl anlamlandırdıkları ile ilgili bir anlayışa sahip olmak, anlamlandırma sürecinin ana hatlarını çizmek ve insanların deneyimlerini nasıl yorumladıklarını analiz etmektir.

Nitel araştırmalar, araştırmacının rolü bakımından da önemli bir farklılık içerir. Denzin ve Lincoln, nitel araştırmanın; gözlemcinin dünyanın merkezinde olduğu bir aktivite olduğunu belirtir. Nitel araştırmalar, dünyayı görünür kılmak için bir

takım yorumlayıcı, materyal ve uygulamalardan oluşur. Bu uygulamalar dünyayı, saha notları, röportajlar, sohbetler, fotoğraflar, kayıtlar ve kendine ait notlar da dahil olmak üzere bir dizi temsil haline getirir. Bu çerçevede nitel araştırma, dünyayı yorumlayıcı bir yaklaşımla ele alır. Nitel araştırmacılar olguları kendi doğal çevrelerinde anlamlandırma çabası içindedir ya da fenomenleri insanların onlara yüklediği anlamlar bakımından araştırırlar (Denzin ve Lincoln, 2005, s. 3). Merriam'a göre de nitel bir araştırma tasarımı kullanan araştırmacılar, insanların deneyimlerini nasıl yorumladıklarını, dünyalarını nasıl kurduklarını, deneyimlerine nasıl bir anlam yüklediklerini anlamaya çalışırlar (Merriam, 2013, s. 5-14).

Fizik alanında, "Görelilik Kuramı" ve "Belirsizlik İlkesi" gibi önemli kuramsal çalışmalar; teklik, sabit nedensel analiz, nesnellik gibi geleneksel paradigmanın temel yapılarını sarsmıştır. Bu değişim, sosyal bilimler alanında da önemli bir dönüşümün habercisi olmuştur. Sosyal bilimciler, kendi doğasına özgü kavramlar ve araştırma yöntemleri kullanmaya başlamış ve gittikçe artan bir şekilde nitel çalışmalara yönelmişlerdir. Araştırmalar, olayları ve olguları kendi ortamları ve bağlamı içerisinde incelenmekte ve araştırmacı bu olay ve olguları ayrıntılı bir biçimde ve derinlemesine açıklamaya ve yorumlamaya çalışmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 31). Sosyal bilimler bu paradigmatik dönüş ile birlikte nesnesinin yapısına uygun bir zemin üzerinde çalışabilmekte, sabit ve mekanik bir düzene bağımlı nedensel analizi terkederek nesnesine dair nedensel süreçleri açıklayabilme gücü artmaktadır.

Bu araştırma, yasa benzeri nedensel düzenliliklerin keşfine odaklanmak yerine, nesnelere ve toplumsal ilişkilerin bir tür düzenlilik üretebilen ya da üretemeyen nedensel güç ve hassasiyetlere sahip olduğu şeklindeki realist görüşten hareket eder. Bu yönüyle de çalışma, nedensel mekanizmaların bağlı olduğu toplumsal nesnelere veya ilişkilerin niteliksel doğasını ortaya koymaya çalışmaktadır (Sayer, 2016, s. 25). Gecekondu çalışmalarında gecekonducuların, toplumsal ve ekonomik yapı içerisinde nedensel süreçler dahilinde analiz edilmemesi araştırmacıyı eksik ya da yanlış sonuçlara ulaştıracaktır. Gecekonducuların ekonomik sistem içerisinde önemli bir özne haline gelmeleri ve kentlerdeki

varlıklarının sağlanması gecekondulu “ucuz” emeğinin sistem için vazgeçilmez olmasında yatmaktadır (Şenyapılı, 1981; Keyder, 2014). Göçmenin emeğini “ucuza” satması göçmen açısından bir sömürü oluşturmaktan öte, göçmenin kır ile kent arasında kurduğu kıyasa ve kentin imkanlarından yararlanma yönündeki azim ve kararlılığına bağlıdır.

Nitel araştırma deseninin kullanılacağı bu çalışmada, ikinci bir husus ise ne tür bir nitel araştırma yaklaşımı benimseneceği meselesidir. Creswell (2015); beş tür nitel araştırma yaklaşımı olduğunu belirtir. Bunlar; Anlatı (Öyküsel, Narrative) araştırması, Fenomenolojik araştırma, Kuram Oluşturma (Gömülü Teori, Grounded Theory) araştırması, Etnografik araştırma ve son olarak Durum (Vaka, Örnek Olay) Çalışması araştırmasıdır. Bu sınıflandırmalar kimi çalışmalara göre (Denzin ve Lincoln, 2005; Merriam, 2013; Punch, 2005; Yıldırım ve Şimşek, 2016) farklılık içermektedir. Bu çalışmada, Anlatı, öyküsel araştırma tekniği kullanılmaktadır. Bu yaklaşım, bir veya birden fazla bireyin deneyimlerini araştırırken, bu bireylerin yaşam öykülerini bir araya getirerek veri toplamayı ve kişisel deneyimleri rapor ederek bu deneyimlerin içerdiği anlamları kronolojik olarak sıralamayı içermektedir (Creswell, 2015, s. 70). Bu çalışma, kırsal alanlarda yaşayan fakat kimi nedenlerle önemli bir karar ile kente göç eden göçmenlerin, kentlerde kurmuş oldukları gecekondularla birlikte kentin bir parçası olmaları ve bugüne kadar toplumsal ve ekonomik anlamda kentle kurdukları iletişim ve etkileşim süreçlerini anlama çabası içindedir.

1.3.2. Veri Toplama Teknikleri ve Süreci

Öncelikli olarak nitel araştırmalarda veriler, öylece hareketsiz ve durağan bir biçimde var olan ve araştırmacının gelip onu almasını “toplamasını” bekleyen bir şey değildir. Nitel araştırmalarda araştırmacılar, sordukları sorular, kurdukları iletişim ve etkileşim yoluyla elde ettikleri verilerin üretilmesinde etkin bir role sahiptir. Araştırmacının sahada ortaya koyduğu etkileşim çalışmanın gerçekleştirilmesi adına azami bir önem arz etmektedir. (Glesne, 2013, s. 63). Nitel veriler çalışmaya katılan insanlarla yapılan görüşmeler sonucu kişilerin kendi ifadelerinden; tecrübeleri, fikirleri, duyguları ve bilgilerinden alıntılar yaparak ya da kayıt altına alarak insanların fikirlerinin, eylemlerinin,

duygularının, davranışlarının derinlemesine bir şekilde tanımlanmasından veya çeşitli dokümanlardan oluşan verilerdir (Merriam, 2013, s. 83).

Neuman, nitel araştırmaların ve nitel veri toplama süreçlerinin iki türü olduğundan söz eder. Bunlardan ilki “Saha Araştırması” ikincisi ise, “Tarihsel Karşılaştırmalı Araştırmadır”. Bu araştırma bir saha araştırmasına dayanmaktadır. Saha araştırması; araştırmacının bulunduğu zamana ait ve genellikle kendi kültürü içerisindeki küçük ölçekli toplumsal yapıları doğrudan gözlemlediği ve onların içine girdiği, katıldığı bir nitel araştırma tarzıdır. Araştırmacı örneklem olarak seçilen kişilerle konuşur ve onları gözlemler. Bu araştırmalar yıllar boyunca da sürebilir haftalar da alabilir. Bu zaman zarfındaki etkileşim sonucunda görüşmecilerin; hayat hikayeleri, ilgileri, alışkanlıkları, umutları, korkuları, sevinçleri, hüznüleri hakkında detaylı ve derinlemesine bilgiler edinilir. Bu süreç öncelikli olarak araştırmacının keşfetme duygusuna ve toplumsal merakına dayanır. Bununla birlikte bu etkileşim genel itibariyle; zaman alıcı, duygusal katılımın yoğun olduğu ve fiziksel anlamda yorucu bir süreçtir (Neuman, 2014, s. 541).

Saha araştırması süresince araştırmacı; duyu yollarına hitap eden her şeye odaklanmıştır. Son derece dikkatli bir şekilde hiçbir ayrıntıyı kaçırmadan, bilgi birikimini de işin içine katarak gözlemler, dinler ve notlar alır. Bu sayede veri kaybına uğramadan, verilerin niteliğini de maksimize ederek verilerini elde etmiş olur (Neuman, 2014, s. 569). Bu çalışmada, gecekonduların göç öncesi toplumsal yaşantılarından başlayarak, göç süreci, kentlere ilk adım ve kente tutunma süreçlerini kronolojik olarak sorgulayan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile bilgiler toplanmıştır.

Ankara gecekondularının toplumsal hareketliliklerini ve kentsel deneyimlerini incelediğimiz bu çalışmada araştırmanın evrenini; kısmen 1940’lı yıllarla başlayan ve doruk noktasına 1950’li yıllardaki toplumsal ve ekonomik dönüşümün etkisiyle meydana gelen kırsal göç neticesinde kentlerde ortaya çıkan gecekonduların aileleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırma evreni; hem ilk göç dalgalarını alan yer olması sebebiyle hem de en yoğun gecekondulaşmanın yaşandığı yer olan Mamak, Akdere Mahallesi olmuştur.

Araştırma örnekleme ise göç neticesinde Akdere'ye yerleşmiş ve o günden bu yana bu mahallede yaşamış 30 kişi ve biri apartmanda biri halen gecekonduda yaşayan iki aile ile yapılan derinlemesine görüşmelerden oluşmaktadır. Araştırma örnekleme seçilirken birkaç noktaya dikkat edilerek amaçlı örneklem tekniği ve buna bağlı olarak kartopu tekniği kullanılmıştır. Akdere'nin seçiminde öncelikli olarak, kentsel dönüşüm projelerine rağmen gecekonduların halen varlığını koruduğu ve bu gecekondularda ilk göç dalgası ile gelen göçmenlerin halen yaşıyor olmasına dikkat edilmiştir. Bu doğrultuda hem gecekondulaşmanın hem de apartmanlaşmanın birlikteliğinin ortaya çıkardığı sosyolojik düzlem analiz edilebilecektir. İkinci olarak ise toplumsal hareketlilik imkanlarının ve stratejilerinin incelendiği bu çalışmada, özel müteahhitler aracılığıyla dönüşen bir mahallenin seçilmesine dikkat edilmiştir. Zira belediye ya da TOKİ aracılığı ile meydana getirilen dönüşüm projeleri ile özel şahıslar tarafından ortaya çıkarılan dönüşümde ortaya çıkan kârın ve rantın paylaşımı gecekondulular açısından bir fark doğurmaktadır. Ayrıca özel müteahhitlerce gerçekleştirilen dönüşümler daha çok yerinde dönüşüm olma özelliği taşımaktadır. Bu sayede gecekonduların dönüşüm öncesi ve sonrası yaşamlarının karşılaştırılması daha kolay olacaktır.

Araştırma süreci öncelikli olarak mahalle muhtarlığında mahalle muhtarı ile görüşmekle başlamıştır. Mahalle muhtarından hem mahalle ile ilgili bilgiler alınırken hem de araştırmacıyı çalışma için uygun profili oluşturacak insanlara yönlendirmesi istenmiştir. Katılımcıların ayarlanmasında anahtar kişi öncelikli olarak muhtar olurken, daha sonra Akdere'de doğup büyüyen Cenk ve Oktay araştırmanın anahtar kişileri olarak araştırmanın sürdürülmesine yardımcı olmuşlardır. Bunun yanı sıra katılımcılar kartopu tekniği ile belirlenmiştir.

Araştırma, 16 Şubat 2017 ve 26 Mart 2017 tarihleri arasında, yarı yapılandırılmış görüşme formları ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada toplam kaç kişi ile görüşüleceği araştırmanın doygunluğa ulaşması ilkesi ile belirlenmiş ve bu çerçevede 30 kişi ve iki aile ile ortalama 55 dakikalık görüşmelerle çalışma tamamlanmıştır. Bunun yanı sıra mahalle eşrafı, çocuklar ve esnaflarla görüşmeler yapılmış, mahalleye ilişkin bilgiler alınmış ve bu bilgiler saha notları

olarak değerlendirilmiş ve analiz edilmiştir. Görüşme esnasında kayıt cihazı kullanılmış ve gözlem notları alınmıştır.

1.3.3. Veri Analizi ve Süreci

Nitel araştırma deseninin kullanıldığı bu çalışmada Merriam'ın da belirttiği gibi nitel bir araştırmaya uygun bir şekilde verilerin toplanması ve analizi eş zamanlı olarak yapılmıştır.

Analiz, ilk görüşmenin yapılması, ilk gözlemlerin oluşturulması ve araştırmaya dair ilk metinlerin okunmasıyla başlamaktadır. Araştırmaya ve alana dair ilk anlayışın gerçekleştirilmesi ile beraber ortaya çıkan problem cümleleri ile birlikte veri toplama işlemi devam eder ve detaylı incelemelerle görüşmeler temalaştırılır ve analiz işlemi sürer (Merriam, 2013, s. 157).

Creswell nitel verilerin analizinin birkaç adımdan oluştuğunu belirtir. Öncelikle verilerin hazırlanması ve organize edilmesi gerekir. Eğer bir görüşmeyi kaydetmişsek, bir ses kaydı oluşturmuşsak bunun deşifre edilerek düzenlenmesi gerekir. Sonra, verilerin kodlanması ve bu kodların bir araya getirilerek çalışmaya ilişkin temaların oluşturulması gerekir. Daha sonra ise, veriler görsel birtakım şekiller ve tabloların yardımı ile ve tartışmalar eşliğinde sunulmalıdır (Creswell, 2015, s. 180).

Nitel verilerin analizi, verilerin niteliğine, yapısına, araştırmacının verilerini nasıl depoladığına, verileri nasıl sistematize ettiğine ve verilerden ne beklediğine göre değişir. Verilerin analiz süreci bir plan dahilinde gerçekleştirilmeli, disiplinli ve sistematik olmalıdır. Araştırmacı elindeki veriler ışığında ulaştığı sonuçları nasıl elde ettiğine dair sağlam ve şeffaf bir açıklama yapabilmelidir (Punch, 2005, s. 188).

Nitel veri toplama teknikleri (Anlatı, Fenomenoloji, Kuram oluşturma, Etnografi, Durum çalışması) nasıl farklılaşıyor ise veri analiz süreçleri de o farklılık içerisinde devam etmektedir (Glesne, 2013, s. 256; Creswell, 2015, s. 190). Anlatı araştırmaları genel itibarıyla görüşmeler ve görüşmelerin kaydedilmesi ile oluşturulur. Görüşmeler, açık uçlu ve geniş kapsamlı soruların sorulması ile

görüşmeci tarafından öykünün kesilmeden derinlemesine aktarılması ile oluşur. Analiz süreci ise, anlatılan öykünün tema ve örüntülere ayrılmasından daha çok öykünün kendisi ve anlatılış tarzına odaklanır (Glesne, 2013, s. 257). Görüşmecinin yönlendirilmesi, öykünün araştırmaya uygun bir bağlamda devam ettirilmesi araştırma açısından oldukça önemlidir ve bu araştırmacı açısından dikkat edilmesi gereken zor bir süreçtir.

Bu çalışmada, gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler ses kayıt cihazı ile önce kayıt altına alınmış sonrasında ise kayıtlar deşifre edilmiştir. Görüşmelerin yanı sıra, bölgeye ilişkin dokümanlar, gözlemler ve saha notları ayrı ayrı analiz edilmiştir. Gecekonducuların öyküleri araştırmanın mantığına uygun bir şekilde oluşturulmuş, öyküler tekrar tekrar dinlenmiş, önceden hazırlanmış temalar çerçevesinde öyküler önce kodlanıp sonra benzerlik ve farklılıklar bağlamında temalaştırılmıştır. Analiz ederken, görüşmecinin ses tonuna, verdiği bilgilerin hangi bağlam içerisinde kullanıldığına, duygularına, hislerine, azami derecede özen gösterilmiştir. Ayrıca verilerin toplandığı süreçte aynı zamanda veri analiz süreci de başlamıştır. Böylelikle bir sonraki verinin elde edilmesi süreci de yönetilmiş, verilerin elde edilmesi ve analizinin eş zamanlılığı ile verilerin bütünlüğü sağlanmıştır. Verilerin analizinde etik sorunların oluşmaması için görüşmecilerin kimlikleri saklı tutulmuştur. Bu doğrultuda görüşmeciler, araştırma içerisinde kod isimlerle yer almışlardır.

Verilerin analizi elle yapılabileceği gibi bilgisayar yardımı ile de yapılabilir. Bu çalışmada verilerin toplanmasından analizine kadar veriler; verilerin depolanması, düzenlenmesi, kodlanması ve yorumlanmasına hizmet eden bir yazılım programı olan. MAXQDA-11 yardımı ile analiz edilmiştir. Bunun yanı sıra geleneksel usullere uygun olarak kayıtlar deşifre edilip, metin haline getirilip, metin üzerinde ayrıntılı bir çalışma sonucunda veriler temalaştırılıp, yorumlanmıştır.

1.3.4. Araştırmada Karşılaşılan Güçlükler

Bu araştırma açısından en temel güçlük; araştırmanın konusuna ve sorunsalına uygun olarak örneklem alanının belirlenmesinde yatmaktadır. Araştırma, II. Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen yapısal dönüşüme bağlı olarak

ortaya çıkan; iç göç, kentleşme ve toplumsal hareketlilik konusuna odaklanmıştır. Dolayısıyla 1950'li yıllarla beraber göç etmiş ilk nesle ulaşma çabası gecekondularına ilişkin yoğun bir gözlem ve ön çalışma gerektirmiştir. Bununla birlikte araştırmaya uygun profilin yaşı da çalışmanın sınırlılıkları arasındadır. Katılımcı profiline önemli bir kısmının hayatta olmaması, yaşayanların ise oldukça yaşlı olması iletişim kurmakta kimi sorunlara neden olmuştur. Ancak bu güçlük aynı zamanda da çalışmanın zamansal anlamda önemine işaret etmektedir. Zira söz konusu dönüşümü yaşayanların yaşları dolayısıyla önümüzdeki beş on yıl içerisinde ilk ağızdan göç sürecini ve kentleşme deneyimini dinlemek mümkün olmayacaktır.

Nitel araştırma deseninde derinlemesine görüşmelerle veri elde etmeye çalışırken katılımcıyı araştırma konusunun ve amacının içerisinde tutmak çalışma açısından son derece önemlidir. Bu bakımdan bu araştırmada araştırmacı amacına uygun bir görüşme yapabilmek adına katılımcıyı araştırma kapsamı içerisinde tutmak adına büyük çaba sarf etmiştir. Nitel araştırmalarda araştırmacı çalışmanın başından sonuna kadar aktif bir rol oynar. Araştırmacının rolü açısından en önemli işlerin başında katılımcıyı araştırma kapsamından koparmadan ve onu sıkmadan görüşmeyi tamamlama görevi gelmektedir.

Elde edilen verilerin bir yaşam öyküsü olması ve oldukça uzun olması elde ham bir şekilde yoğun bir verinin bulunması anlamını taşır. Verilerin analiz süreci bu ham verilerin işlenmesi, temalaştırılması ve kuramsal bir yapı içerisine yedirilmesi araştırmacı açısından yoğun bir inceleme, denetleme, anlama ve yorumlama süreci gerektirmektedir.

2. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN SORUNSALI: İÇ GÖÇ, KENTLEŞME, GECEKONDULAŞMA VE TOPLUMSAL HAREKETLİLİK

Bu çalışmada araştırma sorunsalı iki temel başlık çerçevesinde incelenecektir. Bunlardan ilki, gecekonduların bir olgu olarak kentlerde ortaya çıkışına kaynaklık eden nedensel ilişkileri anlamaya yönelik kuramsal bilgileri içermektedir. Bu doğrultuda sanayileşme, kentleşme, iç göç kavramlarından hareketle mekânsal olarak gecekondular ve bu mekânın sahipleri olarak göçmenler yani gecekonduların kentlere attıkları ilk adımdan bugüne kadar geçirdikleri dönüşümler sosyo-ekonomik ve kültürel anlamda analiz edilecektir. İkinci olarak ise, bir tür emeğin mekânsal yansıması olarak ortaya çıkan gecekonduların ve burada yaşayan gecekonduların emek piyasası içerisindeki konumlarını ve dünden bugüne kentte kalıcı olmalarını sağlayan temel stratejileri anlamaya yönelik toplumsal tabakalaşma, sınıf ve toplumsal hareketlilik kavramları analiz edilecektir.

2.1.1950 SONRASI TOPLUMSAL VE EKONOMİK DÖNÜŞÜM; KENT, KENTLEŞME VE GECEKONDULAR

Tarih boyunca nüfus, kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru bir akış göstermektedir. Bu akış göç olarak nitelendirilir. Türkiye’de 1950 yılları ile başlayan ve 1985’lere kadar devam eden kırdan kente doğru gelişen iç göç “emek göçü” olarak tanımlanabilir. Kırdan kente göç eden kişi sayısı 1945-1950 arasında 214 bin iken, 1950-1955 arasında bu sayı 904 bine çıkmıştır. 1960 ve 1965 yıllarında göç oranında fazla bir artış olmazken, 1965-1970 yıllarında tekrar önemli bir sıçrama ile 1.938.000’e ulaşmıştır. 1975-1980 arasında 1.692.000’e düşen göçmen sayısı, 1980-1985 yılları arasında keskin bir artışla 2.582.000’i bulmuştur (Özbay ve Yücel, 2001, s. 9; Akşit, 1998, s. 22-37).

Türkiye’de 1950’li yıllarda yoğunlaşan bu emek göçü Avrupa’da baş gösteren sanayileşme ve endüstrileşme süreci ile doğrudan ilgilidir. Türkiye’de sanayileşmenin ve liberal ekonominin kentlerde etkisini göstermesiyle beraber

kırdan kente doğru bir akış başlamıştır. Kentlerindeki sanayileşme hamlelerinin yanı sıra, kırdaki nüfus artışı, toprak azlığı ve bununla beraber tarımdaki modernleşme, kırsal alanda işsizliğe neden olmuş ve bu durum iç göçü hızlandırmıştır. Kırsal göçün göçmenler açısından anlamı ise, umuda yolculuk olarak tanımlayabileceğimiz ekonomik temelli bir harekettir.

Göç, bireyler için toplumsal hareketlilik imkânı sağlar ve yeni fırsatların oluşması anlamını taşır (Tekeli ve Erder, 1978, s. 17). Bu yönüyle göç özellikle 1950 sonrasında Türkiye’de toplumsal hareketliliğin ilk basamağı olma özelliği taşımaktadır. Tekeli, kentlerde kişilerin kullanabilecekleri fırsatların daha da fazla olması ve kişiye mesleki ve sosyal hareket alanı sağlaması sebebiyle kırsaldaki insan açısından göçün cezbedici olduğunu belirtir. (Tekeli, 2014, s. 18). Kırsal göç, genel itibarıyla hem kırdaki meydana gelen dönüşümün ortaya çıkardığı “itici” etkenlerle, hem de kentlerin endüstrileşmeye bağlı “çekici” kimi özellikleri çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. İtici nedenler arasında, yoksulluk, eğitim ve sağlık hizmetlerinin sınırlılığı gibi etkenler sayılabilir.

İsbir’e göre; gelişmekte olan ülkelerde kentleşmeyi tarım tekniklerindeki ilerlemelerin şekillendirmesi yanında; kentlerdeki hizmet üretim alanlarının “çekiciliği” ile kent dışı yerleşme alanlarının olumsuz sosyo-ekonomik “iticiliği” etkiler (İsbir, 1986, s. 21).

Keleş, kentleşmenin oluşmasında dört temel neden olduğunu belirtir. Bunlar; ekonomik, teknolojik, siyasal ve sosyo-psikolojik nedenlerdir. Ekonomik nedenlerin kaynağını göç oluşturmaktadır. Tarımda geleneksel araçların yerini modern araçların ve makinaların alması, tarım için gerekli olan insan iş gücüne olan ihtiyacı azaltmıştır. Bununla birlikte, ekonomik yapının tarım aleyhine dönüşmesi; sanayileşmeyle birlikte kentlerdeki iş olanaklarının köye nazaran artması, tarımın verimliliğinin ve tarımsal gelirin hızla düşmeye başlaması köylünün toprağından kopmasına neden olmuştur (Keleş, 2012, s. 36). Bu sürecin sorunlu sonucu ise iç göçe dayalı kentleşmenin çok hızlı bir şekilde artmasıdır. Bu yönüyle göç, köylü için umuda açılan bir kapı, bir var oluş mücadelesi olma özelliği taşımaktadır.

Göçmenin kentle olan bağıntısı esas olarak marjinal ve büyük oranda iktisadi etkenler tarafından belirlenen bir husus olarak düşünülmüştür. Sürekli istihdamın olması, artan gelir, hükümeti etkileme fırsatları ve mesleki hareketlilik göçmenin kentle bütünleşmesine yardımcı olan ve bu yolla onun marjinalliğini sona erdiren anahtar etkenler olarak görünmektedir. Dolayısıyla, kentleşme terimi hem göçmenin mesleki değişme yoluyla kentle “bütünleşmesini”, kent hayatının fiziksel ve kültürel yönlerine tedrici olarak uyum sağlamasını, hem de kentin halk kültürünün bazı unsurlarını benimsemesini kapsamaktadır (Karpat, 2003, s. 214-215).

Kentleşme genel itibariyle “bir memleket ya da bölgede belli bir süre içinde genel nüfusun herhangi bir kritere göre şehir olarak kabul edilmiş olan yerleşmelerde yaşayan oranının yükselmesi” olarak tanımlanır. Kent ve kıyır ayrımında kullanılan en genel ölçüt ise nüfusun on binden fazla olduğu yerlerin kent olarak ele alınmasıdır (Tümerekin, 1973, s. 2-3). Kent sosyolojisi çalışmalarında önemli bir gelenek olan Şikago ekolü ise kentleşmeyi, teknik ve kültürel olmak üzere iki şekilde tanımlar. İlki; genel nüfusun belli bir büyüklüğün ve yoğunluğun üstünde olduğu bölgelerde toplanması, nüfusun heterojen olması ve emeğin tarım dışı faaliyetlerde bulunması olarak tanımlanır. İkincisi ise; laik, bireyci akılcı tutumların egemen olduğu, uzmanlaşmış, resmi, ikincil, sözleşmeye dayalı ilişkilerin hâkim olduğu bir “kent kültürü” olarak ele alınabilecek bir kentleşme tanımlamasıdır (Tekeli, 2014, s. 27).

Bir başka tanımlamada ise kentleşme; bir ülkede, tarımsal olmayan üretimin görece ağırlık kazanmasına koşut biçimde, kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran nüfus birikimi olayıdır. Kentleşme ise, kırdan kente göçen nüfusun ekonomik ve sosyal bakımdan kıyır özelliklerinden arınarak kentin özelliklerini kazanması sürecidir (Kartal, 1983, s. 23). Kentleşme dediğimizde yapısal değişmeyi de işaret eden bir iç göç hareketinden söz ediyoruz. Bu iç göçle yaşamlarını köylerde sürdürenlerin bu yaşam yerlerinden koparak kentlerde tarım dışı işlerde hayatlarını kazanarak yaşamaya başlamaları anlatılmaktadır. Kentleşmeyle bu tür tek yönlü bir yer değiştirme ve aynı zamanda toplumsal bir dönüşüm kastedilmektedir. Bu her ulusun

sanayileşme yolunda yaşaması gereken yapısal ve sancılı bir dönüşümdür (Tekeli, 2014, s. 49).

Göçmenler içlerinde taşıdıkları umut ile kente sınıksız sarılmışlardır. Her şartta kendilerine yaşanabilir bir hayat alanı yaratmış ve burada verdikleri mücadele ile kente tutunmuş ve kendileriyle beraber kenti de dönüştürmüşlerdir. Tekeli, göçmenlerin kente uyum süreçlerinin üç aşamada toplumsal araştırmalara konu olduğunu belirtir. Bunlardan ilki, göçmenlerin kentte yaşamak için bir konut edinme çabalarının ortaya çıkardığı gecekondulardır. İkincisi; gecekonduların emek piyasası içerisinde kendilerine nasıl yer açtıkları ve enformel alanı nasıl yarattıklarıdır. Üçüncüsü ise; kente gelenlerin ne türden kültürel dönüşüm geçirip geçirmediği meselesidir (Tekeli, 2014, s. 54).

Göçmenler zaman içinde ekonomik ve sosyal bakımdan kentlileşmektedirler. Kişinin geçimini tamamen kentte ve kente özgü işlerle sağlıyor duruma gelmesi ekonomik bakımdan kentlileştiğini gösterir. Kırsal kökenli insanın türlü konularda kentlere özgü tavır ve davranış biçimlerini, sosyal ve tinsel değer yargılarını benimsemesi ile de sosyal bakımdan kentlileşmiş olurlar (Şenyapılı, 1982).

Karpat'a göre göçmenlerin kentlileşmesi dört aşamada gerçekleşmektedir. İlk olarak; göçmenin kentlileşme serüveni kent kıyafetlerinin ve bazı kent alışkanlıklarının benimsenmesiyle başlar. İkinci aşama; göçmenin su, elektrik ve ulaşım gibi kent hizmetlerinden faydalanması ve yiyecek ve giyeceklerini kent dükkanlarından satın almasıyla gerçekleşir. Üçüncü aşama; göçmenin kentin diğer insanlarıyla ilişki kurmaya istekli olmasıyla meydana gelir. Dördüncü ve son aşama ise; göçmenin kentle bütünüyle özdeşleşmesinden, kendisini köye değil kente ait hissetmesinden oluşur. (Karpat, 2003, s. 215-216). Karpat'ın bu ayrımını göçmenin kentteki tarihsel serüveni olarak görebiliriz. Göçmen için başını sokacak bir yer bulduktan sonraki öncelikli iş, ilk bakışta "köylü" damgasını yemesine sebep olan kıyafetlerinden ve zor hatta imkânsız olsa da aksanından kurtulmak olacaktır. Böylelikle ekonomik hayata giriş için dezavantajlı görünümünü sona erdirecektir. Bundan sonra ise özellikle tüketim yoluyla kentle bütünleşecek ve siyasal katılım süreciyle beraber hem bir kentli hem de yurttaş olma noktasında önemli adımlar atmış olacaktır.

Kırsal nüfusun kentlerde yoğunlaşması ve sanayileşme ile birlikte kentleşmenin hızlanması kentlere akan nüfusun kentlileşmesini yani kentli değerleri ve yaşam tarzını kazanması uzun ve zorluklarla dolu bir süreçtir. Bu süreç farklı biçimlerde yorumlanmaktadır. Kır ve kent ikiliğine dayalı modernist anlayış, genel itibariyle köyden kente göçü olumsuzlamış, bu doğrultuda iki türlü toplumsal değişme ön görmüşlerdir. Bunlardan birincisi, köylünün kentlileşeceği ve kırsal hayata dair temel özellikleri kaybedeceğine dair görüştür. Böylelikle, komşuluk ve akrabalık ilişkileri gibi birincil ilişkiler yok olacaktır. İkinci görüş ise, kentin göçmenler tarafından köylüleştirileceği görüşüdür; hatta korkusudur.

Redfield (1947) "Folk Society" adlı makalesinde kır toplumlarının temel aktörlerinin aileler olduğunu, değer sisteminin dine dayandığını, benzerliğe dayalı küçük topluluklar oluşturduklarını, grup dayanışmasının hâkim olduğunu söyler. Wirth (1938) ise, kent toplumlarını ikincil ilişkilerin hâkim olduğu, aile bağlarının zayıfladığı, mahalle ya da topluluk kültürünün ortadan kalktığı, geleneksel dayanışmanın ortadan kalktığı bir yapı olarak ele alır. Bu görüşlere göre kır ve kent toplumları birbirlerini dışlayan karşıt tarzlardadır. Göç ile birlikte insanların köklerinden koptuğu, toplumsal örgütsüzlükle birlikte toplumsal düzenin yok olacağı bu çerçevede göçmenlerin kentle bütünleşmeyen marjinal bir kesim kentlileşmemiş köylüler oldukları, yeni yaşama direnen korumacı gruplar olduklarına dair çeşitli görüşler öne sürülmüştür (Ersoy, 1985, s. 87). Ancak, süreç içerisinde gecekondularda aksine akrabalık bağları gücünü kaybetmemiş hemşeri dernekleriyle hemşerilik olgusuyla birbirlerine yardım etmiş, evlerini birlikte yapmış, birbirilerine iş bulma konusunda yardımcı olmuşlardır.

Karpat, göçmenlerin köy kültürü ve örgütlenme tarzlarının kentte varlıklarını sürdürdüklerini kabul etmekle birlikte, göçmenlerin kendini kent koşullarına uyarladığı ve tedrici olarak kendi fiziksel yaşama tarzını, kültürel bakış açısını değiştirdiği görüşünü de kabul etmektedir. (Karpat, 2003, s. 214). Kartal'ın çalışmasına göre (1978); kişilerin/göçmenlerin kentte kalış süresi ile kendilerini kentli görmeleri arasında bir ilişki vardır. Kentte kalış süreleri arttıkça kendilerini kentli görme eğilimleri artmaktadır.

Şenyapılı (1981); kentte güvenceli bir iş ve konut sahibi olmanın değer yargıları ve davranışlar bakımından kentlileşmede kentte kalış süresinden daha etkili olduğunu ileri sürmektedir. Karpat'a göre ise gecekondulunun, kentsel ve ulusal bütünleşmesini başarmada muhtemelen başka hiçbir faaliyet siyasal eylem kadar önemli değildir. Marjinalliğe son veren bir husus olan kentle bütünleşme ya da kentlileşme gecekondulunun kişiliğini hatta içinde yaşadığı kentin kültürünü dönüştüren daha geniş bir siyasal kültürlenme, kentsel ve ulusal değerlerin içselleştirilmesi sürecinin bir parçası olarak düşünülmüştür (Karpat, 2003, s. 277-288.)

Türkiye'nin kentleşme deneyimi II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1950'li yıllarla başlayan hızlı göç hareketleriyle başlamıştır. Özellikle endüstrileşmeyle beraber değişen üretim ilişkileri yeni bir merkez olarak kentleri meydana getirmiştir. Kentlerde ticaretin genişlemesi ve para ekonomisinin gelişmesiyle beraber; tarımsal üretim, üretim süreci içerisinde eski etkisini kaybederken, bununla beraber kırsal yaşam insanların beklentilerini karşılayamaz duruma gelmiştir. Göç sonrasında kentlerde yoğunlaşan nüfusun öncelikle barınma ihtiyacının karşılanması, konut sorununu ve bu soruna enformel bir çözüm olarak gecekondulaşmayı Türkiye kentlerinin önemli dinamiklerinden birisi haline getirmiştir. Kentlerin nüfuslarını kabartan ve gecekonduların oluşmasına neden olan göç, iktisadi ve toplumsal nedenlerle bu sürecin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Karpat, 2003, s. 40).

Karpat'a göre Dünyanın genelinde gecekondulu sakinleri, göç etme nedenlerini köyde işlenecek toprak yokluğu, toprak verimsizliği, aşırı nüfustan kaynaklanan yoksulluk ve düşük ücret gibi iktisadi etkenlerle açıklamışlardır. Bunun yanı sıra; köyde öğrenim ve sağlık hizmetlerinin olmayışı, aileye katılma isteği, kocanın çekirdek ailesi kurma ve daha özgür olma isteği diğer etkenler olarak sıralanmıştır. Ayrıca, kan davası ise köyden kente göçün arızı nedenleri arasında görünmektedir (Karpat, 2003, s. 56-57).

Davis'e göre de çeşitli sebeplerle insanlar kırsalın dışına itilmektedir. Cava ve Hindistan'da tarımın makineleşmesi, Meksika, Haiti ve Kenya'da gıda ithalatı, Afrika genelinde iç savaş ve kuraklık buna ek olarak küçük işletmelerin büyük

holdinglere dönüşmesi, tarım şirketleri arasındaki rekabet gibi sebepler insanları göçe sürüklemiştir. Bu göç dalgası, kentlerin ekonomik buhran dönemlerinde dahi devam etmiştir. Tahminlere göre, üçüncü dünyadaki resmi konut piyasası yeni konut stokunun ancak yüzde 20'sini karşılamaktadır, bu sebeple de gecekonduların yapımı ve kiracılığı artarak devam etmektedir (Davis, 2010, s. 33).

Türkiye’de özellikle 1950’lerden sonra meydana gelen kırdan kente göç ve kentteki konut eksikliği sürecin zorunlu bir sonucu olarak gecekonduların meydana getirmiştir. Göçmenler, genellikle daha iyi bir yaşam koşullarına ulaşmak adına kente gelmişler ve “umut mekanları” olarak nitelendirilebileceğimiz gecekonduların inşa etmişlerdir.

Gecekonduların bölgeleri, kırdan kente göçün bir sonucu olarak ortaya çıkmış yerleşim yerleridir. Ancak gecekondular, sadece bir konut sorunu olmaktan fazla bir anlam taşır. Gecekondular birçok yönüyle evrensel bir sürecin ürünü ve sonucudur. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan birçok ülkenin kentlerinde gecekondulara rastlamak mümkündür. Gecekondular, Meksika’da Jacale, Panama’da Rancho, Brezilya’da Macambo, Arjantin’de Favela, Peru’da Barriadas, Tunus’ta Gourbeville, Hindistan’da Bustee gibi adlarla anılmaktadır (Keleş, 2012, s. 497; Karpat, 2003, s. 35).

Gecekondular kavramı ilk olarak 1940 yılından sonra dilimize girmiştir. Bu tarihten sonra da gecekonduların çeşitli özelliklerine atıf yapılarak farklı şekillerde tanımlanmıştır. Kimi tanımlamalarda gecekonduların sağlıksız, ilkel, denetimsiz olması ön plana çıkarılırken kimi tanımlamalarda ise imar ve yapı yasalarına aykırı olarak başkalarına ait araziler üzerinde yapılmış olmaları nitelendirilmiştir. Özellikle toplum bilimciler tarafından gecekonduların üzerlerine kurulmuş oldukları arsaların gecekonduların sahibine ait olup olmamasının önemli olmadığı görüşü de oldukça yaygındır (Keleş, 2012, s. 509).

Türkiye’de gecekondular olgusunun ortaya çıkmasında 1945 Marshall yardımlarının önemli bir payı vardır. Zira Marshall yardımlarının büyük bir kısmı tarımsal ürünler ve makineler için harcanmıştır. Böylelikle emek yoğun tarımdan makine yoğun tarıma geçilmiştir. Bir yandan işletme büyüklükleri ve üretim

miktarları önemli derecede artarken bir yandan da tarım emekçileri yerlerini traktörlere ve çeşitli makinelere kaptırmak suretiyle alandan çıkmak zorunda kalmışlardır. Bu çıkış ise umut mekanlarında sonlanmıştır (Keleş, 2012, Karpat, 2003, Şenyapılı, 2004, s. 118).

İbrahim Yasa'ya göre gecekondulaşmanın ekonomik ve toplumsal olmak üzere iki ana nedeni vardır. Ekonomik nedenler arasında; nüfusun milli gelir dağılımındaki payı, toprak mülkiyeti ve işçilik, toprağın genişliği ve tasarrufu, tarımın makineleşmesi, tarım ve sanayi alanlarındaki ücret farklılıkları, toprakların yetersizliği ve verimsizliği gibi nedenler sayılabilir. Toplumsal nedenler ise; nüfus artışı ve şehirleşme, ataerkil aile kurumunun parçalanması ve miras hukuku, köyler arasında toplumsal güvensizlik ve huzursuzluk ve kırsal alanların gelişme düzeyleri ve kamusal hizmetlerin yetersizliği gibi nedenler gösterilebilir (Yasa, 1966, s. 6-31).

Gecekondulara ilişkin devletin tutumu döneme ve şartlara göre değişiklik göstermiştir. İlk yasal düzenleme Ankara'ya özel olarak 1948 yılında çıkmış, göçmenlere arsa verilmiş sonrasında ek bir yasa ile birlikte tüm vatandaşlara konut kredisi desteği sağlanmıştır. 1953 yılında belediyeler kanalıyla yine arsa yardımları yapılarak konut sorunu giderilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde göçmenlere gerek arsa sağlanması gerek konut yapımı için kredi destekleriyle gecekondular yapımının önüne geçilmek istenmiştir. Ancak bu açılımlar çözüm olmamıştır. Daha sonra beş yıllık kalkınma planlarıyla öncelikle gecekondular yıkılmayarak konut sorunu çözülmeye çalışılmış, sonrasında mülkiyet sorunu için çözümler geliştirilmiş, böylelikle gecekonduların önlenmeye çalışılmış. Ancak bu dönemde gecekondular artarak devam etmiştir. Bugün yürürlükte olan 775 sayılı yasa da önceki yasalarda hâkim olan "iyileştirme", "ortadan kaldırma" ve "önleme" ilkeleriyle hareket etmektedir (Yavuz, 1973, s. 622-627; Keleş, 2012, s. 520-524).

Gecekondular, 1950'lerde başlayıp 1990'lara gelindiğinde artık ülkenin ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel bir unsuru bir olgusu haline gelmiştir. Kentsel nüfus içerisinde gecekonduların oranı; 1955 yılında %4,7, 1960'ta 16.4, 1965'te 22.9, 1970'te %23,6, 1980'de %26,1, 1990'da %33,9, 1995'te %35' tir.

Ancak 2000’li yıllarla beraber düşüşe geçmiştir ve son olarak 2002’de kentsel nüfus içerisindeki gecekonduların oranının %27 olduğu görülmektedir. Ankara’da ise 1955 yılında 12 bin gecekondular bulunurken gecekondularda yaşayan nüfusun genel nüfusa oranı %21,8’dir. Bu oran 1980 yılında zirveye ulaşmış ve gecekonduların nüfusun oranı %72,4 olmuştur. 1980 sonrası ise bu oran düşerek devam etmiştir (Gökçe, 1993, s. 3; Keleş, 2012, s. 510-511).

Gecekondular ile ilgili yasal düzenlemelerin dışında onu bir sosyal vaka olarak gören çalışmaların ilki; 1957 yılında İbrahim Öğretmen’e ait “Ankara’da 158 Gecekondular Hakkında Monografi” adlı çalışmadır. Bu dönemde ayrıca İbrahim Yasa (1966), Charles W.M. Hart (1969), Turhan Yörükan (1968) Ankara, İstanbul ve İzmir’de gecekonduların bölgelerinde araştırma yapmışlardır. Bu çalışmalarda genel olarak gecekonduların kentle bütünleşme meseleleri üzerinde durulmuştur. Bu çalışmalar, modernleşme teorilerinin etkisiyle gecekonduların zamanla kente ekleneneceğini ve yok olacağını belirtmektedirler. Yapılan çalışmalarda genel olarak, gecekonduların giyim-kuşam, yeme-içme, sosyal faaliyetler gibi alanlarda kentle olan farklılıkları ve benzerlikleri üzerinde durularak bütünleşmenin izleri aranmıştır.

Kıray, toplumsal yapıda ekonomik ve sosyal değişimin yaşandığı bu dönemde, değişimin bunalımsız yaşanmasını sağlayan ve çözülmenin önüne geçen ne kıra ne de kente ait olmayan gecekondular “tampon mekanizmalar” olarak tanımlar. Böylelikle toplum hızlı değişimlerin olduğu böylesi dönemlerde görece bir denge haline kavuşur (Kıray, 2000, s. 20).

Gecekondular üzerine yapılan ilk değerlendirmelerde gecekonduların gelip geçici olduklarına dair bir görüş oluşmuştur. Burada yaşayanlar bir nevi mevsimlik göçmenler olarak değerlendirilmiştir; ancak gecekondular kentlerin önemli birer unsuru olarak varlıklarını sürdürerek bugüne kadar gelmişlerdir. Göçmenler içlerinde taşıdıkları umut ile kente sımsıkı sarılmışlardır. Her şartta kendilerine yaşanabilir bir hayat alanı yaratmış ve burada verdikleri mücadele ile kente tutunmuş ve kendileriyle beraber kenti de dönüştürmüşlerdir. Bu, Türk gecekondularının başlıca özelliklerinden biridir (Keleş, 2012, s. 501; Tekeli, 2014, s. 54).

1970'li yıllarda kimi araştırmacılar, gecekonduların halen ortada bir vaka olarak bulunmaları sebebiyle de gecekonduların meselesinin bir kültürel bütünleşme meselesi olmadığına işaret ederek, gecekonduları, yapısal problemlerin bir sonucu olarak ele almaya başlamışlardır. şenyapılı, özellikle gecekonduların pazara ucuz emek sunması, devingen oluşları ve aynı zamanda tüketicisi olarak da ekonomik sistem içerisinde olmalarını da göz önünde bulundurarak gecekonduların bir "tampon" görevi gördüğünü söyler (şenyapılı, 1978, s. 17-18). şenyapılı'ya göre, sorun gecekondular ya da marjinal sektör sorunu olmaktan öte, bir kapitalistleşme biçiminin sistem içerisinde hâkim olması meselesidir. Bu yeni sistem, sınırlı kapitale, basit teknolojiye ve ucuz emeğe dayanır.

1980'li yıllarda ise, öncelikle ülkenin bütününe hâkim olan ideolojik dalgalanmaların ve kutuplaşmaların etnik ve mezhepsel olarak gecekondulara da sirayet ettiğini görmekteyiz, dönemin yapısına uygun olarak kurtarılmış bölgeler mücadelesine gecekondular da dahil edilmiştir. Ayrıca bu dönemde gelişen liberal politikalar neticesinde zenginlik ve yoksulluk arasındaki mesafe iyiden iyiye artmıştır. Böylelikle gecekondular kentin en yoksul kesimleri olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, eskisi gibi akrabalık ve hemşerilik yeni gelenler için bir avantaj teşkil etmemeye başlamıştır. Arsa spekulasyonları, arazi mafyaları ortaya çıkmış gecekondular ve göçmenler üzerinden büyük rantlar elde edilmiştir (Adaman ve Keyder, 2005, s. 21-23).

Erder'e göre, gecekondulaşmanın iki temel özelliği vardır. Bunlardan birincisi; konutun yapıldığı yere para ödememek, ikincisi ise; konutun yine para ödemedenden kullanıcılar tarafından yapılmasıdır. Ekonomi dışı bu faaliyet, kentte var olabilmek ve barınabilmek adına yapılır (Erder, 1996, s. 19). Dolayısıyla gecekondular kullanım değerinin esas olduğu bir toplumsal konut alanıdır. Bu konutlar ise, akrabalık ve hemşerilik ilişkileri sonucu bir yardımlaşma neticesinde hayat bulurlar. Türkiye en başından beri ağ türü ilişkilerin bir sonucu olarak kentleşme deneyimini yaşamıştır. Bu sayede göçmenler kentlerde barınabilmiş, iş bulabilmiş, bu korunaklılık içerisinde sosyal ve psikolojik olarak kentlerle uyumlu birer birey haline gelmişlerdir (Işık ve Pınarcioğlu, 2013, s. 97).

Ancak, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de gecekondu bölgeleri şehirleşmeyle birlikte ticarileşerek, pazar için bir nesne haline gelmiş ve değişim değeri ön plana çıkmıştır. Kente önceden gelip yerleşen göçmen gruplar, gecekondulular; kente daha sonradan gelen kesimler üzerinden zenginleşmekte, yoksulluklarını yeni gelen göçmenlere devretmektedirler. Bu ilişki türü ise Pınarcıoğlu ve Işık tarafından “Nöbetleşe Yoksulluk” olarak ifade edilmiştir (Erder, 1996, s. 19; Işık ve Pınarcıoğlu, 2013, s. 155).

1990’lı yıllardan sonra ise, gecekondulular tarafından paylaşılan rant artık devletin hatta belediyelerin kontrolüne geçmiş ve bu dönem esas itibariyle mekân üzerinden paylaşılan rantın el değiştirildiği bir dönem haline gelmiştir. Kentsel dönüşüm projeleri kapsamında yeni bir toplumsal dönüşüm başlamış, kentle bütünleşme meselesi apartmanla bütünleşme meselesi olarak karşımıza çıkmıştır. Kentsel dönüşüm için terkedilen yerler ise; fuhuş, hırsızlık, suç mekanları olarak ortaya çıkmıştır. Yani kentler kamu ve özel sektör ortaklığı ile dönüştürülürken bu dönüşüm “neoliberal kentleşme” kavramıyla açıklanmaktadır (Erman, 2016, s. 24).

Şenyapılı; gecekonduyunun kentsel işlevini kronolojik olarak dört temel başlıkta ele alır (Şenyapılı, 1981, s. 43-49):

- 1945-1950: Gecekondulunun marjinal işlevi; bu dönem, kırın itmeye başladığı fakat kentin aynı oranda çekmediği, göçmenin sırtında yorganıyla kente doğru göçün hızla devam ettiği, göçmenlerin emek niteliğinin kente uymaması sebebiyle yapılacak işlerinin olmadığı bir dönemdir.
- 1950-1960: Gecekondulunun marjinal olmayan ekonomik statü kazanması; başlayan sanayileşme süreci pahalı yabancı teknoloji ve kapital ithaline dayanıyordu bu da kar edebilmek için zorunlu olarak emek gücünün ucuz olmasını gerektiriyordu. Böylelikle gecekondu, marjinal işlerden ufak çaplı marjinal olmayan işlere geçiş yapıyor ve gecekondu sistemin devamı için önemli bir işlev yerine getiriyordu.
- 1960-1970: Tüketici olarak gecekondu; önceki dönemde ucuz emek olarak sitemde önemli bir yer edinen gecekondu, dış pazara henüz açılmayan ekonomik sistemin iç pazarda büyümesi ile birlikte bu defa sitemde tüketici olarak yer alacaktır. İç Pazar orta sınıfa ve gecekondululara hitap edecektir.
- 1970-1980: Gecekondu bölgelerinde toprak spekülasyonu; şehirleşmenin artması, şehirlerin büyümesi, arazilerin değer kazanması ve gecekondu bölgelerinin şehrin

merkezi konumuna gelmesi sonucu gecekondu için arazi ve gecekondu bir sigorta görevi görmüşlerdir.

Erman ise (2004); gecekondu ile ilgili yapılan araştırmalar üzerine bir inceleme gerçekleştirmiş ve yapılan çalışmalarda tarihsel olarak dört temel “gecekondu” kurgusu ortaya çıkarmıştır. Bu dört dönemin ortak özelliği ise gecekondu bölgelerinin dışlanması ve öteki olarak kurgulanmasıdır. Erman bu dönemleri kronolojik olarak şu şekilde ele almıştır. 1950 ve 1960’lı yıllarda “köylü gecekondu”, 1970’li yıllarda “sömürülen-dezavantajlı gecekondu”, 1980 ve 1990’lı yıllarda “haksız kazanç sahibi gecekondu” ya karşı “kent yoksulu gecekondu” ve 1990 sonlarından bugüne “sakıncalı gecekondu olarak varoşlu” ya karşı “özne olarak gecekondu”.

Karpat’a göre gecekondu yerleşimlerinde ekonomik yetersizliklerden kaynaklı bir yoksulluk vardır, ama bu yoksulluk kültürel geriliği yansıtan yoksulluk değildir. Türkiye’de, bazı istisnalar dışında, gecekondu yerleşimleri suç, fahişelik, kamu düzenini bozucu eylemlerin, iktisadi yoksunluğun geliştirdiği bunalımın merkezleri değil, daha yüksek yaşama seviyesine ulaşma arzusu içerisinde olan ve daha tatmin edici bir statüye ulaşmaya çalışan insan topluluklarıdır (Karpat, 2003, s. 52; Keleş, 2012, s. 499).

Türk gecekonducularını Batı’nın yoksulluk yuvalarından, yoksulluk merkezlerinden ayıran bazı temel özellikleri vardır. Batı’da yoksulluk mekanları, dar bir alana sıkışmış, bir çatı altında birden fazla ailenin yaşadığı, suç oranlarının yüksek olduğu, eski, sağlıksız ve elverişsiz mekanlardır. Oysa Türkiye’de gecekonducular görece geniş araziler üzerine kurulmuş, her ailenin kendine ait gecekondusunun olduğu gerek gecekondu dayanışması ile gerekse seçim dönemlerinin etkisiyle de belediye hizmetlerinin bu bölgelere sunulduğu mekanlardır. Türk gecekondu bölgelerini Batı’daki yoksulluk mekanlarından ayıran en önemli fark ise, Batı’da bu mekanlar geçici olarak düşünölmüş ve ilk fırsatta terkedilmiş ve sürekli bir sirkölasyon hali içindeyken, Türkiye’de gecekonducular, göçmenler için umuda açılan bir kapı olmuş ve geriye dönüş hiç düşünölmemiştir (Keleş, 2012, 499).

Gecekondularla ilgili yapılan çalışmalarda (Karpat, 2003; şenyapılı, 2004; Sencer 1979; Kongar 1973; Gökçe, 1993; Erder, 1996; Kartal, 1978; Işık ve

Pınarcıoğlu, 2013) görölmektedir ki; akrabalık ve hemşeri yardımlaşmaları sonucu meydana getirilen gecekondular, kentte var olabilmek için tek başlarına yetmeseler bile kentlere atılan ilk adımın bir şekilde başarıya ulaştığı mekanlardır. Bu yönüyle göçmenler, umutsuz ve yalnız değillerdir. Akraba ve hemşeri ilişkileri yardımıyla oluşturulan ağ onların kentle bütünleşmelerinin ana belirleyicisi olmuştur. Fakat bu mekanlar dışlanmanın ve yoksulluğun merkezi olmaktan da kurtulamamışlardır.

Şenyapılı'ya göre gecekondular, ne "devrim mekanları" ne kentlerin kanayan yarası, kentlerin ayak bağı ne de "yoksulluk kültürü" çerçevesinde ele alınacaktır. Gecekondu meselesi Türkiye için bir "kentleşme, kentlileşme" meselesi olmaktan da önce kırsaldaki ekonomik dönüşüm neticesinde işsiz kalan grubun toplumsal ve ekonomik hayata yeniden katılımı meselesidir, bir umut yolculuğudur. Ve gecekondular ülke için bir problem olmaktan öte amaç edinilmemiş bir şekilde sanayileşme sürecine henüz başlayan bir kentin yeni alanlarla birlikte değişen ve dönüşen ekonomik sisteminin önemli bir parçası olmuştur (Şenyapılı, 2000, s. 175).

Gecekondular ve gecekondulularla ilgili yapılan çalışmalarda (Öğretmen, 1957; Yasa, 1966; Yörükan, 1966; Gökçe 1971) genel itibariyle; evler ilk olarak kerpiçten ve daha sonra taş ve tuğladan oluşturulmaktadır ve derme çatma ve eski malzemeler kullanılarak oluşturulmuştur, gecekondular tek odalıdır ve giriş bölümü aynı zamanda mutfaktır, banyosu yoktur. Ancak zaman içerisinde ihtiyaç oldukça odalar artırılmıştır. En temel sorunları ise, yolsuzluk, susuzluk, elektriksizlik, yakıt, besin sıkıntılarıdır. Aile yaş ortalaması 35-40 arasındadır. Kadın ve erkeklerin öğrenim durumu arasında fark görülürken, erkeklerin çoğunluğunun ilkokul mezunu olduğu görülürken, kadınların okuma-yazma oranları oldukça düşüktür. Kadınların yarısından fazlasının okur yazarlığı yoktur. Haneler ise genellikle 5-6 kişiden oluşmaktadır. Kıray'ın (1973) Ankara'da yaptığı çalışmada, ailelerin ortalama gelirinin 450 lira civarı olduğu tespit edilmiştir. Ankara'daki ortalama gelir ise 1700 lira civarındadır. Gecekonduluların aylık gelirinin, kentin genel nüfusunun ortalama gelirinin dörtte biri kadar olduğu görölmektedir. Ancak gecekonduluların aylık gelirinin

köye göre yine de yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu da her şeye rağmen gecekonducuların kentlere tutunmalarının, mücadeleye devam etmelerinin önemli bir gerekçesi olmaktadır.

Gecekondulara ilişkin yapılan çalışmalar (Hart, 1969; Karpas 1968; Kıray, 1973; Yasa, 1966) göstermektedir ki; kente yeni gelen gecekonducular kentteki ekonomik faaliyetlerine ekonominin örgütsüz alanlarında başlamakta ve gecekonducular ekonominin en alt katmanını oluşturmaktadırlar. Gecekonduların göç hikayesinin temel amacı ise, kentin sosyal hareketlilik imkanlarından faydalanmak ve örgütlü ve sürekli bir iş sahibi olabilmektir.

Birçok gecekondu araştırmasında gecekondu bölgelerinde yaşayanların iş-güç türlerine ilişkin sınıflamalar yapılmıştır. Nitelikli işçi, düz işçi, kamu görevlisi, küçük esnaf ve zanaatkar ya da işsiz gibi. İ. Yasa 1966 yılında yaptığı çalışmada nitelikli işçi oranını %27, memur ve müstahdem oranını ise %29,5 olarak saptamıştır. Şenyapılı ise 1980 yılında İstanbul Gültepe'de yaptığı çalışmada fabrika ve inşaat işçilerinin oranını %45 olarak gösterir (Keleş, 2012, s. 512). Kıray; endüstrileşmenin her beş yılda %8 oranında arttığını ancak kentsel merkezlere yönelik göçün beş yılda %18 oranında gerçekleştiğini vurgulayarak, yapısal değişmelerin hızlı gelişmediğini ve bu durumun kentin sınıfsal yapısını ve tabakalaşma biçimini doğrudan etkilediğini belirtir. Kıray, Ankara gecekondu bölgelerinde yaptığı çalışmada; %27 oranında becerili işçinin, %30 oranında ise becerisiz, memur ve işçilerin olduğunu belirtir. Becerili işçi kategorisi çalışmalarda genellikle; ayakkabıcılardan, terzilerden, marangozlardan, kamyon şoförlerinden, oto onarım işçiliğinden oluşmaktadır. Becerili işçi olarak nitelendirilen bu kategori görüldüğü üzere endüstrileşmenin neticesinde ortaya çıkan meslek grupları olmayıp, gecekondu bölgelerinde yaşayan göçmenlerin oluşturduğu iş gücü olarak sanayileşmeden uzak bir şekilde yapılanmıştır (Kıray, 1973, s. 567).

2.2 KENTLERDE MESLEKİ-SINIFSAK KUNUMLAR VE TOPLUMSAL HAREKETLİLİK

Toplumsal tabakalaşma ve toplumsal eşitsizlik konularını ele alan bu bölümde; modern toplumların toplumsal tabakalaşma içerisindeki yeri ve sınıf kavramının toplumsal eşitsizlik açısından önemini vurgulayan teorik yaklaşımlar ele alınmıştır. Bununla birlikte toplumsal hareketlilik konusunda endüstri teorileri ve buna eleştiri olarak Marksist görüş tartışılırken, son bölümde ise Türkiye’de sınıf ve tabakalaşma konusundaki genel görünüm incelenip tartışılmıştır.

2.2.1. Modern Toplumlarda Sınıf, Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma

Sosyolojinin temel ilgi alanlarından biri yapısal eşitsizlikler meselesidir. Bir toplumdaki maddi ve kültürel unsurların eşit olmayan dağıtımını genel olarak toplumsal tabakalaşma kavramı ile anlatılır.

Endüstri öncesi ya da geleneksel toplumlarda hatta Antik Yunan’a kadar götürebileceğimiz tarihsel çizgide çeşitli sebeplerle kaynakların eşitsiz dağıtımını sonucu ortaya çıkmış tabakalaşmış toplumlara rastlanmaktadır. Kast sistemi ve Orta Çağ Zümre sistemi endüstri öncesi tabakalı toplumların birer örneğidir. Bu toplumlarda bir grup kaynakların dağılımını konusunda diğer gruplardan daha avantajlıdır. Bu avantaj, içine doğulan aileye, dine, politik güce bağlı olarak ortaya çıkar (Crompton, 1993; Saunders, 2001; Grusky, 2001). Toplumsal tabakalaşma, içerisinde yüksek ve düşük tabakalardan insanların bulunduğu, bir nüfustaki hiyerarşik olarak üst üste sıralanmış gruplardır. Bu durumun en temel özelliği ise toplumdaki bireylerin toplumsal hakları, ayrıcalıkları, meslekleri ve sorumlulukları; sosyal değerleri, yoksunlukları, sosyal gücü, vb. eşit olarak paylaşmamasıdır (Sorokin,1959, s. 11-12). Tarihte hiçbir toplum yoktur ki toplumsal olarak tabakalaşmamış olsun. Tabakalaşma nitelik ve şekil olarak farklılık gösterebilir fakat, her toplumda görülür. Hatta sadece toplumlarda değil, bitkilerde ve hayvan gruplarında dahi tabakalaşma mevcuttur (Sorokin, 1959, s. 12-13, Levine, 1998, s. 86; Tumin, 1967, s.16).

Bir toplumu ya da sosyal bir grubu iç dinamikleriyle birlikte anlamak için onların içinde buldukları sınıf, statü, meslek gibi yapısal etmenlere; yani toplumsal tabakalaşmalarına, toplumsal hareketliliklerine bakmak son derece önemlidir. Toplumsal tabakalaşma, kişinin toplumda var olan sistem içinde nereye yerleştirildiği ya da kendini nereye yerleştirdiğidir. Bu yerleşim, kaynakların eşitsiz dağılım ilkelerini de içinde barındırır. Bu anlamda toplumsal tabakalaşma bu eşitsiz dağılımın sistematik yapısını tarif eder (Kalaycıoğlu, 2010).

Toplumsal eşitsizlikler; etnisiteden, dilden, dinden, cinsiyetten, mesleki farklılıklardan, gelir dağılımından kaynaklı olarak ortaya çıkmış olabilir (Davis ve Moore; Lane,1971, s. 71). Örneğin Antik Yunanda eşitsizliklerin doğadan kaynaklandığına inanılırdı. Hint kast sisteminde ise dinsel kökenli ve doğumla gelen bir eşitsizlik söz konusuydu (Crompton, 1993, s. 1; Davis ve Moore 1945). Aşağıdaki tablo, tabakalaşma sisteminin altında yatan nedensel ilişkileri kimi düşünürlerin görüşleri doğrultusunda göstermektedir.

Tablo 1: Tabakalaşma Sisteminin Temelini Oluşturan Varlık, Kaynak ve Değerli Mal Türleri

Varlık Grupları	Seçilen Örnekler	İlgili Düşünürler
Ekonomik	Toprak, çiftlik, fabrika, sahipliği, profesyonel uygulamalar, iş dünyaları, kölelik gibi insan gücüne sahip olma, iş gücü (Serflik gibi), vb.	K. Marx, E.O. Wright
Politik	Evde yetkili olmak (Household authority), işte yetkili olmak (yöneticilik, vb.), parti ve örgütsel anlamda yetkili olmak, karizmatik liderlik	M. Weber, R. Dahrendorf
Kültürel	Yüksek statülü tüketim alışkanlıkları, terbiye, ayrıcalıklı hayat tarzı	P. Bourdieu, P. DiMaggio
Sosyal	Yüksek statülü sosyal ağlara giriş, yüksek statülü sosyal bağlar, birlikler, kulüplere katılma, sendika üyeliği	W.L. Warner, J. Coleman
Onursal	Prestij: iyi bir üne, nama sahip olma, saygı görme, etnik ve dinsel saflık (ethnic and religious purity).	E. Shils, D. Treiman
Resmi (Civil)	Mülkiyet hakları, sözleşmeler, seçim yapılan meclislere üyelik (membership in elective assemblies), dernek kurma ve konuşma hakkı	T.H. Marshall, R. Brubaker
İnsani özellikler	Yetenekler, belli bir alanda uzmanlık, iş eğitimi, deneyim, resmi eğitim, bilgi (kanaat).	K. Svalastoga, G. Becker

Kaynak: Grusky, 2001, s. 4.

Endüstri sonrası toplumsal eşitsizlik, sınıf meselesi çerçevesinde tartışılıp günümüze kadar bu tartışmalar devam etmiştir. Sınıf, toplumsal eşitsizlikler söz konusu olduğunda temel ilgi alanı haline gelmektedir. Öyle ki, toplumsal

tabakalaşma kavramı genellikle toplumsal sınıf ile karıştırılır (Davis ve Moore 1945). Toplumsal eşitsizlik modern bir olgu olmadığı halde sınıf kavramı ve sınıf tartışmaları modern yani endüstriyel toplumların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 18. Yüzyıl sonrasında bir dizi sosyal değişimin neticesinde meydana gelen modern dünyanın ayırt edici en önemli özelliklerinden biri de kapitalist ekonomi biçimi olmuştur. Kapitalist ekonomik yapıya doğru evrim İngiltere’de başlamış bütün Batıya yayılmış ve bugün küresel bir olgu haline gelmiştir. Bu sosyal değişimin en önemli sonucu da sınıf yapılarındaki dönüşüm ve yeni sınıfların ve sınıf konumlarının oluşmasıdır (Edgell, 1998, s. 11). Sınıf, tarım temelli bir toplumsal örgütlenme biçiminden ücretli işçiye dönüşen sanayi toplumuna ait bir meseledir.

Sınıf ve sosyolojinin doğuşu eş zamanlıdır, sadece aynı zamanda doğmuş olmaları değil, aynı toplumsal problemlerin ışığı altında ve bu problemlere çözüm üretmek amacıyla ortaya çıkmış olmaları onları çok yakın bir ilişkiye sokmuştur. Sosyoloji içerisinde başka hiçbir kavram sınıf kadar yazılmamış ve tartışılmamıştır. Toplumsal eşitsizlikler ve toplumsal tabakalaşma günümüzde iki temel görüş etrafında tartışılır. Bunlardan biri Marksist görüş diğeri ise Liberal görüştür.

Liberal görüşlere göre, endüstri toplumlarında bireylerin toplumsal ve ekonomik hayatta alacağı mesafe onların kökeninden bağımsız olarak belirlenir. Endüstri sonrası toplum, açık ve demokratik bir toplumdur. Bu toplumsal yapıda çalışma ve emek, toplumsal ve ekonomik ilerlemenin anahtarıdır (Blau ve Duncan, 1967; Durkheim, 1952; Sorokin, 1959; Touckville, 1962; Lipset and Bendix, 1959). Demokratik toplumlardaki her bireyin eşit olduğu görüşü, demokratik bir toplumda tabakalaşmanın olmadığını ve bireylerin bu anlamda eşit olduğunu göstermez. Amerikalı bir bakandan sıradan bir polise, bir üniversite öğretim üyesinden öğrenciye, askerdeki bir komutandan ere, bir gazete editöründen haber muhabirine birçok olgu demokratik toplumların demokratik olmayanlara nazaran çok daha tabakalaşmış olduğunu göstermektedir (Sorokin, 1959, s. 14). Endüstrileşmeyle birlikte, 19. Yüzyılda kırsal alanlarda tarımda çalışanların sayısında azalma olurken, kentlerde sanayi alanında çalışan nüfus hızla

artmıştır. 20. Yüzyılda ise Batı, sanayideki hızlı gelişmesiyle anılır hale gelmiştir. Birçok insan beyaz yakalı işçiye (white collar worker) dönüşmüştür. Bu değişimler nesilden nesle devam etmiş ve sonuç olarak sanayi toplumlarının artık kapalı veya statik toplumlar olamayacağı sonucunu doğurmuştur (Lipset, Bendix ve Zetterberg, 2001, s. 309). Endüstri toplumlarında bireyler sınıf veya statü temelli olmak üzere sosyal tabakalara yerleştirilirler. Çoğu zaman bireylerin hangi tabakada yer alacağı ise maddi gelir, güç, otorite, vb. şeylerin birleşimiyle oluşur (Sönmez, 2007, s. 177).

Marksist görüşler ise, endüstri toplumlarındaki toplumsal eşitsizliklerin ancak üretim araçlarının sosyalleştirilmesiyle çözülebileceğini iddia ederler. Marx, kapitalist sistem içerisinde iki önemli sınıf olmasını özel mülkiyetin varlığıyla açıklar. Yani bir tarafta üretim araçlarına sahip bir sınıf, diğer tarafta ise sahip oldukları tek şey emek güçleri olan ve bunu satmak zorunda kalan bir sınıf. Marx'a göre çalışanlar ile işveren arasındaki ilişkinin temelinde sömürü ilişkisi vardır, her zaman karlar ile ücretler arasında ters orantı vardır ve böylelikle sermayenin çıkarları ile emeğin çıkarları taban tabana zıttır (Edgell, 1998, s. 13).

Wright'a göre de Marksist analizin iki can alıcı noktası vardır: Bunlardan ilki, Marksist sınıf analizini diğer geleneklerden ayıran temel öge "sömürü" kavramıdır. İkincisi ise; sömürü merkezli sınıf analizinin çağdaş toplumlardaki birçok meselenin incelenmesi açısından güçlü araçlar sunmasıdır. Bunun yanı sıra Wright, üretim araçlarına sahip olmanın tek başına bir ilişki yaratmayacağını belirtir. O'na göre; kapitalist, üretim araçlarına sahip olan kimse değildir. Kapitalist, üretim araçlarına sahip olan, bu araçları üretim sürecinde konumlandıran, bu araçları kullanacak emek gücünü kiralayan, üretim sürecini yöneten ve elde edilen kara da el koyan kimsedir (Wright, 2014, s. 17-23).

Marx'ın eserlerinde sınıf meselesinin (sınıf konumu, sınıf bilinci) ayrıntılı bir açıklamasına rastlamamakla birlikte, "sınıf" onun çalışmalarının ve teorisinin en merkezi noktasıdır: "*Sınıf mücadelesi tarihin motorudur*" ve "*modern devlet iktidarı bütün burjuva sınıfının ortak işlerini yöneten bir kurultan başka bir şey*

değildir” ifadeleri sınıf meselesinin tarihsel ve toplumsal inşanın temeli olduğunu açıklayan en net ifadesidir (Wright, 2014, s. 15).

Marx Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı (1859) yapıtının önsözünde, sınıf meselesine ilişkin olarak sınırlı ve temel görüşlerini şu şekilde ifade eder:

“Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar aralarında zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesiyle örtüşür. Bu üretim ilişkilerinin tümü toplumun iktisadi yapısını belirli toplumsal bilinç biçimleriyle örtüşen bir hukuki ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi yaşamın üretim tarzı genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen toplumsal varlıklarıdır (Marx, 2011, ilk basım 1859, s. 39).

Marx, belirli bir türde üretici faaliyette bulunan bireylerin üretici faaliyetin yapısına bağlı olarak belirli bir toplumsal ve siyasal ilişkilerin içine girdiklerini belirtir. Toplumsal ve siyasal yapı ile üretim arasında zorunlu bir bağ vardır. Fikirlerin ve bilincin üretimi doğrudan doğruya insanların maddi faaliyetlerine bağlıdır. Bu maddi faaliyetler ise doğası gereği bir karşılıklılık içerir. Ona göre, yaşamı belirleyen bilinç değil, tersine bilinci belirleyen yaşamdır. Marx, yaşamak için her şeyden önce yemek, içmek ve barınmak gibi temel ihtiyaçların karşılanması gerektiğini belirterek ilk tarihsel eylemin bu ihtiyaçların giderilmesi için maddi yaşamın üretilmesiyle ilgili olduğunu söyler. Bu ilk üretim sürecinden sonra ise elde edilen alet ve maddi güçler yeni ihtiyaçlar ortaya çıkarır ve bir yeniden üretim süreci başlar. Bu noktada asıl vurgu; bireylerin kendi hayatlarını üretmeleri esasında başkalarının hayatlarını da üretmeleri sonucunu doğuracaktır. Bu maddi üretim tarzı belirli bir toplumsal ilişki ve toplumsal aşamayı da beraberinde getirecektir (Marx, 2013, ilk basım 1845-1846, s. 44-54).

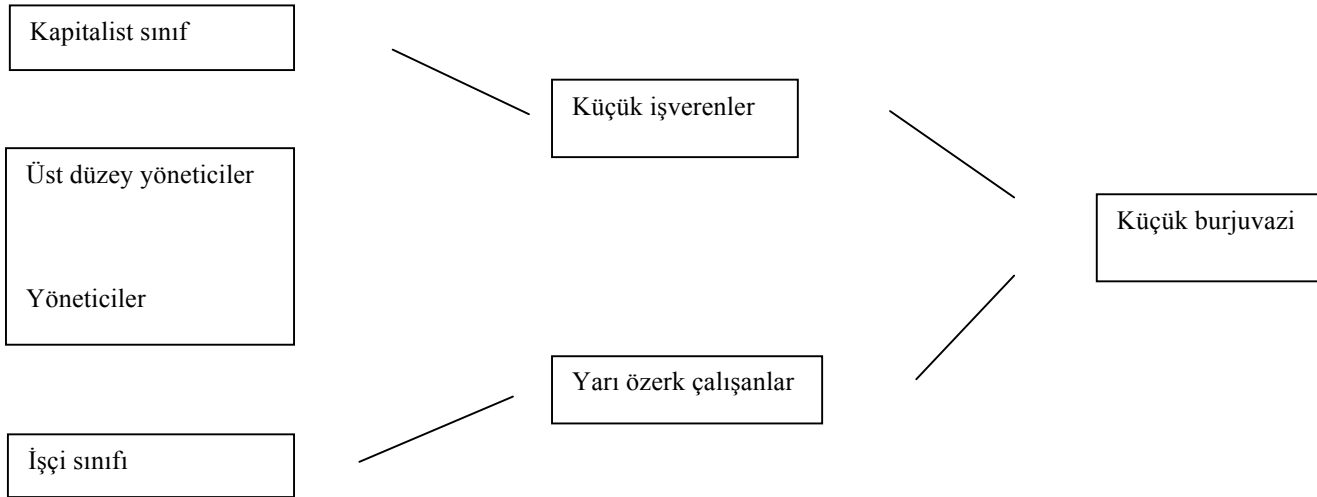
Marx’ın ölümünün ardından Engels tarafından basıma hazırlanan Kapital’in üçüncü cildinde Marx’a göre “sınıfı oluşturan şey nedir” sorusunun cevabı, modern toplumlardaki üç büyük sınıfın ücretli işçilerin, kapitalistlerin ve toprak sahiplerinin güçlerinin kaynağını sorgulamaktan geçmektedir. Modern sınıfları; emekçiler, kapitalistler ve toprak sahipleri olmak üzere üç büyük sınıfa ayırır.

Emekçiler yani işçi sınıfının gelir kaynağı emeği karşılığında elde ettiği ücrettir. Kapitalistlerin gelir kaynağı sermayesinden elde ettiği kar ve son olarak toprak sahiplerinin gelir kaynağı ise toprak rantıdır (Marx, 2011, s. 775-776).

Dahrendorf ise Marx'a bir dizi eleştiri getirerek, sınıfı sadece mülkiyet ilişkileri bağlamında ele almanın eksik olduğunu belirtir. O, endüstri toplumlarındaki anonim şirketlerin sayısında artış olduğunu ve bu şirketlerin önceki kapitalist özelliklerde birtakım kırılmalara sebep olduğunu ileri sürer. Buna göre kapitalist sınıf yönetici ve mal sahibi olanlar olmak üzere ikiye ayrılır. Bu anlamda da mülkiyet anlayışı Marx'tan farklılık göstermektedir. (Dahrendorf, 2001, s. 106). O'na göre mülkiyet iki şekilde anlaşılmalıdır. Bunlardan ilki, (dar anlamda) üretim araçlarına sahip olma, diğeri ise (geniş anlamda) bu araçları kontrol işlevidir. Yani aslında Dahrendorf, mülkiyeti otorite ilişkileri bağlamında da değerlendirmektedir. Marx'ın sınıf ilişkilerini dar anlamda ele alması, artık modern toplumların sınıf yapısını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden Dahrendorf'a göre sınıf otorite ilişkileri bakımından ele alınmalı; mülkiyete sahip olma veya olmama anlamında değil, bir otoriteye sahip olma veya olmama anlamında değerlendirilmelidir (Giddens, 1999, s. 65-71).

Sınıf yaklaşımlarında bir diğer önemli isim ise yeni Marksist olarak da adlandırılan Erik Olin Wright'ın yaklaşımıdır. Wright, kapitalist toplumdaki ne tam olarak burjuva ne de tam olarak proletarya olarak tanımlanabilecek olan orta sınıfın, somut bir tabakalaşma çalışmasında nereye yerleştirilecek olduğundan hareketle, ikili kutba ayrılan Marksist sınıf anlayışını, teoride etkili fakat ampirik olarak yetersiz olduğunu savunarak geliştirmeye çalışmıştır. Ona göre Marksist sınıf anlayışındaki sadece burjuva ve proletaryadan oluşan sınıf ayrımı çağdaş endüstri toplumlarını açıklamakta yetersizdir. Wright, kapitalist sistem içerisindeki orta sınıf problemini çözmek için, daha önce geliştirilen bir dizi kavramı yetersiz bularak, yeni bir kavramsal çerçeve oluşturmuştur. Buna göre bazı kapitalist toplumdaki her konum, kendi içerisinde tutarlı bir sınıf oluşturmak yerine, bazı konumlar çoklu sınıf karakterine sahiptir. Bu yüzden Wright onlara "kapitalist toplumdaki çelişkili konumlar" adını vermektedir (Wright, 2016, s. 51-57). Böylece Wright, ampirik araştırmalarda kullanılacak

bir sınıf haritası oluşturmuş ve Marx'ın ikili sınıf modelini; yöneticileri, küçük işverenleri ve yarı özerk çalışanları da kapsayacak şekilde genişletmiştir. Bu tabloya göre, yöneticiler kapitalistler ile işçi sınıfı arasında çelişkili bir mevkide; yarı özerk çalışanlar ise, küçük burjuvazi ile işçi sınıfı arasında çelişkili konumdadırlar:

Şekil 1. Wright'ın Sınıf Şeması (Wright, 2016, s. 63).

Wright'ın sınıf haritasının temelinde kontrol kavramı vardır. Bunlar, yatırım ve birikim süreci üzerinde kontrol, üretim araçları üzerinde kontrol ve emek gücü üzerinde kontroldür. Çelişkili sınıflar ise karmaşık bir kontrol örüntüsü resmederler. Buna göre Wright'ın sınıf şeması kontrol ilişkileri bakımından şu şekilde okunabilir: Kapitalist sınıf bu üç kontrol biçiminin hepsine de sahipken, işçi sınıfı hiçbirine sahip değildir ve küçük burjuvazi bir yandan burjuvaziye benzerken, öte yandan başkalarına ait emek gücünü kontrol edemez. Yöneticiler, küçük işverenler ve yarı özerk çalışanlar ise burjuvaziden daha az fakat işçi sınıfından daha fazla kontrole sahiptir. Bu yüzden çelişkili sınıflar kontrol mekanizmaları açısından da oldukça karmaşık bir örüntü ortaya koyarlar (Edgell, 1998, s. 27).

Wright sınıf analizinin temelini kontrolü koysa da sömürü kavramının tamamen bir kenara bırakılmasına karşı çıkar. Böylece kendi sınıf haritasını yeniden gözden geçirerek, temelini sömürü kavramını koyduğu daha ayrıntılı bir sınıf şeması hazırlamıştır (Edgell, 1998, s. 29). Buna göre, çağdaş kapitalist

toplumda birbiriyle çakışan karmaşık sömürü ilişkileri mevcuttur. Bir sınıf hem sömüren hem de sömürülen kutupta olabilir. Söz gelimi, yüksek beceri sahibi çalışanlar bir taraftan kendilerinin denetiminde olan işçileri sömürürken, diğer taraftan sermaye sahibi olmadıkları için kapitalist tarafından sömürülürler. Bu konumdakiler “yeni orta sınıf”ı temsil ederler. Wright’ın aşağıda verilen ikinci sınıf haritası, kapitalist toplumdaki bu karmaşık mevkileri şemalaştırma amacı ile oluşturulmuştur (Wright, 2016, s. 105-106).

Üretim araçları içindeki varlıklar

	Üretim Araçlarının Sahipleri	sahip olmayanlar (ücretli emekçiler)			
İşçi istihdam etmek için yeterli sermayesi olanlar ve çalışmayanlar	1. Burjuvazi	4.Uzman yöneticiler	7.Yarı ehliyetli yöneticiler	10. Ehliyetsiz yöneticiler	+
İşçi istihdam etmek için yeterli sermayesi olanlar fakat kendileri de çalışmak zorunda olanlar	2. Küçük işverenler	5.Uzman denetçiler	8.Yarı ehliyetli denetçiler	11.Ehliyetsiz denetçiler	>0
Kendi adına çalışmak açısından yeterli sermayesi olanlar fakat işçi istihdam edemeyenler	3. Küçük burjuvazi	6.Yönetici olmayan uzmanlar	9. Yarı ehliyetli işçiler	12. Proleterler	-
		+	> 0	-	
		Beceriye dayalı/ehliyete dayalı varlıklar			

Şekil 2: Kapitalist Toplumda Sınıf Mevkilerinin Tipolojisi (Wright, 2016, s. 107).

Weber ise Marx’ın sınıf analizine ek olarak farklı tabakalaşma biçimlerine - mevki, statü, otorite, güç- vurgu yaparak çok boyutlu bir tabakalaşma kuramı ortaya koymuştur. Sınıf, statü ve parti toplumdaki iktidar dağılımının birer yüzleridir. Bunlar arasındaki temel ayırım ise; her birinin yaşam fırsatları

dağılımını etkileyebilmek için getirebilecekleri farklı kaynaklarla ilgili olmalarıdır. Bu kaynaklar zaman zaman örtüşebilir olmasına karşın hiçbirini bir diğerine indirgenmez. Her biri toplumsal eylem için bir kaynak oluşturabilmesine karşın statü ve partiler toplumsal eylem oluşturma noktasında sınıflardan daha başarılıdır (Wright, 2014, s. 51).

Weber, öncelikle sosyal düzen ve ekonomik düzen ayrımı yapar. Sosyal düzen, “onurun” bir toplumdaki dağılımı sonucunda oluşur. Ekonomik düzen ise, ekonomik mal ve hizmetlerin dağıtımı ve tüketimi ile ortaya çıkan yapıdır. Sosyal düzen ve ekonomik düzen birbirlerini karşılıklı olarak etkileyen yapılardır. Bir toplumdaki temel güç dağılımı ve tabakalaşma biçiminin unsurları sınıflar, statü grupları ve partilerdir (Weber, 2005, s. 269). Weber, sınıfları sosyal topluluklar olarak değil toplumsal eylemin bir biçimi olarak ele alır. Weber’e göre eğer, bir grup insanın yaşam olanaklarının belli bir nedensel ögesi ortak ise, bu ögeyi mal sahibi olmak ve gelir sağlamak gibi salt ekonomik çıkarlar temsil ediyorsa, bu öge, meta ve iş gücü piyasalarının koşullarında temsil ediliyorsa orada bir sınıf yapısından bahsedilebilir (Weber, 2005, s. 270). Weber, bu sınıf tanımından hareketle, olumlu ayrıcalıklı sınıfların iki tipini; mülk sahibi sınıf ile ticari sınıfı birbirinden ayırır. Mülk sahibi sınıf, değişik türden mülklere –arazi, bina, insan- ticari sınıf ise piyasaya arz edilebilecek malları, hizmetleri ve becerileri –endüstri ve tarım alanındaki girişimler, tüccarlar, bankerler, meslek sahipleri ve becerili işçiler- kapsamaktadır. Weber ayrıca, olumsuz ayrıcalıklı üç mülkiyetçi sınıfı; özgür olmayanlar, sınıftan çıkarılanlar ve yoksullar olarak ayırır. Olumsuz ayrıcalıklı üç ticari sınıf ise, kalifiye, yarı kalifiye ve kalifiye olmayan işçilerdir. Weber’e göre sosyal sınıflar; işçi sınıfı, küçük burjuvazi, mülksüz aydınlar ve mülkleri ve eğitimleri sayesinde ayrıcalıklı olan sınıflar olmak üzere dörde ayırır (Edgell, 1998, s. 22).

Weber, kapitalist toplumlarda çatışmanın temel dayanağının sınıflar olduğu ya da sınıfların zorunlu olarak bir kolektif eylem ile sonuçlanacağı fikrine karşı çıkar. O daha çok, yaşam fırsatlarındaki eşitsizliğin kaynağı olan piyasa üzerinde durur. Piyasanın mevcut duruma nasıl geldiği ise sadece sınıf merkezli olarak anlaşılabilir, bunun yanı sıra *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*’nda

göstermiş olduğu gibi toplumsal yapının evrimi birçok faktöre bağlı olarak değişebilir (Wright, 2014, s. 52).

Weber, sınıfın piyasa içerisinde ekonomik çıkarların oluşmasına bağlı olarak ortaya çıktığını belirtir. Sınıf çıkarı meselesi ise, ona göre muğlâktır. Çünkü aynı sınıf konumunda bulunan insanlar bu sınıf konumundan kaynaklı olarak ortaya çıkan çıkarların ya da dezavantajın her zaman için bu sınıf konumundan kaynaklandığının farkında değildirler. Son olarak bireyler sınıf konumlarından kaynaklı, bir sınıf çıkarlarına hizmet edici bir toplumsal eylemden sonuç alma noktasında her zaman umutlu değildirler (Weber, 2005, s. 270-272). Statü grupları, piyasa mekanizmasının saf işleyişini keserler. Weber, sınıfların aksine statü gruplarını sosyal, biçimlenmemiş ve dağınık topluluklar olarak ele alır. Bu anlamda Weber'in sınıf konumları karşısında tanımladığı statü konumlarını belirleyen şey belirli bir toplumsal yapı tarafından belirlenen onur düzenidir. Onur düzeni çok çeşitli şekillerde kendisini oluşturabilir; belirli bir sokakta oturmak, belirli tür giysiler giymek, belirli tür yemekler yemek gibi. Aynı zamanda sınıf konumları ile statü konumları birbirleri ile ilgili ve bağlantılı olabilir, mülk sahipliği sınıf konumuna ilişkin bir unsur olmasına karşın uzun vadede statü konumunu da oluşturur (Weber, 2005, s. 277).

Weber, katmanlı toplumsal yapının sınıf ve statüden sonra önemli bir ögesi olarak Parti'yi koyar. Parti, siyasal otoritenin kazanılmasına ve korunmasına yönelik bir sosyal örgütlenme şeklidir. Tıpkı sınıf ve statü gibi iktidarın bölüşümüne ilişkin temel bir örgütlenme biçimidir ve modern rasyonel toplumun bir özelliğidir (Giddens, 1999, s. 53).

Yeni Weberci olarak bilinen John H. Goldthorpe ise 1960'lardan itibaren İngiliz sınıf yapısını incelemektedir (Goldthorpe ve Lockwood'tan akt. Edgell, 1998: s. 36). Goldthorpe sınıfları piyasa ve iş durumlarına göre ayırmaktadır. Bir mesleğin gelir kaynağı, düzeyi, istihdam koşulları, ekonomik güvence durumu ve ekonomik ilerleme fırsatları piyasa durumunu tanımlarken; bir mesleğin üretim sürecinde otorite ve kontrol açısından nerede durduğu ise iş durumunu tanımlar. Yani Goldthorpe'a göre aynı piyasa ve iş durumunu paylaşanlar aynı sınıfları oluştururlar (Goldthorpe, 2003, s. 40). Goldthorpe'un geliştirmiş olduğu

yedi katlı sınıf şeması, Hope-Goldthorpe meslek ölçeğinden alınan kategorilerden oluşturulmuştur. Ona göre bu sınıf kategorileri gerek mesleki işlev gerekse istihdam statüsü açısından yüksek dereceli bir ayırım sağlar. Böylece Goldthorpe, hem teknik üretim ilişkilerini hem de toplumsal üretim ilişkilerini kapsayan böyle bir sınıf şeması oluşturmasının esas nedeni olarak, görevlilerin kabaca aynı piyasayı ve iş koşullarını paylaşacakları meslekleri bir araya getirmeyi gösterir. Lockwood'un iş ve piyasa koşullarına dair yaptığı ayrımı benimsemesi, Goldthorpe'un neden yeni Weberci olarak adlandırıldığını açıklığa kavuşturur. Çünkü Goldthorpe'a göre piyasa ve iş durumu, sınıf konumlarının iki ana bileşenidir (Goldthorpe, 2003, s. 40).

Goldthorpe'un iki farklı sınıf şeması vardır. Her iki versiyon da temelde 7 kategoriden oluşur ve ikincisi birincisinin düzeltilmiş halidir. Buna göre ilk sınıf şemasında sınıf 1'de üst düzey profesyoneller, serbest meslek çalışanları veya ücretle çalışanlar; üst düzey idareciler ile memurlar; büyük sanayi kuruluşlarındaki yöneticiler; büyük mal sahipleri vardır. Sınıf 2'de alt düzey profesyoneller ve üst düzey teknisyenler; alt düzey idareciler ile memurlar; küçük işletmeler, sanayi kuruluşları ve hizmet sektöründeki yöneticiler; kafa işçilerini denetleyenler vardır. Sınıf 3'te yönetim ve ticarete çalışan sıradan kafa işçileri; satış elemanları; diğer alt tabakadan hizmet sektöründe çalışanlar vardır. Sınıf 4'te küçük mal sahipleri; serbest meslek icra eden zanaatçılar; profesyonel olmayan ve kendi hesabına çalışanlar vardır. Sınıf 5'te alt düzey teknisyenler ve kol işçilerini denetleyenler vardır. Sınıf 6'da sanayinin tüm dallarında çalışan ücretli kalifiye işçiler ve sınıf 7'de ise yarı kalifiye ile kalifiye olmayan kol işçileri ve tarımda çalışan işçiler vardır. Goldthorpe bu yedi kategoriyi iş ve piyasa koşulları açısından karşılaştırarak üç kategoride birleştirir. Buna göre birinci ve ikinci kategoridekiler hizmet sınıfını; üçüncü, dördüncü ve beşinci kategoridekiler ara sınıfı ve altıncı ve yedinci kategoridekiler ise işçi sınıfını oluştururlar. Goldthorpe ve diğerleri bu sınıf şemasını 1972 yılında İngiltere ve Galler'de yaşayan, yaşları 20 ila 64 arasında değişen 10.309 erkek bireylerin sosyal hareketliliğini ölçmek için kullanmışlardır. (Goldthorpe, 2003, s. 40-43).

Goldthorpe ve diğeri yaptıkları bu çalışmada bütünsel ve göreceli hareketlilik ayrımına dikkat çekerler. Buna göre bütünsel hareketliliğin yüksek olduğu ve farklı sosyal kökenlerden gelen bireylerin üst konumlardaki iş ve mesleklere hareketinde görece şanslarındaki farklılıklar mevcuttur. Her üç farklı kökenden gelen erkek bireylerin sınıf 1 ve 2 konumuna yerleşme oranı 1:2:4'tür. Yani, çalışan sınıftan bir, orta sınıftan 2 ve hizmet sınıfından 4 birey sınıf 1 ve 2 'ye ulaşabilmektedir (Goldthorpe, 2003, s. 50). Sonuç olarak, bireylerin sosyal hareketlilik şanslarında sınıf kökenleri önemlidir. Örneğin babaları hizmet sınıfında çalışan bireyler ile işçi sınıfında çalışan bireylerin sınıfsal olarak daha üst konuma yerleşmeleri karşılaştırıldığında fark daha da belirgindir. Goldthorpe 1972 yılında yaptığı çalışmasını 1983 yılında tekrarlamış ve sonuç olarak görece sosyal hareketlilik oranlarında bir değişim olmadığını; bütünsel sosyal hareketlilik oranlarında ise çok az bir artış olduğunu kaydetmiştir (Goldthorpe, 2003, s. 269).

Daha sonra Goldthorpe CASMIN (Comparative Analysis of Social Mobility in Industrial Nations) adıyla da bilinen çalışmada kullandığı 7 katlı sınıf şemasını geliştirerek, farklı endüstri toplumlarındaki sosyal hareketliliği ölçmeyi amaçlamıştır. Bu şemanın oluşturulma nedeni, farklı ülkelerdeki sınıf konumlarına dair ayrımın daha tutarlı olabilmesi için 1. ve 2. Sınıflar ile 5. ve 6. Sınıfların birleştirilmesidir (Goldthorpe, 2003, s. 304). 9 farklı ülkeden alınan veriler ile yapılan bu çalışma Featherman Jones ve Hauser tezini destekler nitelikte sonuçlar üretmiştir. Buna göre, piyasa ekonomisi ve çekirdek aile yapısına sahip farklı endüstri toplumlarındaki göreceli hareketlilik oranları benzerlik göstermektedir. Bu "değişmez sosyal akıcılık" olarak adlandırılmıştır (Erikson ve Goldthorpe, 2001, s. 360).

I		Yüksek dereceli profesyoneller, yöneticiler, memurlar; büyük endüstriyel kuruluşlarındaki yöneticiler; büyük mal mülk sahipleri	Hizmet Sınıfı: Hizmet Sınıfı: Profesyoneller, yöneticiler, daha yüksek dereceli teknikerler, el emeğine dayanmayan işlerde çalışanlar	Beyaz yakalı işçiler	El emeğine dayanmayan işlerde çalışanlar
II		Düşük dereceli profesyoneller, yöneticiler ve memurlar; daha yüksek dereceli teknikerler; küçük endüstriyel kuruluşlarındaki yöneticiler; işi el işine dayanmayan işçilerin yöneticileri			
III	IIIa	Rutin olarak el emeğine dayanmayan işlerde çalışanlar ve daha yüksek dereceli yöneticiler ve ticaretle çalışanlar	Rutin olarak el emeğine dayanmayan işlerde çalışanlar: yönetim ve ticaretle rutin olarak el emeğine dayanmayan işlerde çalışanlar; satış elemanları; diğer yönetilen hizmet işçileri		
	IIIb	Rutin olarak el emeğine dayanmayan işlerde çalışanlar ve daha düşük dereceli hizmet ve satış elemanları			
IV	IVa	İş yerinde işçi çalıştıran küçük mülk sahipleri, esnaflar, zanaatkarlar, vb.	Küçük burjuvazi: İş yerinde işçi çalıştıran ve çalıştırmayan küçük mülk sahipleri, esnaflar, zanaatkarlar, vb.	Küçük burjuvazi	
	IVb	İş yerinde işçi çalıştırmayan küçük mülk sahipleri, esnaflar, zanaatkarlar, vb.			
	IVc	Çiftçiler	Çiftçiler: Çiftçiler ve kiracılar ve diğer tarımda çalışan işçiler	Tarım işçileri	Tarım işçileri
V		Daha düşük dereceli teknikerler; el emeği ile çalışan işçilerin denetçileri	Becerili işçiler: daha düşük dereceli teknikerler; el emeği ile çalışanların denetçileri; becerili el emeği ile çalışanlar	Becerili işçiler	El emeği ile çalışanlar
VI		Becerili el emeği ile çalışan işçiler			
VII	VIIa	Tarımda çalışmayan yarı becerili ve becerisiz işçiler	Becerisiz işçiler: tarım dışı alanlarda becerisiz ve yarı becerili el emeği ile çalışanlar	Becerisiz işçiler	
	VIIb	Tarımda çalışan işçiler			

Tablo 2: CASMİN; Goldhorp'un Sınıf Şeması

2.2.2. Toplumsal Hareketlilik

Toplumsal tabakalaşmanın temel özelliklerinden biri de toplumsal yapının ne derece açık ya da kapalı olduğu meselesidir ki bu da toplumsal hareketlilik konusuna kapı aralar. Açık bir toplumda bireyler kendi pozisyonlarını korumada eşit haklara sahiptirler. Pozisyonları elde etmede doğum, babanın statüsü vs. değil, sadece bireysel yetenekler önemlidir. Bunun tersine kapalı toplumlarda bireyin pozisyonu genellikle doğum, soy bağı, babanın statüsü, v.s... ile verildiği için, bu toplumdaki sosyal yapı, konum değiştirmeye pek olanak vermeyen donmuş (katı) bir haldedir (Tumin,1967, s. 87-88).

Sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan temel fenomenlerden biri de toplumsal hareketlidir. 19. Yüzyılla birlikte, kentlerde kafa işçiliği yapan nüfus artmış, tarımda çalışan nüfusta ise azalma olmuştur. Bununla birlikte, kentlerde ticaretle, hizmet sektöründe de artış gözlemlenmiştir. Bu durumda ise, bireyler ailelerinden daha farklı meslek gruplarına dahil olmaya başlamışlardır (Lipset, Bendix ve Zetterberg, 2001, s. 309; Lipset ve Bendix, 1960, s. 11).

Sosyal hareketlilik bir toplumda, bireylerin veya grupların (ailelerin) sahip olduğu pozisyondan aşağı veya yukarı olmak üzere başka bir pozisyona geçişlerini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Bu pozisyonlar bireylerin sahip oldukları yetenek, gelir, prestij vb. dağılımıyla belirlenir (Glass, 1954; Sorokin, 1959; Lipset ve Bendix, 1960; Tumin, 1967; Breen, 2004). Sosyal hareketlilik, bireylerin mevcut meslekleri ile mesleki kökenleri arasındaki hareketi ölçer (Crompton, 1993: 60). Endüstri toplumlarında, toplumsal köken yerine bireysel yetenekler etkilidir (Crompton, 1993, s. 60; Savage, 2000, s. 73; Sönmez, 2007, s. 177). Bireyler çok çalışarak, iyi eğitim alarak ve yetenekleri doğrultusunda, hangi sınıftan olursa olsun, hareketlilik sağlayabilirler. Buna göre, bireylerin sınıf kökeni ile sınıf istikametleri arasında farklılıklar ortaya çıkabilirken, yetenekleri ve aldıkları istikamet arasında ise doğru orantı vardır (Sönmez, 2007, s. 178).

Tumin ve Saunders'a göre endüstri toplumlarında sınıflar arasında bir hareketlilik söz konusudur. Bu da kuşaklar içi ve kuşaklar arası şeklinde olabilir. Örneğin, bir bireyin yaşam süresi boyunca bir pozisyondan diğerine geçişi

kuşak içi hareketliliğidir. Bir çocuğun, ebeveynlerinden farklı bir pozisyona ulaşması ise kuşaklararası hareketliliğidir (Tumin, 1967; Saunders, 2001). Sınıflı toplumlardaki hareketliliğin bir diğer özelliği de sınıflar arası hareketin her iki türlü de olabilmesidir. Bu hareketlilik aşağı ve yukarı şekilde olabilir (Saunders, 2001, s. 68-69). Tumin'e göre ise hareketlilik üç şekilde gerçekleşir. Bunlar, aşağıdan yukarıya doğru, yukarıdan aşağıya doğru olan hareketlilik veya aynı seviyede hareket etme anlamına gelen yatay hareketliliğidir (Tumin, 1967, s. 87-88). Sorokin'e göre ise sosyal hareketlilik yatay ve dikey olmak üzere iki çeşittir. Yatay hareketlilik bireyin aynı seviyede hareketidir. Örneğin bir dinin farklı mezhebine geçiş yapma veya evlilik yahut boşanma yoluyla bir aileden başka bir aileye geçme, aynı mesleki statüde olan bir fabrikadan diğerine geçme gibi. Bu hareketlilik bireyin hayatında çok farklı bir değişiklikle sonuçlanmaz. Dikey hareketlilik de aşağı ve yukarı olmak üzere iki türdür (Sorokin, 1959, s. 133-135).

Endüstri toplumlarında eğitim olanaklarının artış göstermesi, eğitim kurumlarının artması eğitim imkanlarının ucuzlaması, vb. gibi faktörler toplumdaki bireylerin önceki nesillerle karşılaştırıldığında daha fazla eğitim olanaklarına sahip olmalarını sağlamıştır. Bunun bir sonucu olarak ise "açık" toplumlarda bireyin sınıf kökenine bakmaksızın dikey toplumsal hareketlilik şansları artmıştır. Yüksek toplumsal hareketlilik oranları, başarı ile temellenen fırsat eşitliğinin bir sonucu olarak düşünülmektedir. Örneğin babası tarım işçisi olarak çalışan bir birey eğitim yoluyla üst düzey yönetici veya profesyonel konumuna yükselebilmektedir. Orta sınıftan aileler çocuklarına direkt olarak iş ve mesleklerini miras bırakamamasına rağmen, onlara gerekli eğitimi vererek bu mesleklere ulaşmalarını sağlayabilirler. "Endüstri toplumu" savunucuları (Blau ve Duncan, 2001; Savage, 2000) eğitimin bu işlevini vurgularken, bu görüşü eleştirenler ise toplumda her bireyin fırsatlara ulaşma konusunda eşit fırsatlara sahip olmadığını vurgularlar. Çünkü eğitim, iş ve meslek başarısı için önemli olduğunda sınıf farklılıkları anlamlılıklarını sürdürmektedir. Örneğin babası yüksek düzeyli hizmet sınıfında olan bireyler ile babası işçi sınıfında çalışan bireyler karşılaştırılırsa, fırsatlara ulaşmada eşitsizlikler olduğu görülecektir.

Dolayısıyla bu görüşe göre fırsat eşitsizlikleri sınıf yapısından kaynaklanmaktadır (Crompton,1994; Goldthorpe, 1987).

Gerek farklı mesleklerin ortaya çıkması gerek eğitim olanaklarının artması ve gerekse teknolojik gelişmelerden ötürü, endüstri toplumlarındaki sosyal hareketliliğin artışı, kimi düşünürlerce eleştirilmekte ve bu durumun daha çok olumsuz özelliklerine dikkat çekilmektedir. Lipset ve Bendix, sanayileşmiş ülkelerdeki toplumsal hareketliliğin bu şekilde sürekli artışının toplumsal yaşamda hayal kırıklığı, rekabet, köklerinden kopma gibi sonuçlar doğuracağı görüşündedirler (Lipset ve Bendix, 1959, s. 286). Sorokin'e göre ise modern toplumlardaki sosyal hareketlilik bireyin davranışlarında önemli değişimlere sebep olmaktadır. Endüstri toplumlarında bireyin üzerindeki baskılar bireyi psikolojik anlamda olumsuz etkileyebilmektedir. Sorokin, sosyal hareketliliğin bireyin düşünme kabiliyeti, yaratıcılık gibi konularda olumlu etkilerinin de olduğuna dikkat çekmekle birlikte, sosyal hareketliliğin artışı ile birlikte zihinsel (mental) hastalıkların da arttığını nicel verilere dayanarak açıklamaktadır (Sorokin,1959, s. 508-516).

1950'li yıllarda yapılan sosyal hareketlilik çalışmalarına bakıldığında, Glass'ın İngiltere'de yapmış olduğu araştırma önemli bir yer tutmaktadır. Glass bireylerin yaşam öykülerini toplamış ve hareketlilik çalışmasını el işi – el işi olmayan işler ayırımına dayandırmıştır. Çalışmaya göre İngiltere'de kısıtlı bir toplumsal hareketlilik vardır ve sanılanın aksine İngiltere “açık” bir toplum değildir. Sınıflar arasındaki hareketlilik kısa erimlidir (Glass, 1959).

1960'lı yıllardan bu yana sosyal hareketlilik çalışmaları incelendiğinde en baskın olan görüş ekonomik gelişmeye vurgu yapan liberal teoridir. Göç, siyasi rejim gibi diğer faktörler ise büyük oranda ekonomiye bağlıdır (Yaish ve Andersen, 2012, s. 528). Liberal teori fonksiyonalist bakış açısıyla ele alınmıştır (Erikson ve Goldthorpe, 2001; 344). Buna göre liberal tezlerin savı, modern toplumlardaki hareketliliğin görece olarak yüksek olmasıdır (Lipset, Bendix ve Zetterberg, 2001, s. 310). Özellikle Lipset ve Zetterberg tarafından geliştirilen endüstri toplumlarındaki hareketliliğin yüksek olduğu tezi, liberal tez ile birlikte anılmaktadır. Lipset ve Zetterberg'e göre, endüstri toplumlarında ekonomi

sürekli geliştirmekte ve bunun sonucunda da farklı meslekler ortaya çıkmaktadır. Doğal olarak bu toplumlardaki bireyler de ortaya çıkan bu yeni meslek grupları arasında hareket etmektedirler. Yani Lipset ve Zetterberg, görelî değil, mutlak hareketlilik oranlarıyla ilgilenmişlerdir. Görelî hareketlilik fırsatlara ulaşmadaki eşitliği ifade ederken; mutlak hareketlilik mesleki yapıdaki değişimleri ifade etmektedir. (Yaish ve Anderson, 2012, s. 28). Fakat şunu belirtmek gerekir ki, Lipset ve Zetterberg'e göre, yüksek hareketlilik oranları endüstri toplumlarındaki açıklığın bir göstergesi değildir. Yani, bir toplumda bireylerin hareketliliklerinin başka bir toplumdakinden daha fazla olması, o toplumun fırsatlar eşitliği açısından daha açık olduğunu göstermez (Erikson ve Goldthorpe, 2001, s. 346).

Hareketlilik alanında yapılan çalışmalar çeşitlendikçe liberal bakış açısına karşı eleştiriler de getirilmiştir. Bunlardan en çarpıcı olanlardan biri de Sorokin'in görüşleridir. Buna göre, bazı toplumlar belli bir zaman diliminde yüksek hareketlilik oranları sergilerken, başka bir zamanda ise hareketlilikte azalma eğilimi gösterebilmektedir. Yani, liberal tezde olduğu gibi tek bir eğilimden söz edilemez. Sorokin, liberal tezin aksine eğer bir eğilim kabul edilecekse bunun yukarı doğru sosyal hareketlilik değil; tersine, aşağı doğru sosyal hareketlilik olacağını söyler (Sorokin, 1959, s. 158).

Featherman, Jones ve Hauser (FJH) tezinde olduğu gibi Lipset ve Zetterberg tezine göre de endüstri toplumlarında bireylerin görelî sosyal hareketlilik şansları benzerdir. Çünkü çekirdek ailenin ve piyasa ekonomisinin hâkim olduğu toplumlarda benzer hareketlilik kalıpları görülmektedir (Featherman, Jones ve Hauser 1975'ten akt. Marshall 1999, s. 236-237). FJH tezi mutlak ve görelî sosyal hareketlilik ayrımı üzerinde önemle durur ve görelî hareketliliğin tabakalaşma düzeni açısından önemli olduğunu vurgular (Erikson ve Goldthorpe, 2001, s. 346-347).

FJH tezine yönelik Erikson ve Goldthorpe tarafından bir eleştiri getirilmiştir. Onlara göre, FJH tezi günümüz toplumsal sınıflarını ölçme bakımından yetersiz görülmüş, bu açığın kapatılması ve ampirik araştırmalara temel sağlayabilecek

hiyerarşik bir sınıf şeması geliştirilmiştir (Erikson ve Goldthorpe, 2001, s. 344-368).

Goldthorpe da mutlak ve görelî hareketlilik ayırımına dikkat çekmiştir. Buna göre mutlak hareketliliğin yüksek olduğu ve farklı sosyal kökenlerden gelen bireylerin üst konumlardaki iş ve mesleklere hareketinde görece şanslarındaki farklılıklar mevcuttur ve bireylerin sosyal hareketlilik şanslarında sınıf kökenleri önemlidir (Goldthorpe, 2003).

Toplumsal hareketliliği ölçen makro düzeydeki çalışmalar, endüstriyel toplumlardaki hareketlilik eğilimlerinin benzer özellikler gösterdiği ve görelî olarak yüksek sosyal hareketlilik görüldüğünü belirtmişlerdir (Erikson ve Goldthorpe, 2001; Lipset, Bendix ve Zetterberg, 2001; Lipset ve Bendix, 1960). Fakat sosyal hareketlilik oranlarında bir benzerlik olmasına rağmen, bu hareketliliğin sonuçları, statü farklılıkları (ekonomik, sosyal, mesleki, etnik, vb.) ile birleşince farklılaşmaktadır. Örneğin, *“Güney Amerikalı bir siyah, kol işçiliği olmayan bir meslekte çalışmaya başladığında, aynı zamanda lider olmak için de bir aday olabilir; fakat işçi sınıfından beyaz bir Amerikalı aynı pozisyona yükseldiğinde politik ve sosyal açıdan muhafazakâr sayılabilir”* (Lipset, Bendix ve Zetterberg, 2001, s. 314).

Bu çalışmalar daha sonraki yazarlar tarafından eleştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası yapılan bu çalışmalar, kol işçiliğinden kol işçiliği yapmayan meslek grubuna geçişleri yukarı doğru sosyal hareketlilik olarak adlandırmış ve bu toplumsal hareketliliği genellikle sadece erkek bireyler üzerinden değerlendirmişlerdir (Lipset ve Bendix, 1960). Bu çalışmalara göre, kol işçiliğine dayanmayan işler (nonmanual worker), kol işçiliğine göre daha prestijlidir, daha yüksek gelirlidir ve daha fazla eğitim gerektirir. Bununla birlikte, kol işçiliği yapmayanlar, kol işçilerinden daha az gelire sahip olanlar bile, kol işçilerine kıyasla kendilerini daha fazla orta sınıfın birer üyesi olarak görürler ve onlar gibi davranırlar. Siyasal görüşleri de buna benzerdir. (Lipset ve Bendix, 1960, s. 14-16).

Öte yandan yine bir makro ölçekli çalışma olarak, Breen ve arkadaşlarının yirminci yüzyılın son çeyreğinde Avrupa'da on bir ülkeden veriler toplayarak gerçekleştirdikleri çalışmalara göre, el emeğine dayalı olmayan mesleklerde çalışanların (service class) sayısında 1970'li yıllardan 1990'lı yıllara kadar artış meydana gelirken, el emeğine dayalı mesleklerde çalışanların sayısında ise azalma meydana gelmiştir. Ayrıca kadın ve erkeklerin sınıfsal dağılımlarında 1970'li yıllara nazaran 1990'lı yıllarda daha az değişiklik olduğu gözlemlenmiştir (Breen, 2004, s. 383).

Erikson ve Goldthorpe'a göre, 1960'lardan bu yana yapılan sosyal hareketlik çalışmalarına bakılırsa, endüstri öncesi toplumlarla karşılaştırıldığında, endüstri toplumlarındaki sosyal hareketliliğin üç önemli özelliği vardır. *“Bunlardan ilki, mutlak hareketlilik oranlarının yüksek olması ve yukarı doğru dikey hareketliliğin aşağı doğru hareketlilikten daha fazla olmasıdır. İkincisi, farklı sosyal kökenlere sahip bireylerin toplumsal hareketlilik şanslarının daha eşit olması ve üçüncüsü ise hem göreceli hem de bütünsel hareketlilik oranlarının zaman içerisinde artış göstermesidir”*. Bu durumun nedeni, gelişen teknolojinin iş bölümünde farklılıklar meydana getirmesi, özellikle yönetici olarak çalışılan mesleklerde artış olması, bu nedenle endüstriyel toplumlarda orta sınıfın belirginleşmesidir. Ayrıca yetenekli personel ihtiyacından dolayı eğitimin önemi oldukça artmıştır (Erikson ve Goldthorpe, 2001, s. 344-345).

Saunders'a göre ise endüstriyel toplumlardaki hareketliliğin üç özelliği vardır. İlki, kuşaklararası hareketlilik daha önemli hale gelmiştir. Bunun anlamı, günümüzde bir kimse, işe başladığında artık, ebeveynlerinin ilk işe başladığından daha yüksek bir pozisyonda işe başlamaktadır. Çünkü son elli yılda eğitime daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. İkincisi, teknolojik gelişmelerden ve sanayiden hizmete istihdamın değişmesi yüksek statülü pozisyonların sayısında artışa sebep olduğundan yukarı doğru olan sosyal hareketlilik aşağı doğru olandan daha fazladır. Artık şimdiki kuşakta, bir öncekilerin sahip olduğundan daha fazla yüksek statülü mevki mevcuttur. Üçüncüsü ise, endüstriyel toplumlarda kısa menzilli işler arasındaki hareketlilik

uzun menzilli işler arasındaki hareketlilikten daha fazladır (Saunders, 2001, s. 69-70).

Bertaux ve Thompson'a göre; sosyal hareketlilik çalışmaları özellikle son kırk yılda sadece bir survey çalışmasında test edilebilecek hipotezlerin araştırılmasına indirgenmiştir. Bu yüzden de hipotez testinin dışında kalan diğer boyutlar göz ardı edilmiştir. Özellikle de bir bütün olarak toplumsal ve tarihsel bakış açısı eksik kalmaktadır. Tabii ki nicel ve istatistiksel çalışmalar da sınıflar ve tabakalar arasındaki akışları göstermek açısından veya Erikson ve Goldthorpe'un yaptığı gibi milletler arası sosyal hareketliliği karşılaştırabilmek açısından ilgi çekici ve önemlidir. Fakat gözlemlenen fenomeni daraltma eğiliminde olması veya tek bir fenomene odaklanması gibi birtakım kısıtlılıkları vardır. Hareketlilik çalışmalarında erkek bireylerin temel analiz birimi olarak ele alınması buna bir örnektir. Savage'in de belirttiği gibi, toplumsal yaşamda, survey çalışmalarının dışında kalan birçok alan mevcuttur (Bertaux ve Thompson, 2006, s. 5-6). Bertaux ve Thompson survey gibi nicel araştırma deseni yerine vaka çalışmasını alternatif bir sosyal hareketlilik analizi için sunarlar (Bertaux ve Thompson, 2006, s. 11). Çünkü onlara göre sosyal hareketlilik alanında yapılan bir vaka çalışmasında araştırmacının yorum yapma şansı vardır. Vaka çalışmaları çok zengin hipotezler ortaya koyulmasını da sağladığından hem klasik sosyolojinin hem de onun yorumlamacı çağdaş versiyonunun bir birleşimi gibidir (Bertaux ve Thompson, 2006, s. 12-13).

Sınıf analizleri ve toplumsal hareketlilik çalışmaları genel itibariyle makro ölçekli olarak bir toplumsal yapının tamamını açıklama gayreti içindedirler. Bu sebeple araştırmacılar, nicel çalışmalarla sınıfsal konumları belirleme ve sınıflandırma gayreti içerisindeyler (Glass, 1954; Blau ve Duncan, 1967; Sorokin, 1959; Lipset and Bendix, 1959; Wright, Breen, Soransen, Goldthorpe). Bu çalışma ise, derinlemesine bir inceleme ile yapısal dönüşüm neticesinde bir sosyal sınıfın ekonomik dönüşüme ayak uydurma çabasını, ekonomik ve mesleki konumları itibariyle nereden nereye geldiklerinin öyküsünü içermektedir.

Gecekonduluların kentteki toplumsal hareketlilik imkanlarını yapısal ve bireysel faktörler çerçevesinde inceleyen bu çalışmada, makro düzeyde ve nicel

toplumsal hareketlilik çalışmalarında keşfedilmesinin ve analizinin oldukça güç hatta imkânsız olduğu; fedakârlık, geriye dönük ekonomik aktarım, ahlaki tutumlar gibi kültürel, dinsel, toplumsal bazı faktörlerin incelenmesi esas alınmıştır. Bu sebeple de çalışmada gecekonduluların kentte kalıcı olabilmek adına ortaya koymuş oldukları temel stratejiler nitel araştırma deseni kullanılarak derinlemesine görüşmeler yoluyla incelenmiştir.

2.2.3. Türkiye’de Sınıf, Tabakalaşma ve Toplumsal Hareketlilik

Batılı ülkelerde yapılan toplumsal tabakalaşma ve hareketlilik çalışmalarının aksine, Türkiye’de bu alanda yapılmış pek fazla ampirik çalışma görülmemektedir. Türkiye’nin modernleşme döneminden önceki toplumsal yapısına bakıldığında, Osmanlı toplum yapısı farklı tabakalardan meydana gelmektedir. Bunlardan ilki din olgusu etrafında oluşan tabakalaşmadır. İkincisi dini tabakalaşmaya paralel bir şekilde gelişen siyasal tabakalaşma, diğeri ise mesleki tabakalaşmadır. Ayrıca bunlardan farklı olarak da asker, ulema, esnaf, köylü, vb. zümreler de tabakalaşmış sisteminin birer parçalarıdır. Daha sonra bu yapıda toprakların kaybedilmesi, sınırların daralması, modernleşme çabaları, bürokrasinin gelişimi, zümre sisteminin bozulması, gibi nedenlerle değişiklikler olmuştur. Bunun sonucunda ise klasik Osmanlı tabakalaşma sistemi farklılaşmış ve ortaya yeni bir toplum modeli çıkmıştır. Bütün bu farklılıkların bir potada eritilip, yeni bir ulus inşa etme süreci Türkiye’de birbirinden farklı tabakaların olmadığı görüşüne kapı aralamıştır. Bu yüzden Türkiye toplumunda tabakaların olmadığı görüşü uzun bir süre etkili olmuştur. Türkiye’nin tarihi sosyal yapısının, toplumda tabakaların ortaya çıkmasına elvermediği görüşünden dolayı, bu mesele tarihsel arka plan ile birlikte incelenmelidir. Bu anlamda Türkiye’de Şerif Mardin, Kemal H. Karpat, Oya Baydar, Behice Boran, Mübeccel B. Kıray, Ali Gevgilili, Korkut Boratav ve Sibel Kalaycıoğlu, Çağlar Keyder gibi isimler toplumsal tabakalaşma ve sınıf konusu üzerine çalışmalar yapmışlardır (Sunar, 2016, s. 4-5).

Türkiye’de bu alanda ilk ampirik çalışmayı Marksist bir sosyal bilimci olan Behice Boran yapmıştır (Sunar, 2016, s. 8). Boran’a göre toplumların doğa ile girdikleri ilişkiye bağlı olarak bir evrim süreci vardır. Toplumdaki sınıfsal

farklılıklar da insanların doğayı işleme biçimlerine bağlı olarak, mülkiyet eşitsizliğinden kaynaklanmaktadır. İnsanlar giderek doğaya daha çok hâkim olmuş ve buna bağlı olarak sosyal ilişkiler, iş bölümü, mülkiyet ilişkileri de değişmiştir. Bunun sonucunda ise farklı meslek grupları ortaya çıkmıştır (Boran, 1943, s. 63).

Türkiye’de sınıfların gelişimi ve tabakalaşma üzerine teorik ve ampirik çalışmalar yapan bir diğer önemli isim ise Korkut Boratav’dır. Boratav’ın yapmış olduğu “1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm” (2005) ve “İstanbul ve Anadolu’dan Sınıf Profilleri” (2004) isimli iki çalışması sınıf ve tabakalaşma açısından incelenmesi gereken önemli çalışmalardır. Boratav ilk çalışmasında 1977 ila 1990 yılları arasında Türkiye toplumunun geçirmiş olduğu dönüşümleri sınıf dinamikleri açısından ele almaktadır. Zira bu dönem Türkiye’de kapitalizmin kriz ve yeniden yapılanma yıllarıdır (Boratav, 2005, s. 7-9).

Boratav, toplumsal sınıf çözümlerinde iki farklı kuramsal yaklaşım bulunduğunu; bunlardan ilkinin Amerikan toplum bilimlerinde izlenen kuramsal yaklaşım, diğerinin ise materyalist tarih görüşü olduğunu belirtir. Birincide toplumsal sınıflar farklılaşma ile tanımlanmaktadır, farklılaşma genellikle beraberinde bir hiyerarşiyi ve sıralamayı da getirir. Bölüşüm ilişkileri bakımından sınıf farklılıkları eşitsizlik sorunu şeklinde ele alınmaktadır. Bu yaklaşımın bir örneği de orta sınıfların net bir şekilde tanımlanamamasıdır. Dolayısıyla farklılaşma yaklaşımı Boratav’a göre anlamlı ve tutarlı bir sınıf kavramına dayanmadığından, Boratav ikinci görüş olan tarihsel maddeciliği benimser. O’na göre belli bir sınıf yapısı, belirli üretim ilişkilerinden doğmaktadır. Sınıflı toplumlardaki üretim ilişkileri artı ürüne el koymanın farklı mekanizmaları ile tanımlanmaktadır. Artığa el koymanın ilk aşaması birincil bölüşüm ilişkilerine dayanır. Dolayısıyla da sınıf farklılıkları bu bağlamda ele alındığında, eşitsizlik değil, sömürü sorunsalı ile ortaya çıkmaktadır. Artığa el koyma ile belirli toplumsal sınıflar, diyalektik bir düalizm meydana getirir: Yani her bir sınıf bir diğerine hem bağımlıdır hem de onunla bir karşıtlık içerisindedir (Boratav, 2005, s. 10-11).

Bu temel bilgilerden sonra Boratav, Türkiye'nin de dahil olduğu az gelişmiş ülkelerin sınıf ve toplumsal tabakalaşmasını açıklayan bir şema oluşturmaya çalışmıştır. Boratav geliştirmiş olduğu şemasında temel bölüşüm ilişkileri açısından kapitalist, yarı feodal ve küçük meta üretimi olmak üzere üç üretim ilişkisi belirler. Bu şemada serbest meslek sahipleri, bürokrasi ve kentsel marjinaler de ara tabakalar olarak ele alınır (Boratav, 2005, s. 28-34).

Boratav diğer çalışmasında İstanbul'dan ve Anadolu'nun 19 köyünden sınıf profilleri çıkararak, bu sınıf profillerinin hangi ögelerden oluştuğunu, zaman içerisinde sınıflar arası geçişler ve sınıf profillerinin değişimini, sınıfsal konumlarla bağlantılı süreçlerin neler olduğunu; farklı sınıfsal konumlarda yer alan haneler ile bireylerin ne türden yapısal, davranışsal, ideolojik ve politik benzerlikler ve farklılıklar gösterdiğini inceleyerek, Türkiye toplumunun geçmişi ile geleceği arasında bağlantı kurmaya çalışmıştır (Boratav, 2004, s. 11). Boratav, kapitalist bir ortamda temel sınıf ayrımı sermaye- ücretli iş gücü arasındadır görüşünden hareketle, kentsel alanlarda ilk sınıfsal ayrımın ücretliler/maaşlılar ile işverenler arasında yapılmış olduğunu belirtir. Bunun sonucunda ise dokuz farklı gruptan oluşan bir sınıf şeması oluşturmuştur: İşsizler, emekliler, yüksek nitelikli ücretliler, beyaz yakalı ücretliler, niteliksiz hizmet işçileri, mavi yakalı işçiler, esnaf/marjinaler, küçük işverenler ve orta/büyük işverenler (Boratav, 2004, s. 23-26).

Kırsal alanda sınıfsal yapıyı açıklamak için ise şu kriterleri belirlemiştir: Üretim araçlarının mülkiyeti, hanenin ücretli iş gücü istihdamı veya aile işletmesi dışına işgücü ihraç etme/etmeme, toprakların kiraya verilmesi veya kiralınması. Bu kriterlerin uygulanması sonucunda kırsal alanda sekizli bir sınıf şeması ortaya çıkar: Kapitalist çiftçi, zengin çiftçi, zengin köylü, orta köylü, küçük köylü, yoksul köylü, tarım işçisi, rantiyer (Boratav, 2004, s. 27-29).

Türkiye'de tabakalaşma ve sosyal hareketlilik meselesini inceleyen bir diğer isim ise Şerif Mardin'dir. Şerif Mardin "Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri: Türkiye'de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci" isimli makalesinde Türkiye toplumunda tabakalaşmayı tarihsel anlamda inceler. Buna göre hem Türk hem de Batılı yazarlarca, Osmanlı toplumunda babadan oğula geçen bir

aristokrasinin olmayışı, tabakalaşmanın neden olmadığına bir göstergesidir; fakat son yıllarda bu görüş koşullu olarak kabul görmektedir. Çünkü yapılan son incelemelere göre, Cumhuriyet Türkiye'sinde babadan oğula geçen bit üst sınıf bulunmaktadır. Fakat Türk aşiretleri yarı göçebe oldukları ve tarihsel çağlarda yerleşik özellikler göstermedikleri için Batıdaki gibi mesleki tabakalaşmaya, yani ileri derecede farklılaşmış meslek yapısına dair bir oluşum gözlemlenmemiştir. Bu farklılaşmış mesleki yapılar Şerif Mardin'e göre sınıflardan söz edebilmek için bir ön koşuldur (Mardin, 1967, s. 79-85). Bununla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nda da tabakalaşmanın ön koşulu ortaya çıkmamıştır. Çünkü Osmanlı tımar sisteminde tımar babadan oğula geçmezdi. Toprak sahibi devletti ve tımar askeri hizmet karşılığında verilirdi. Bu yönüyle tımar sahibi yalnızca tasarruf hakkına sahipti (Mardin, 1967, s. 88-89).

Mardin'e göre Osmanlı İmparatorluğu'nda tabakalaşma siyasal niteliklidir. Toplumsal yapı yönetenler ve yönetilenler olarak ikiye ayrılırdı ve yasal iktidar yalnızca padişaha ve yürütme mekanizmasına aitti. Bu tabakalaşma, Avrupa'daki mal ve hizmetlerin üretim ve dağıtımıyla ilgili tabakanın ortaya çıkmasına denk gelmektedir (Mardin, 1967, s. 96-99).

Türk toplumundaki tabakalaşmayı ve değişimi tarihsel açıdan ele alan bir diğer isim ise Kemal Karpat'tır. Ona göre Osmanlı Devleti'nde kendi içerisinde hiyerarşik olarak düzenlenen basit bir tabakalaşma mevcuttur (Karpat, 2008, s. 12-13; 2010, s. 165) ve bu tabakalar yöneten padişah ve idareci sınıflar ile yönetilen halk yığınları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır, Yönetici grup da kendi içerisinde, başlarında şeyhülislam olan ulema, başlarında vezir ve sadrazamın bulunduğu devlet hizmetinde çalışanlar ve ordu olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Padişahın tebaasını oluşturan diğer grup ise köylüler, zanaatkarlar ve tüccarlar olmak üzere meslek veya üretim gruplarından oluşmaktadır. Şerif Mardin gibi, Karpat da Osmanlı toplumunda aristokrat sınıfın olmayışının sebebi olarak, toprakların devlete ait olmasından söz etmektedir. Fakat bununla birlikte Doğu Anadolu'da feodal bir toprak sistemi kurulmuştur (Karpat, 2010, s. 165-167).

Karpat, Türk Demokrasi Tarihi adlı kitabında, Türk toplumunun Cumhuriyet döneminde içten farklılaşarak bugünkü sosyal sınıfları doğurduğunu belirtir.

Kitapta verilen bilgilere göre 1945 yılında Türkiye toplumunda köylü nüfusu %83'tür (Karpat, 2010, s. 187-188). Fakat İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte ortaya çıkan ekonomik sıkıntılar ve giderek gelişen sanayinin işçi ihtiyacı doğrultusunda yükselen bir işçi sınıfı, sonuç olarak toplumdaki ekonomik ve sosyal gelişmelerin bir sonucu olarak doğmuştur. İşçilerin bir sosyal grup olarak doğuşu ise tabii olarak toplum yapısı üzerinde değişikliklere sebep olmuş, Türkiye toplumunun sosyal politik fikir hayatı üzerinde etkiler yaratmıştır. Karpat'a göre orta sınıflar ise toprak sahipleri, tüccarlar, sanayiciler ve aydınlardan ve devlet memurlarından oluşmaktadır (Karpat, 2010, s. 201).

Tarihsel açıdan Türkiye'nin tabakalaşma sistemini inceleyen bir diğer isim ise Çağlar Keyder'dir. Keyder, "Türkiye'de Devlet ve Sınıflar" isimli kitabında, Osmanlı Devleti'nin periferileşme sürecini tarihsel verilere dayanarak, bağımlılık teorisinin biraz daha farklılaşmış biçimiyle ele alır. Buna göre "*sınıf mücadelesi, ülke içi gelişmeleri dünya ekonomisi bağlamında belirler*" (Keyder, 1989, s. 9-11). Keyder'e göre Türkiye toplumunda devlet politikaları ve siyasete yön verenler bürokrasi ve burjuvazi içindeki gruplardır. Bu yüzden, çalışmasında köylü ve işçi sınıfına dolaylı olarak yer vermiştir. Çünkü bu iki üretici sınıftan hiçbiri siyasal mücadelelerin sonuçlarını doğrudan etkileyebilecek güce sahip değildir (Keyder, 1989, s. 13).

Kalaycıoğlu ve arkadaşları 2010 yılında Ankara ilinde temsili bir örneklem üzerinden ampirik bir çalışmayla 1769 haneden bilgi toplayarak, toplumsal tabakaları belirlemeye yönelik olarak sosyoekonomik statü ve farklı tabakaların özelliklerini ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. (Kalaycıoğlu ve ark., 2010, s. 183). Kalaycıoğlu ve arkadaşları analiz birimi olarak haneyi temel almışlardır. Çalışmada hanelerin eğitim, iş, gelir, mülkiyet, mülk edinme ve tüketim yollarına yönelik beş küme ve bunlara ait 18 değişken belirlenerek analiz edilmiş ve bunun sonucunda ise hanelerin toplumsal tabakada nerede buldukları tespit edilmeye çalışılmıştır (Kalaycıoğlu ve ark., 2010, s. 210).

2.3. TÜRKİYE'DE GECEKONDULARIN TARİHSEL GELİŞİMİ VE GECEKONU VE GECEKONDULULARA İLİŞKİN LİTERATÜR

Türkiye’de kentleşme olgusu birçok faktörün iç içe olduğu bir nedensel ilişki ağı içerisinde tartışılır. Buna bağlı olarak da kent ve kentleşme sosyoloji, antropoloji, şehir ve bölge planlaması, iktisat gibi çalışma alanlarının araştırma konuları arasında yer alır. Türkiye’de kentleşme meselesi aynı zamanda bir gecekonu meselesi haline gelmiştir. Bugün dahi kentleşme olgusu ve kentin dönüşümü gecekondulardan bağımsız bir şekilde tartışılmamaktadır. Bu sebeple de gecekonduların ortaya çıkmalarını takiben kent çalışmalarının önemli bir unsuru olarak gecekonu çalışmaları da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çalışma kapsamında da gecekondular ve gecekondulular emeğin bir tür mekânsal yansıması olarak incelenmekte ve mekânsal ve toplumsal ilişkilerin karşılıklı etkileşimi gecekonu boyutuyla ele alınmaktadır.

Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan iç göç dalgası neticesinde gecekondular kentlerin önemli bir yüzü olurken gerek gecekonduları gerekse bu alanlarda yaşayan göçmenleri, gecekonduluları bir vaka olarak çalışan birçok araştırma yapılmıştır. Gecekonu çalışmalarının ilki 1957 yılında bir Ankara gecekonu çalışması olan “Ankara’da 158 Gecekonu; Hakkında Monografi” isimli araştırmasıyla İbrahim Öğretmen tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmayı takiben; Hart, Sewell, Fındıkoğlu, Yasa, Yörükan, Keleş, Kıray, Şenyapılı, Türkdöğün, Kongar, Karpat gibi isimler mekânsal bir yapı olarak gecekonduların inşa süreci ve gecekonduların niteliksel ve niceliksel kimi özelliklerini incelemiştir. Bunun yanı sıra gecekonduluların kültürel ve sınıfsal özellikleri, genel profilleri, sosyo-psikolojik durumları yapılan saha çalışmaları ile analiz edilmiştir. Gecekonu çalışmaları hız kaybetmeden devam etmiş ve Gökçe, Geray, Sencer, Kartal, Tatlıdil, Sevgi, Erdoğan, Özer, Erder, Erman, Işık ve Pınarcıoğlu gibi isimler gecekondunun tarihsel gelişimini ve gecekonduluların kentleşme serüvenini ele almışlardır.

Araştırmalarda gecekonu mekanının özellikleri, kaç odalı oldukları, nasıl inşa edildikleri, yapımında hangi malzemenin kullanıldığı, kaç günde yapıldıkları, yapım aşamasında hangi mekanizmaların rol oynadığı gibi konular istatistiki

analizler yardımıyla da betimlenmiştir. Bu yönüyle gecekondunun mekânsal boyutu herhangi bir tartışmaya yol açmayacak bir biçimde birçok araştırmada analiz edilmiştir. Bunun yanı sıra göçmenler yani kentin yeni bir yüzü olarak gecekondulular bazen (Kartal, Sencer, Fındıkoğlu, Sevgi) kentlileşme sürecindeki pozisyonları dolayısıyla bazen (Kıray, Şenyapılı, Erder, Işık ve Pınarcıoğlu) tabakalaşma içerisinde kentsel emeğin bir tür biçimi ve yoksulluk mekânı olarak bazen (Türkdoğan) modernleşme sürecinin aksayan bir yönü, yan kültür alanı olarak bazen de (Kongar) ahlaksız ve yasadışı gruplar olarak ele alınmıştır. Bu doğrultuda gecekonduluların araştırma içerisindeki konumları araştırmacının konuyu algılayış ve ele alış biçimine ve metodolojisine göre farklılıklar göstermektedir.

Gecekondu ve gecekondulu olgusunun anlaşılabilmesi için araştırmacıların kendi sınıfsal ve kültürel pozisyonunu terk edip tarihsel ve toplumsal dönüşümün bir sonucu olarak ortaya çıkan bu yapıları kendi bağlamında incelemeleri zaruridir. Gecekondu ve gecekonduluları toplumsal ve ekonomik dönüşümün bir sonucu olarak ele alan, onların kentlerde vermiş oldukları mücadeleyi ve emeği yine gecekonduluların gözünden anlamaya çalışan ve yapısal dönüşümün faileri olarak gecekonduluları çalışmasında birer özne olarak ele alıp inceleyen Karpat bu alandaki çalışmalara önemli bir katkı sağlamıştır.

Dünden bugüne gecekondu çalışmalarına dair seçilmiş kimi kaynaklar kronolojik olarak incelenmiştir. Kronolojik inceleme araştırmaların yapıldıkları dönemlere göre belirlenmiştir. Bu doğrultuda literatür incelemesine Şenyapılı'nın çalışması ile başlanmıştır. Zira bu çalışma 1923-1960 dönemini ele alması sebebiyle gecekonduların ortaya çıkışına sebep olan tarihsel şartları anlamak adına önemlidir. Çalışmalar genel kapsamı içerisinde incelenmiş, metodolojisi aktarılmış ve sonuçta ne gibi bilgilere ulaşıldığı aktarılmıştır.

Aşağıda seçilen literatürün büyük bir kısmı saha araştırmalarının da olduğu çalışmalar iken, gecekondu meselesini sosyolojik anlamda tarihsel olarak yansıttığı düşünülen teorik makalelere de yer verilmiştir.

2.3.1. Sosyo-Ekonomik ve Demografik Özellikleriyle Dünden Bugüne Gecekdular

Tansı Şenyapılı: Barakadan Gecekduya, Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü; 1923-1960, 1984, (İletişim Yayınları, Ankara)

Bu araştırma; Ankara örneğinde Türkiye'nin geçirmiş olduğu kentleşme deneyimini cumhuriyetin kurulduğu yıllardan 1960'lara kadar kronolojik olarak gecekdular özelinde incelemiştir. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, 1923-1930 kent mekânının biçimlenmesi olarak ele alınırken, Ankara'nın bir kent olarak kuruluş süreci ve şehrin genel yapısına ilişkin bilgiler verilmiştir. Bu dönemde gecekduların oluşmasına zemin hazırlayan yeni istihdam alanlarının oluşması ve yöneticilerin "barakalaşmayı" geçici bir çözüm olarak görmeleri gibi bazı gelişmeler söz konusudur. İkinci bölüm 1930-1940 barakalaşmanın kent mekânında yaygınlaşması olarak tanımlanır. Barakalaşmanın artmasıyla bu dönemde Mecliste üçüncü Ankara'nın varlığından söz edilir. Yoğun iç göç dalgaları başlamamasına rağmen Ankara'nın başkent oluşundan sonra ülkenin merkezi haline gelmesi Ankara'da konut sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Üçüncü bölüm 1940-1950 barakalaşma gecekdulaşmaya dönüşüyor başlığıyla incelenmiştir. Bu dönemde tarımda yapısal dönüşüm başlamış, kırdan kente göç yoluyla kentsel nüfus hızla artmıştır. Gecekdou nüfusunu ise; düşük gelirli memurlar, civar köylerde yaşayanlar ve belli zamanlarda kente çalışmaya gelenler ve son olarak kırdan gelenler oluşturmaktadır. Dördüncü bölüm 1950-1960 gecekdou sisteme yerleşiyor tespiti ile tanımlanmıştır. Bu dönemde kentler, tarihin hiçbir aşamasında olmadığı kadar bir nüfus baskısı yaşamıştır. 1950 yılında kentlerin toplam nüfus içerisindeki payı %25,1'ken, 1960 yılında %31,9'a çıkmıştır. 1950-1960 döneminde kentlerde ticaretin artışı, küçük sanayilerin oluşması ve altyapı hizmetleri kentin çekiciliğini arttırmıştır. Gecekdular bu dönemde kentin ucuz emek ihtiyacı ve politik bazı gelişmeler sayesinde kentte kalıcı olmaya başlamışlardır.

İbrahim Öğretmen, Ankara'da 158 Gecekdou Hakkında Monografi, 1957, (İskân ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, Ankara)

Gecekondu ile ilgili yasal düzenlemelerin dışında onu bir sosyal vaka olarak gören çalışmaların ilki; 1957 yılında İbrahim Öğretmen'e ait "Ankara'da 158 Gecekondu Hakkında Monografi" adlı çalışmadır. Yazar kendisinin de içinde yaşadığı Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin hemen arkasında bulunan gecekondu mahallesinde çalışmasını gerçekleştirmiştir. Mahallede 378 aile yaşarken, 358 aile ile görüşülmüş ve ailelere 20 soruluk bir anket uygulanmıştır. Yazar bu bölgeye yapılan 158 gecekondu nun 140 tanesinin 1943-1952 yılları arasında yapıldığı sonucuna ulaşmıştır ve bu evlerin 98 tanesi tapusuz araziler üzerine kurulmuştur. Yazar bu çalışmasında, evlerin kendilerine ait olup olmamasına, evleri hangi malzeme ile (kerpiç, taş, kiremit, tuğla) inşa ettiklerine, mahalleye kamu hizmeti sunulup sunulmadığına gecekondu ların kaç odası olduğuna, ailelerin kaç nüfusa sahip olduklarına dair birçok soru ile gecekondu mahallesinin sosyal yapısını gözler önüne sermiştir. Mahallede 358 aile ve 1518 kişi yaşamaktadır. Mahallenin yarısının ev sahibi diğer yarısının kiracı olduğu görülmektedir. Üç çocuklu ailelerin daha yaygın olduğu görülmüştür. Bir ve iki odalı evlerin yaygın olduğu görülmektedir ve evler genellikle kerpiçten yapılmıştır. Bu evlerin sadece oturmak için yapılmadığı aynı zamanda gecekondu yapımının bir gelir kapısı oluşturduğu görülmüştür. Gecekondu lar daha çok Ankara'nın komşu illerinden gelmişlerdir.

Hart, W.M. Charles, Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi, 1962, (İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul)

Çalışma Amerikalı Antropolog Hart tarafından Zeytinburnu semtine ait beş mahalleyi kapsayan gecekondu bölgesinde bir alan araştırması olarak Temmuz 1962-Şubat 1963 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilerin yarısının Türkiye dışında doğdukları görülmüştür. Anadolu'dan gelen köylülerin çoğunluğu ise Karadeniz bölgesinden gelmişlerdir. Göçmen ailelerin %55'i semtte 1953'ten beri yaşamaktadır. Gecekondu sahiplerinin hepsi evlerini kendileri yapmamış bazıları satın almıştır. Arazilerin yarısından fazlası hazineye ya da belediyelere aitken, %41,3'ü özel şahıslara aittir. Gecekondu lar ikamet ettikleri yerlerde ölünceye kadar yaşayacaklarını belirtmişlerdir. 1962-1965

yılları arasında gecekondularda haneye giren gelir miktarının iki katına çıkmış olduğu görülmektedir. Aile reislerinin yarıya yakını fabrikalarda çalışırken, resmi dairelerde çalışanlar ikinci büyük grubu oluşturmaktadır. Görüşmecilerin neredeyse tamamı en büyük derdiniz nedir sorusuna; su, yol, kanalizasyon ve tapu demiştir. Ev sahiplerinin köyle ilişkilerinin kiracılara göre daha az olduğu görülmektedir. Çünkü gecekonduların ilk sakinlerinden olan ev sahipleri genel itibariyle ellerinde avuçlarında ne varsa satıp ya da bırakıp şehre son umut olarak gelmişlerdir. Sonuç bölümünde ise; gecekondular yaşadıkları bölgeyi yegâne yerleşim birimleri olarak görmektedirler. Kentlerde geçici değillerdir. Gecekonduların neredeyse tamamı geçmişlerinde köylerde yaşamışlardır. Gecekondular göçmenlerin ucuz mesken ihtiyacını karşılayarak ve işçilere birer barınak olarak önemli bir işleve sahiptir gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

İmar ve İskân Bakanlığı, 13 Büyükşehirde Gecekondu, 1964, (İmar ve İskân Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi-10, Ankara)

Gecekondu hazırlık çalışmaları kapsamında yürütülmüş olan bu çalışmada bir problem olarak ele alınan gecekondu bölgelerinin genel bir tasnifi yapılmıştır. Çalışmanın amacı, söz konusu problemin yerini tespit etmek, sorunun çözümü için bir yöntem belirlemek ve elde edilen veriler ışığında bazı gecekondu bölgelerine girip gerekli müdahaleleri yapmak olarak belirtilmiştir. Böylelikle çalışmada, belirlenen 13 büyükşehirde gecekondulaşmanın geldiği son duruma, şehirlerin ve gecekonduların nüfus dağılımlarına ve aralarındaki ilişkiye, şehirlerdeki toplam hane sayısına ve gecekonduların toplam hane sayısındaki yerine ve gecekonduların şehirlerdeki konumuna haritalar eşliğinde ışık tutulmuştur. Ankara ve İstanbul özelinde gecekonduların o yıllara ait son görünümü ise şu şekildedir. Ankara'da toplam hane sayısının 108.360 olduğu ve toplam konut sayısının %64,60'ını yani 70.000 kadarını gecekondular oluştururken bu oran Ankara'yı Türkiye genelinde birinci sıraya oturtmaktadır. İstanbul'da ise toplam hane sayısının (303.418) %39,55'ini (120.000) gecekondular oluşturmaktadır. Yine Ankara toplam şehir nüfusunun (650.067) %59,22'lik (385.000) kısmını oluşturan gecekonduların oranıyla Türkiye'de ilk

sırada yer almaktadır. İstanbul'da ise bu oran %45'tir, toplam nüfus 1.466.535 iken gecekonducular bu nüfusun 660.000'ni oluşturur.

Granville, H. Sewell: Squatter Settlements in Turkey: Analysis of a Social, Political, and Economic Problem, 1964

Sewell doktora tezi kapsamında sosyo-ekonomik anlamda farklı grupları incelemek istemiş ancak araştırma bir gecekondu çalışmasına evrilmiştir. 1962 yılının ocak ayında çalışma içerisinde adı Aktepe olarak geçecek olan gecekondu bölgesinde üç yüz hanedeki tüm fertlerle görüşme gerçekleştirmek amaçlanmıştır. Ayrıca çalışmaya derinlik ve tanımlayıcı arka plan eklemek amacıyla Aktepe'den sekiz erkek ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye'de gecekondulaşma, büyüme, sınırlı kaynaklara rağmen neredeyse geometrik olan nüfus artışı ve yetersiz eğitim gibi nedenlere bağlanmış, hükümetin gecekondulaşmayı dizginleyebileceği ancak bu nedenleri ortadan kaldırmadıktan sonra tamamen yok edemeyeceği belirtilmiştir.

Çalışmada derinlemesine görüşme yapılan Ali isimli bir gecekondu sakininin köyündeki yaşamından başlayarak, Ali'nin hikâyesinin gecekondulaşma içindeki belirgin yönü, gecekonducuların ortaya çıkışı, hükümetin tepkisi, nüfus artışının hızlanması, ekonomik gelişmede sermaye-hasıla oranının artışı, yaygın eğitimle yükselen talepler, Marshall Planı'nın etkileri, traktör ithalatlarının köy yaşamına etkisi, otoyol inşalarının etkileri, 1950 seçimleri, gecekondulaşmanın altın çağı, 1960 darbesi gibi konular ele alınırken, Gecekondu yaşantısının ve gecekondu gelişiminin temel dinamikleri; politik, kimliksel, psikolojik olarak tartışılmıştır.

İbrahim Yasa: Ankara'da Gecekondu Aileleri, 1966, (Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara)

Araştırma, gecekondu ailesinin genel olarak tasvirini ve tahlilini yapmak ve onların karşılaştıkları sorunların tespiti ile birlikte gerekli mercileri bu konuda uyarmak amacıyla yapılmıştır. Çalışma, Ankara'nın bütün gecekondu mahallelerinden örnekler alınarak yapılmış, toplamda 53000 hanenin yüzde 2'si 1000 hane ile görüşülmüştür. Anket formlarında 23 temel sorunun yanında 112 yan soru sorulmuştur. Yasa'ya göre; şehirlerin gecekonducularla çevrelenmesinin

başlıca iki nedeni vardır. Bunlar ekonomik (nüfusun iş kollarına bölünüşü, nüfusun milli gelir dağılışındaki payı, toprak mülkiyeti ve işçilik durumu) ve toplumsal (Nüfus artışı ve şehirleşme olayı, toplumsal güvensizlik ve huzursuzluk, ataerkil ailenin parçalanması ve miras hukuku) nedenlerdir.

Yapılan araştırmaya göre; gecekondular genellikle tek odalıdır, zaman içerisinde ise odalar artırılmış bazen köyden gelen hemşerilere verilmiş bazen de bu odalar kiralanmıştır. Gecekonduların en temel sorunları ise; yolsuzluk, susuzluk, elektriksizlik, yakıt ve besin sıkıntılarıdır. Göçmenlerin büyük çoğunluğu topraksızlık ve yetersizlikten dolayı köylerinden ayrıldıklarını söylemişlerdir. En yoğun göç ise 1950-1960 yılları arasında olmuştur. Göçmenlerin %63'ünün halen köyle bağlantısı vardır. Şehre gelenlerin %78'i tekrar köye dönmek istememektedir. Aileler genel itibariyle çekirdek aile olma özelliği taşır. Aileler erkek çocuklarını genellikle memur yapmak istemektedirler. Kız çocuklarını ise %72'lik oranla ev hanımı yapmak istemektedirler. Aile reislerinin %27'si vasıflı işçi-zanaatçı statüsünde çalışmaktadır. Bunu takiben %17'si küçük esnaf-tüccar, %15'i müstahdem, %14,5'i memur ve %11,5'i düz işçi (amele) dir. Gerçekleştirilmesi düşünülen ilk üç şey ise sırasıyla; ev sahibi olmak, çocuk okutmak ve geçimini sağlayabilmektir.

Z.F. Fındıkoğlu: Erzurum Şehirleşmesi ve Gecekondu Problemi, 1966, (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 1966-1967, c. XXVI, sy. 1-4, s.1-34)

Çalışmanın ilk bölümünde tarihsel olarak şehir ve şehir sosyolojisi üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte Erzurum'un kısa tarihsel bir öyküsü verilmiştir. İkinci bölüm ise çalışmanın esasını oluşturan Erzurum gecekondularının oluşum ve gelişim süreçleri gecekondular ile ilgili çıkarılan mevzuat ve yasalar eşliğinde anlatılmaktadır. Erzurum'da 1950 öncesi herhangi bir gecekondulaşmanın olmadığı, 1950'den sonra ise gecekondulaşmanın hızla arttığı ve toplam 3000 civarında gecekondunun olduğu belirtilirken, bu sayı Erzurum konutlarının %35'ini oluşturmaktadır. Bu gecekondularda ise toplam 14750 kişinin yaşadığı belirtilmiştir. Gecekonduların önemli bir kısmının hazine arazisi üzerine kurulmuş ve yer seçimi bir tür kılavuz yardımı ile belirlenmiştir. Çalışmada sekiz

mahalleden anket formu yardımı ile alınan bilgiler derlenmiştir. Gecekonducular genel itibariyle Erzurum'un köylerinden gelmişlerdir, genç nüfus fazladır, daha çok sadece hane reislerinin çalıştığı bu yüzden de gelirlerinin oldukça dar olduğu görülmüştür. Gelir darlığı özellikle eğitim imkanlarından faydalanamamalarına neden olmaktadır, gecekonducuların en büyük sorunlarından birisi budur. Fındıkoğlu'na göre, göçmenlerin ekonomik anlamda alt sınıfı oluşturmalarından dolayı şehirde konut kiralamaları mümkün değildir ve ayrıca, göçmenlerin bir arada bulunma arzusu onların şehre yayılmasını da engellemiştir. Yazar ayrıca Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerin gecekondulaşma sorunu olduğunu ve bu durumun ancak küçük şehirlere ve Anadolu'ya yapılacak sanayi hamleleri ile son bulacağını belirtmiştir.

Turhan Yörükán: Gecekonducular ve Gecekondu Bölgelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri, 1968 (Nobel Dağıtım, Ankara)

Bu çalışma, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine bağlı olarak ortaya çıkan gecekonducuları ve gecekondu bölgelerinin sosyo-kültürel boyutlarıyla ele alınmasını içermektedir. Çalışma, yazarın yönetmiş olduğu üç çalışmanın verilerine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar; ilk olarak Gülveren, Çınçınbağları ve Topraklık gecekondu bölgeleri, ikinci olarak yine Ankara'da Esat, Çankaya ve Dikmen gecekondu bölgelerini kapsarken, son çalışma ise İzmir'de Gürçeşme gecekondu bölgelerinde gerçekleştirilmiştir. Gecekonducular, sosyo-kültürel özellikleri bakımından köy-şehir ve kutsal-laik tipolojisi içerisinde arada kalmış bir yerleşme yeri olarak görülmüştür. Yazar, gecekondu bölgelerini nüfus ve idari yönlerden şehir kategorisi içerisinde düşünmenin doğru olacağını belirtir. Adana nüfusunun %44,95'inin, Ankara'nın %59,22'sinin, İstanbul'un %45'inin ve İzmir'in %33,98'inin gecekondu bölgelerinde yaşadığı dikkate alındığında bu tespitin yerinde olduğu görülür. Yazar çeşitli araştırmalara atıfla, gecekonducuların %94,33'ünün iş bulmak amacıyla şehre geldiğini, bölgelerin genç bir nüfusa sahip olduğunu, hane başına düşen nüfus ortalamasının köy ve şehir nüfus ortalaması arasında olduğunu göstermiştir. Ankara'da yapılan bir çalışmaya atıfla, hane reislerinin %53,11'inin yani yarısından fazlasının zanaatkar, usta, kalifiye işçi ve amele grubuna mensup olduğunu belirtir.

Gecekonducuların %75,43'ünün ilkokul mezunu olduğu görülmüştür. Yine Ankara'da yapılan çalışmada gecekondu bölgelerinde sosyal gelişme ve hareketliliğin arttığı gözlenmiştir. Gecekonducular, meslek değiştirme, çocuklarını çalıştırma, daha hızlı bir şekilde hareket etme, şehre özgün mobilya ve teçhizat kullanımı gibi değişimler göstermektedirler. Ancak özellikle dini inançlar ve zihniyet değişimine rastlanılmamaktadır. Yazar, gecekonducuların birçoğunun sahibinin izni ve rızası ile kurulduğu sonucuna varırken, bu konu itibari ile gecekonducuların "squatter"den ayrılması gerektiğini belirtir. Yazarın incelediği bir diğer konu ise, gecekonducular ile batıdaki sefalet bölgeleri "slumlar" arasındaki ilişkinin niteliğinin ne olduğudur. Fiziksel açıdan hepsi olmasa da birçok gecekondu bölgesinin slum'lara örnek gösterilebileceğini belirtir

Geray, Cevat: Gecekondu Sorununa Toplu Bir Bakış, 1968, (Amme İdaresi Dergisi, C. I. Sayı 2, sf. 11-28)

Geray, gecekonducuları hızlanmaya ve yoğunlaşmaya başlayan şehirleşme hareketinin doğurduğu en önemli sonuç olarak görür. Şehirlerde hızla artan nüfus barınma ihtiyacını karşılayamamakta ve bu durumda dar gelirliler vatandaşlar gecekondu yaparak bu sorunun üstesinden gelmeye çalışmaktadırlar. Geray'a göre gecekonducuların temel özellikleri; yasalara aykırı oluşları, arsa sahibinin rızasının alınmamış olması, başkasına ait bir arsa üzerinde yapılması, alelacele yapılması ve ruhsatsız yapılmasıdır. 1966'da gecekondu sayısı 465.000 olarak açıklanmıştır. Makalede sunulan bir çizelgeye göre; Ankara'da gecekonducuların oranı %66, gecekonducularda yaşayanların toplam nüfusa oranı ise %59 olarak belirtilmiştir. Bu oranlar ise Türkiye'nin en yüksek oranlarıdır. Ankara'yı İstanbul ve İzmir izlemektedir. Gecekonducuları doğuran ana nedenler ise; şehirleşme, konut arzı yetersizliği ve konut politikalarının yetersizliğidir. Gecekonducuların toplumsal ve ekonomik boyutundan bahseden yazar, kimi araştırmaların sonucuna göre gecekondu bölgelerinde toplumun kırsal olmaktan çok şehirseller bir toplum özelliği gösterdiğinden bahseder. Yazara göre, heterojen, kozmopolit ve hareketli bir toplum özelliği taşıyan gecekondu bölgeleri toplumun sürekli değişken olduğunu ve şehirleşme eğilimi gösterdiğini kanıtlamaktadır. Değer ve alışkanlıklar

açısından gecekondula ailesi, karma özellikler taşıyan, çelişik davranışlı, türü kendisine özgü bir birincil toplumsal grup niteliği göstermektedir. Geray'a göre planlı dönem öncesinde polis tedbirleriyle gecekondula sorununun çözülmeyeceği anlaşılmıştır ve gecekonduda yaşayanlar bir siyasal baskı aracı, grubu olarak politikacılar ve yöneticiler üzerinde etkiye bulunarak birtakım ihtiyaçlarını karşılayabilmişlerdir. Fakat buna karşılık, politikacılar ve siyasal partiler, gecekondulara şirin görünmek, oylarını çekmek için seçim öncesinde tapu dağıtmak, yol, su, elektrik ve benzeri hizmetleri açmak yolunu tutmuşlardır. Bütün bunlar gecekondularını daha da çekici hale getirmiştir.

Birsen Gökçe: Gecekondula Gençliği, 1971, (Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara)

Bu çalışma, hızla artan şehirleşme ve gecekondula meselesinin genç kuşak üzerindeki toplumsal etkilerini ölçmek amacıyla Ankara gecekondularını evreni içerisinde %1'lik bir örneklem grubuyla alan araştırması yapılarak hazırlanmıştır. Hem hane reisine hem de gence sorulmak üzere iki mülakat formu hazırlanmıştır. Çalışmada öncelikle gecekondula ailelerin yaşam koşulları ve sosyo-ekonomik durumları gözler önüne serilmiştir. Ailelerin aylık gelirleri, ne işle meşgul oldukları, öğrenim durumları, akrabalık ilişkileri, köye gidiş sıklıkları, nedenleri ve son olarak konut durumlarını içeren tablolar sunulmuştur. Gençler ile ilgili bölümde; gençlerin yarıya yakınının şehirlerde doğdukları görülmektedir. Şehre gelen ilk kuşak ile ikinci kuşak arasında öğrenim durumları arasında büyük fark görülmüştür. Öğrenim durumu cinsiyete göre de farklılık göstermektedir. Gençlerin büyük bölümünün çalıştığı görülmektedir. Gençlerin büyük bölümü özel işletmelerde çalışmaktadır. Çalışmada gençlerin aileleriyle ilişkileri, evlendiklerinde nerede oturacakları, kendi çocuklarını nasıl yetiştirmek istedikleri ve arkadaşlık ilişkileri incelenmiştir. Ayrıca çalışmada gençlerin alkol, sigara uyuşturucu madde kullanımları, alışkanlıkları, boş zamanlarında neler yaptıkları ve gelecekte beklenenleri irdelenmiştir. Sonuç bölümünde ise iki kuşak arasındaki uyumsuzluktan söz edilmiştir; gençler geçiş kuşağı üyesi olarak görülmüş, gençlerin beslenme sorunları olduğu görülmüş, gençlerin birincil ve ikincil ilişkileri arasında bir dengesizlik olduğu belirtilmiştir, gecekondula

bölgelerinden kentin merkezine taşınmak istemedikleri gibi sonuçlara ulaşılırken yazar özellikle gecekonduların bölgelerine kurulacak toplum merkezlerinin gençlerin yönlendirilmesinde faydalı olacağı görüşündedir.

Ruşen Keleş: Türkiye’de Şehirleşme, Konut ve Gecekondular, 1972, (Gerçek Yayınevi, İstanbul)

Çalışma yazarın “100 Soruda” dizisinin otuzuncu kitabıdır. Üç bölümden oluşan eserin ilk bölümünde; kentleşme, kentleşme süreci, kentleşmenin özellikleri, kentleşme sorunları, kentleşme politikaları gibi konuları incelerken, ikinci bölümünde; konut sorunları ve Türkiye’de konut politikası konuları incelenmiştir. Üçüncü bölüm ise bizi asıl ilgilendiren gecekondular meselesine ayrılmıştır. Türkiye’de gecekondular sorunları başlığı altındaki ilk kesimde, Türkiye’de gecekondular meselesinin nasıl başlayıp nasıl geliştiği, gecekondularda yaşayanların sınıfsal ve mesleki durumları ve gecekondularda yaşayanların köylülükten ne derece uzaklaştıkları gibi konularla ilgili görüşler öne sürülmüştür. Yazar, gecekonduların İkinci Dünya Savaşı içerisinde Türkiye’de ortaya çıkan önemli bir toplumsal olay olarak görmüş ve 1948 yılından başlayarak gecekonduların önlemeyi amaçlayan birçok kanunun çıkmasına rağmen gecekonduların hızla arttığını istatistikleriyle birlikte ortaya koymuştur. Yazar, o güne kadar yapılmış çalışmalarda gecekonduların nitelikli işçi oranını %25 ve %30 arasında tespit ettiklerini aktarır. Ancak bu oranların da gerçeği tam olarak yansıtmayacağını söyleyen yazar, kategorik olarak memur, nitelikli işçi ya da düz işçi gruplarının her biri içerisinde insanların ne işle uğraştıklarına bakmak gerektiğini belirtir; öylelikle nitelikli işçilerden çoğunun ayakkabı tamircisi, garson, aşçı, yapı ustası, tezgahçı vs. oldukları görülecektir. Yazar’a göre, gecekondular aileleri köy ailesi ile kent ailesi arasında bir geçiş aşaması oluşturmaktadırlar. İkinci kesimde ise; gecekondular sorunlarının çözüm yolları üzerinde durulmuştur. Bu bölümde planlı ve plansız dönemde gecekonduların önlemek için çıkarılan kimi yasalardan söz edilir. Toplumsal konut yapımının gecekondular yapımını önleyip önlemeyeceği konusu üzerinde durulurken bu noktada başka bir faktörden söz edilir; o da göçmenlerin bu konularda

kendilerini kümese tıkmış tavuk gibi hissettikleri, dolayısıyla da bu türden konutların da soruna tam bir çözüm olamayacağı görüşü aktarılmaktadır.

Mübeccel Kıray: Gecekondu; Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Toprakdan Kopma ve Kentle Bütünleşememe, 1973, (SBF Dergisi, C.27, Ankara)

Yazar, bu makalesinde öncelikle Türkiye’de 1945’lerden itibaren oluşmaya başlayan gecekonducuların ve de gecekonducuların geçici olarak görüldüğünü, fakat geçen yıllar içerisinde kentin bir parçası haline geldiklerini belirtir. 1973 yılı itibariyle Ankara’nın %61’i, İstanbul’un %45’i ve İzmir’in %43’ü gecekonduculardan oluşmaktadır. Kıray, bu çalışmasında, gecekonducuların sosyal tabakalaşma ve sınıf mensubiyeti açısından nerede durduklarını ve de hareketliliklerini çözümlenmeye çalışmıştır. Kıray’ın Ankara gecekondu bölgelerinde yaptığı araştırmada; ailelerin %27’si becerili işçi, %30’u ise devlet dairelerinde ya da özel firmalarda çalışan becerisiz memur-işçilerdir. Kıray’a göre bütün bu uğraşlar modern ile feodal kentsel iş yapısının çapraşık birleşimidir. Gecekonducular, endüstriyel kentli işçi olamamakta; küçük, üretici olmayan hizmet işleri ile uğraşmaktadırlar. Gecekonducuların sosyo-ekonomik tabakalaşma içerisindeki konumları eğitim ve gelirleriyle bağlantılıdır. Her şeye rağmen gecekonducuların bu geliri köyde kazanılan gelirin iki katıdır. Gecekondu bölgelerinde aile reislerinin %12’si orta okul mezunu, %30’u ilköğretim mezunudur. Okuma yazma bilenler ise %75 civarındadır.

Kıray, makalesinin sonunda gecekonducuların sosyal psikolojik durumlarını irdelemiştir. Buna göre, gecekonducuların çalıştıkları işlerde ve elde ettikleri küçük gelirlerde hiçbir güvenlikleri yoktur bu nedenle güçlü bir güvensizlik duygusu egemendir. Güvenlik duygusunun temel şartı olarak başlarını sokacakları bir gecekonduculunun varlığı gösterilebilir. Gecekonduculularda güvensizlik psikolojisine rağmen görece yüksek yaşantı düzeyinin verdiği olumlu duygu ve iyimserlik hakimdir. Kendilerini hala köylü saymakta ve köyde kalanlar ile karşılaştırmakta ve durumlarının onlardan iyi olduklarını görmekteyken. Aynı zamanda kentli orta sınıfa da özenmekte onlar gibi yaşama arzusu içinde olmaktadır.

Kongar, Emre: Altındağ Gecekondu Bölgesi, 1973, (Amme İdaresi Dergisi, C.6, Ş. 3, sf. 109-138)

Kongar, bu çalışmayı 5123 haneden oluşan Altındağ gecekondu bölgesinden seçilen 434 hane ile gerçekleştirmiştir. Bölgenin kapsadığı mahalleler Doğanşehir, Fatih, Beşevler ve Yılmazlardır. 358 erkek 74 kadın olmak üzere 433 kişiyle görüşülmüştür. Mülakat yapılanlar genel itibariyle 30-60 yaş aralığındadır. Mülakat yapılanların %33'ü okur yazar değildir, buna karşılık %42'si ise ilkokul mezunudur. Mülakat yapılanların %35'i 20 yıldan daha fazladır burada olduklarını söylemişlerdir. Ankara'nın köyünden ya da başka bir bölgeden Altındağ'a gelenlerin oranı %33,9 iken, İç Anadolu'nun farklı vilayetlerinden gelenlerin oranı %37,2'dir. Doğdukları yerden neden ayrıldıkları sorusuna %72,7'si geçim sıkıntısı cevabını vermiştir. Çalışmada doğduğu yer ile iletişim halinde olup olmama durumu neredeyse yarı yarıyadır. Aynı zamanda %76,9'luk kısım bir daha doğdukları yerlere dönmek istemiyorlar. Altındağ bölgesinde en yaygın iş kalifiye işçiliktir, onun dışında küçük esnaflık, seyyar satıcılık ve memurluk yaygındır. Çalışanların yarıya yakını devlet hizmetinde çalışmaktadır, onun dışında ikinci büyük grup ise kendi hesabına çalışanlardır. Çalışanların %71,6'sı işinden memnundur. Mülakata katılanların yarıdan fazlası işlerini kendi çabalarıyla bulmuşlardır. Altındağ bölgesinde oturanların çoğu toplumsal hareketliliğe sebep olacak bir iş değişimi yapmamıştır. %8'lik kısım ise düz işçilikten kalifiye işçiliğe geçmiştir. Çalışmaya katılanların %57,3'ü ev sahibidir. Evden taşınmak ister misiniz sorusuna %62,2'lik kısım şehrin gecekondu kesimi dışında bir yere taşınmayı arzuladığını belirterek cevap vermiştir. Aynı zamanda %55'lik kısım apartman dairesinde oturmayı istemektedir. Ailelerin %60'ı çekirdek ailedir. Aileler %47,2'lik oranla kız çocuklarının %85'lik oranla erkek çocuklarının üniversite okumalarını istemektedirler. Aileler mahalleleri ve köyleri baz alındığında kendilerini orta halli görürken, şehre oranla yoksul olarak tanımlamaktadırlar. Türkiye'de başarılı olmanın başlıca şartı olarak, katılımcıların yarısı çalışkan olmayı görmektedir. Çalışkan olmak dışında, tahsilli olmak önemli bir etmendir.

Kemal Karpat, The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization, 1976, (Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm, İmge Kitapevi, Ankara)

Bu çalışma İstanbul’da üç gecekondu bölgesinde (Nafibaba, Baltalimanı ve Ahmet Celalettin Paşa) yaşayan kırsal göçmenlerin; göçlerinin nedensel analizini ve kentleşme süreçlerinin sosyo-ekonomik arka planını özellikle göçmenlerin kendi bakış açılarından araştırmayı amaçlamıştır. Çalışmanın esas kısmının yapıldığı 1968 yılında söz konusu üç gecekondu bölgesinde 500 konut ve 3500 kişi yaşamaktaydı. Gecekondu bu çalışma içerisinde, Üçüncü Dünya ülkelerinde ki modernleşme sürecinin ortaya çıkardığı toplumsal dönüşümün bir parçası olarak ele alınmıştır. Çalışma, 1968’den aralıklarla 1974’e kadar süren bu üç gecekondu bölgesinin yanı sıra göçmenlerin geldikleri yerlerde de çalışılmış ve anket formlarına dayalı olarak 949 kişiyle yapılan görüşmeler neticesinde analiz edilmiştir. Eser, sekiz bölümden oluşmakta; ilk bölüm üçüncü dünyanın modernleşme çabalarının bir yönü olarak gecekonduların karşılaştırmalı bir analizini içermektedir. Sonraki bölümlerde ise göç, gecekondu ve kentleşmeden oluşan tarihsel çizginin nedensel analizi ortaya konulmakta, gecekondudaki toplumsal örgütlenmeler, kırsal değişimler ve siyasal kültür incelenmektedir. Sonuç bölümünde ise özetle; gecekonduların kentteki konut kıtlığına bir çözüm olarak ortaya çıktığından, gecekonducuların köy ve kent arasındaki geçici cemaatler olarak görülmesi gerektiğinden, gecekonducuların köylerindeki toplumsal değerler, tutumlar ve örgütsel örüntülerini sürdürmekle beraber toplumsal ve kültürel olarak kentle bütünleşmeye hazır olduklarından söz edilmektedir.

D.W. Drakakis-Smith: Slums And Squatters in Ankara, 1976, (The Town Planning Review, Liverpool)

Drakakis-Smith, 1976 yılında Ankara’nın dört bölgesini ele alan çalışmasında anket yöntemini kullanmıştır. Eski Ankara, Altındağ, Dikmen ve Etilik’teki her mahalleden 1970 nüfus sayımı esas alınarak %15’lik bir örneklem seçilerek Keleş ve Yasa’nın daha önce hesapladığı ortalama aile ferdi sayısına göre hanelere bölünmüştür. Toplamda 1704 görüşme yapılmış, bunun sonucunda ortaya çıkan 1692 anketten %87,5’i hane reisleri tarafından cevaplanmıştır.

Araştırmanın sonucunda araştırma alanının merkezi ile çevre bölgeler arasında kayda değer bir demografik karşıtlık görüldüğü belirtilir. Ekonomi yönüyle bakıldığında Altındağ ile Eski Ankara arasında da çok az benzerlik görülür. Çoğu hanede yalnızca bir tam zamanlı çalışan bulunmaktadır. Çoğu hanenin köy çıkışlı olması dikkat çekicidir, özellikle Dikmen ve Etlik'e yeni yerleşenlerin çoğu köylerden gelmiştir. Genel anlamda göçmenlerin çoğu Ankara bölgesinin dışından gelenlerdir.

Ankara'daki gecekondu bölgelerinin diğer ülkelerdekilerle farklılıklarına değinilmiş, örnek olarak Dikmen ve Etlik'e göç edenlerin çoğunun geleneksel köy evlerinden geldiği, memleket ziyaretleri ve memlekete para havalelerinin azlığı tekrarlanmış, gecekondu bölgelerinde yaşayanların üreticilik ilişkileri açısından şehrin ekonomik hayatına katkısının azlığı vurgulanmıştır. Son olarak ele alınan bölgelerdeki mevcut konut problemlerine değinilmiş ve Ankara'daki konut durumunun diğer Üçüncü Dünya ülkelerinin büyük şehirlerindeki kadar kötü olmadığı belirtilmiştir.

Orhan Türkdoğan: Yoksulluk Kültürü; Gecekonduların Toplumsal Yapısı, 1977, (Dede Korkut Yayınları, İstanbul)

Çalışmanın amacı, kentleşme neticesinde ortaya çıkan gecekonduların egemen kültürle bütünleşeceği yerde, giderek ondan koparak kendine özgü bir yan kültür alanı oluşturduğunu ortaya koymak olarak belirtilmiştir. Bu yan kültür alanı ise "yoksulluk kültürü" olarak tanımlanmış ve bu kavram çerçevesinde gecekondu tartışılmıştır. Oscar Lewis tarafından Amerika'da uygulanan çalışmalar neticesinde "yoksulluk kültürü" olarak tanımlanan bir tür gecekondu kültürü tanımlaması yapılmıştır. Türkdoğan, "yoksulluk kültürü" ile ilgili çalışmaların ışığı altında Türkiye'deki gecekondu sorununu incelemiştir. Araştırma, 1973 yılında Erzurum gecekondualarında gerçekleştirilmiştir. Araştırmada hem derinlemesine görüşme tekniği hem de 295 haneyi kapsayan bir anket tekniği uygulanmıştır. Türkdoğan'a göre; yoksulluk kültürü kavramının evrenselliğini gecekondu bölgelerinde de gözlemlemek mümkündür. Zira gecekondu bölgeleri, toplumsal örgütlenmenin ve siyasal katılımın son derece güçsüz olduğu, geçmiş ve gelecekle bağların kopararak sadece anı yaşayan

tek boyutlu insanların oluşturduğu ve bu bölgelerin en önemli konusunun geçim sorunu olduğu ve bireylerin temel uğraşısının “karın doyurmak” olduğu yapılarıdır. Yazar gecekondu bölgelerinde, yoksulluk, gelir azlığı, sürekli tevekkül içinde olmak, siyasetten umutsuzluk, çevresinde olup bitenlere duyarsızlık, toplumsallıktan uzaklaşmak ve ferdiyetçilik, sürekli kalabalıklar içerisinde yaşamak gibi özelliklere rastlandığını belirtmiş; bu yapının yan kültür alanı olarak toplum kültüründen uzaklaştığını ve bir çeşit kültürel ilkelleşmeye neden olduğunu belirterek bu durumun “yoksulluk kültürü” olarak tanımlanabileceğini ortaya koymuştur.

Zeki Erdoğan: Kırsal Bölgelerden Ankara, Kıbrıs Bayraktar İlkokulu Gecekondu Bölgesine Göç ve Göç Edenlerin Kentlileşmesi, 1977, (Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara)

Çalışma, kente göç kararının alınmasında etkili olan faktörler, göçün nasıl gerçekleştirildiği, gecekonducuların kentle bütünleşme çabaları ve kente yeni gelenler açısından kentsel çevrenin anlamının ne olduğu gibi dört temel araştırma problemi üzerine ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede araştırmanın evreni olarak Ankara, Kıbrıs Bayraktar İlkokulu gecekondu bölgesine yerleşen ve bu okula çocuklarını gönderen aile reisleri oluşturmaktadır. Bu doğrultuda 587 hane reisinin 300’ü örneklem olarak belirlenmiştir. Nicel ve nitel yöntemlerin her ikisine de araştırmasında yer verdiğini belirten araştırmacı veri toplama aracı olarak; gözlem, görüşmeler, kaynak kişiler, doküman incelemesi ve anket formu kullanmıştır. Araştırmanın sonucunda; göç nedeni olarak, kentlerdeki sosyal hareket imkanlarının genişliği sonucuna varılmıştır. Göç kararları ise aile reisleri tarafından alınmaktadır. Göç edenlerin ilk işlerini genellikle akraba-hemşeri yardımıyla buldukları, ancak daha sonraki işlerini genellikle kendilerinin buldukları görülmüştür. Ayrıca gecekonducuların kentte mutlu oldukları, geriye dönmek istemedikleri belirtilmiştir.

Tansı Şenyapılı: Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu, 1978, (ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara)

Çalışma, Şenyapılı'nın Doktora Tezi (Kent Yaşantısıyla Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorununu Yorumlayan Çok Yönlü Bir Yaklaşım Önerisi) temel alınarak hazırlanmıştır. Yazar bu çalışmada, kentleşme sürecinin mekânsal boyutu olan gecekondular sorununu ve bu sorunu yaratan marjinal kesim olgusuna kuramsal bir yaklaşım oluşturmayı amaçlamıştır. Çalışma üç bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde, gecekondulara ilişkin bazı kuramsal yaklaşımlardan söz edilmekte ve tartışılmaktadır. İkinci bölümde, gecekondular olgusunun İstanbul'daki gelişim süreci incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise araştırmanın sahasını oluşturan ve İstanbul'un sanayileşme ve kentleşme sürecine bağımlı olarak doğduğu kabul edilen Gültepe bölgesi, ilk iki bölümde oluşturulan model çerçevesinde fizik mekân, sosyal ilişkiler ve ekonomik ilişkiler doğrultusunda incelenmiştir. 1975 sayımlarında 15.481 olan Gültepe nüfusu içerisinde 1.709 kişiyi kapsayan 350 hane reisi ile yapılan görüşmeler analiz edilmiştir. Sonuç bölümünde yazar, özellikle gecekonduların pazara ucuz emek sunması, devingen oluşları ve aynı zamanda tüketici olarak da ekonomik sistem içerisinde olmalarını da göz önünde bulundurarak bazı kuramcıların gecekonduları "geçici bir bozulma" olarak belirtmelerinin aksine gecekonduların bir "tampon" görevi gördüğünü söyler. Ayrıca yazar, gecekonduların ekonomik sistem içerisindeki bunca işlevini göz önünde bulundurarak bu kesimin "marjinal" olarak nitelenmesinin doğru olmadığı görüşündedir.

Yakut Sencer: Türkiye'de Kentleşme, 1979, (Kültür Bakanlığı, Ankara)

Çalışma iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde Türkiye'nin geçirdiği ekonomik, toplumsal ve kültürel değişim kent, kentleşme ve iç göç merkezli olarak teorik anlamda tartışılmıştır. İkinci bölüm ise, 1972-1973 yıllarında yapılmış alan çalışmasına dayanmaktadır. Çalışma, göçmenlerin kentleşme, kentle bütünleşme deneyimlerine ve sosyo-kültürel değişmeye odaklanmıştır. Dolayısıyla çalışmanın evrenini İstanbul gecekonduları oluşturmaktadır. Gecekondular içerisinde örneklem seçimi gecekonduların kuruluş ve kentleşme aşamalarına göre gruplandırılmaları suretiyle yapılmıştır. İlk grup,

1950 öncesini, ikinci grup 1950-1970 arasını ve üçüncü grup ise 1970 sonrasını kapsamaktadır. Bu dönemlerde İstanbul'a gelip yerleşen gecekondu mahallelerinden temsili örneklem seçilerek anket tekniği uygulanmıştır. Gecekonduluların, göç kaynakları, göç nedenleri, kentleşme aşamaları, kentsel davranışları ve kentle uyum süreçleri, konut ve çalışma sorunları, iş gücü biçimleri, ailelerin yapısı ve aile konusundaki tutum ve davranışları incelemeye tabi tutulmuştur. Çalışmanın sonuç bölümünde, göçmenlerin kente yabancı durumda oldukları gözlenmiş ve bunun nedeni ise yerleşmeye bağlı olarak geleneksel davranış biçimlerinin sürdürülmesi şeklinde açıklanmıştır. Bu sebeple göçmenler kent içerisinde fiziksel bir soyutlama yaşamaktadırlar. Bu durum zorunlu olarak içe kapanık, geleneksel ve kır yaşamına ait davranış ve tutumların devamlılığı anlamını taşımaktadır. Ancak geleneksel usullere bağlı olarak ortaya çıkan dayanışma ağları ise göçmenlerin kente tutunmasının temel kaynağı olmuştur. Yazar'a göre Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri kentleşmenin kendi haline bırakılması ve belirli bir program dahilinde yönetilmemesi meselesidir.

Tansı Şenyapılı: Gecekondu; Çevre İşçilerin Mekânı, 1981, (ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Ankara)

Bu çalışma, gecekonduları sadece mekânsal bir olgu olarak ele almayı; mekân olarak gecekonduların ortaya çıkışını ekonomik ve sosyal sebepler içinde tartışmıştır. Araştırmacı, çalışmanın amacının; mekânsal verilerden hareketle, gecekondu olgusunun mekânsal değişkenleri ile gecekondu nüfusunun diğer boyutlardaki işlev ve eylemleri arasındaki bağımlılık ve nedensel ilişkileri irdelerek çok yönlü işlevsel bir planlama modeli geliştirmek olduğunu belirtmiştir. Bu çalışma İstanbul'un beş ayrı mahallesinde gerçekleştirilmiştir. İstanbul'un seçilme nedeni ise; bir metropol içinde gecekondu bölgelerinde çeşitli iş kollarında çalışan emekçilerin bulunabilmesi ve sanayi ile gecekondu ilişkisinin kurulabilecek olmasıdır. Çoğunluğunu açık uçlu soruların oluşturduğu soru kağıtları ile anket tekniği yardımıyla çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmanın genel çerçevesi "merkez-çevre" modelinin özellikleri ve varsayımlar tartışılmıştır. İkinci bölümde

gecekondu nüfusunun genel demografik özellikleri detaylandırılmaktadır. Üçüncü bölümde, bu nüfusun kentsel ekonomik mekandaki ilişkileri ve bu ilişkilerin özellikleri vurgulanmaktadır. Dördüncü bölümde, İstanbul ve Ankara kentlerinde gecekonduyunun gelişmesi, evrimsel gelişim çerçevesi içinde anlatılmakta, gecekondu yerleşmelerinin iki kentin değişik yapılarına göre farklılaşmaları üzerinde durulmaktadır. Konut ve mekân kullanımı ekonomik ilişkilerin özellikleri çerçevesinde ilişkilendirilerek tartışılmıştır. Beşinci bölümde ise, gecekondu nüfusunun özellikle kente kurduğu sosyal ilişkiler üzerinde durulmuş, bu ilişkiler ile ekonomik ve mekânsal ilişkilerin bağlantısı aranmıştır. Sonuç bölümünde de bu bulgular özetlenmiş planlama ile işlevsel bağlantıları açıklanmıştır. Çalışma boyunca gecekondu nüfusunun ekonomik, sosyal ve mekânsal boyutları üzerinde durularak bu boyutlar arasındaki üçlü ilişki bütünlüğü sağlanmış ve bu doğrultuda analizler gerçekleştirilmiştir.

Feral Eke: Ankara'da Alt Gelir Gruplarının Kente Uyumu; Türkiye 1. Şehircilik Kongresi, 1981, (ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara)

Araştırmada 1975-1978 yılları arasında gelişme tarihleri, gelir düzeyleri, mülkiyet biçimleri gibi çeşitli farklılıklara sahip olan dört mahallede uygulanan anket formları ile veri toplanmıştır. Ankara'dan seçilen üçü gecekondu mahallesi (Yılmazlar, Gülveren, Aktepe) ve biri sosyal konut mahallesi (Pamuklar) çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırmacı, bu mahalleler çerçevesinde gecekonduculuların kente uyum sürecini incelemeyi ve uyum sürecini hızlandırıcı faktörlerin neler olabileceğini araştırmayı amaçlamaktadır. Uyum süreci hem göçmenlerin hem de kentlilerin karşılıklı uyumu şeklinde ele alınmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, gecekonduculular girdikleri marjinal işlerle ve komşularıyla oluşturmuş oldukları dayanışma ağı ile beraber kentsel yaşamda var olabilmekte, fakat kamu politikalarının eksikliği sebebiyle uyum üst seviyede gerçekleşmemektedir. Yazar sonuç bölümünde, yeni ve kente uygun üretim biçimlerinin ve mesleklerin oluşturulması, alt yapının uygun olduğu yerlerde göçmenlere kendi emekleriyle evlerini yapacakları alanların oluşturulması gibi öneriler getirmiştir.

Tansı Şenyapılı: Ankara Gecekondualarının Ekonomik Profili, 1982, (Kentsel Bütünleşme, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayınları, Ankara)

Eserde, 1977 yılında Ankara'nın Tuzluçayır, Yıldız ve Akdere mahallelerinden tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 708 kişilik örnekten alınan bilgilerle gecekonduuların ekonomik yapısını betimleyici bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Gecekonduuların emek arzını, emeğin niteliklerini, istihdam alanlarına katılım yoğunluğu ve biçimini, gelir durumlarını, ekonomik yapıyla ilgili olan kent yaşamına katılım sorunları Ankara gecekonduuları özelinde çalışılmıştır. Çalışmada; gecekonduuların çalışmaya hazır ve genç nüfus dinamiği olan gruplar olduğu görülmüştür. Bu nüfusun eğitim ve kentsel yaşama ilişkin birikimi ve iş gücünün beceri ve niteliği düşüktür; bu sebeple kentteki iş kollarının belirli kesimlerinde çalışabilmektedirler. Bu alanlar ise, güvencesiz, eğitim ve beceri gerektirmeyen, işçi hareketliliğinin yüksek olduğu alanlardır. Hane başkanlarının %25'inin servis işçisi, %22'sinin memur ve %13'ünün küçük girişimci oldukları görülmüştür. İş gücüne katılım cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Hem birinci hem ikinci kuşakta erkeklerin çalışma yaşamına katılması kadınlara oranla daha yüksektir. Ancak ikinci nesil kadınların çalışma hayatına katılımı birinci nesil kadınlara oranla daha yüksektir. Gecekonduular kazandıkları düşük ücretlerle kentin alt gelir gruplarını oluştururlar. Görüşmeciler arasından kadınların yarısının okuma yazma bilmediği, erkeklerin ise yarısının ilk okul mezunu olduğu görülmüştür. Kentin sosyal ve ekonomik imkanlarından en az yararlanan kesimdir gecekonduular. Buna karşın tüketim pazarındaki varlıklarıyla kentleşmeye çalışırlar. Tüketim gecekonduular için kentle bütünleşmenin önemli bir aşamasıdır.

S. Kemal Kartal: Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme, 1983, (Yurt Yayınları, Ankara)

Yazara göre; gecekonduularla ilgili birçok çalışma yapılmasına karşın bu çalışmalarda genel itibariyle; toplumsal değişme, konut açığı, arsa ve spekülasyon, teknik altyapılar, suçluluk, siyasal davranışlar gibi konular ele alınmıştır. Ancak gecekonduuların toplumsal kaynakları kullanmaları, kentten kıra- kırdan kente kaynak aktarımları gibi ekonomik bakımdan kentleşme

süreçlerini ele alan, onların ekonomik profillerini ortaya koyacak çalışmalar eksik kalmıştır. Çalışmanın amacı, söz konusu bu kaynak akımlarının miktarı, yönü, kullanılış biçimleri konusunda bilgiler elde etmek ve kaynakların verimli kullanımına dair yetkili birimlere bilgi sağlayıcı veriler oluşturmaktır. Ayrıca yazar bu amacını üç başlıkta toparlamıştır. Bunlar; ekonomik ve sosyal bakımlardan kentlileşme sürecini açıklayan bir model kurmak, kırsal ile kent arasındaki kaynak akımlarını ve gecekondunun aldığı payı ortaya koymak ve de merkezi yönetimin ve belediyelerin gecekonduya yaklaşım biçimlerini ve sonuçlarını ortaya koymaktır.

Çalışma, dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde; kentleşme, kentlileşme, kaynak akımları ve gecekondular meseleleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde, kırsaldan kopuş ve kentte yoğunlaşmayla beraber meydana gelen gecekondular ve gecekonduların ekonomik profili verilmiştir. İkinci bölümde; ekonomik bakımdan kentlileşmeye ilişkin bir model denemesi sınanmıştır, Çankırı'dan Ankara'ya göçenlerle yapılan çalışma ile birlikte. Üçüncü bölüm sosyal bakımdan kentlileşmeye ayrılmıştır. Yine aynı çalışmaya referansla bu analizler gerçekleştirilmiştir. Son bölüm ise, sonuç ve önerilerden oluşmaktadır. Sonuç bölümünden birkaç önemli nokta da şu şekilde aktarılabilir; gecekondularda kaynakların önemli bir kısmı gecekondular için kullanılmaktadır, kentte elde edilen kaynakların yarısından fazlası kırsala aktarılmaktadır, ihtiyaç fazlası arsa stoku önemli miktardadır ve bu arsalar gecekondular için hazır haldedir, gecekondular gerek bilinçsiz yapılmaları, gerekse belediyelerin bu yapıları yıkmaları sonucu önemli bir kaynak israfına neden olmaktadır.

Cezmi Sevgi: Kentleşme Sürecinde İzmir ve Gecekondular, 1988, (İzmir Konak Belediyesi Kültür Hizmetleri, İzmir)

Araştırmanın konusunu, İzmir gecekondularının fiziki yapısının ve gecekonduların sosyo-ekonomik özelliklerinin araştırılması oluşturmaktadır. Çalışma beş gecekondular bölgesinden (Kadifekale, Bayraklı, Altındağ, Karabağlar, Narlıdere) seçilen 1990 hane reisine uygulanan anketlere dayanmaktadır. Araştırma on bir bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın temel konusuna geçmeden önce Türkiye'de ve İzmir'de kentleşme olgusu ve buna

bağlı olarak gelişen gecekondu meselesi Ankara, İstanbul ve Erzurum'u da kapsayacak şekilde incelenmiştir. Bu inceleme daha önce bu bölgelerde yapılan araştırmalara dayanmaktadır. Daha sonra da İzmir gecekonducularının şehre ne zaman geldikleri, eğitim düzeyleri, ekonomik yapıları, kent içi hareketlilikleri ve sonunda gecekonducuların fiziki yapıları incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda, gecekonducuların ekonomik sebeplerle kente geldikleri ve yarısından fazlasının köylerden geldikleri görülmüştür. Gecekonducuların yarıya yakınının yaşamından memnun olduğu sonucuna varılırken, bu memnuniyetin temelinde ise ekonomik refahın görece sağlandığı yatmaktadır.

Ercan Tatlıdil: Kentleşme ve Gecekondu, 1989, (Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir)

Bu çalışma, 1984-1986 yılları arasında Kayseri'de ilk gecekondu bölgesi olan Barbaros gecekondu mahallesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma, 1960 yılına kadar bu mahallede yapılmış olan 142 gecekonduyu kapsamaktadır. 142 aile reisi ile görüşme formlarına dayalı olarak gerçekleştirilen görüşmeler analiz edilmiştir. Çalışmada temel olarak gecekonducuların istihdam ve eğitim süreçlerine bağlı olarak kentsel yaşamla bütünleşmeleri incelenmiştir. Çalışma, kentleşme ve gecekondu arasındaki ilişkinin bir izahı ile başlayıp, Kayseri'nin kentleşme süreci ve araştırma sahasının sosyo-demografik özelliklerinin verilmesiyle devam etmektedir. Ayrıca gecekonducuların kentsel yaşam içerisindeki ekonomik hayata tutunma biçimleri ve yolları incelenmiştir. Araştırma sonucunda; okur- yazarlık durumları, cinsiyete göre farklılaşan eğitim süreçleri, kırsalla bağlantıları, ilk yıllarda akraba ve hemşeri yardımları gibi meselelerde daha önceki araştırmalara benzer sonuçlara varıldığı görülmüştür. Ayrıca, gecekonducuların kentte kalış süreleri uzadıkça örgütlü bir iş sahibi olup gecekonduculardan ayrılarak kentin merkezlerine doğru ilerledikleri görülmüştür.

İstiklal Alpar, Samira Yener: Gecekondu Araştırması, 1991, (Sosyal Planlama Başkanlığı Araştırma Dairesi, Ankara)

Araştırma temel olarak gecekonducuların yoğunlaştığı Ankara, İzmir ve İstanbul'u evren olarak belirleyip, Türkiye'de gecekonducuların fiziksel özellikleri ve

gecekonduyunun şehirleşme eğilimlerini, sosyo-ekonomik durumlarını, tutum, düşünce ve davranış kalıplarındaki değişiklikleri saptamak amacı taşımaktadır. Üç bölümden oluşan bir anket formu hazırlanmış, ilk bölümde sosyal, ekonomik ve demografik yapıyı tespit edecek sorular, ikinci bölümde kırdan kopuş ve şehirle bütünleşme eğilimlerinin tespiti, üçüncü bölümde ise gecekonduyunun fiziksel özelliklerini ilgilendiren sorular sorulmuştur. Araştırmanın örneklemini üç şehirden toplam 5200 konut olarak belirlenmiştir. Araştırmanın belli başlı sonuçları şöyle ifade edilebilir: Ailelerin şehre geliş nedenleri arasında iş bulma ve daha iyi yaşam şartlarına kavuşma gibi ekonomik sebepler ağırlıktadır. Katılımcıların çoğunluğunu ilk okul mezunları oluşturmaktadır. Çocuklar ise birinci kuşaktan daha yüksek bir eğitim düzeyine sahiptirler. Gecekondu ailelerinde şehirleşme eğilimi görülürken, ilişki biçimlerinde, davranışlarında belirli bir değişme gözlenmektedir.

Birsen Gökçe: Gecekondu Aileleri Arasında Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü, 1993, (Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları, Ankara)

Çalışmanın amacı, köyden kente göçmüş ailelerin kentsel yaşama uyum süreçlerini ve kentsel örgütlenme biçimlerini saptamak olarak belirlenmiştir. Ayrıca gecekondu ailelerinin kendi cemaatsel kimliklerini koruyarak aynı zamanda kent kültürüne uyum süreçlerini sağlamaya yönelik öneriler içermektedir. Gökçe, sanayi sonrası toplumsal dönüşümü anlatan Mekanik-Organik, Cemaat-Cemiyet, Birincil-İkincil dikotomilerini Kır ve Kent ayrımı çerçevesinde kurgulamıştır. Araştırmanın evrenini gecekondu oluştururken, araştırmanın kapsamını, il merkezleri ve nüfusu yüz binden fazla olan yerleşim yerleri oluşturmaktadır. Çalışmada hane halkına, erkeğe, kadına ve gençlere olmak üzere dört adet görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma, ailelerin demografik özelliklerini, kırdan kente ve kent içi olmak üzere ailelerin hareketliliklerini, dayanışma örüntülerini, bireysel ilişkiler ve cinsiyet rollerini incelemiştir. Gökçe, Türk sosyoloji literatüründe gecekondu olgusunun ele alınmasında; tampon kurumlar, marjinal sektör ve merkez-çevre olmak üzere üç önemli yaklaşım olduğundan söz eder. Araştırma sonucuna göre,

gecekonducular kentsel bütünleşmeye yatkındırlar ve aile, akrabalar, komşular ve modern örgütlerle dayanışma içindedirler. Böylelikle geleneksel dayanışma biçimlerinin gecekonducularda hala korunduğu gözlenmiştir.

Sema Erder: İstanbul'a Bir Kent Kondu; Ümraniye, 1996, (İletişim Yayınları, İstanbul)

Bu çalışma, 1950'lerden sonra hızla artan kırdan kente göç neticesinde ortaya çıkan toplumsal değişimi bir yönüyle ele almayı amaçlamaktadır. Göç neticesinde kent çevresine yerleşen bu gruplar ne tam olarak geldikleri yerlerdeki gibi "köylülük" özelliği gösteriyorlar, ne de kentin merkezlerinde yaşayan "kentlilere" benziyorlardır. Süreç içerisinde kendileri dönüşürken aynı zamanda da şehri de dönüştürmüşlerdir. Çalışmanın amacı, yapılan alan araştırması çerçevesinde kentte meydana gelen bu etkileşimin, değişimin temel dinamiklerini ve niteliklerini anlamak olarak belirtilmiştir. Çalışma İstanbul-Ümraniye'de gerçekleştirilmiştir. Çalışma sahası olarak bu bölgenin seçilme nedeni ise; bölgede hem yerleşik ilişki ağlarının var olması hem de halen göç alması nedeniyle dinamik bir bölge olmasıdır. Bu yönüyle bölge, gecekondu çalışmalarından farklı olarak karşılaştırmalı analizlere imkân vermektedir. Ayrıca araştırmanın bir diğer amacı "formel-enformel" konut alanlarının etkileşimini gözlemlemek olduğundan bu bölgenin seçilmesi uygun görülmüştür.

Araştırmacıya göre öncelikle, şehre göç edenler arasında mesleki beceriye sahip, eğitilmiş ya da sermaye sahipleri diğerlerine göre daha avantajlıdırlar. Belirli bir eğitime sahip olanların kent ve kasaba kökenliler olduğu görülmüşken sermaye sahipliği söz konusu olduğunda kır kökenliler de bu katmana dahil olmaktadır. Yazar, kentte yaşayanların gecekondu olanlar ve olmayanlar diye sınıflandırılmasının kentteki tabakalaşmayı açıklayamayacağını belirtir. Öyle ki gecekondulaşma kendi başına bir katmanlaşma dinamiklerini içinde barındırır. Ticari gecekondulaşma bazı grupların devingenlik kazanmasına uygun bir zemin hazırlamıştır. Ayrıca kentte yaşayanların iş yaşamları içindeki konumlarına bakılarak tabakalara ayrılmaları da toplumsal konum ve devingenliği açıklamada yetersiz kalmaktadır. Yazar'a göre, kentte yaşayanların toplumsal konumlarını ve devingenliklerini açıklayabilmek için; iş piyasasındaki

konumlarının yaşam döngüsüyle ilişkisinin kurulması, kökene dayalı ilişki ağının sağladığı olanakların dikkate alınması ve bireylerin yaşadıkları göçün türü, göç döngüsü, yaşam döngüsü ilişkilerinin ele alınması gerekmektedir.

Oğuz Işık-Melih Pınarcıoğlu: Nöbetleşe Yoksulluk, Sultanbeyli Örneği, 2001, (İletişim Yayınları, İstanbul)

Çalışma yazarların Sultanbeyli’de geçirdikleri bir ay süresince yapmış oldukları anketlere ve yüz yüze görüşmelere dayanmaktadır. Çalışmanın evreni Sultanbeyli (144.930) olarak belirlenmiş ve %2.15’lik bir örneklem grubu ile çalışılmıştır. Çalışmanın hareket noktası, toplumsal sınıflar üzerindeki kavrayışları genişletmek, toplumsal sınıfların kentle girdiği ilişkiyi incelemek, bununla birlikte Bourdieu’cu bir anlayışla sınıfsallığın ekonomik temellerini kültürel olgularla beraber harmanlayarak ele almaktır. Bu bağlamda yazarlar; çalışmanın verilerinden hareketle, gecekonduların kentel rant içindeki konumlanışını ve bunun ortaya çıkardığı sınıfsal hareketliliği çalışmış ve kentel rantın elde edilmesindeki kültürel birlikteliklerin önemi üzerinde durmuşlardır. Dayanışma ağlarının ortaya çıkardığı birliktelikler sınıf üstü bir pozisyon oluştururken, dayanışmanın bir tür ekonomik amaca hizmet etmesinden ötürü ekonomi ve kültürün sıkı bir ilişkisinden söz etmek mümkündür. Çalışmanın adını oluşturan “Nöbetleşe Yoksulluk” yerel kaynaklardan beslenen dayanışma ağları sayesinde kent yoksullarının oluşturdukları yaşama stratejileri ve bu stratejinin gecekondulara kendilerinden sonra gelenler üzerinden yürütülmesi ve yoksulluğun bir nevi yeni gelenlere devredilmesi anlamında kullanılmaktadır. İlk kuşak gecekondulara var olan işgalci, yapımcı ve kullanıcı özdeşliği ortadan kalkarak gecekonduların kiralanması, satılması ve yeni arazilerin işgali ve apartmanlaştırılması yoluyla “nöbetleşe yoksulluk” bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Yazarlara göre; işgalci-yapımcı-kullanıcı özdeşliğinin yıkılması, gecekonduların ticarileşmesi ve imar afları gecekonduların yapım süreci içinde yer alan grupların dayanışmacı ilişkilerinin çözülerek yerini eşitsiz güç ilişkilerinin almasına neden olmuştur. Bu durum, hemşeriliğin mafyaya dönüşümü olarak tanımlanmıştır.

Tahire Erman: Gecekondu Çalışmalarında “Öteki” Olarak Gecekondu Kurguları, 2004, (European Journal of Turkish Studies)

Erman bu makalesinde, gecekondu araştırmalarında ele alınan “gecekondu” tanımlamasını dört dönem çerçevesinde sistemleştirip tartışmaktadır. Erman bu dönemleri kronolojik olarak şu şekilde ele almıştır: 1950 ve 1960’lı yıllarda “köylü gecekondu”, 1970’li yıllarda “sömürülen-dezavantajlı gecekondu”, 1980 ve 1990’lı yıllarda “haksız kazanç sahibi gecekondu”ya karşı “kent yoksulu gecekondu” ve 1990 sonlarından bugüne “sakıncalı gecekondu olarak varoşlu”ya karşı “özne olarak gecekondu”. Yazar’a göre ilk dönemin özellikleri arasında şunlar sayılabilir: İktidarın esnek tavrı gecekondu yapımını yaygınlaştırmıştır, ithal ikameci kalkınma modeli benimsenmiş ve böylelikle gecekonduluların ucuz iş gücüne ihtiyaç duyulmuş aynı zamanda da gecekondulular tüketici olarak da sistem için önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde ilk gecekondu yasası çıkarılmıştır. Dünyada ve Türkiye’de akademik çevrelerde modernleşme kuramının hakimiyetiyle gecekondu geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş sürecinde ortaya çıkan geçici yapılar olarak düşünölmüştür. Gecekondulular bu görüşe göre ne köylü ne de kentli olarak görölmüştür; kentlerde yaşayan köylü öteki olarak görölmüşlerdir.

Umut Duyar Kienast: The Formation of Gecekondu Settlements in Turkey; The Case of Ankara, 2005, (Transaction Publishers, Berlin)

Bu çalışma esas olarak iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde, literatür taranmış, kuramsal çerçeve tanımlanarak Türkiye’nin modernleşme ve kentleşmesi, yapılaşmanın ekonomik boyutu ile bir gecekonduyunun mali değeri, gecekondu bölgelerinin ortaya çıkışı ile konsolidasyon süreçleri ve arazi şartları incelenmiştir. İkinci bölüm saha çalışmasına ayrılmıştır. 1940’lardan beri Ankara’nın en eski gecekondu mahalleleri olan Altındağ Atıfbey ile Doğanşehir ve Mamak’ın Karaağaç ile Altıağaç mahallelerinde gözlemler yapılmıştır. Gözlemler sırasında bu mahalleler arazi yapılarına, niteliklerine ve ortak arazilerin kullanımına göre değerlendirilmiştir. Tezin yapısı şu şekildedir: Giriş bölümünden sonra ikinci bölümde gecekondu problemi Türkiye’deki konut arzının genel durumu üzerinden yeniden tanımlanmış; üçüncü bölümde

Ankara'ya odaklanılarak gecekondu yerleşimlerinin tarihi gelişimi değerlendirilmiş; dördüncü bölümde gecekondu yerleşimleri ile ilgili teoriler incelenerek tartışma için bir çerçeve yaratılmaya çalışılmış; beşinci bölüm saha çalışmasına ayrılmış, altıncı bölümde sonuç paylaşılmıştır. Teorik çerçeveden elde edilen bilgilere ışığında Mamak ve Aksemseddin'de yaşayan insanlara yöneltilmek üzere detaylı bir anket hazırlanmıştır. Anket, ailelerin sosyoekonomik durumları, geçmişleri ve sosyal ilişkileri, evlerini inşa ve mahallelerini konsolide etme hikâyeleri, yasal statüleri ve gelecek beklentileri gibi yaşadıkları bölge üzerine kendi değerlendirmelerine odaklanmıştır.

Sonuç olarak görüşmelerde tartışılan spesifik konular birleştirilerek altı bölüm hâlinde gecekondu sakinlerinin karar alma, eylem ve değerlendirme süreçleri açıklanmıştır: Bu çalışmada gecekondu fenomeninin modern karakterinin ve bazı mekân ve sosyal ilişkiler açısından kendine has özellikler gösterdiği gerçeğinin kabul edildiği ifade edilmektedir. Çalışmanın, bütün inşaat sektörünü göz önünde bulundurarak ve Türkiye'deki şehirleşmenin sürekli bir parçası olan yerel yönetimlerin düzensizliklerini de hesaba katarak gecekonduların ortaya çıkışını ve konsolidasyonunu incelediği dile getirilmiştir.

Burcu Şentürk: Bu Çamuru Beraber Çiğnedik; Bir Gecekondu Mahallesi Hikayesi, 2015, (İletişim Yayınları, İstanbul)

Ankara gecekondu ile ilgili yapılan son çalışmalardan biri Burcu Şentürk tarafından 2011 yılında Ankara'da Ege mahallesinde gerçekleştirilmiştir. Ankara'da çeşitli gecekondu mahallelerinde yapılan pilot araştırma neticesinde farklı mülkiyet ilişkilerinin olduğu Ege Mahallesi araştırmanın evreni olarak belirlenmiştir. Araştırma derinlemesine mülakatlar ve odak grup görüşmeleri ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı, alan çalışması öncesinde belirlenmiş araştırma sorularının olmadığını, bilgilerin ve cevapların alandaki deneyimle elde edileceği bir yöntem "grounded theory", Türkçe ifadesiyle "temellendirilmiş kuram"; uygulamıştır. Araştırmacı çalışmasının, gecekondu sakinlerinin "oyunu kömüre satan" siyasetin pasif özneleri olduğu ve gecekonduların kentlerden temizlenmesi gereken "tümörler" olduğu yönündeki görüşlere önemli bir tepki içerdiğini özellikle belirtmiştir. Ayrıca araştırmacı göç, kentleşme, kentsel

dönüşüm gibi çalışmalarda kadınların deneyimine çok az yer verildiği ya da verilmediğinden hareketle bu çalışmanın ayırt edici yönünün bu farkındalık olduğunu belirtir. Çalışma, yapısal dönüşümlerle beraber ortaya çıkan iç göç olgusu sonucunda meydana gelen Ege Mahallesinin göç öyküsünün yanı sıra hem sosyal hem ekonomik anlamda mahallenin geçirdiği dönüşümü ve mahalle ilişkilerini anlatmaktadır. Mahallenin ilk yerleşimcileri genellikle Ankara'nın doğu illerinden gelmişlerdir. Birinci kuşakta dayanışma ağlarının ve birlikteliklerin daha kuvvetli olduğu fakat sonraki kuşakta bu birlikteliklerin azaldığı gözlenmiştir. Mahalleye ilk gelenler zamanla ekonomilerini düzeltmişler, imar aflarıyla beraber evlerinin tapularını almışlar, fakat sonra gelenlerin iş imkanları daha sınırlı olurken tapu sahipliği de farklılaşmıştır. 1990'larla beraber artık mahallede yeni gelenlerin etkisiyle suç oranlarının arttığı belirtilmiştir. Mahalleye gelen ilk kuşak arasında kadınların iş yaşantısında varlıkları çok sınırlı iken, zamanla bu durumun önemli oranda arttığı belirtilmiştir. Mahallede 1990'ların sonunda kentsel dönüşüm kararı alınmış ve 2000'li yıllarla beraber uygulamaya başlanmıştır. Dönüşümün aktörleri özel inşaat şirketleri ve müteahhitler olmuşlar ve dönüşümün rantını da bu kesimler elde etmişlerdir.

2.3.2 Ankara'da Gecekonduların Tarihi Gelişimi

Ankara hakkında Roma öncesi bilgiler çok sınırlıdır, yapılan arkeolojik çalışmalarda kentin bulunduğu coğrafyada paleolitik devirde yerleşim olduğu gösterilmiştir. M.Ö. VIII. yüzyılda bir Frigya şehri olduğu bilinmektedir. Ankara; doğu ile batı arasında bir köprü konumundadır, bu durum onu stratejik anlamda önemli kılar. Ankara, M.Ö. II. yüzyılın başlarından itibaren Galatların başkentliğini yapmış, fakat Anadolu'daki parçalı ve güçsüz devlet yapılarından dolayı birçok kez müdahalelere maruz kalmıştır. M.Ö. 25 yılında Roma'nın Galatya'yı hakimiyeti altına almasıyla birlikte, Ankara Galatya eyaletinin merkezi haline gelmiştir; bu dönem Ankara'nın parlak bir tarihi sürecine işaret eder. Ankara'nın Roma zamanında nüfusunun 100.000'e dayandığı belirtilir. Roma'nın dağılmasıyla birlikte ise Bizans hakimiyetindeki Ankara'nın eski parlak günleri geride kalırken, Anadolu'nun siyasi birliği kuruluncaya dek çok kere yakılıp yıkılan, istilalara maruz kalan bir kent olarak varlığını sürdürmüştür. 1073

yılında ise Türkler'in eline geçen kent, Osmanlı ile birlikte bir ticaret merkezidir. Ankara'daki Ahi örgütü kervanların ve ordunun deri ve demirden yapılmış malzeme ihtiyacını karşılamıştır. Ayrıca, Kızılırmak'ın batısında geniş bir bölgede üretilen tiftik Ankara'da işlenip değerlendirilmiştir. Ankara'nın ana ticaret faaliyeti olan tiftik sanayii, Osmanlı'nın 1838 ticaret antlaşmasıyla yıkılmıştır. XIX. Yüzyılda imalatın gerilemesine karşın ticaret Ankara'nın canlılığını korurken, 1859 yılındaki tahminlere göre nüfusun 50.000 kişi olduğu, XX. yüzyıl başında ise; vilayet salnamesinde 6500 ev olduğu ve nüfusun da 30.000 civarında olduğu belirtilir (Akçura, 1971, s. 3-22; Keleş, 1971, s. 1; Özalp, 2016, s. 22).

Ankara, tarihi uzun yıllara dayanan bir kent olmasına karşın, onu kentsel dinamikler açısından zirveye taşıyan ve Anadolu'nun en önemli kentlerinden biri haline getiren olay Ankara'nın XX. yüzyılda başkent oluşudur. İstiklal Savaşı sonrası yeni Türkiye'nin varlık mücadelesi ve Kurtuluş Savaşı Ankara merkezli olarak yürütülmüştür. Kurtuluş Savaşı Ankara'dan idare edilmiştir. İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi de Ankara'da toplanmıştır. 13 Ekim 1923 yılında ise Ankara'nın başkent olması yasalaşmıştır.

Keleş, Ankara'nın dört bölümden oluştuğunu belirtir. Bunlardan birincisi; yeni zengin ve müreffeh kesimin temsil ettiği Yenişehir'dir. İkincisi; şehri hem kuşatan hem de şehrin merkezine kadar sokulan gecekondu topluluklarıdır. Üçüncü kesim, zenginler ve gecekondu arasında kalan başkent'in çeşitli bölgelerine dağılmış, konut özellikleri benzer olan "orta halliler"dir. Son kesim ise; kendine özgü topluluk ve konut yapısı olan "Eski Ankara"dır. Eski Ankara, 1950 sonrasında gecekonduların yoğunlaştığı Ankara Kalesi'nin surları içi ile yakın çevresindeki mahallelerden oluşmaktadır (Keleş, 1971, s. 3-5).

Ankara'da kentsel, mekânsal ve toplumsal gelişme ve yayılma onun başkent oluşu ile başlar. Ankara'nın başkent olmasının kentin gelişmesini etkileyeceği düşüncesiyle önce 1924'te Heussler planı, sonra 1932'de Jansen planı, sonrasında da önemli orandaki konut sorunundan ötürü 1944'te P. Bonatz'a bir konut projesi yaptırılmıştır (Şenyapılı ve Türel, s. 1996, 1). Ancak, yapılan plan ve projeler 1945 sonrasında Ankara'ya yönelik hızlı kırsal göçü kaldırabilecek

bir Ankara inşa edememiştir. İlk göç dalgasından hemen sonra, şehirdeki nüfus artışının beşte üçü göç, beşte ikisi ise doğal artış yoluyla oluşmuştur. Bu dönemde şehir nüfusunun %38'inin Ankara'da, gerisinin ise Ankara dışında doğduğu belirlenmiştir (Akçura, 1971, s. 57). Bunun neticesinde de ne konut arzı anlamında ne de gelişmiş sanayi için işçi gereksinimi anlamında yeterli düzeyde olmayan Ankara, gecekonduyla çevrelenmiştir.

Ankara'da ilk gecekondu; 1940-1950 yılları arasında üç ana eksende mahalle ölçeğinde yerleşmişlerdir. İlk eksen; Kale çevresinde, Hıdırlık Tepe, Bentderesi Caddesi, Altındağ, Atıf Bey, Yenidoğan mahalleleridir. Bu mahallelerin %67'sinin gecekonduyla kaplı olduğu belirtilmiştir. İkinci eksen ise; asri mezarlığın doğusunda demiryolu ile Mamak arasında, Gülveren ve çevresindeki yerleşimleri kapsamaktadır. Bu bölgenin yaklaşık %41'ini gecekondu oluşturmuştur. Üçüncü eksen ise; Cebeci ve Yenışehir arasında, Seyranbağları, Balkehriz mahalleleridir ki, bu alanın tamamı gecekonduya dönüşmüştür. Göçmenlerin ilk uğrak yeri olan bu mahalleler, kent merkezine ve tren yoluna yakın, imar planı dışında olan ve denetimi zayıf, ayrıca eğilimli, sel yatağı ve heyelan alanı gibi yerleşim açısından olumsuz özelliklere sahip bölgelerdir (Şenyapılı, 1996, s. 3).

Keleş, 1955 yılında 62.400'lük bir nüfus ile Ankara'nın %21,8'ini gecekonduyla oluşturduğunu, 1960 yılında ise gecekonduyla 364.000 gibi bir nüfusa ulaşarak kentsel nüfusun yarısını aşarak %56'lık bir orana erişmiş olduklarını belirtir. 1948 yılında Meclis'te Ankara özelinde konut sorunu gündeme getirilmiş, Atıf Bey ve Altındağ bölgelerinde 50-70 bin kişinin yaşadığından söz edilmiş ve 1950 nüfus sayımında Ankara gecekonduyla 100.000 kişinin yaşadığı tespit edilmiştir. (Keleş, 2012, s. 511; Şenyapılı, 1996, s. 3).

Ankara'nın nüfus artış hızı 1975 yılına kadar Türkiye ortalamasının üzerinde olmuştur. Nüfusun artış hızının en yoğun olduğu dönem ise 1950-1955 yılları olmuştur. Bu dönemde gecekonduya Cebeci çevresi tren yolu boyunca gelişmiş; Mamak, İncesu, Kayaş, Köstence, Topraklık, Saime Kadın, Şehit

Cengiz Topel, Abidin Paşa, Şafaktepe, Kartaltepe, Telsizler, Akdere mahalleleri ortaya çıkmıştır (Şenyapılı, 1996, s. 4).

1960'larla birlikte briket binalar yoğunlaşmaya başlamış, gecekondular eklerle beraber büyümüş, kiracılık oranları artmış ve gecekondular yapıyı tekelleşmeye başlamıştır. Bu dönemde gecekonduların politik işlevi de ortaya çıkmış, seçim dönemlerinde tapu dağıtma işlemi gerçekleştirilmiştir. Gecekondular kente yerleşmek, kentte kalıcı olmak ve yasallaşmak adına bütün kapıları zorlamışlardır. İdari anlamda bu bölgelerin mahalle statüsüne geçmesi gecekonduların yegâne mücadelesini oluşturuyordu. Bu sayede teknik altyapı, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanabileceklerdi. Bu doğrultuda Ankara'da 1945 yılında 77 olan mahalle sayısı, 1962 yılında 187, 1965 yılında 201, 1970 yılında 235 ve 1981 yılında ise 296'yı bulmuştur. 1965'lerde ulaşım ağlarının da gelişmesiyle beraber gecekondular Sanayi, Siteler, İskitler, Yenimahalle gibi bölgelere dağılmaya başlamış ve bu dönemde gecekondular sayısı 90.000'lere ulaşmıştır. 1960-1970 arasında gecekondular ekonomik ve siyasal anlamda yerlerini sağlamlaştırmışlardır. Kadınların ve çocukların da iş hayatına girmeleri ile birlikte gecekondular büyümüş, nitelik olarak iyileştirilmiştir. 1970-1980 arasında ise arazi fiyatlarının yükselmesi, ulaşımın artması, merkeze yakın gecekondular alanlarının değer kazanmasına neden olmuş ve müteahhitler vasıtasıyla gecekondular apartmanlaştırılmış ya da paraya dönüştürülmüştür. 1986 yılında çıkarılan 3414 sayılı yasa ile gecekondularla ilgili yetkilerin belediyelere verilmesi ve gecekonduların alınıp satılması gibi hakların getirilmesi ile gecekondular yasallaşarak arsa pazarına açılmıştır. Bu dönem toprak spekülasyonunun ve rant paylaşımının gerçekleştiği dönem olarak tanımlanır (Şenyapılı, 1996, s. 7-14). 1990'larda ise birkaç gecekonduların bir araya gelerek parsellerini birleştirmeleri ve müteahhit aracılığıyla gecekonduların apartmanlaşması süreci başlamış, 2000'li yıllarla birlikte kentsel dönüşüm projeleri ile de artık gecekondular kentin görünen yüzünden silinmeye başlamıştır.

Bu araştırmanın gerçekleştirileceği alan olan Ankara'nın Mamak ilçesi; adını Ankara'da yaşamış Ahi büyüklerinden Ahi Mamak'tan almıştır. Cumhuriyet

öncesi müstakil bir köy olan Mamak; Ankara Sancağı Bala kazasına bağlı, bağları bahçeleri ve değirmenleri ile meşhur bir köydür. Cumhuriyet'in ilanından sonra Ankara-Sivas demiryolunun Mamak köyünden geçmesi ve 1929 yılında ise Ankara'nın ilk toplu taşıma aracı olan; Sincan-Kayaş banliyö tren seferlerinin başlamasıyla, Mamak bir tren istasyonu halini alır. 1930 yılından itibaren Banliyö hattı boyunca gecekondu kurulmaya ve gelişmeye başlar. Daha sonraki yıllarda köy ve mahalle olmaktan çıkan Mamak, Ankara'nın doğu kapısını oluşturan bir semt olur. Eski Mamak'ta; Bahçeleriçi, Bahçelerüstü, Harman ve Hüseyin Gazi adında yeni mahalleler kurulur. Bu yıllarda Mamak; doğu, güney ve batı istikameti boyunca gecekondu mahalleleri ile genişler. 1983 yılında ise Mamak ilçe olur. Mamak'ın ilçe olmasıyla; Demirlibahçe, Gülveren, Saimekadın, Akdere, Tuzluçayır, Kayaş semtlerinde bulunan mahalleler Mamak ilçesine bağlanır (Erdoğan, 2015, s. 205-210).

Mamak; Altındağ, Elmadağ ve Çankaya'ya komşudur ve yaklaşık 231 km. karelik bir alana ve 625 bin civarında bir nüfusa sahiptir. Özellikle 1950'den sonra baş gösteren göç dalgası ile beraber gecekondu mahalleleriyle meşhur olan ve 1990'lara kadar %90'ı gecekondu olan Mamak, bugün kentsel dönüşüm projeleri ile "modern" bir görünüm kazanırken, yeni açılan bulvarlar, caddeler, sosyal ve kültürel merkezlerle Ankara'nın önemli bir ilçesi konumundadır. Mamak; Ankara'nın akarsularıyla beslenen ve önemli bir mesire alanı olan Mavi Göl, arkeolojik alanları ve doğal güzellikleri ile Kıbrisköy, Hüseyin Gazi Türbesi, Cebeci Şehitliği, Millî mücadele döneminin önemli hastanesi Cebeci Hastanesi, Ortaköy Mezarlığı, Askeri birlikler, MKE'ye bağlı fabrikalar, Tubitak Sage, ve Hayvancılık Yetiştirme Araştırma Enstitüsü gibi mekanlarla anılmaktadır (Erdoğan, 2015, 213).

Bugün, Ankara gecekonduları Belediye ve TOKİ öncülüğünde yapılan Kentsel Dönüşüm Projeleri ile apartmanlara dönüşmektedir. Bu projelerin ilki TOKİ öncülüğünde, yerel yönetimler ile girilen iş birliği neticesinde ortaya çıkarılan "Kuzey Ankara Kent Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi"dir. Kentsel dönüşüm projelerine dair ilk kanun olma özelliği de taşıyan 5104 sayılı kanun bu projenin uygulanması amacıyla çıkarılmış ve diğer kentsel dönüşüm projelerinin yasal

zeminini de oluşturmuştur. Bu projeden sonra ise; 50. Yıl, İmrahor, Dikmen, Güneytepe, Kasalar, Göksu, Doğukent, İsmetpaşa, Atıfbey-Hıdırlıktepe, Söğütözü, Karakusunlar, Çukurambar, Ulus gibi projeler vasıtasıyla Ankara gecekondularının neredeyse tamamı ortadan kaldırılmıştır.

Ankara, İstanbul'dan sonra en fazla göç alan kent olma özelliği göstermektedir. Bunun yanı sıra gecekonduların nüfusunun en fazla olduğu şehirdir. 1960'ların sonunda Ankara'daki toplam konut sayısının yarısından fazlasını gecekondular oluşturmaktadır. Bu tablo içerisinde Ankara gecekondularını çalışmak ayrıca önem kazanmıştır. Gecekondular dünden bugüne Ankara'nın önemli bir yüzü olurken gerek gecekondular gerekse bu alanlarda yaşayan göçmenleri, gecekondularını bir vaka olarak çalıştıran birçok araştırma yapılmıştır. Öğretmen'in ilk olma özelliği taşıyan çalışmasından sonra ülke genelinde gecekondular bölgelerine dair yapılan çalışmalar artarken, Ankara merkezli olarak da önemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Sewell, 1964; Yasa 1966; Gökçe, 1971; Kongar, 1973; Erdoğan, 1977; Kartal, 1983; Özer, 2004). Bu çalışmalarda tarihsel olarak gecekonduların ortaya çıkış süreçleri analiz edilmiş ve gecekonduların kentleşme ve kentleşme süreçleri incelenmiştir. Şenyapılı (1981, 1982) ise gecekonduların mekanlarını bir tür sınıfsal konumun yansıması olarak ele alıp, gecekonduların ortaya çıkarmış oldukları emeği marjinal, çevre ve merkez işler ayrımı çerçevesinde analiz etmiştir. Sewell'in (1964) doktora tezi olarak hazırladığı çalışmasında Akdere mahallesi (Mamak) 8 kişi ile yapılan derinlemesine görüşme çerçevesinde incelenmiştir. Sewell bu çalışmasında etik sorunlara yol açmamak adına çalışma yaptığı bölgeyi Aktepe olarak isimlendirmiştir. Kongar (1971) ise çalışmasını Altındağ gecekondular bölgesinde gerçekleştirmiştir. Bunun yanı sıra İmar ve İskân Bakanlığının (1964) "13 Büyükşehirde Gecekondular" çalışması Ankara ve İstanbul başta olmak üzere 13 şehirde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada Ankara'da toplam hane sayısının 108.360 olduğu ve toplam konut sayısının %64,60'ını gecekonduların oluşturduğu belirtilirken, bu oran Ankara'yı gecekondular yoğunluğu bakımından ilk sıraya yerleştirmektedir. Yasa ise (1966) çalışmasını belirli bir bölge dahilinde değil, Ankara'nın bütün gecekondular bölgelerinden örnekler alarak

gerçekleştirmiştir. Yörükan (1968) da Ankara ile birlikte farklı illerde de gecekonduların çalışması yapmış ve karşılaştırmıştır.

Ankara'daki çalışmalarda Gülveren, Çiğdembağları, Topraklık, Esat ve Dikmen gecekonduların bölgeleri de konu olarak alınmıştır. Drakakis-Smith'in (1976) Ankara'nın dört gecekondular bölgesinde –Eski Ankara, Altındağ-Dikmen ve Etlik- gerçekleştirdiği çalışmada göç süreci, nereden göçüldüğü, gecekonduların nasıl inşa edildiği, hangi işlerde çalışıldığı gibi meseleler üzerinde mahalleler arasında bir karşılaştırmaya gidilmiştir. Ayrıca Ankara gecekondular bölgeleri ile yurt dışındaki benzer mekanlar karşılaştırılmıştır. Kır ile bağlantısının sürdürülmesinin Ankara gecekondularını yurt dışındaki gecekondulardan ayıran bir etken olduğu belirtilmiştir. Erdoğan (1977) göç süreci ve kentleşme meselesini incelediği araştırmasını Kıbrıs Bayraktar İlkokulu Gecekondular bölgesinde gerçekleştirmiştir. Şenyapılı (1981) Ankara gecekondularının ekonomik profilini çıkarmak amacıyla yaptığı çalışmayı Tuzluçayır, Yıldız ve Akdere mahallelerinde tamamlamıştır. Kartal (1983), çalışmasında, Çankırı'dan Ankara'ya göçmüş olan göçmenlerin ekonomik ve sosyal olarak kentleşme düzeylerini ve durumlarını çeşitli hipotezlerle sınamıştır. Duyar-Kienast (2005) Ankara özelinde Türkiye'nin göç ve gecekondulaşma yapısını ve tarihini incelediği çalışmasını Türkiye'nin ilk gecekondular bölgeleri olan Altındağ ve Mamak gecekondular bölgelerinde gerçekleştirmiştir. Şentürk (2015) ise 2011 yılında Ankara'da Ege mahallesi gecekondular bölgesinde katılımlı gözlem yoluyla bizzat mahallede yaşayarak araştırmasını tamamlamıştır. Çalışma gecekondular bölgelerinde yaşayan insanların öteki olarak görülmesine, siyasetin pasif unsurları olarak ele alınmasına ve gecekonduların şehrin temizlenmesi gereken "tümörleri" olarak ele alan anlayışa tepki olarak oluşturulmuştur. Ayrıca gecekondular çalışmaları içerisinde eksik olarak nitelendirilen kadın deneyimini ve kadın bakış açısını ele almak adına "kadın bakışı" merkezli bir araştırma gerçekleştirmiştir.

Yapılan çalışmalarda (Öğretmen, 1957; Yasa, 1966; Yörükan, 1968; Drakakis-Smith, 1976, Kartal, 1983) Ankara gecekondularında yaşayan göçmenlerin genellikle Ankara'nın doğusundaki komşu kentlerden; Çankırı, Çorum, Kırşehir,

Yozgat, Kayseri ve Ankara'nın kırsal alanlarından göçtükleri görülmüştür. Ayrıca yapılan araştırmalarda göç sebebi olarak geçim sıkıntısı ve kırsal toprak yetersizliği gösterilmiştir. Erdoğan'a göre (1977) göçmenler sosyal hareketlilik imkanının şehirde daha fazla olmasından dolayı şehre göç etmişlerdir. Şehirdeki durumlarının köye oranla daha iyi olması ise bu hareketlilik imkanından faydalanmış olduklarını göstermektedir. Göç sürecinde ise öncelikle hane reisinin şehre gelip taşınacak bölgenin seçilmesinde ve gecekondunun yapılmasında önderlik ettiği ve ailenin diğer fertlerinin yaklaşık altı ay sonra şehre geldikleri görülmüştür.

Öğretmen (1957) çalışmasında gecekonduların bir ve iki odalı olarak inşa edildiğini belirtirken, Yasa'ya (1966) göre gecekondular genellikle tek odalıdır, giriş bölümü aynı zamanda mutfaktır, gecekonduların banyosu bulunmazken odanın bir köşesinde leğen içerisinde yıkanılır. Gecekonduların yapı malzemeleri incelendiğinde genellikle kerpiçten yapıldığı, daha sonradan yapılanların ise taş ve tuğladan yapıldıkları görülmüştür. Gecekonduların zaman içerisinde büyüyüp genişlediği görülmüştür. Bunun sebebi; ailenin genişlemesinin yanı sıra gelir elde etmek adına gecekonduların kiralanması olmuştur (Öğretmen, 1957; Yasa, 1966, Duyar-Kienast, 2005, Sewell, 1964).

Yörükan (1968) ve Kongar (1973) çalışmalarında gecekonduların ailelerinin genel itibarıyla çekirdek aile olduklarını belirtirler. Bunun yanı sıra, Yörükan'ın, araştırmasında hane başına düşen nüfus ortalamasının 4.83 olduğu görülmüştür, bu oran Öğretmen'in yaptığı araştırmayla benzerlik taşımaktadır. Kongar'a göre, ailelerin %47,2'si kız çocuklarının %85'lik kısmının da erkek çocuklarının üniversite okumalarını istemektedirler.

Yörükan, gecekonduların %75,43'ünün ilköğretim mezunu olduğunu belirtirken bu oran Kongar'ın çalışmasında %42, Erdoğan'ın çalışmasında ise %40 olarak bulunmuştur.

Kongar (1973) çalışmasında, gecekondular, Türkiye'de başarılı olmanın en önemli şartının çalışkan olmak olduğunu belirtirlerken, bunun yanı sıra tahsilli

olmanın da başarı için temel şartlardan biri olduğunu söylemişlerdir. Kongar, Altındağ gecekondu bölgesinin Ankara ile ileri bir bütünleşme gerçekleştirmiş olduğunu, yüksek beklentileri bulunduğunu, beklentileri noktasında da ümitli olduklarını belirtmiştir.

Şenyapılı'nın (1982) Ankara gecekondualarının ekonomik profilini yansıtmak amacıyla gerçekleştirdiği çalışmada; gecekonduuların çalışmaya hazır ve genç nüfus dinamiği olan gruplar olduğu görülmüştür. Bu nüfusun eğitim ve kentsel yaşama ilişkin birikimi ve iş gücünün beceri ve niteliği düşüktür, bu sebeple kentteki iş kollarının belirli kesimlerinde çalışabilmektedirler. Bu alanlar ise, güvencesiz, eğitim ve beceri gerektirmeyen, işçi hareketliliğinin yüksek olduğu alanlardır. Hane başkanlarının %25'inin servis işçisi, %22'sinin memur ve %13'ünün küçük girişimci oldukları görülmüştür. İş gücüne katılım cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Hem birinci hem ikinci kuşakta erkeklerin çalışma yaşamına katılması kadınlara oranla daha yüksektir. Ancak ikinci nesil kadınların çalışma hayatına katılımı birinci nesil kadınlara oranla daha yüksektir. Gecekonduular kazandıkları düşük ücretlerle kentin alt gelir gruplarını oluştururlar. Görüşmeciler arasından kadınların yarısının okuma yazma bilmediği, erkeklerin ise yarısının ilk okul mezunu olduğu görülmüştür. Kentin sosyal ve ekonomik imkanlarından en az yararlanan kesimdir gecekonduular. Buna karşılık tüketim pazarındaki varlıklarıyla kentleşmeye çalışırlar. Tüketim gecekonduular için kentle bütünleşmenin önemli bir aşamasıdır.

Yasa'nın (1966) araştırmasında ise; aile reislerinin %27'si vasıflı işçi-zanaatçı statüsünde çalışmaktadır. Bunu takiben %17'si küçük esnaf-tüccar, %15'i müstahdem, %14,5'i memur ve %11,5'i düz işçi (amele) dir. Şehirde öğrenilen işler arasında %15 ile şoförlük ilk sıradadır. Bunun dışında oto tamirciliği, marangozluk, terzilik, duvarcılık gibi çeşitli işler öğrenilmiştir.

Drakakis Smith 1976 yılında Ankara gecekonduularını merkez ve çevre olarak incelemiş ve merkez gecekonduuları Altındağ ve Eski Ankara oluştururken, çevre gecekonduuları Etlik ve Dikmen gecekondu alanları oluşturmuştur. Araştırma alanının merkezi ile çevre bölgeler arasında kayda değer bir demografik karşıtlık görüldüğü belirtilir. Dikmen ve Etlik'teki hane reisleri görece daha genç

ve kısa süre önce evlenmiş olmalarına rağmen 5,9'luk aile genişliği ortalaması ile Altındağ'ın 4,9'luk, Eski Ankara'nın 4,7'lik ortalamalarını geride bırakmaktadır. Bu iki merkez bölge genellikle yaşlı nüfusu, küçük ve az çocuklu aileleri barındırmaktadır. Evlenmemiş, boşanmış ya da dul hane reislerinin çoğu da merkez bölgelerdedir. Bu temel demografik karşıtlık, bölgeler arasındaki ekonomik farklılıklarla desteklenir, ekonomi yönüyle bakıldığında Altındağ ile Eski Ankara arasında da çok az benzerlik görülür. Çoğu hanede yalnızca bir tam zamanlı çalışan bulunmaktadır, birden fazla tam zamanlı çalışan bulunan hane oranı %7'nin altındadır. İşgücüne oranla işsizliğin %3'ün biraz üzerinde olmasının yanında, seyyar satıcılık ve işportacılık gibi yarı zamanlı işler yaygındır.

Gecekondular; kentleşme, kentin imarı, konut problemi gibi nedenlerle mimarlar ve şehir planlamacıları tarafından üzerinde çalışılan önemli bir konu olurken; gecekonducuların kentle girdikleri sosyal, psikolojik ve ekonomik ilişki sosyolojik anlamda dönemin en önemli konularından biri haline gelmiştir. Gecekondular içinden de kadınların, gençlerin kentle etkileşimi daha spesifik bir alan olarak çalışılmıştır. Bu çalışmalardan biri de Gökçe tarafından 1971 yılında tamamlanmıştır. Çalışma, gecekonducularda yaşayan genç nüfusun sosyo-ekonomik durumlarını ve sorunlarını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Yasa'nın gecekonducularda yaşayan 0-20 yaş grubunun konut başına oranını %3,3 olarak bulduğu sonuçlara yakın bir oran bulunmuştur. Gecekonduların okur- yazarlık durumu Yörükkan'ın çalışmasıyla neredeyse aynı sonuçları ortaya koymuştur; Erkeklerin %74'ü, kadınların ise %40'ı okur yazardır. Araştırmada, gecekonducuların en yoğun şekilde hizmet işçisi (müstahdem) olarak çalıştığı, ikinci olarak ise memur oldukları ortaya konulmuştur. Bunun dışında çalışılan iş kolları sırasıyla; küçük esnaf, vasıflı işçi ve gündelikçi olarak devam etmektedir. Aileler genel itibarıyla çekirdek aile olma özelliği taşıırken, hane başına ortalama çocuk sayısı 3-4 tür. Gençlerin, %62,7'si ilkokulu bitirmiş, sadece %14,3'ü liseye devam edebilmiştir. Hiç okula gitmeyenlerin oranı ise %10,9'dur. Hiç okula gitmeyen kadınlar %9,3 iken, erkeklerin oranı %2'dir. İlkokula gitme oranında kadınların bir üstünlüğü varken, sonrasında bu oran erkekler lehine değişmektedir. Okula gitmeyen gençler

genel itibariyle çalışırken, çalışma nedenlerini geçim kaygısı olarak açıklamış ve kazandıkları ücretleri genel itibariyle ailelerine verdiklerini belirtmişlerdir. Gençler; özel işletmelerde, bakkalarda, mağazalarda ve fabrikalarda, kalfa, çırak ve işçi olarak çalışmaktadırlar. Aileleriyle iyi ilişkide olduklarını söyleyen gençler, anlaşmazlık durumlarının geçim sıkıntısı ve eğitim olduğunu belirtmişlerdir. Evlenme konusunda son söz ise hane reisine aittir. Arkadaşlarıyla genellikle sohbet etmek için bir araya gelen gençler aynı zamanda sinema ve tiyatroya gitmek ya da el işi yapmak amacıyla arkadaşlarıyla buluşurlar. Gençler, %82,8 oranında sigara içmemekte ve %2,3 oranında uyuşturucu madde kullandığını belirtmektedirler. Gençlerin %42,8'i hayat şartlarının daha rahat olmasından dolayı şehirde yaşamak istediklerini belirtmiştir. Gençlerin %22'si oturduğu yerden memnun iken, geriye kalan kısmı başka bir bölgeye taşınmak istediğini belirtirken taşınmak istenen yerler gecekondu mahalleri dışında kalan yerler olmuştur.

Ayrıca Ankara gecekondualarında yapılan çalışmaların tamamında göçmenlerin kenti geçici bir uğrak olarak görmekten ziyade kalıcı olarak gördükleri, kentte mutlu oldukları, kentte kalmak, kentin eğitim ve iş imkanlarından faydalanmak istedikleri vurgulanmıştır. Gecekonduaların kır ile bağlantılarını koparmamaları, kentte kader birliği yaptıkları insanlarla dayanışma içinde olmaları, kentte var olabilmek adına azim ve fedakârlık içerisinde çalışmaları ve mücadele etmeleri onların kentte kalıcı olmalarını sağlamış ve gecekonduuların bu ilişki ağları ve sosyo-psikolojik özellikleri onları Batı'daki yoksulluk mekanları olan slumlardan ayırmıştır.

3. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırma bulguları, çalışmanın temel sorularına uygun olarak göçmenlerin göç öncesi yaşantılarından başlayarak, göç süreci ile birlikte umut mekanlarında kurmuş oldukları toplumsal ve ekonomik hayatı bugünlere nasıl taşıdıkları kronolojik olarak ortaya koymuştur. Görüşmeler sonucunda kavramlar, cümleler, ifadeler kodlama ve temalaştırma aşamasından sonra ortaya çıkan temalar araştırma bulgularının alt başlıklarını oluşturmuştur.

3.1.SAHANIN VE KATILIMCILARIN ÖZELLİKLERİ

Mamak Ankara'nın doğuya açılan yüzüdür. Cumhuriyetin ilk yıllarında hazırlanan kent planlamalarında Mamak adına rastlanmaz. Ankara'nın ilk toplu taşıma aracı olan Ankara-Kayaş Banliyö Tren Hattı'nın 1929 yılında açılmasıyla birlikte, özellikle tren hattı boyunca Mamak Bölgesi gecekondulaşmaya başlar. 1950'li yıllarla birlikte Ankara kent planı tekrar gözden geçirilir ve Mamak bölgesi de bu planlama içerisinde kendine yer bulur. Bu yıllardan sonra Mamak'ın yoğun göç dalgası ile beraber çok hızlı bir gecekondulaşma süreci de başlar. 1990'lara gelindiğinde %90'nı gecekondularla çevrilmiş olan Mamak, kente ait olmaktan ziyade gecekonducularca oluşturulan bağlar, bahçeler, kümesler ile birlikte bir köy hayatını andırmaktadır. 1990'lı yıllardan sonra hızlı bir apartmanlaşma sürecine giren Mamak; 625.083 kişilik nüfusu, parkları, kültür merkezleri, hastaneleri ve okulları ile modern bir kent hüviyetindedir (<http://www.mamak.bel.tr/tarihce.aspx>).

1950'li yıllar Ankara'ya göçün en yoğun olduğu yıllardır. Bu yıllarda iş merkezi Ulus, Samanpazarı ve Cebeci arasında yoğunlaşmaktadır. Merkezin gecekondulaşma anlamında bir doygunluğa ulaşması sebebiyle Cebeci çevresi ve doğu-batı eksenindeki tren yolu boyunca gecekondulaşma başlar. Bu bölgede Mamak, İncesu, Kayaş, Topraklık, Abidin Paşa ve Akdere gibi mahalleler ortaya çıkmıştır (Şenyapılı, 1996, s. 3).

Ankara'nın Mamak ilçesinin 66 mahallesinden biri olan Akdere, yaklaşık 13.500 kadar bir nüfusa sahiptir. Akdere; Kutlu, Mutlu, General Zeki Doğan, Kazım Orbay, Peyami Safa ve Türközü gibi mahalleleri de kapsayan bir alana sahipken, Mamak'ın 1983 yılında Çankaya'dan ayrılarak ilçe olmasıyla birlikte bu mahalleler Akdere'den ayrılarak ayrı birer mahalle olmuşlardır. Akdere, Ankara'nın lüks ve gelişmişlik merkezi olan Çankaya ve yoksulluk mekânı olarak bilinen Mamak bölgesi arasında kalan, her iki havayı da teneffüs eden sosyolojik anlamda önemli bir alanda yer almaktadır. Atakule, Karum ve modern kentin yüksek yapılarının rahatlıkla görüldüğü mahalleyi Çankaya'dan ayıran İmrahor deresi-vadisidir. Önceleri bir dere olan İmrahor, İncesu çayının da içinden geçtiği, Seyranbağları, Büyükesat ve Mutlu mahalleleri arasından geçip Eymir gölü ile sonlanır. Elmadağ'dan gelen derelerle beslenen Vadi içindeki akarsu, Mamak-İncesu-Topraklık yönünde giderek zayıflar. Ancak bu akarsuyun neden olduğu seller sonrasında, derenin üstünün kapatılarak vadi yapılmasına karar verilmiştir. Akdere'nin eteklerinde kalan ve Çankaya'nın güney sınırını oluşturan bu vadi yoğun gecekondu yerleşmelerinin ve dönüşüm hamlelerinin etkisi altındadır. Nazım İmar Planı çerçevesinde vadi için 1992 yılında hazırlanmış ve onaylı bir şekilde halen yürürlükte olan bir plan mevcuttur; bu plan 2015 yılında güncellenmiş ve henüz uygulamaya geçilmemiştir (<http://www.mimarlarodasiankara.org/index.php?Did=94>).

Akdere Mahallesi; Kızılay merkeze 3,5 km, Kocatepe Camii'ne 3 km, Ankara'nın ve Çankaya'nın sembol yapılarından biri olan Atakule'ye 3,4 km ve Akderelilerce "çamlık" olarak bilinen ve geniş ve görkemli Ankara manzarasıyla önemli bir konumda bulunan 50. Yıl Parkı'na 1 km'lik yürüme mesafesindedir. 50. Yıl kentsel dönüşüm projesi kapsamında yapılan ve "Ankara'nın Seyir Terası" olarak bilinen bu park; 54 hektarlık alanda, Şehit Cengiz Topel mahallesinin tamamı ile Akdere ve Türközü mahallelerinin bir kısmını kapsamaktadır.

Akdere Mahallesi; 50. Yıl Parkı, Cebeci, Abidin Paşa Mahallesi, Tuzluçayır Mahallesi, Mutlu Mahallesi, İmrahor Vadisi, Türközü ve İncesu Mahallesi arasında konumlanmaktadır. Katılımcıların da sık sık belirttikleri üzere Akdere;

öncesinde bağ ve bahçelerle çevrilmiş bir bölgedir, Akdere boyunca üzüm bağları vardır. 1950'li yıllardan itibaren hızlı bir gecekondulaşma süreci başlamış ve bölge yoğun bir gecekondulaşma merkezi olmuştur. Mamak'ın genelinde olduğu gibi Akdere'de de askeri birlikler, okullar mevcuttur, ancak bölge gecekondulaştıkça askeri birlikler de başka yerlere doğru çekilmişlerdir. Cebeci ve Abidin Paşa gibi Akdere'yi çevreleyen mahalleler Akdere'ye göre çok daha önceden apartmanlaşma sürecine girerken, Akdere mahallesi ise 1990'lı yıllardan itibaren yüksek apartmanlarla çevrilmeye başlanmıştır.

Akdere mahallesi, 1950'li yıllarda başlayarak nihayetinde 1960'ların sonunda Ankara'nın yüksek yoğunlukta bir gecekondulaşma mahallesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu araştırma, öncelikle 1950 sonrası bir dizi yapısal dönüşüm neticesinde iç göçe bağlı olarak ortaya çıkmaya başlayan gecekondulaşma olgusuna odaklandığı ve gecekondulaşma ve apartmanlaşmanın yan yana beraber halen devam ettiği bir alanda yaşanan dönüşümü anlama çabası içerisinde olduğu için Akdere mahallesi örneklem alanı olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca örneklem alanının belirlenmesi için yapılan pilot araştırmalarda ve gözlemlerde Akdere'nin coğrafi konumu da Akdere'nin örneklem alanı için seçilmesinde önemli bir etken olmuştur.

Ayrıca Akdere topolojik olarak tepelik, engebeli, yerleşim için elverişsiz bir alan üzerinde kurulmuştur ve imar ve konut yapımı için masraf oluşturan bir bölgedir. Bu yönüyle de Ankara'nın merkezinde yer almasına rağmen bu gecekondulaşma bölgesi önemli bir rant alanı olarak ortaya çıkmamış ve varlığını bugüne kadar devam ettirmiştir. Mahalle 1990'ların sonundan itibaren özel müteahhitlerce dönüştürülmeye, apartmanlaştırılmaya başlanmıştır. Özel müteahhitler özellikle bölgenin coğrafi şartlarını sebep göstererek kendi lehlerine oluşacak anlaşmalarla bu dönüşümü gerçekleştirmişlerdir. Apartmanlaşma sonrası daire paylaşımına ilişkin anlaşmalar genellikle %60'a %40'lık oranlarla müteahhit lehine paylaşılmıştır.

Bu çalışmada bir aylık bir süre zarfında gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler, katılımlı gözlemler ve saha notları ile veri toplama sürecinin işlediği Akdere mahallesinde toplam 30 kişi ile çalışma yapılmıştır. Akdere mahallesi;

Çorum, Kızılcahamam, Kırşehir, Yozgat, Tokat, Sivas başta olmak üzere özellikle Ankara'nın doğusundaki birçok şehirden göç almıştır. Göçler genel itibariyle 1954-1968 arasında gerçekleşmiştir. Gecekonducular, akraba ve hemşerileri ile beraber kümelenerek çevirdikleri arsalarda beraberce uzun yıllar oturmuşlardır ve büyük çoğunluğu 1990'dan sonra başlayan apartmanlaşma neticesinde sahip oldukları dairelerinde yine beraberce yaşamaktadırlar. Halen gecekonducuların ve apartmanların bir arada var olduğu mahallede katılımcılar içerisinde üç aile halen gecekonduya yaşamaktadır. Katılımcılar genel itibariyle Ankara'nın doğusunda komşu illerden göç etmişlerdir. İlk kuşak gecekonducuların çoğunun köyde doğmuş oldukları görülmektedir. Katılımcılar arasından babalarının ilk olarak şehre geldiğini söyleyenler ise genel itibariyle Ankara'da doğmuşlardır.

1950-1960 arasında Akdere'ye göçen gecekonducular bizzat gecekondu yaparken, 1960 sonrasında gecekondu kiracılığının arttığı gözlenmiştir. Halen gecekonduya yaşayan üç aile vardır ve bu ailelerden biri dışında diğerleri gecekonducularını müteahhite vermişler ve dönüşüm sürecini beklenmektedirler. Görüşmecilerin önemli bir kısmı müteahhitler vasıtasıyla dönüşüm sonrasında dairelerinde yaşamaktadırlar, fakat bir kısmı ise müteahhitlerle anlaşmışlar fakat dönüşüm süreci henüz başlamamıştır. Bu kesim ise emeklilik primleriyle aldıkları dairelerde oturmaktadırlar.

Gecekonducular ilk etapta kerpiçten ve iki oda bir ara olarak yapılmıştır. 1972 yılına kadar elektrik ve suyun olmadığı mahallede, su ihtiyacı mahalledeki çeşmelerden sağlanmaktadır. 1990 yılı itibariyle özel müteahhitler aracılığıyla dönüşüm süreci başlamış ve bugüne kadar devam etmektedir. Dönüşüm süreci şu an için durmuştur, çünkü yeni dönüşüm prensibi apartmanlaşma olarak değil, siteleşme olarak devam etmektedir. Bugün hala gecekonducuların bulunduğu mahalle gecekonducularında daha çok Suriyeli ve Iraklı göçmen aileler oturmaktadırlar.

Tablo 3: Katılımcıların Genel Özellikleri

İSİM	Doğum Tarihi	Ankara'ya Göç Tarihi	Nereden Göçüldüğü	En uzun Süre Yapılan İş	Konut Sahipliği	İlk Kimin Kente Geldiği
Murat	1950	1957	Yozgat	Memur, Polis	Dairede Kiracı (Gecekondu Yok)	Babası
Tahsin	1957	1958	Beypazarı	İşçi (Traktör Sanayii)	Kiracı (Gecekonduvan elde edilen 2 dairede anne ve abi yaşıyor)	Babası
Rıfat	1955	1965	Kayseri	İşçi (Marangoz)	Daire Sahibi	Babası
Cengiz	1951	1963	Bala, Karaali Köyü	İşçi (Hastanede)	Daire Sahibi (Gecekondu duruyor)	Kendisi
Bekir	1953	1965	Çorum, Sungurlu	İşçi (Matbaacı)	Daire Sahibi (Gecekondu duruyor)	Abisi
Sinan	1964	1960	Kayseri, Pınarbaşı	İşçi (Seyyar Satıcı)	Daire Sahibi	Babası
Halil	1940	1949	Sivas, Divriği	İşçi (Çay Ocağı Sahibi)	Gecekondu	Kendisi
Taha	1962	1967	Sivas,	İşçi (Şoför)	Daire Sahibi (Dönüşüm)	Babası
Alaaddin	1940	1957	Sivas, Kangal	Esnaf (Tüpçü)	Daire Sahibi	Kendisi
Celal	1955	1954	Kafkasya	İşçi (Yol, Su, Elektrik)	Daire Sahibi (Dönüşüm)	Babası
Mahmut	1946	1960	Çorum	İşçi, Mağazada Gece Bekçisi	Daire Sahibi	Kendisi
Abdullah	1955	1952	Kayseri	Şoför	Daire Sahibi (Dönüşüm)	Babası
Yaşar	1948	1962	Çorum, Sungurlu	İdari Memur (Üniversite)	Daire Sahibi (Dönüşüm)	Babası
Mustafa	1955	1953	Kayseri	İnşaat İşçisi	Daire Sahibi (Dönüşüm)	Babası
Hakan	1970	1957	Sivas	Öğretmen	Daire Sahibi	Babası
Neşet	1943	1955	Tokat, Reşadiye	Şoför, Ticari Taksi	Daire Sahibi	Kendisi
Kemal	1958	1940	Yozgat	Şoför, Dolmuş	Daire Sahibi (Dönüşüm)	Dedesi
Ramazan	1959	1956	Ş.koçhisar	Şoför	Daire Sahibi	Babası
Yusuf	1929	1957	Kızılcahamam	Memur (SSK)	Gecekondu	Kendisi
Rasim	1940	1955	Kayseri, Akkışla	İşçi, (İnşaat Boyacısı)	Daire Sahibi (Dönüşüm)	Kendisi
Sucu	1955	1968	Kırşehir, Kaman	İşçi, Sucu	Gecekondu	Kendisi
Yavuz	1956	1968	Çorum, Sungurlu	Makine Oparatörü	Daire Sahibi (Dönüşüm)	Kendisi
Nuray	1960	1942	Sivas	Esnaf, Gelinlikçi	Daire Sahibi (Dönüşüm)	Babası
Yahya	1936	1954	Ankara, Bala	Memur, Köy İşleri Bankanlığı	Daire Sahibi (Dönüşüm)	Kendisi
Pirinççi	1934	1949	Kızılcahamam	İşçi, Hastane	Daire Sahibi (Dönüşüm)	Kendisi
Orhan	1955	1958	Kayseri, Turan	İşçi	Kira	Babası
Cenk	1977	1958	Sivas	Esnaf, Terzi	Daire Sahibi (Dönüşüm)	Babası
Oktay	1973	1968	Tokat	Taksi Şoförü	Daire Sahibi (Dönüşüm)	Babası
Kazım	1952	1956	Akyurt, Uzunlar Köyü		Daire Sahibi	Babası
Kenan	1952	1964	Çorum	Memur	Daire Sahibi	Kendisi

3.2.UMUDA YOLCULUK, KENTLERE İLK ADIM VE UMUT MEKANLARI

Gecekondu olgusu nedensel süreçleriyle birlikte anlaşılmaya çalışıldığında yapılması gereken ilk iş kırsal değişen yapısının analizidir. Bu yapısal değişim endüstri devrimi neticesinde zorunlu olarak ortaya çıkan modern kentlerin kurulmasıyla başlar. Bu dönemde, kırsal yapıların ve tarım sektörünün ülke içerisindeki ekonomik payı gündem güne erimeye başlamıştır. Buna bağlı olarak artık modern dünyanın zenginlik kaynağı ve merkezi kentlerdir.

Akşit'e göre insanlık tarihi iki büyük devrim ve üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama tarım öncesi dönemi ifade eden ve avlanma ve toplama temelinde bir örgütlenme aşamasıdır. İkinci aşama tarım devrimiyle başlar ve endüstri devrimi ile son bulur. Üçüncü aşama ise endüstri devriminden günümüze kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Bütün toplumsal ve ekonomik hayata yön veren devrimlerin ilki Tarım devrimidir. Tarım devrimi ile başlayan süreç kendi içerisinde çeşitli örgütlenme biçimleri göstermiştir, ancak bu dönemin temel özelliği insanların kendi ihtiyaçlarını kendilerinin üretebilmelerine olanak sağlayan tarım teknolojisi ve toprağın işlenmesi esasına dayanır. İkinci devrim ise Endüstri devrimidir. Bu dönem özellikle makinaların icadına ve bu makinaların üretim sürecinde kullanılmasına dayanır. Bu makinalar üretim ve sermaye birikiminin artmasına neden olurken, aynı zamanda bu üretim fazlalığı nüfusun da artmasına ve kentlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu artış ise doğal nüfus artışı şeklinde değil, sosyo-ekonomik dönüşüm ile birlikte meydana gelen iç göçler sonucu oluşmuştur. Bunun yanı sıra kırsal kültürün işlevsel yönü de olan çok çocukluluk olgusunun kentlerde de devam etmesi nüfusun beklenen ve tahmin edilenin çok ötesinde artmasına neden olmuştur. Sanayi; enerji kaynaklarının, ulaşım araçlarının, hammadde ve insan gücünün ucuz ve kolay bulunabildiği alanlarda yerleşmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak sanayi merkezlerinin çevresinde işçi kentleri oluşmaya başlamıştır. Bu yönüyle sanayileşme ve kentleşme birbirine doğrudan bağlı olgular olarak ortaya çıkmaktadır (Keleş, 2012, s. 33; Akşit, 1966, s. 14).

Ancak Türkiye'de kentleşme süreci tam olarak bu şekilde ilerlememiştir. Kentler doğal nüfus artışı yoluyla değil, temelde tarımsal dönüşüme bağlı yoğun göç

dalgaları ile büyümeye devam ederken, Türkiye’de sanayileşme aynı hızla büyümemiştir. Bu dönem aynı zamanda sınıfsal konumlardaki değişmelere ve yeni sınıfsal konumların ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Gecekonduculuk bu yönüyle bir sınıfsal konum değişikliği meselesidir. Bu süreç gecekondulular açısından toprağa ve köy hayatına dayalı çiftçilikten kent işçiliğine geçiş sürecidir. Fakat bu süreç kentlerdeki büyük yığılmalara rağmen, Türkiye’de kentleşmenin ve sanayileşmenin eş zamanlı olarak dönüşmemesine bağlı olarak bir sorunlar zincirini ortaya çıkarmamıştır. Kendiliğinden oluşan politik, toplumsal ve enformel mekanizmalar sayesinde Türkiye’de kentleşme sorunsalı bir alt üst oluşa neden olmadan görece daha kolay bir şekilde atlatılmıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2013, s. 96). Gelişmiş ülkelerde kentleşme ve sanayileşme sürecine bağlı olarak ortaya çıkan slumlar, her türlü toplumsal ve ekonomik ilişkiden dışlanarak yoksulluk ve suç mekânı olarak görünmekte iken, gecekonduculular hem kendi içlerinde oluşturmuş oldukları (ağ türü ilişkiler ve aşamalı kentleşme) mekanizmalar hem de devlet ile girilen politik ortaklık (enformel yapılaşmaya müsaade edilmesi) nedeniyle slumlardan ayrılmaktadırlar.

Bu bölümde, gecekondu olgusunu ortaya çıkaran tarihi süreç, araştırma sorularından ilki olan “Gecekonduluların göç hikayeleri ve kentlere ilk adım” sorunsalı görüşmeler neticesinde oluşturulan alt temalar ile birlikte gecekondulular gözünden anlatılmıştır.

3.2.1. Geleneksel, Kırsal Yaşamın Son Demleri

1950’li yıllar kırsal yaşam ve kentsel yaşam arasında bir geçiş özelliği gösterir. 1950 yılına gelindiğinde nüfusun önemli bir kısmı hala köylerde yaşamaktadır. Kırsal yaşam; yoksulluğun, geleneksel ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı, aile içi kararların hiyerarşik düzene göre alındığı, akraba evliliklerinin yaygın olduğu, eğitim seviyesinin düşük olduğu, toprağın yetersizliğine ve artan nüfusa bağlı olarak işsizliğin ve toplumsal huzursuzluğun yaşandığı bir dönemin adıdır. Ancak 1950 sonrasında meydana gelen yapısal dönüşümler kırsal yaşamın sonunu hazırlamıştır. Kentlere doğru hızlı nüfus akışı kırsal yaşamın sonunun habercisidir. Katılımcıların tamamına yakını göç öncesi en büyük problemin

geçim sıkıntısı olduğunu belirtmiştir. Geçim sıkıntısının kaynağı ise toprak miktarının yetersizliğidir.

Bu bölümde öncelikli olarak iç göç süreci başlamadan evvel bugünün gecekondulularının, dünün köylülerinin kırsal yaşamda sosyal ve ekonomik anlamda nasıl bir hayat sürdürdüklerinin anlaşılmasına odaklanılmıştır. Gecekonduluların göç öncesi kırsal yaşantısı demek bir bakıma Türkiye'nin sosyo-ekonomik yaşantısına ışık tutmak anlamına gelmektedir. Zira kitlesel olarak kırdan kente göç süreci başlamadan hemen önce kırsal nüfus %80'lerin üzerindedir.

Tekeli, Türkiye'de kentleşmenin II. Dünya Savaşı sonrasında başladığını belirtir. Buna göre; 1945'lerde %20'lerde olan kentsel nüfus, tersten söylersek eğer Türkiye'nin %80'i kırsal alanlarda yaşarken, 2000'li yıllarda kırsal alanlarda yaşayan nüfus %20'nin altına düşmüştür. 2015 verilerine göre ise; Türkiye'de belde ve köylerde yaşayanların oranı %7,9'dur. (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21507>; Tekeli, 2014, s. 50).

Sanayi devrimi sonrası toplumların analizi genellikle ikilikler üzerine kurulmuştur; organik-mekanik, cemaat-cemiyet, formal-informal ve kır-kent ayrımı gibi. Tütengil'e göre kır ve kent; iktisadi faaliyetin biçimi, iş bölümü ve dayanışma şekilleri, sosyal örgütlenme tarzları, aile yapısı ve dünya görüşleri açısından değişiklik gösteren toplumsal birimlerdir. Kırsal alanlarda; tarım merkezli bir üretim süreci işlemektedir. İşbirliğine dayalı, dayanışmanın hâkim olduğu cemaat türü ilişkiler toplumsal hayatı kuşatır. Aile merkezli ve otoriter bir yaşam toplumsal hayatın her yönüne etkide bulunur. Buna bağlı olarak geleneklere dayalı bir dünya görüşü hakimdir. Kentsel alanlarda ise sanayi ve hizmet sektörü iktisadi faaliyetin ana öbeğini oluşturur. İş bölümü ve uzmanlaşmanın gelişmiş olduğu bir dayanışma biçimi ortaya çıkarken, aile arka plana itilmektedir. Kentsel, yenilikçi ve değişime açık bir dünya görüşü hâkim olmaya başlar (Tütengil, 1975, s. 10-11).

Türkiye'de ise özellikle kitlesel göçler sonrası kentsel yaşam bir geçiş formu oluşturmaktadır. Bu yönüyle sosyal kültürel ve ekonomik anlamda kentleşme

düzeyi oldukça sınırlıdır. Sanayinin yeterince gelişmediği hatta çok sınırlı düzeyde kaldığı, uzmanlaşmanın ve profesyonelliğin yerine birincil ilişkilerin halen canlılığını koruduğu ve geleneksel ailenin birey üzerindeki etkisinin görüldüğü, kültürel öğelerin ve buna bağlı dayanışma ağlarının hâkim olduğu bir kent biçimidir.

Akşit, kapitalist ekonomi biçiminin köylere girmesi ve köyleri dönüştürmesine bağlı olarak üç tür köyün yer aldığı bir tipoloji oluşturur. Bunlardan ilki; büyük toprak mülkiyetinin ve feodal rant ilişkilerinin olduğu köylerdir. İkincisi, küçük toprak mülkiyetinin ve birikim olanaklarının olduğu köylerdir. Üçüncüsü ise, küçük toprak mülkiyetinin yaygın olduğu ve birikim olanaklarının fazla olmadığı köylerdir (Akşit,1985, s. 93). Bu tipolojide gecekondulular üçüncü gruba girmektedir. Katılımcıların %90'ı onları göçe zorlayan ekonomik şartların temelinde topraksızlık ya da toprağın artık hane halkına yetmemesini sebep olarak göstermişlerdir.

İlk okulu bitirdik köy yerinde, sonra ne olacak? Boş kaldın mı ya evlendirirler ya koyun güttürürler ya da bekçi yaparlar. Ben okulu bitirince bana da bu teklifler geldi. Ya ben ne yapacağım köyde dedim, zaten iki kardeşiz arsa ikiye bölünse 35 dönüm kalacak o da kime yetecek, ona da mısır falan ekilirdi, o da kimseyi doyurmaz. Babama dedim, bana müsaade et ben Ankara'ya gideyim ne çobanlık ne çiftçilik istemiyorum. (Kenan, Çorum, 1964-Ankara'ya geliş tarihi)

Bizim ailecek bir zenginliğimiz yoktu, işleri çevirecek adam da vardı. Rençperdik fakat pek bir arazimiz yoktu. (Mahmut, Çorum, 1960)

Özellikle 1950 sonrası göç dalgası başlıyor, fakat bu sürece herkes aynı şartlarda yakalanmıyor ve aynı tepkileri vermiyorlar; köydeki toprak miktarı, hane halkının nüfusu, çiftçilik dışında bir zanaat alanının olup olmamasına göre değişiyor. Mahmut ailenin ilk çocuğu olmasına rağmen, yeterli düzeyde toprağın olmaması, ailenin zaten yoksulluk içinde olması sebebiyle köyden ayrılma kararı alıyor. Ancak görüşme yapılan göçmenlerin çoğunluğunun ailenin son çocuğu olduğu görülüyor. Bu durumda köylülerin bir şekilde 1950-1960'lara kadar

toprakları ile geçimlerini idare edebildikleri ve artık son çocuğa bir alan açılmadığı anlaşılıyor.

Bizim arazimiz yok denecek kadar azdı. Hayvancılıkla geçiniyorduk. Biz 5 kardeştik, ben sonuncuyum, artık 5 kardeş ile aynı evde geçim zorlaşmıştır, artık geçim olmuyordu. (Yusuf, Kızılcahamam, 1957)

Babam çiftçiydi, durumları kötüydü, biz 7 kardeştik 4 kız 3 erkek, ablalar evlendi bazısı şehre taşındı, abilerim de kendilerini geçindirecek kadar kendilerine yetiyorlardı. Ben de artık köyde duramazdım. (Yavuz, Çorum, 1956)

Görüşmeciler arasından önemli bir kısmının da babası ile beraber geldikleri görülüyor. Babası ile beraber gelenlerin babalarının bir kısmı çiftçilik ile uğraşıyor, fakat artık hane halkına toprak yetmiyor, bir kısmı da topraksızlıktan dolayı çiftçilik yapamıyorlar ve köyde farklı zanaatlara yöneliyorlar. Bu zanaat de genellikle inşaat içerisindeki çeşitli iş kolları oluyor; sıvacılık, boyacılık, suculuk gibi.

Biz babamızla beraber geliyoruz ailecek. Biz köydeyken zaten babam sürekli gelir giderdi şehre. Bizim köyde arazimiz yoktu. Babam sıvacıydı, inşaat işçisiydi. (Rifat, Kayseri, 1965)

Bizim dedemiz iki evliydi. Babam 18 kardeşti. Tarla takım yetmiyordu. Babam da boya, badana yapmayı öğreniyor, inşaatlarda çalışıyor. (Abdullah, Kayseri, 1952)

Katılımcılar arasından kendisini çiftçi ya da rençper olarak tanımlayanlar olmuştur; fakat hane halkı nüfusuna ve toprak miktarına bakıldığında kendilerini çiftçi olarak ifade edenlerin de aslında rençper oldukları anlaşılmaktadır.

Wolf, köylüleri kırsal rençperler olarak tanımlamaktadır. Onlar köylerinde zirai ürün ve hayvan yetiştirirler. Ona göre; köylüler ABD'de olduğu gibi çiftçi ya da zirai girişimciler değillerdir; yani köylüler, ekonomik anlamda bir teşebbüs işletmezler, yaptıkları iş hane halkının günlük ihtiyacını (kalisini) karşılamaktır. Fakat ekonomik faaliyet olarak günlük olarak kendilerine yetecek kalorisinin

üretmesinden ziyade gelecek yıl yapılacak ekim için tohum temin etmek ve hayvanlar için yem temin etmek için günlük ihtiyaç duyulan kaloringin üzerinde üretim yapmak zorundadırlar. Üretim ve ihtiyaçlar ilişkisi bundan ibaret değildir. Ayrıca buna ek olarak üretim ve tüketim malzemelerinin temini ya da onarımı gibi teknik giderler ve düşün, cenaze töreni gibi bir takım kültürel, gelenek ve görenekler için de köylünün ihtiyacı olan ikmal-ikame fonu zorunludur. Bununla birlikte köylü hane reisi modern hayatın çeşitli kurumlar vasıtası ile gerçekleştirdiği; sosyal, ekonomik, kültürel birçok görevi kendisi üstlenir. Yaşlı bakımı, onun ihtiyaçlarının karşılanması bu görevlerin en önemlileri arasındadır (Wolf, 2000, 16-22).

Eskiden bir gün çalıştığını iki gün yerdin, şimdi iki gün çalıştığını bir gün yiyemiyorsun. (Sucu'nun eşi, Kırşehir, 1965)

Bizim köyümüzde iki ineğimiz vardı, çok olmasa da bizim kendimize yetecek kadar arsamız vardı beş dönüm falandı. Bir dönümüne hayvanların yiyeceği ekilirdi. Kalan dört dönümüne de işte o yıllık değirmenden alacakları unun buğdayını ekerlerdi. (Oktay, Tokat, 1968)

Amcam başlık parası istedi. Bunun üzerine ben Zonguldak, Ereğli'ye çalışmaya gittim, bir sene çalıştım. Bunun bir de hediyesi var, amca oğlu dedi ki; Rasim şunları şunları alacaksın. O zamanlar yarımılık vardı 90 liralık, bir de yarımılık aldım. (Rasim, Kayseri, 1953)

Kırsal hayat; beraber üretilip beraber tüketilen, aile içi hiyerarşinin yaşa göre belirlenmiş olduğu, ataerkil, özellikle hane reisinin baskın bir karakter taşıdığı, eşlerin akrabalar arasından ebeveynler tarafından seçildiği, geniş aile özelliği gösteren, dini ve geleneksel değerlerin toplumsal hayata yön verdiği bir karakter taşır. Eğitim olanakları yok denecek kadar azdır. Köylerde orta okul ya da lise bulunmazken, ilk okul ise köylerin çok az bir kısmında vardır.

Bizim köyümüzde okuma yazma oranı neredeyse sıfırdır. O nesil (babası) askerde okuma yazma öğrenmiş insanlardır. Bunların muhasebe ve muhakeme etme yetenekleri yoktur. Hepsi bir tarafa onların ön görüleri yoktur, beş tane çocukları olsa beş çocuğun beş yıl sonraki

hayatları hakkında ön görüleri yoktur... Bizim köyde radyo dahi yoktu zaten TV'yi ilk Ankara'da gördük, telefon da yok. Postacı gelirdi bazen, o da devlet ile ilgili bazı tebliğler getirirdi, iletişim bundan ibaretti... Köyde fazla eşya olmazdı, küçük baş hayvanların tiftikleriyle yapılmış yorgan ve yataklar vardı, yerde yatardık, oturmak için de ağaçlardan yapılmış sedirlerimiz vardı. (Oktay, Tokat, 1961)

Biz öyle gördük, köy yerinde 33 yaşındaki adam 35 yaşındaki adama abi der, hürmet gösterir. Saygı çok önemlidir. (Yaşar, Çorum, 1962)

Ben halamın kızıyla evlendim, bizim zamanımızda ana-baba ne derse o olurdu, onlar halamla konuşmuşlar, geldiler düğün yapacağız dediler. Düğünü de köyde yaptık. (Neşet, Tokat, 1955)

Bizim zamanımızda dedeler, neneler birlikte otururduk. Anne-babanın dediği olurdu örneğin ben evlenecem, anne-baba karar verir kim olacak diye. Mesela Ahmet ağanın kızı var, onlar aralarında konuşur, anlaşır. Eve gelene kadar kızı göstermezler. O günkü insanlar hep geri kafalıydı, öyle olur mu? Ben eşimi evlenene kadar hiç görmedim. (Yusuf, Kızılcahamam, 1957)

Babamla, amcam konuşmuş, anlaşmış. Bir gece aldılar getirdiler amca kızını, sonra benim hanım oldu... Bizim köyün hepsi kumarcıydı, eski adamların işi gücü yoktu. Ben babamla kumar oynaması yüzünden tartıştım, ama o beni dinlemedi... Ben evlendim babamdan yorganı döşeği istedim vermedi. Amca oğlu da dedi ki, sen niye uğraşıyorsun, babanın falan arkadaşına git, onu dinler. Sonra arkadaşı babamla konuştu da yatağı yorganı aldım geldim. (Rasim, Kayseri, 1955)

Köyde beraber çalışılır, beraber yenir, beraber içilirdi, köy hayatımız güzeldi fakat yoksulluk vardı, yetmiyordu, saygı sevgi vardı, terbiye vardı, şehirde o yok. (Halil, Sivas, 1949)

Köyde kırsal hayat, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatın tamamını kuşatan bir yaşam formu üretiyor. Maddi ve manevi olan iç içe geçmiş. Kırsal yaşamda

modern hayatın parçalı ve bölünmüş yapısı yoktur. Kendi içinde hem özerk bir yaşantı hem de iç dengeleri itibariyle fazla kuşatıcıdır. Bu haliyle köylülük özel hayatın ve toplumsal hayatın iç içe geçtiği, kuşatıcı, denetleyici dinamik bir yaşamı mümkün kılar.

3.2.2. Göç Süreci: Belirsizliğe Meydan Okuma ve Umuda Tutunma

1950'li yıllar ile birlikte Türkiye'de ekonomik ve toplumsal anlamda meydana gelen yapısal dönüşümler neticesinde kırsal alandan kentlere doğru bir göç dalgası başlamıştır. Buna bağlı olarak da dünden bugüne kentleşme hızla artmış ve bugün neredeyse nüfusun tamamına yakını kentlerde yaşar hale gelmiştir. Kırsal göçün ortaya çıkışı genel itibariyle iki sebebe bağlanmıştır. Bunlardan ilki, Türkiye'de nüfus artış hızının giderek yükselmesidir. İkincisi ise tarımsal alanda makineleşmenin artmasıdır. Hem hızla artan nüfus hem makineleşme neticesinde tarımda insan emeğine duyulan ihtiyacın azalması, kırsal alandan kentlere doğru yoğun bir akışın başlamasına neden olmuştur (Tekeli, 1982, s. 85). Bunun yanı sıra toprak mülkiyeti ve miras hukuku da köylünün topraktan ayrılmasına neden olan önemli bir etkidir. Geniş aile olarak yaşayan ve beraber ekip-biçen ve beraber tüketen köylü ailesi için toprağın bütünlüğü hem iktisadi anlamda hem de aile bütünlüğü anlamında hayati öneme sahiptir. Fakat hane reisinin ölümünden sonra toprağın çocuklar arasında paylaşılması sonucu elde kalan topraklar hanenin devamlılığını ve geçimini sağlamaya yetmemiştir. Bu süreç toprak sahibinin topraktan ve köyünden kopmasına neden olmuştur. Bazen toprağını evini barkını satarak bazen de evi barkı koruyarak ve toprağın işlenmesine bir şekilde devam ederek kentin yolunu tutmuştur.

Babam çiftçiydi, köyde pek bir şeyimiz yoktu zaten bir de amcamlarla babam arasında toprak mevzusu yüzünden anlaşmazlık olunca, babam anneme gideceğiz buralardan demiş. (Sinan, Kayseri, 1960)

Babam rençperdi. Ben de köyde çiftçilik yaptım fakat sonra köyde iş kalmadı, ben de kalktım geldim buralara. (Yahya, Bala, 1954)

Benim babam geliyor Ankara'ya, Babam sıvacıymış, inşaat işçisi. Bizim fazla arazimiz yokmuş, karnını da doyuramayınca mecbur gurbette çalışmak zorundasın. Köyde ne var ne yok satıp gelmiş babam. (Rifat, Kayseri, 1965)

Babam köyde rençperdi. Biz öksüz kaldık, yedi kardeşiz. Annem ölünce babam yeniden evlendi. Evlendikten sonra da Almanya'ya çalışmaya gitti. Ben gitmeyeceğim dedim. Ankara'da amcam vardı, onun yanına çalışmaya geldim. Bizim köyde evimiz, bahçemiz halen var. Yazları köyde kışları orada geçiririz. (Sucu, Kırşehir, 1965)

Geçimlik tarım ile uğraşan köylü artık nüfusun çoğalması, toprağın bölünmesi ve ağır makinaların tarıma yavaş yavaş girmeye başlaması ile köyde barınmanın mümkün olmayacağını anlayarak yeni arayışlara girmiştir. Bu yönüyle kır artık köylüyü başka arayışlara doğru itmektedir. Fakat o yıllarda sanayileşme ile paralel yürümeyen kentler sanayi merkezli olarak çekici bir özellik göstermese de, ithal ikame ekonomik sistem özellikle hizmet sektöründe bir çekicilik meydana getirmiştir, fakat bu çekim oldukça sınırlıdır. Bu durumda köylü belirsizlik ve kaos ortamında bir tür umuda tutunma arzusundadır.

Hayatın akışına gösterdikleri refleks ile ayakta durdu bunlar (göçmenler). Ankara'ya gelirken otobüste camdan baktığımda gördüğüm her şey sanki siliniyordu, sanki yok oluyordu. Terminale geldiğimizde çok ürkmüştüm, terminal çok kalabalıktı. Kuş seslerinden motorların, arabaların sesine uyandık o zamanlar çok ürkmüştüm Ankara'dan. (Oktay, Tokat, 1968)

Bizim fazlaca bir arazimiz olmadığı için bir dolaşayım diye (çalışmak maksadıyla) Ankara'ya geldim. Biz o zamanlar çok yoksulduk, yani devlet yoksuldu. 30 lira ile köyden ayrıldım, 15 lirası ile Ankara'ya geldim. Otobüste iki Laz vardı, muhabbet oldu, iş aramaya gittiğimi söyledim, kalacak gidecek yerim yok dedim. Onlar da bizi takip et dediler. Onlar ile beraber Samanpazarı'na geldik. Onlar İstanbul'a devam edecekler ama Ankara'yı biliyorlar. Bir hana getirdiler beni, 10 kuruşa kalıyorsun gecelik, ellinin üzerinde adam var. Orada bir kişi yer temizliyor, bizim köylüye

benzettim laf attım, oradan muhabbet açıldı. Yerin yurdun var mı diye sordu bana. Ben de ne yerim ne yurdum ne de işim var dedim. Buralarda pire doludur ben şuraları temizledim gel burada yat dedi. O geceyi orada geçirdik. Sabah oldu oradan çıktım nereye gideceğimi bilmiyorum, dönüp dolaşıyorum yine karşıma o heykel (Atatürk heykeli Ulus Meydanı) çıkıyor, dedim bu heykelden nasıl uzaklaşacağım. Bir taksi dolmuş var, Yenimahalle Yenimahalle diye bağıyor, 25 kuruş verdim, bindim. (Alâeddin, Sivas, 1957)

60 dönüm tarlası vardı, o da ancak kendine yetiyordu. Mahallede hocalar, talebeler bu çocuğu okula gönder dediler, babam da “o çit sürecektir koyun güdecek” deyip göndermedi, biz de okul mokul bilmezdik üzerine düşmedik. Askerden gelince de artık köyde duramadım. Başta babam yorganı döşeği vermeyince gidemedik, nasıl gideyim para yok pul yok, şehirde nerden bulacağım onları. Zaten şehre gidecek para da yok. Benim amcaoğlu vardı, şehirde berber, ona dedim ki; hanımı Ankara’ya götüreceğim para yok, o da canın sağ olsun dedi, verdi parayı. Yorganı aldık, otobüse bindik, kent otobüsü vardı o zaman geldik buraya hanımla. (Rasim, Kayseri, 1953)

Ben 15 yaşında geldim, at pazarına geldim, kalenin dibine Ulus’un yukarisına geldim. Orada bir evde bir göz odada beş kişi kaldık, kaymakamın evi derlerdi, günlük iki lira verirdik, yorgan üzerinde yatardık. Biz köyden yorganı sırtımıza alıp geldik, başka da bir şeyimiz yoktu. (Pirinççi, Kızılcahamam, 1949)

Önemli bir kısım katılımcı ise aşamalı olarak kente geliyor. Öncelikli olarak eşlerini ve ailelerini getirmeden kendileri gelip iş ve kalacak yer arıyorlar. Bu durum onların kente daha rahat uyum sağlamalarını ve kentte daha rahat hareket etmelerini sağlıyor. Hem köydeki mevcut durum bir şekilde devam ediyor, hem de kentten bir gelir elde ediyorlar. Bu seçenek köylü için toptan her şeyi bırakıp gitmekten daha makul bir seçenek olarak duruyor. Fakat aşamalı kentleşme köyde halen bir umut gören ya da ufakta olsa bir gelir elde edebilen köylüler açısından bir seçenek oluşturuyor.

Babam çiftçiydi ben rençperdim, ilk olarak babam gelmiş şehre, gelip gidermiş, o zamanlar kıtlık varmış. Babam bir iki ay evde bir iki ay şehirde dururdu. Bizim malımız vardı, mal alışverişi yapardık, genç öküzleri verip üstünü alıyorduk. Babam öldükten sonra ben gidip gelmeye başladım şehre. İnşaatlarda çalışıyordum, iş bitince de köye anamın yanına geri dönüyordum, köyde abimler mal alıp satmaya devam ediyorlardı. Daha sonra da şehre amcamın gecekondusuna temelli olarak geldim. (Neşet, Tokat, 1955)

Babam inşaatçıymış, zaten gurbete hep gelir gidermiş, köyde bizim ufak tefek çiftçilik yapılmış, bizim iyi kötü bir ev varmış, toprağımız, hayvanımız hiçbir şey yokmuş. Babam evlendikten sonra da temelli olarak köyü terk ediyor. Şehirde inşaat işlerine devam ediyor. (Mustafa, Kayseri, 1953)

Köyde toprağı, malı mülkü olmayanların görece daha erken köyden koştukları görülüyor, bu kopuş mevsimlik işçilik çerçevesinde olduğu için kısmen daha uyumlu bir süreç geçirebiliyorlar.

3.2.3. Yerleşim Yeri Tayini

Şenyapılı (1996), Ankara'da gecekondulaşmanın üç koldan yayıldığını belirtir. İlk alan; Kale civarı, Altındağ, Hıdırlık Tepe ve çevresidir. Bunun içerisinde; Atıf Bey, Yenidoğan, Aktaş gibi mahalleler vardır. İkinci alan; Asri mezarlık ve Mamak arasında gelişen bölgedir, bu bölgede de Gülveren ve Gülseren gibi mahalleler vardır. Üçüncü alan ise; Cebeci ve Yenişehir arasında, İncesu'yun bulunduğu vadinin yamaçlarında bulunan Seyran Bağları ve Balkehriz mahalleleridir. İlk alanın %67'si, ikinci alanın %41'i ve üçüncü alanın ise tamamı gecekondularla kaplanmıştır. Akdere ise ikinci ve üçüncü alan arasında kalan bir bölgeyi oluşturmaktadır. Akdere bir yönüyle Cebeci ve Abidinpaşa'ya bakarken bir yönüyle de İncesu, Seyranbağları gibi mahallelere komşudur.

Yerleşim yerinin belirlenmesini etkileyen faktörleri öncelikle Ankara'ya geliş tarihlerine bağlı olarak iki döneme ayırmak gerekir. 1960'lı yıllardan önce gelenler ilk olarak Ankara'nın ilk gecekondular bölgesi olarak bildiğimiz Ulus,

Samanpazarı, Kale çevresi ve Altındağ civarına yerleşiyorlar. Daha sonra ise genellikle akraba ve hemşerilerinin Akdere'de olmalarından dolayı, yaşadıkları yerlerden ayrılıp Akdere'ye geliyorlar. Katılımcıların 19'u 1960 öncesinde Akdere'ye gelirken 11 kişi 1960 sonrasında göç etmiştir.

Aslında ilk olarak benim dedem geliyor, bazı sebepler oluyor (söylemek istemiyor) köyden çıkıp geliyorlar. İlk olarak Yenidoğan'a geliyorlar. Dedem at arabacılığı yaparmış. Daha sonra babam evlenince dedemden ayrılmış, Akdere'ye gelmiş sene 1960. O dönemlerde dayım burada Akdere'deymiş. Babam buraya gelip gecekondunu yapmış. (Kemal, Yozgat, 1940)

Akdere'ye göç etmeden önce Ulus ve Altındağ merkezli gecekondulu bölgelerinde kiracı olarak yaşayan ve arkadaşının önerisi ile Akdere'ye gecekondunu yapmak için göçen katılımcı bu süreci şu şekilde anlatmaktadır;

Ben sene 1949'da at pazarına, kalenin dibine geldim, orada iş buldum çalıştım. Sonra evlendim, askere gittim. Askerden sonra da yine aynı yere geldim bir gecekondunu kiraladım. Ben bir gün Çubuk'a lastik satmaya gittim, kalacak yer bulamadım, dışarda kaldım. Sonra vardım birisine yav hemşerim dedim, otel bulamadım benim kalacak yerim yok. O da kal burada o zaman dedi, ben gece 12'de giderim sabah 5'te gelirim. O gece orada dükkânda bir çulun üstünde yattım. Sonra bu adamı ben Ulus'ta gördüm, gel dedim bir çay içelim. Bana sordu, sen neredesin naparsın, ben de buradayım dedim, dükkân burada ben de burada oturuyorum. Sen neredesin dedim, Akdere'deyim dedi, Akdere ne la dedim, Abidin Paşa'nın arkası dedi. Bana dedi, napıyon burada kirada, gel Akdere'ye yap gecekondunu, otur. Sonra sene 1958 gittim buldum bu adamı, o bana bir yer gösterdi, arsa aldım Kayserili Mapus Osman'dan, oraya gecekondunu yaptım. (Pirinççi, Kızılcahamam, 1949)

İlk olarak Akdere dışındaki gecekondulu bölgelerine yerleşen bir katılımcı ise Akdere'de bulunan akrabalarının çağırması, yönlendirmesi ile bu bölgeye geçiş yapıyor.

Biz Kafkas göçmeniyiz. Babam 1954 yılında Kafkasya'dan direkt olarak Ankara'ya geliyor, Aktaş mahallesine. Orada gecekonduda kirada oturuyorlar. O dönem Aktaş mahallesinde Kafkas göçmeni birkaç tanıdık varmış. Daha sonra Akdere'de de bizim hemşerilerimiz var, onlar Akdere'ye çağırıyorlar, gel buraya burada sana gecekondu yaparız diyorlar. Bunun üzerine babam 1955 yılında Akdere'ye gelip gecekondusunu yapıyor. Ben burada Akdere'de doğmuşum. (Celal, Kakasya, 1954)

Mevsimlik işçi olarak Ankara'nın çeşitli yerlerinde çalışmış ve yaşamış olan katılımcı, hemşerilerinin Akdere'de kümelenmesi neticesinde bu bölgeye kalıcı olarak göç ediyorlar.

Babam mevsimlik işçi olarak sürekli şehre gidip gelirmiş. O dönem Samanpazarı'nda pansiyonda kalırlarmış. Sonra annemi de şehre getirmeye karar verince, annemle beraber ilk olarak Dikmen tarafına gelmişler. Orada kirada oturuyorlar, daha sonra Hacettepe civarına gidiyorlar, o dönem Kayserililerin toplanma yeri orasıymış. Orada da bir iki sene kirada oturduktan sonra Akdere'deki hemşeriler arsa çevirmişler, gel sana da bir gecekondu yaparız deyip, babamı çağırmişlar, 1960 yılı olabilir. (Mustafa, Kayseri, 1953)

Aile üyelerinin yardımı ile arazi çevirip ev sahibi olan bir katılımcı ise şunları söylemektedir;

Ben ilk gecekonduyu Ulus'un Rüzgârlı sokağında tutmuştum. Ben yol, iz bilmezdim. Ankara orasıydı zaten. Ben hızarıcıda çalışırken bir hemşerimle tanıştım. Onun da bacısı vardı burada Rüzgarlıda. Bana dedi ki, orada (Akdere'de) gecekondu yapıyorlar, satıyorlar, sen de gitsene. Benim de cepte para vardı o dönem, derken beni kandırdı geldik Akdere'ye. Önce ben kirada oturdum bir müddet sonra da oturduğum yeri satın aldım. (Alâeddin, Sivas, 1957)

Ben ilk olarak kayınpederin yanına geldim. Cebeci'de şurada tepede bir gecekondusu vardı. Daha sonra ben askere gittim, kayınpeder benim için

yer çevirmiş Akdere'de. 1959'da askerden dönünce hanımla beraber gecekonduyu yaptık oraya. (Yahya, Bala, 1954)

Babam önce kendisi çıkıp gidiyor köyden, ne iş yaparım diye. Birileri vesile oluyor bir kuruma giriyor, ondan sonra da Akdere'den tesadüfen bir arsa alıp gecekonduyu yapıyor, sonra da bizi getiriyor şehre. (Tahsin, Beypazarı, 1958)

Akdere'ye 1960 sonrasında gelenler ise, akrabalarının hemşerilerinin yanına yerleşiyor. Bu yerleşmeler daha önce şehre gelen gecekondulunun köyde geride kalan akraba, komşu ya da hemşerisini de köyden işsizlikten kurtarma çabası sebebiyle şehre davetiyle gerçekleşiyor. Bazen de köyde okul olmadığı için, kardeşinin eğitimini şehirde devam ettirebilmesi için getiriyor kardeşini. Katılımcıların bir kısmı ise tesadüfen Akdere'ye geldiklerini belirtiyorlar. Mamak bölgesi Ankara'nın doğu yüzü olduğu için ve Akdere'deki gecekonduluların neredeyse tamamının Ankara'nın doğusunda kalan şehirlerden geldiklerini göz önünde bulundurduğumuzda bu tercih anlaşılır oluyor.

Amcam ailenin en büyük çocuğu, elini kolunu sallayarak çıkıp gidiyor şehre. Amcam bir vesile ile köye geldiğinde şartlar olgunlaşınca babamı da yanına göndermesini söylüyor dedeme. Fakat dedem, amcam köyden ayrıldıktan bir ay sonra şehre giden bir hemşerinin yanına babamı da veriyor, gönderiyor. Babam o sıralarda 12 yaşında. O ayrılış ile birlikte geri dönüş olmuyor ve şehirde bütün hayatı geçiyor. (Cenk, Sivas, 1958)

İlk olarak benim dedem gelmiş Akdere'ye, 1950'lerde olabilir. Sonra bizim aramız olmayınca babam da inşaatçı olunca bir süre sonra çoluğu çocuğu alıp geliyor dedemin yanına. (Rıfat, Kayseri, 1965)

Abim ailecek çalışmak masadıyla şehre gitmişti 1960'ta falan. Onlar Akdere'ye geldiklerinde de zaten bizim hemşerilerimiz varmış buralarda. Köyde ilk okul vardı ama orta okul yoktu. Okuyacaksan mecbur köyden çıkmak zorundasın. Ben de ilk okulu bitirdim okumak için abimin yanına şehre, Akdere'ye geldim. (Bekir, Çorum, 1965)

Beni annem gönderdi şehre, köyde husumet varmış beni o husumetten korumak istedi. Ben terzi çırağı oldum şehirde yaşım küçüktü, tesadüfen Akdere'ye yerleştik. (Cengiz, Bala, 1963)

Ben kazara annemin ayağını yaktım, sene 1968, 12-13 yaşlarında bir çocuktum. Benim dayım vardı Akdere'de Kara Hasan. Onun yanına geldim daha doğrusu kaçtım ben, babamdan korktum, biraz onunla kaldım biraz şantiyelerde kaldım. (Yavuz, Çorum, 1968)

1950-1960 ve 1960-1970 arasında göçenlerin yerleşim yerinin tespit edilmesi noktasındaki etkenlerin farklı olduğu görülüyor. İlk dönem daha çok tesadüfi bir şekilde Akdere'ye geldiklerini söylemişlerdir. Bunun yanı sıra şehre geldikten sonra oluşan kimi durum ve dengeler neticesinde Akdere'nin seçilmiş olduğunu görüyoruz. Bazen hemşeri vasıtasıyla bazen de henüz gecekondulaşmaya başlayan Akdere'nin gecekondulaşmaya uygun olmasından dolayı. İkinci dönemde ise ilk döneme nazaran daha bilinçli bir tercih söz konusu. İlk dönem içerisinde Akdere'ye yerleşmiş yakınların, akrabaların, hemşerilerin çağrısı sonucu oluşan bir göç söz konusu. Bunun yanı sıra yine tesadüfi olarak bölgeye yerleşmiş göçmenler de söz konusudur.

Tablo 4: Katılımcıların Göç Süreci

İSİM	Göç Tarihi	Nereden Göçüldüğü	İlk Göç Yeri	Neden Akdere	Göç Nedenleri	Göç Kararının Nasıl Alındığı
Murat	1957	Yozgat	Akdere	Tesadüfen	Yoksulluk, topraksızlık	Baba karar verip ayrılıyor
Tahsin	1958	Beypazarı	Akdere	Tesadüfen	Akrabalarla husumet	Dede babayı gönderiyor
Rıfat	1965	Kayseri	Akdere	Dedesinin yanına geliyorlar	Arazi yok, işsizlik var	Baba karar veriyor
Cengiz	1963	Bala, Karaali Köyü	Akdere	Tesadüfen	Abisi kazara vuruluyor, kan davasından korumak	Annesi şehre yolluyor
Bekir	1965	Çorum, Sungurlu	Akdere	Abisinin yanına geliyor	Ortaokul okumak ve çalışmak	Daha önce şehre göçen abi çağırıyor
Sinan	1960	Kayseri, Pınarbaşı	Akdere	Tesadüfen	Köyde toprak, mal, mülk yok	Baba karar veriyor
Halil	1949	Sivas, Divriği	Akdere	Tesadüfen	Yoksulluk ve işsizlik	Kendisi karar veriyor
Taha	1967	Sivas,	Akdere	Hemşeri yanına geliyorlar	Baba memur, tayin oluyor	Baba karar veriyor, şehre gelmeden gecekodu yapıyor
Alaaddin	1957	Sivas, Kangal	Saman-pazarı	Gecekodu yapmak için	Nüfus çok fakat arazi az	Kendisi karar verip ayrılıyor
Celal	1954	Kafkasya	Aktaş	Hemşeri yanına geliyorlar	Bölgesel dengeler ve savaş	Baba karar veriyor
Mahmut	1960	Çorum	Akdere	Akraba yanına geliyorlar	Topraksızlık ve işsizlik	Baba karar veriyor
Abdullah	1952	Kayseri	Akdere	Amca yanına geliyorlar	Baba 18 kardeş, arazi ise yetersiz	Baba karar verip, çıkıyor köyden
Yaşar	1962	Çorum, Sungurlu	Akdere	Akrabaların yanına geliyorlar	Kız kardeşinin vefatı ve işsizlik	Anne karar veriyor
Mustafa	1953	Kayseri	Dikmen	Hemşeriler arsa çevirmişler	İşsizlik ve babanın inşaat işçisi olması	Baba karar veriyor
Hakan	1957	Sivas	Saman-pazarı	Gecekodu yapmak için	İşsizlik, topraksızlık	Baba karar veriyor
Neşet	1955	Tokat, Reşadiye	Akdere	Amcasının yanına geliyor	Kıtlık ve işsizlik	Baba karar veriyor
Kemal	1940	Yozgat	Yeni doğan	Dayısının yanına geliyorlar.	"bir konu olmuş gelmiş"	Dede karar verip geliyor
Ramazan	1956	Ş.koçhisar	Akdere	Tesadüfen	Araziyi baraj suyunun basması	Baba karar veriyor
Yusuf	1957	Kızılcaha-mam	Akdere	Hemşeriler çağırıyor	Topraksızlık ve son kardeş olması	Kendisi karar veriyor
Rasim	1955	Kayseri, Akkışla	Akdere	Amca yanına geliyor	Toprak yetersizliği, işsizlik	Kendisi karar veriyor
Sucu	1968	Kırşehir, Kaman	Akdere	Amca yanına geliyor	Anne ölüyor baba evleniyor	Kendisi karar veriyor
Yavuz	1968	Çorum, Sungurlu	Akdere	Dayısının yanına geliyor	7 kardeşler, toprak yetmiyor	Kendisi karar veriyor
Nuray	1942	Sivas	Anafar-talar civarı	Tesadüfen	Tüccarlık, işletme satın alıyor	Baba karar veriyor
Yahya	1954	Ankara, Bala	Akdere	Kayınpeder yanına geliyor	İşsizlik	Kendisi karar veriyor
Pirinççi	1949	Kızılcahamam	Kale çevresi	Gecekodu yapmak için	Yoksulluk ve işsizlik	Kendisi karar veriyor
Orhan	1958	Kayseri, Turan	Akdere	Tesadüfen	Topraksızlık, iş imkanının olmaması	Baba karar veriyor
Çenk	1958	Sivas	Akdere	Abisinin yanına geliyor	İşsizlik, kalabalık nüfus	Şehirdeki abi çağırıyor
Okday	1968	Tokat	Akdere	Hemşeri yanına geliyorlar	Çiftçiliğin ölmesi	Baba karar veriyor
Kazım	1956	Akyurt, Uzunlar Köyü	Topraklık	Tesadüfen	Toprağın yetmemesi ve kuraklık	Baba karar veriyor
Kenan	1964	Çorum, Sungurlu	Akdere	Amca oğlunun yanına geliyor	Toprağın yetmemesi ve işsizlik	Babadan müsaade alıp, gidiyor

3.2.4. Umut Mekanları: Bir Gecede İnşa Edilen Düzen ve Kente Kök Salmak

Göçmenlerin kentlerde başlarını sokacakları bir çatı inşa etmeleri ve bunu gerçekleştirmeleri onlar için önemli bir aşamayı geride bırakmak anlamı taşır. Bu çatı ile bir özdeşim kurulur, bir sahiplenme oluşur ve artık esasında orali olunur. Bu çatının adına Gecekondu denilmiştir. Bu kavram bir soyutlama, bir mübalağa ya da başka türden bir mecaz içermez. Gecekondu isminden de anlayacağımız üzere gerçekten de bir gecede oluşturulan, birkaç günde tam anlamıyla oturulacak vaziyete gelen fakat ayakta durduğu süre zarfında asla işi bitmeyen bir yapıdır. Yani gecekondu ironik bir şekilde hem bir gecede ortaya çıkan hem de sürekli yenilemeye ve onarıma ihtiyaç duyan, umut yolculuğunun son durağı umut mekanlarıdır. Bunun yanı sıra, gecekondu eskimesi ve onarılmasından öte bir de yıkılıp yeniden yapılması meselesi vardır. Hazine arazileri bazen de özel mülkiyet üzerine kurulmuş olan gecekondu çoğu kere yıkım ile yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Bazen siyasal ilişkiler ile bazen de gelen görevlinin “görülmesi” ile yıkım önlenmeye çalışılmıştır. Yıkılsa bile yıkımın hemen ardından gecekondu yine bir gecede ortaya çıkmışlardır. Katılımcıların belirttiği üzere gecekonduların üçü dışında tamamı en az bir kere yıkılmıştır.

Yokluk hat safhadaydı, herkesin bir umudu var cebinde, yüreğinde o umutla geliyorlar şehre. Bir yanda çocukların da geleceği var. Ben babamdan çok iyi bilirim gecekondu olduğundaki mutluluğunu, gözlerindeki ışığı. Şehirde iki göz bir eve sahip olmak büyük başarıydı, bunu başardı babamlar. (Oktay, Tokat, 1961)

Gecekondu derlerdi ya, konu komşu toplanıp bir gecede yapar çıkarlardı. (Yahya, Bala, 1954)

Bazen işçi de olurdu ücretli, usta da olurdu, konu komşu da üşüşürdü, toplanırdı hep, bir gecede biter çıkardı. Çatısı ayrı yapılırdı, duvarı ayrı, çatısını aşağıda uzakta bir yerde yapmıştık, getirdik koyduk üzerine (Alâeddin, Sivas, 1957)

Yani gecekondu, isminden de belli. Bir gecede konmak bu ama birkaç gün sürerdi gene, gecekondunun işi hiç bitmezdi. (Yaşar, Çorum, 1962)

Biz iki katlı yaptık, o zaman yıkım da vardı. Otuz lira yıkım ekibine verdim ben yıkımı önledim, Yukarda da Çerkezler vardı onlar da iki katlı yapmış, onlarınkini yıktılar. Sonra kadın, bağırdı çağırdı, bunlar zengin bunlarınkini yıkmadınız, bizimkini yıktınız diye. Ona da üzüldük ama başka çare de yoktu. (Sucu, Kırşehir, 1965)

Burası tek bir kişininmiş parsel parsel satmış adam. Babam da buradan bir yer almış, gecekonda yapmış, ben küçüktüm ama hatırlıyorum, biz gece yapıyorduk, gündüz de polis gelip yıkıyordu gecekonduyu. Bu beş altı sefer oldu böyle. Sonra bekçilere üç beş kuruş verdik, sonra da tapusunu aldık zaten. (Sinan, Kayseri, 1960)

Katılımcıların ifadesine göre gecekondular, kollektif bir emeğin ürünü olarak ortaya çıkıyor. Usta ve işçi de çalıştırıldığı olmuş fakat genel itibariyle özellikle gecekonda sahiplerinin yoğun emeği ve bunun yanı sıra komşular ve akrabaların yardımıyla el birliği ile tamamlanmıştır. Bu dayanışma göçmenin her anlamıyla kente tutunmasının temel dinamiği olmuştur.

Celal'in babası vardı, çatıyı buna verdim ben yap diye. O çatıyı yaptı güzelce biz de duvarı yaptık akrabalarla, sonra getirdik çatıyı duvarın üstüne koyduk. (Pirinççi, Kızılcahamam, 1949)

Usta da olurdu fakat eş dost daha çok olurdu. Nerede bir gecekonda var orada eş dost bir araya gelir beraberce bitirirler. (Ramazan, Ş. Koçhisar, 1956)

Benim babam ustaydı. İmece usulü komşular da yardım ederdi ve bir göz oda inşa edilirdi. Fakat sonra ikinci yıl üçüncü yıl odaların sayısı artardı. (Celal, Kafkasya, 1954)

Benim babam memurdu. Kırşehir'de çalışıyordu. Bizim akrabalarımız vardı Akdere'de. Babam için de bir arsa çevirmişler, babam da Ankara'da evim olsun diye burayı yapmış akrabalarla birlikte. Daire alınmış

gecekonduya harcadığı para ile fakat o akrabaların, hemşerilerin yanında olabilmek için bu gecekonduyu yapmış. (Taha, Sivas, 1967)

Gecekondu, gecekonducular tarafından “iki oda bir ara” olarak tarif edilir. Ara denilen yer aynı zamanda mutfak ve banyo olarak kullanılır. İlk gecekonducuların tuvaletleri dışarıdadır. Zamanla onarılan, yenilenen bir yapı olma özelliği taşıyan gecekonducular hem niteliksel hem de niceliksel olarak sürekli dönüşürler. Önceleri kerpiçten yapılan gecekonducular zamanla tuğla ve briket ile yenilenirler. Yenileme süreci ise artan nüfusa ve kiralanmak suretiyle ek gelir elde etme düşüncesine bağlı olarak genişleyerek devam eder.

Kendisi de gecekondu olan biri ardiye (gecekonduculunun yapımında ve sonrasında ihtiyacı olan her şeyin satıldığı yer) kurar ve gecekondu malzemesi daha çok buralardan temin edilir. Gecekondu sabit bir özellik göstermez, sürekli yenilenen, değişen, büyüyen bir yapıdır. Aslında gecekondu ve göçmenler kentlerde beraberce var olup, beraber büyüyüp, olgunlaşmışlardır. Aileler genişledikçe gecekonducular da genişler. Dolayısıyla yıllara ve dönemlere göre kullanılan malzemeler de değişir; kerpiç, briket, tuğla. Gecekondu tanımlanırken genellikle en çok kullanılan cümle “iki oda bir ara”dır, bu gecekonduculunun en temel özelliğidir. Gecekonducular oldukça alçak ve küçük olmasına rağmen birkaç aile bir arada yaşar. Özel ve temel ihtiyaçlar için oldukça elverişsizdir.

Biz ardiyede çalışırdık, ameleydik, briket döküyorduk. Gecekondu malzemesini ardiyeden aldık, parasını da orada çalışarak ödedik. İki oda bir ara yaptık. (Mahmut, Çorum, 1960)

Gecekonduculunun niteliksel ve niceliksel olarak geçirdiği dönüşüm katılımcı tarafından şu şekilde ifade edilir;

Ardiye vardı şurada malzemeleri oradan alırdık, taksitle de veriyorlardı, parası olan peşin alırdı, ben pazarlık yaptım aylık bin lira taksitle aldım. Eş dost yardımı ile de hep beraber önce bir oda yaptık. İlk yapılışı kerpiçtir. Benim gecekondu üç malzeme değiştirdi. İkinci odayı briket ile üçüncü yeri de tuğladan yaptım. Çoluk çocuk büyüyünce herkes bir oda istedi, gecekondu da böylelikle büyüdü gitti. (Yusuf, Kızılcahamam, 1957)

Gecekondu yapımında dayanışmanın önemi kadar iklim şartları da önemlidir. İlk gecekondu kerpiçten yapıldığı ve su sıkıntısı olduğu için yağmur gecekondu yapımında önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Tahtalar çapraz takılırdı, arası kerpiçle doldurulurdu, çamurla da sıvanırdı. Hatta yağmur falan yağınca çamur, su gelirdi babam “kalkın lan kalkın Allah verdi verdi” derdi, yağmur bir kuytuya birikirdi, çamurla kerpiç yapardık. Sonra günden güne büyüdü gecekondu. (Abdullah, Kayseri, 1952)

Gecekondu yapımı ve yaşantısı önemli bir aile içi dayanışma özelliği göstermektedir.

Malzemeleri bizim Hayrettin'den alırdık ardiyeden, kimi ondan alırdı kimi sitelerden. Biz hanımla beraber sabahtan akşama kadar su çekerdik tenekelerle çamur yapardık, sonra da kerpiç keserdik. Kalıp kalıp içine dökerdik, düzleyip çıkarırdık. Duvarını yapardık önce, sonra da çatısını yapardık. İki oda bir ara olurdu. Tuvaletler genelde dışardaydı o zamanlar. Çok malzeme olmazdı, yetecek kadardı her şey. (Yahya, Bala, 1954)

İlk etapta iki göz olurdu, biri sağda biri solda. Evin önünde mutfak, yan tarafta ise tuvalet olurdu. Bir tarafta sobamız kurulurdu. Misafir eksik olmazdı, bir tarafta misafirler yatardı. Bir tarafta da biz yatardık. Babamlar arada yatarlardı. (Orhan, Kayseri, 1958)

Gecekondu, çoğu zaman birden fazla aileye kucak açmak zorunda kalıyor. Bir zincir şeklinde göç devam ederken, yeni gelenler için gecekondu ve akrabalar sığınak olma özelliği taşıyorlar. Türk gecekondularının ve göçmenlerin bu özelliği onları diğer yoksulluk mekanlarından önemli ölçüde ayırıyor.

Abisi evlenince iki göz gecekonduya bir göz daha yapılıyor. Herkes bir odada yaşıyor. Bu arada halamlar da geliyor, onlar da bayağı beş-altı çocuklu bir aile. Onların gelmesiyle gecekondu yine yetmiyor ve bir oda

daha yapılıyor. Duvarlar alçak bu yüzden hem karanlık hem nem oluyor, aile kalabalıklaştıkça oksijen bile problem olmaya başlıyor. Böylelikle hem duvarlar yükseliyor hem ek odalar yapılıyor. Böyle olunca üç dört ailenin bir arada yaşadığı gecekondular ortaya çıkıyor. Daha sonra halamlar çok kalabalık olduğu için evin başka bir tarafından kapı açılıyor, içerdeki bağlantı kesiliyor ve onların yaşadığı alana ayrı bir ev havası veriliyor. Babam askere gidip geldikten sonra evlenince artık amcam kendine başka bir yerde gecekonduyu yapıyor ve buradaki gecekonduyu babama bırakıyor. (Cenk, Sivas, 1958)

Akdere’de yaşayan göçmenlerin 1950-1960 arasında Ankara’ya göç etmiş olanların ilkin Ankara’nın ilk gecekondu bölgesi olan Kale civarında, Altındağ bölgesine geldiklerini belirtmiştik. Göçmenler iş bulmak amacıyla bu bölgeye geliyorlar ve bu bölgeden gecekonduyu kiralayarak buralarda yaşamaya başlıyorlar. Daha sonra çeşitli nedenlerle Akdere’ye gelip burada gecekondularını inşa ediyorlar. İlk geldikleri yerde Aktaş, Yenidoğan ve Kale civarında gecekonduyu yapımına girişmemeleri muhtemeldir ki bu bölgede artık gecekonduyu yapımına uygun arazinin bulunmamasından kaynaklıdır. Bu kesim 1960 öncesi görece daha geç gecekondulaşan ve uygun arazinin olduğu Akdere’ye gelip bu bölgeye gecekonduyu yapıyorlar. 1960 özellikle de 1965 sonrasında gelenler ise daha çok gecekonduyu satın alma yoluyla bir ev sahibi oluyorlar. Yine 1960 sonrasında direkt olarak Akdere’ye gelip önce gecekonduyu kirayıp daha sonra ya oturduğu gecekonduyu satın alarak ya da başka bir gecekonduyu alarak gecekonduyu sahibi oldukları görülüyor.

3.2.5. Kentsel Mekândan Pay Almak

Göçmenler, gecekondularını topografik olarak engebeli vadi yamaçlarına, su yataklarına, tepelik alanlara yani imara açık olmayan bölgelere hazine arazileri üzerlerine yapmışlardır. Bu elverişsiz alanlar onları kısmen yıkımdan korumuştur. Gecekondular ve kaçak yapılaşmalar ile ilgili defalarca kanunlar çıkmış; bazen kısmen gecekondulara izin verilmiş, bazen tamamen yasaklanmış, bazen de yeni gecekonduyu yapımına izin verilmemiştir. Tüm bu süreç içerisinde gecekondular da kanunlara ve yıkımlara karşı kentlerdeki

varlığını korumayı bilmiştir. Devlet ve yerel yönetimler ile girilen mücadele dönem dönem sancılı olsa da sonunda kentsel mekândan pay almayı ve “kentli” olmayı başarmışlardır.

Kentsel mekândan pay almak ve artık kentin parçası olmak gecekonducular arasında Özal tapusu olarak da bilenen Tapu Tahsis Belgesi sayesinde olmuştur. 1984 yılındaki 2981 sayılı kanun ile, oturdukları yerlerde işgalci konumunda olan gecekonducular hukuki bir statüye kavuşarak gecekonducularının gerçek sahibi olmuşlardır. 1990’larda ise gelişen inşaat ve apartmanlaşma sektörü göçmenler ve gecekonducular arasındaki bu yasal bağı müteahhitler vasıtasıyla ortadan kaldırarak gecekonducular yerlerini “modern” apartmanlara terk etmiştir.

Biz evi yaptık ama tapu yok, Özal geldi tapu tahsis belgesi verdi. Belediye başkanı vardı o da tuttu tapu verdi. Aşağı yukarı 1983 yılıydı ben tapu tahsis belgemi aldım. Yerimizi ölçtüler biçtiler 600 metre kare yerim vardı benim. Sonra bu tapuda 270 metre kareye düştü. Biri geldi balta vurdu biri geldi her şeyi budadı kala kala o kadar kaldı. Ben sağcı olduğum için solcular aşırı vurdu. (Yahya, Bala, 1954)

Tapu tahsis belgeleri alındıktan sonra imar izni açılıyor fakat apartmanlaşma süreci ve mahallenin alt ve üst yapı hizmetlerinin; yolların, parkların, çeşitli kurumların inşası başlayınca tapu tahsis belgelerindeki arsa büyüklüğü otomatik olarak düşmektedir. Tapu tahsis belgelerinin alınabilmesi için kimin ne kadar arsası olduğu mahallelerde kurulan yeminli bürolar vasıtasıyla yürütülmektedir. Bu belirleme ham bir işlem olduğu için de gelişen ve değişen mahalle ölçeğine göre tapular tapu tahsis belgelerinde olandan çok daha küçük boyutlara gelmektedir.

Babam 1984 yılında tapu tahsis belgesi çıkarttı, babam o dönem bu bölgede tapu mühendisleri ile anlaşarak büro açtı (Arsa ölçümü yapan ve buna göre tapu tahsis belgesi veren yeminli bürolar). Ölçüm için herkesten 15 lira alınırdı. Ölçüm yapılırdı ve herkesin ne kadar arsası var

belirtildi. Buna göre de belediyeye para yatırarak tapu tahsis belgesi alınırdı. (Orhan, Kayseri, 1958)

Tapu tahsis belgesi için bir metraj belirtiyorsun ona göre fiyatlandırıyorlar. O fiyatı da belediyeye götürüyorsun bazen taksitle ödeyen oldu bazen peşin ödeyen oldu, ödüyorsun ve tapu tahsis belgeni alıyorsun. (Mustafa, Kayseri, 1953)

Tapu tahsis belgem vardı benim. 153 metre kareydi benim yerim o zamanın parasıyla 200 lira ödedim belediyeye 15-20 liralık taksitlerle ve ödeme bittikten sonra da tapumu aldım. (Mahmut, Çorum, 1960)

Şimdi bizim tapu tahsis belgemiz olduğu için, buraya imar geçtikten sonra hak sahibi olabildik. 2 bin lira mıydı 200 lira mıydı, öyle bir şeydi ödedik belediyeye hak sahibi olabildik o zamana kadar hazine arazisiydi.

Bazı gecekonduların ise mağdur oldukları görülüyor. Gecekonduların bulunduğu yerden bazen yolun geçecek olması bazen de postane, okul, emniyet müdürlüğü gibi kurumsal yapıların inşa planından dolayı tapu tahsis belgelerini gecekondularının bulunduğu yerden değil başka bir yerden almak zorunda kalmışlardır. Zaten mahallenin neredeyse tamamının artık tapu tahsis belgeli ve sahipli olmasından dolayı bu yeni yerler konum ve topolojik olarak gecekondularını memnun etmeyen yerlerdir.

Özal, gecekonduların yani imar mevzuatına aykırı olan gecekonduların ıslahı diye bir kanun çıkardı. O kanuna dayanarak gecekonduların sahipleri bankaya üç bin lira para yatırarak hak sahibi oldular. O dönemde yeminli bürolar arazi ölçümü yapıyorlardı, bunun neticesinde belediye istediğine 200 metre kare yer verdi istediğine 500 metre kare. Benim 510 metre kare arsam vardı, Akdere'nin en güzel yeriydi benim yerim. Benim yerimi aldılar kültür merkezi yapacağız diye benim yerimi dereye verdiler. (Alâeddin, Sivas, 1957)

Üç aile dışında gecekondular tapu tahsis belgelerinden sonra 1990 ve 2002 arasında çeşitli zamanlarda apartmanlaşma rüzgarının etkisiyle apartmanlara

geçmişlerdir. Üç aile ise halen Akdere'ye gelip inşa ettikleri o ilk gecekondularında umut mekanlarında yaşamaktadırlar.

Şimdi ben zamanında rahmetlik Turgut Özal zamanında tapu tahsis aldım. Ölçtüler biçtiler, belediyeye gidiyorsun parayı ödüyorsun, artık hak sahibi oluyorsun. Benim şimdi 400 metre kare yerim var, iki katlı gecekondum var, üstte ben altta oğlum oturuyor. Benim keyfimiz yerinde. Müteahhite verecek olduk parseldeki komşu istemedi, imza atmadı, ben de aldırış etmiyorum, olursa olur olmazsa olmaz. (Sucu, Kırşehir, 1965)

Tablo 5: Katılımcıların Apartmanlara Geçme Süreci

İSİM	Gecekondu Sahipliği	Gecekonduyu Müteahhite Verip Vermediği	Arsa Büyüklüğü	Gecekondu Karşılığında Kaç Daire Alındığı	Kaç Yıldır Apartmanda Yaşadığı
Murat	Kendisi yapıyor	Gecekondu yok	Arsa yok	Kirada oturuyor	2000
Tahsin	Kendisi yapıyor	Veriyor	195 m ²	İki daire bir dükkân alıyor	1998
Rıfat	Satın alıyor	Veriyor	140 m ²	Bir daire alıyor	2006
Cengiz	Kendisi yapıyor	Vermiyor	220 m ²	Daire satın alıyor	2002
Bekir	Satın alıyor	Vermiyor		Daire satın alıyor	1999
Sinan	Kendisi yapıyor	Veriyor	132 m ²	İki daire alıyor	2005
Halil	Satın alıyor	Gecekondu	152 m ²		
Taha	Kendisi yapıyor	Veriyor	167 m ²	İki daire alıyor	2001
Alaaddin	Kendisi yapıyor	Vermiyor	510 m ²	Oğlu daire alıyor	2008
Celal	Kendisi yapıyor	Veriyor	150 m ²	Bir buçuk daire alıyor	2004
Mahmut	Kendisi yapıyor	Vermiyor	100 m ²	Daire satın alıyor	2005
Abdullah	Kendisi yapıyor	Veriyor	156 m ²	Bir dükkân bir daire	2009
Yaşar	Kendisi yapıyor	Veriyor	212 m ²	İki daire alıyor	2008
Mustafa	Satın alıyor	Veriyor	154 m ²	İki Daire alıyor	2003
Hakan	Kendisi yapıyor	Vermiyor	510 m ²	Daire satın alıyor	2005
Neşet	Kendisi yapıyor	Vermiyor		Kendisi altı dairelik apartman yapıyor	1990
Kemal	Kendisi yapıyor	Veriyor	150 m ²	Bir buçuk daire alıyor	2002
Ramazan	Kendisi yapıyor	Vermiyor	100 m ²	Daire satın alıyor 2004	
Yusuf	Kendisi yapıyor	Gecekondu	169 m ²		
Rasim	Kendisi yapıyor	Veriyor	375 m ²	İki daire alıyor	1990
Sucu	Kendisi yapıyor	Gecekondu	600 m ²		
Yavuz	Satın alıyor	Veriyor	339 m ²	Üç daire alıyor	2001
Nuray	Satın alıyor	Veriyor		Üç daire alıyor	2000
Yahya	Kendisi yapıyor	Veriyor	270 m ²	Üç daire alıyor	2008
Pirinççi	Kendisi yapıyor	Veriyor	140 m ²	İki daire alıyor	2005
Orhan	Kendisi yapıyor	Arsayı satıyor	160 m ²	Kiracı	1993
Cenk	Abiden Kalıyor	Veriyor		Bir daire alıyor	
Oktay	Satın alıyor	Veriyor	200 m ²	İki daire alıyor	2002
Kazım	Satın alıyor	Arsayı satıyor	100 m ²	Daire satın alıyor	2005
Kenan	Satın alıyor	Vermiyor	100 m ²	Daire satın alıyor	1998

3.3. GECEKONDULULARIN KENTTE TUTUNMA STRATEJİLERİ ve TOPLUMSAL HAREKETLİLİK

Tarımdaki makineleşme, nüfus artışı, toprağın bölünmesi, işsizlik gibi nedenlerle kırdan kente doğru göç hareketi başlamış ve kentlerin önemli bir kısmını kırsal göçmenler oluşturmuşlardır. Türkiye’de sanayileşme ve kentleşme eş zamanlı olarak yaşanmamıştır. Kentler göç dalgaları ile hızla büyürken, ülke sanayisi o dönemde aynı hızla gelişmemektedir. Bu durum göçmenlerin ancak sanayi dışında kalan kısıtlı alanlarda çalışabilmelerine imkân vermektedir. Ancak buna rağmen göç süreci hız kesmeden önemli bir süre devam etmiştir. Türkiye şartlarında kentleşme sürecinin önemli sorunlar doğuracağı kaçınılmazdır. Ancak bu sancılı süreç ilk olarak göçmenlerin kendilerinden bağımsız olarak gelişen önemli iki faktör sayesinde hafifletilmiştir. Bu faktörler; devletin politik anlamda enformel yapılaşmaya engel olmaması ve dönemin ekonomi politikası haline gelen ithal ikameci ekonomik model çerçevesinde göçmenlerin sistem içerisinde önemli bir figür olarak ortaya çıkmasıdır. Bunun yanı sıra Türkiye kentleşmesinin ortaya çıkardığı sorunların umulandan, beklenenden belki de olması gerekenden daha kolay bir şekilde, sistemi bozmadan çözülmesini sağlayan en önemli faktör, göçmenlerin şartlara ve zamana uygun olarak kendiliğinden ortaya çıkardıkları kimi mekanizmalardır. Toplumsal ve ekonomik anlamda ortaya çıkan bu işlevler göçmenlerin görece rahat bir şekilde kentlere entegre olmalarının ve kentte kendilerine bir alan açmalarının yolu olmuştur. Bu durum Türkiye kentleşmesini diğer kentleşme modellerinden ayıran tipik bir özelliğidir.

Tüm bu süreç içerisinde, göçmenlerin kente göç kararı almalarından, başlarını sokacakları gecekondu inşaat etmelerine, oradan da kentin ekonomik döngüsü içerisinde kendilerine yer bulmaları ve artık kentin bir parçası olmalarını sağlayan kimi etkenler ortaya çıkmıştır. Bu süreç ise sahadan elde edilen bilgiler doğrultusunda oluşturulan temalar bağlamında tartışılmıştır.

3.3.1. Aşamalı Kentleşme

Kentleşme sürecinin daha sancısız geçirilmesinin önemli sebeplerinden biri aşamalı olarak kente göç sürecidir. Aşamalı kentleşme, bu yönüyle önce aile reisinin kente gelerek kendisine iş ve kalacak yer araması ve sonrasında şartlar olgunlaştığında ailesini de getirmesiyle sonuçlanan süreci ifade eder. Köyde hala belirli türden geçim sağlayabilen ancak ileri vadede köyde olanakların ve toprağın aileye yetmeyeceğinin farkında olanlar kendilerine iş aramak amacıyla şehre gelmiş ve mevsimlik işçi statüsünde dönemlik işlerde çalışmışlardır. Eğitimleri ve çiftçilik dışında bir zanaat sahibi olmayan göçmenler genellikle inşaat sektöründe çalışmışlardır. Ailenin diğer fertleri ise köyde mevcut durumu devam ettirme gayreti içerisinde olmuşlardır.

Babam şehre ilk olarak 1945 yılında gelmiş, biz 1955'te geldik. Babam sürekli gelip gitmiş, köyden şehre, şehirden köye. Babam çiftçiydi ama köyde kıtlık vardı, şehirde de ne iş bulsa yapmış. (Neşet, Tokat, 1955)

Babam inşaatçıydı sıva, boya, ne iş olsa yapardı. Babam ilk olarak 1953'te gelmiş Ankara'ya ben o zaman dünyada yokum. Babam mevsimlik işçi olarak sürekli gidip gelmiş, inşaatlarda çalışmış hep. Ankara'da Samanpazarı'nda pansiyonda kalırmış. Sonra Akdere'den gecekonduyu alıyor, gecekonduyu alınca annemi de alıp getiriyor köyden, 1955'te de ben burada doğuyorum. (Mustafa, Kayseri, 1953)

Babam 1950'lerle beraber şehre gidip gelmeye başlamış daha erken de olabilir. Babam inşaatlarda sıvacı olarak çalışmış. İnşaat varsa, çalışıyorsa şehirdeymiş, iş yokken de köye geri dönermiş. Genellikle kışın köyde bahardan sonra da şehirde olurmuş. Dedem çiftçiydi ama babam hiç çiftçilik yapmamış, onun gözü şehirdeymiş. Köy yerinde bir evde üç aile yaşarmış. Bu durumda babam kaçmış köyden. 1958'de de temelli olarak çıkıp geliyor. (Orhan, 1958,

Bununla birlikte köyde toprağın artık aileyi doyurmaması ve kalabalık hanelerin olması köylüyü göçe zorlamıştır. Bu göç daha çok ailenin bekar çocuğu tarafından gerçekleştirilmiştir. Belirli türden bir mesleği ya da eğitimi olmayan

göçmen devamlı iş arar pozisyonudur. Çalışılan işler ise genel itibariyle günlük ya da haftalıktır. Gençliğin vermiş olduğu enerji bu süreçte kentte kuvvetli ve dirayetli kalmalarını sağlamıştır. Sürekli köye gidiş gelişlerin olduğu bu aşamadan sonra evlenip şehre yerleşmişlerdir.

O zamanlar yorganı alırdın sırtına köyden at pazarına gelirdin, orada yatardın. Ben ilk olarak 1949'da geldim, kale dibine geldim. Bir evin bir odasında beş altı kişi kalırdık, ayda bir anca banyo yapabiliirdin. Hamallık yapardım, günde bir iki lira kazanırdım. Yatacak yer parası çıkardı bir de yarım ekmek alırdım on beş kuruşa onla doyururdum karnımı. Sonra köyden geldiler beni geri götürdüler davar gütmeye. Kış ayları güttüm, sonra geri geldim. Sonra bir lastikçiye beni işe alır mısın dedim, benim işim gücüm yok dedim, ama ezan okudu mu ben namazıma giderim dedim. O da tamam dedi aldı beni işe. 1958'de askerden sonra da evlendim, Akdere'de gecekondu yaptım hanımı da aldım geldim, lastik işine de 1970'e kadar devam ettim. (Pirinççi, Kızılcahamam, 1949)

Ben 16-17 yaşında geldim şehre. Cebimde 30 kuruş vardı 15'ini otobüse verdim. Samanpazarı'nda bir pansiyonda kaldım. Rastgele bir dolmuşa bindim, Yenimahalle'de indim. İşçi arar mısınız diye sorardım, hızarıcılar vardı orada çok. Bir tanesi bir haftalık iş var dedi, orada çalışırken bir aylık daha iş buldum. Böyle böyle birçok yerde çalıştım en sonunda bir yerde tezgahlar olarak işe girdim. Bu süre zarfında köye gidip geliyorum, para kazanmaya da başlamıştım. Sonra bir vesile oldu Akdere'ye gecekondu yaptım, ondan sonra evlendim, hanımı da aldım geldim. Sonra kardeşimi de aldım yanıma. Biz çok çalıştık, çok çile çektik. (Alâeddin, Sivas, 1957)

Aşamalı kentleşme, göçmen açısından ortaya çıkabilecek birçok sorunun daha baştan çözülmesini sağlamıştır. İlk göçü gerçekleştiren hane reisleri ya da köyün bekar delikanlıları şehirde günlük olarak ödedikleri ve ücretlerin görece uygun olduğu pansiyonlarda kalarak konut masrafından önemli oranda kurtulmuşlardır. Bunun yanı sıra sürekli bir işin olmamasından dolayı bir hafta çalışıp bir hafta çalışmayan, genellikle mevsimlik dönemsel işlerde çalışan

göçmen bu süreci tek başına daha kolay bir şekilde atlatabilmiştir. Kentte tecrübe kazandıkça, gecekondular yapacak yer ve imkân bulunca ve görece sürekliliği olan işler keşfetmeye başlayıp tecrübe kazanınca aileleri getirmek kentleşme sürecinin olumsuz ekonomik etkilerini en aza indirmiştir. Ekonomik etkiler dışında kentle girilen ilişkinin, kentle ilk tanışmanın ortaya çıkarabileceği travmalar aileden bağımsız bir şekilde gerçekleşince daha kolay atlatılmıştır. Aksi taktirde ailenin ve çocukların şehirdeki durumu hane reisi üzerinde bir baskıya neden olacaktır.

3.3.2. Kaos ve Belirsizlikten Umuda Açılan Kapı, Ağ Türü İlişkiler: Akrabalık, Hemşerilik ve Kader Birliği

Gecekonduluların kente adım attıkları ilk andan itibaren gerek başlarını sokacakları umut mekanlarını inşa etmelerinde ve gerekse iş-güç arayışında onların en önemli yardımcıları ve kentte varlık kazanmalarını sağlayan itici güçleri karşılıklı olarak inşa ettikleri dayanışma ağları olmuştur. Göçmenin kendisini dayanışma odaklı bu ilişki ağının içinde bulması temel ihtiyaçların karşılanmasında temel işleve sahiptir. Bununla birlikte dayanışmaya dayalı bu ilişki ağı, göçmenin kendini kentte güven içerisinde hissetmesini sağlıyor ve yeni bir mekânın, kentin ortaya çıkaracağı psikolojik travmadan da korumuş oluyor; bu sayede de göçmen kente karşı bir yabancılaşma duygusu içerisine girmiyordu. Dayanışmayı ortaya çıkaran en yoğun ilişki biçiminin ise akrabalık olduğu anlaşılıyor. Akrabalığın işlevi kente gelmeden, göç kararının alınmasıyla başlıyor ve kente atılan ilk adımdan itibaren her aşamada akrabaların yardımı ve gözetimi sürüyor.

Biz rençperdik, köyde mal mülk yoktu. Ben köyde biraz çalıştım, sonra bir iş kalmayınca ben de buraya kayınpederin yanına geldim. Askere gidene kadar üç dört sene kayınpederle beraber kaldık. Ben askere gidince de kayınpeder yer çevirmiş bana, askerden sonra da geldim oraya gecekondular yaptım. Sonra bir hemşerimiz vardı, sağ olsun onun sayesinde de kara yollarına girdim, orada çalıştım. (Yahya, Bala, 1954)

Ben küçükken annem ölmüş, beni babam ve teyzem büyüttü. 14 yaşında iken ben şehre dayımın yanına geldim. Köyde iş yoktu çünkü, orada rençperdik buraya geldik amele olduk. Sonra amca oğlu bana bir iş buldu gece bekçiliği, oradan da emekli oldum. (Mahmut, Çorum, 1960)

Bizim Akdere'de gecekondularda akrabalarımız vardı. Babam memurdu. Kırşehir'de, Manisa'da birçok yerde çalıştı. Biz Kırşehir'de otururken akrabalar babamı çağırdılar, yer ayırmışlar gecekondu yap, şehirde evin olsun demişler. Sonra babam oraya daire alınacak paraya gecekondu yapmış sırf akrabaların içinde olabilmek için. Zaten bir süre sonra da geldik Ankara'ya uzun yıllar o gecekonduda yaşadık. (Taha, Sivas, 1967)

Benim babam sıvacıydı, inşaatçı. Bizim köyde pek arazimiz yoktu, adam karnını doyuramayınca mecbur gurbette çalışmak zorunda. Benim annemin babası, dedem daha önce gelmiş buralara o da boyacıydı. Babamla birlikte çalıştılar. Biz dedemle beraber kaldık gecekonduda sonra zamanla o gecekonduya ekler yapıldı, sonra da ayrı gecekondu yapıldı. (Rifat, Kayseri, 1965)

Benim ablam öldü, küçük yaşta sonra onun üzüntüsüne annem dayanamadı babamı şehre gitmeye zorladı. Biz de geldik Akdere'ye burada bir teyzem vardı. Onun bir oda bir ara gecekondusu vardı. Birinde teyzem oturdu diğerini bize verdi. Babam köyde ne var ne yok satıp gelmişti şehre, gelince bir bakkal dükkânı açtı. Dört beş yıl o şekilde yaşadıktan sonra babam iki katlı bir gecekondu yaptı, birinde teyzem birinde biz oturmaya devam ettik. (Yaşar, Çorum, 1962)

Kenan'ın öyküsü ise kente göç sürecinin ve kentte kurulan dayanışma ağlarının sadece kentte var olmayı sağlamadığı bunun yanı sıra büyük bir yoksulluk ve buhrandan önemli bir dikey hareketlilik imkanını ortaya çıkardığı görülüyor.

Babamlar beş kardeş, 150 dönüm de arsa var. Bu arsa bölüne bölüne elde küçük bir şey kalıyor o da bir işe yaramıyor. Köy yerinde ya bekçilik yaptırırlar ya çobanlık. Ben babamdan müsaade aldım geldim şehre. Şehirde amcam vardı onun yanına geldim. Köyde ilkokulu bitirmiştım,

amcaoğlu akşam ortaokuluna gidiyormuş, beni de çağırdı gel beraber gidelim dedi, gündüz çalışırdık akşam da okula giderdik. Böylelikle ortaokul mezunu oldum. Sonra bir vesile oldu Orman Bakanlığına bağlı bir kuruma işçi olarak girdim. Müdür bana ortaokul da bitecek ona göre dedi. Ben orada ortaokulu bitirdim, sonra liseyi de bitirdim. Akşamları çalıştım gündüzleri okula gittim. Lise bittikten sonra orada memur oldum ve açık öğretime de (üniversiteye) başladım. 1991’de üniversiteden mezun oldum, 1997’de de emekli oldum. (Kenan, Çorum, 1964)

Kentte akrabalar ile kurulan dayanışmanın kırsal biçimi de evlilikler yoluyla sağlanıyordu. Görüşmecilerin önemli bir kısmının akrabalarıyla (kuzen) evli oldukları görülüyor.

Ben dört beş yaşındayken babam vefat etti. Benim amcam var da burada (Akdere) onun yanına gider gelirdim, sonra da temelli olarak kaldım. Köyde rençperdik bir şeyimiz yoktu. Abimler başlarda kaldı köyde hayvancılık yaparlardı. Sonra abimin biri de tutunamadı geldi, Amcamlarla beraber ona da bir gecekondu yaptık ondan sonra ben abimle kalmaya başladım. Sonra da halamın kızıyla evlendim, Almanya’ya çalışmaya gittim. Almanya’ya ilk gittiğimde hanımı götürmedim, iki yıl hanım abimlerle beraber kaldı. (Neşet, Tokat, 1955)

Akrabalığın yanı sıra hemşerilik ve bir toplumsal dönüşümün özneleri olarak ortak bir kaderde birleşmeleri göçmenlerin dayanışma biçimlerinin sosyal ve psikolojik temelini oluşturmaktadır. Göç edilecek yerin ve hatta gecekondunun yapılacağı alanın belirlenmesi hemşerilerin nerede bulduklarına göre şekillenmiştir. Buna bağlı olarak gecekondu mahalleleri de parçalı, kümelenmiş bir yapıya sahiptir. Çerkezlerin bulunduğu sokak, Kızılcahamamlıların bulunduğu muhit, Çorumluların (Sungurlu) mekânı gibi.

Ben ailenin son çocuğuyum, köyde fazlaca bir şeyimiz yoktu zaten, ben baktım geçim sağlayamayacağım çıktım geldim. Bizim burada (Akdere) hemşerilerimiz vardı, benim durumu da bildikleri için “gel buraya bir gecekondu yapalım” dediler ben de çıktım geldim. Bana bir yer

belirlediler sonra beraberce gecekondumuzu yaptık. Sonra bir vesile oldu, tanıdık çıktı kurumda SSK'da memur oldum, oradan da emekli oldum. (Yusuf, Kızılcahamam, 1957)

Ben yola çıktım cebimde 30 kuruş var 15 kuruşunu zaten otobüse verdim. Ne iş yapacağımı, nereye gideceğimi de bilmiyorum. Otobüste iki Laz ile tanıştık, onlar da benim gibi çalışmaya giderlermiş ama onlar Ankara'yı biliyor. Bana sordular, nereye gideceksin diye, ben cevap veremeyince bizimle gel dediler. Böylelikle kalacak yeri onlarla beraber halletmiş olduk. Sonra tesadüfen bir dolmuşa atladım Yenimahalle'ye gittim, orada bir haftalık iş buldum, ondan sonra biri bana iki aylık çalıştırabilirim seni dedi hatta bir kişi varsa onu da getir dedi. Sonra ben pansiyonda beraber kaldığımız hemşerimi de aldım geldim çalıştık orada, iki ay bir yerde üç ay bir yerde. Sonra yanında çalıştığım hızarıcı o da benim hemşeri. O dedi ki bana buralarda (Samanpazarı) sürünme, onun da burada (Akdere) bacısı varmış, git oraya gecekondu yap kendine dedi. Ben de geldim buraya yaptım gecekonduyu, ondan beri de buradayım. (Alâeddin, Sivas, 1957)

Babam Kafkas göçmenidir benim, ilk olarak Aktaş'a geliyor daha sonra Akdere'de hemşerilerimiz (Çerkezler) olduğunu öğreniyor ve oradan da buraya geliyor. Bizim olduğumuz sokakta hep Çerkezler vardı bugün de öyle, bir aradaydık. Hemşeriler genelde birbirlerine yakın otururdu. (Celal, Kafkasya, 1954)

Ben abimin yanına okumak için geldim, köyde orta okul yoktu. Abim de çalışmak için gelmişti. O dönemde Sungurlulular hep Akdere'ye gelirmiş, abim de ondan dolayı gelmiş buraya. Sonra hemşeriler, akrabalar ile birlikte bir gecekondu da bana yaptık. Ortaokul bitti ben matbaaya başladım, bizim köyün ilk matbaacısı benim. Benden sonra köydekiler geldiler bana bakarak matbaacılık işine girdiler. (Bekir, Çorum, 1965)

Kırsal yaşamın kilitlemesi ve artık kırdan geçim sağlanamaması göçmenler açısından göçü kaçınılmaz kılıyor. Fakat kitlesel göçlerin başladığı 1960'lara

kadar olan ilk dönemde bu kararı alıp şehre göçmek bir kaos ve belirsizlik içermektedir. Bu yönüyle bu karar kırsal yaşamdan daha cezbedici görünmemektedir. Bu karar kişisel anlamda bir umuda tutunma gibi görünse de sadece bireysel düzlemde düşünülemez. Çünkü göçmen bu göç kararı ile birlikte şehirde sadece kendini kurtarmak peşinde olmayacak, bu göçü ailesi ve geride kalanlar için fırsata dönüştürmeye çalışacaktır. Bu sebepten hiçbir bağ olmadan şehre kendini atan göçmen aslında kendini “feda” etmektedir. Nasıl ki 1980 sonrası gecekonduların şehre sonradan gelen göçmen üzerinden gecekondular kiralayarak veya satarak “Nöbetleşe Yoksulluk” yoksulluğun bir devri söz konusu ise “Feda” ile de “Nöbetleşe Yoksulluğun” tam tersi biçiminde daha sonra şehre gelecek olan göçmen için kaos ve belirsizlikten bir düzen yaratılmaktadır.

Evin en büyük çocuğu amcam ilk olarak o şehre gidiyor, tabiri caizse elini kolunu sallayarak. Fakat ne gidecek yeri belli ne kalacak yeri ne de çalışacak bir işi. Sonra amcam bir ara köye geldiğinde küçük kardeşi (12) olan babamı da şehre göndermesini istiyor babasından. Babam çeşitli işlerde çalıştıktan sonra amcamın bir tanıdığı vesilesiyle bir terziye çırak oluyor. Amcam da ardiyecilik, tüpçülük gibi çeşitli işler yapıyor. Babam şehre geldiğinde amcam gecekondusunu yapmış oluyor. Bir süre beraber yaşadık sonra halamlar da şehre geliyor. Bir gecekondu içerisinde üç aile beraber yaşıyor. Daha sonra gecekondu büyüyor, halamlar için ayrı bir yer yapılıyor. Babam askerden gelip evlenince de amcam gecekonduyu babama bırakıp, kendine başka bir gecekondu yapıp ayrılıyor. Bu süreçte babam, çocuklarını üniversiteye gönderiyor, arsa alıyor, daire sahibi oluyor. Bugün sadece babamızın emeğiyle oluşan dört adet dairemiz var. (Cenk, Sivas, 1958)

Babam çiftçiydi, köyde pek bir şeyimiz yoktu, vardı da ancak babama yetiyordu. Beni ablam çağırdı şehre, eniştem aşçıydı. Hacettepe’de gecekonduları vardı, orada beraber oturuyorduk. Eniştenin lokantasında çalıştım ilk geldiğimde. Beni hiç bırakmadılar, Bala’ya lokanta açtı enişte beni de götürdü, enişte çok yer gezdi, sonra oradan geri döndük beraber

Akdere'ye geldik. Ben ilk defa zeytini ablamın evinde gördüm, bu ne dedim, yemedim. Sonra ben eniştenin lokantasında işi öğrendim, aşçı oldum. Askerden sonra da bizim köylüler gel dediler boyacı ol, boyacılık yapıyorlardı onlar. Sonra ben de boyacı oldum, 19 sene Hilton'da çalıştım. Evlendikten sonra bir arsa alıp ayrı bir gecekonduyu yaptım. Sonra Almanya'ya çalışmaya gittim, orada çalıştım, kazandım. Dönünce de gecekonduyu verdim iki daire aldım, birinde ben oturuyorum öbürü de kirada. (Rasim, Kayseri, 1953)

3.3.3. Kullanım Değerinden Değişim Değerine, Umut Mekanları

Gecekondular öncelikli olarak göçmenin başını sokacağı bir sığınak bir umut mekânı olurken daha sonra kırdan göçlerin devam etmesiyle bu mekanlar gecekondulu açısından bir gelir kapısına dönüşüyor. Gerek gecekonduya ekler yaparak odanın kiralanması şeklinde gerekse de gecekondunun tamamının kiralanması ve nihayetinde satılması şeklinde bir gelir elde etme biçimi olarak gecekonduların ortaya çıktığı görülüyor.

Babam 1952'de şehre geliyor ve bir gecekonduyu yapıyorlar Akdere'ye. Babam inşaatçı olduğu için gündüz çalışır gece de bir oda çıkarırmış gecekonduya. Bir oda, iki oda, üç oda derken kiraya vermek için de yedek odalar arkaya doğru eklenirmiş. Sonra o odalar yeni gelenlere kiralanırdı. (Abdullah, Kayseri, 1952)

Ben 1957'de Akdere'ye geldim, hemşeriler çağırdılar gel gecekonduyu yapalım diye, yaptık gecekonduyu. Önce kerpiçle yaptık, sonra briketle. Sonuncuyu da tuğla ile yaptım. Bunların hepsi birbirine bağlı. Çoluk çocuk büyüdü herkes bir oda istedi bir de kiralık olsun o zaman dedik. Bir oda bir ara kiralardık. Her oda 10 liraya kiralanırdı, çalışırdım bir de kiradan alırdım o şekilde geçinirdim. (Yusuf, Kızılcahamam, 1957)

Babam ilk 1954'te Aktaş'a gelmiş, orada kirada oturmuşlar. Bir yıl sonra da Akdere'ye gelip gecekonduyu yapıyor. Önce bir oda bir ara olarak yapmışlar. Daha sonra zamanla ikinci oda, üçüncü oda olarak artarak devam ediyor. Ek gelir olsun diye de odalar kiralanırdı. Bir oda bir ara

olarak. Mahallede bir ilk okul vardı oradaki bizim öğretmenimiz kiracımızdı. O zaman para kıymetliydi. (Celal, Kafkasya, 1954)

1960'lara kadar mahallede yeterli düzeyde arsa olmasına karşın yine de gecekonduların kiralınmasına ya da satılmasına rastlıyoruz. Bunun temel sebebi köyden elinde avucunda bir şey olmadan gelen göçmenin bir müddet, iş bulup para kazanana kadar gecekonduyu kiralamak yolunu seçmiş olmalarıdır. Para kazanmaya başlayınca da oturdukları gecekonduyu satın almışlar hatta daha sonra kendileri de başka gecekondular yapmışlardır.

Ben 1957'de Ankara'ya geldim ondan bir yıl sonra falan da Akdere'ye. Buraya geldiğimde ilk olarak bir gecekonduyu kiraladım. Orası da tapulu malıymış adamın birinin. Ben bilmem dedim, ben kiracıyım. Sonra bana dedi sana 15 gün mühlet ya alırsın burayı ya da yıktırırım. Sonra ben de aldım, yeniden yaptım, büyüdü gitti. (Alâeddin, Sivas, 1957)

Babam ilk olarak 1953'te geliyor, Samanpazarı, Dikmen, Hacettepe derken oradan da Akdere'ye geliyorlar, 1955'te. Annem tepelerde oturmak istemiş, iki göz bir gecekonduyu almışlar sonra o gecekonduyu zamanla büyümüş. (Mustafa, Kayseri, 1953)

1960'lardan sonra ise mahallede gecekonduyu yapılacak alanların azalması ve tükenmesi ile birlikte yeni gelenler daha çok kiralama ve satın alma yoluyla gecekonduyu almışlardır.

Babam ilk olarak 1956'da Çubuk'a gelmiş oradan da dört beş sene sonra Akdere'ye, Biz hep kirada oturduk. Gecekonduyu almaya karar verince ben babama Yıldız'dan alalım dedim, oradan bakınca Ankara ayaklarının altında, çok gecekonduyu yoktu orada. Sonra babam buradan Akdere'den aldı sene 1974 falandı. (Kazım, Akyurt, 1956)

Ben 1964'te geldim buraya. Gecekonduyu kiraladım. Kirada birkaç sene oturduktan sonra babam kira ile uğraşılmaz dedi. Oturduğumuz gecekonduyu satın aldık. Sonra onu yıktık abimle beraber, yerine iki katlı gecekonduyu yaptık. (Kenan, Çorum, 1964)

Ben 1960'ta direkt olarak Akdere'ye geldim. Ben ilk gecekonduyu Seyranbağları'na yaptım. Daha sonra o gecekonduyu sattım Akdere'den gecekondu aldım. (Mahmut, Çorum, 1960)

Ben abimin yanına geldim, evlenene kadar onunla oturdum. Evlendikten sonra da 1983'e kadar kirada oturdum. O sene de gecekonduyu satın aldım. (Bekir, Çorum, 1965)

Ben sekiz bin liraya gecekondu satın aldım, öncesinde kirada falan oturdum. Sene 1968'de aldım hala da aynı gecekonduda oturuyorum. (Halil, Sivas, 1949)

3.3.4. Köy ile Kent Arasında Kaynak Aktarımı ve Mekânsal Hareketlilik

Kırdan kente göç kırsal göçmen için geri dönüşü olmayan bir yol olma özelliği gösterir. Fakat bu, göçmen açısından kır ile her türlü ilişkinin sona erdirilmesi anlamını taşımaz. Göçmen, kır ile hem duygusal ve kültürel etkileşimi devam ettirmektedir hem de kentin zorlu ekonomik şartlarına ayak uydurma sürecinde kırdan destek almaktadır. Gecekondulu kentte bir yandan kırın yardımına ihtiyaç duymaktadır bir yandan da kırdaki geride kalanları kente çekecek düzeni kurma telaşındadır. Bu süreç göçmenin geride bıraktığı mal, mülk, arazi sahipliğine ve hane nüfusuna göre değişiklik göstermektedir. Geride, kırdaki kalanların kendilerini geçindirebileceği bir faaliyet alanı devam etmekteyse bu durum kentteki gecekondulunun sosyal ve ekonomik anlamda kente daha kolay adapte olmasını sağlamaktadır. Çoğu durumda ise artık kır yaşamı köylü için sonuçlanmıştır ve köyde geçim sağlamak son derece zordur. Kırdan kopmak ve bir umuda tutunarak kentte var olabilmek son çaredir.

İlk olarak 1949'da Ankara'ya geldim, babam köyde çiftçiydi, köyde fakirlik ve kıtlık vardı. İlk geldiğimde bir müddet sağda solda çalıştım. Sonra köye geri döndüm. Biraz ben babama yardım ediyordum biraz da o bana. Sonra bir ara da İstanbul'a gittim. Orada da tutturamayınca geri döndüm. Sonra köylü çay ocağını satıyordu, tavsiye etti ben de aldım. Aldıktan sonra bir de gecekondu aldım, babamları da köyden getirdim. Ölene kadar burada benimle yaşadılar. (Halil, Sivas, 1949)

Abim evliydi köyden ayrıldı, çalışmak için şehre geldi. Ondan iki üç sene sonra da ben orta okul için geldim. Abimin yanında kalırdım. Ben hem çalıştım hem okula gittim, bu arada da köye gidip gelirdim. Hem köyden yiyecek; bulgur, mercimek falan da getirirdim. Abim gecekonduda kirada otururdu, babam geldi kiracılıktan kurtulun dedi yardım etti beraberce iki katlı bir gecekondu yaptık. (Bekir, Çorum, 1965)

Beni annem gönderdi şehre, ben küçükken babam ölmüş. Ben geldim terziye çırak oldum, tezgahtarlık yaptım, su sattım, manifaturacıda çalıştım. Köyde biraz gelir vardı, annem yardım ederdi. Sonra ben kazanmaya başladım bir de gecekondu yaptık, annem de geldi yanıma. (Cengiz, Bala, 1963.)

Kırdan kente, kentten kıra kaynak aktarımı sadece somut ekonomik kimi girdi ve çıktılarla yapılmıyor, göçmen dolaylı olarak da köydeki hayata katkıda bulunulabiliyor.

Ben 12-13 yaşında geldim şehre, biz yedi kardeşтик, babam çiftçiydi. Amelelik yaptım, çıraklık yaptım, daha sonra da bir vesile ile iş makinası operatörü oldum. O zamanlar kıymetli bir işti bu, iyi para kazandırıyor. Köyde zaten bir şey yoktu, babam başından gidene şükrediyordu. Benden küçük iki kardeşimi de getirdim şehre, onları da makine operatörü yaptım, onlar da hala Ankara'dalar, evleri barkları var. Köyde ev bark duruyor, annem yazın köyde kışın yanımda kalıyor. (Yavuz, Çorum, 1968)

Göçmenler genel olarak köy ve kent arasındaki hem ekonomik hem kültürel bağlantıyı sürdürüyor, bu ilişki onları daha da kuvvetlendiriyor. Bunun yanı sıra kırdaki ekonomik sıkıntılara ve işsizliğe ek olarak miras sebebi ile ortaya çıkan anlaşmazlıklar ya da kan davası gibi problemler ortaya çıkınca köyünden ayrılan göçmenin kıra ile bağlantısını tamamen kopardığı da görülüyor.

Ben burada doğdum, babam 1960'da gelmiş. Babam çiftçiymiş, pek bir şeyimiz yokmuş köyde. Amcamlarla mal davası olmuş pekte malımız yokmuş ya, bu yüzden babam oralarda durmak istememiş çıkmış gelmiş.

Babam ayakkabı boyayarak büyüttü bizi. Biz köye bir daha dönmedik. (Sinan, Kayseri, 1960)

Biz 1962'de buraya geldik. Benim küçük kız kardeşim vefat ediyor, bunun üzerine annem köyde durmak istemiyor, babama göçmek için baskı yapıyor. Zaten köyde de işsizlik var. Tarla falan yoktu da işte hayvanları, evi barkı satıp geldik. (Yaşar, Çorum, 1962)

Kır ile bağlantı bugün bile devam ederken gecekonduculular köyde bulunan baba evinin satılmasına şiddetle karşı çıkmışlardır. Köydeki baba evi onarılıp yenilenmiş; gecekonduculular arasında yazları köyde kışları şehirde geçirmek gibi bir mekânsal hareketlilik de gözlenmiştir.

Köyde 60 dönüm tarla vardı o da ancak babama yetiyordu. Babam sağ iken pek köye dönmedim ben. Şehirde çalıştım, iyi de para kazandım. Babam öldükten sonra da köydeki evimizi, samanlığımızı hep yaptırdım, baba evi satılır mı? İki üç aya bir gider gelirim ben. (Rasim, Kayseri, 1953)

Ben şehre geldim, babam küçük kardeşlerimi de aldı Almanya'ya çalışmaya gitti. Bizim köydeki evimiz barkımız duruyordu. Ben şehirde suculuk yaptım, iki katlı güzel bir gecekondu yaptım hala da orada oturuyorum. Köyde daha büyük bahçeli evimiz var. Yazları orada geçiriyoruz, kışları da burada. (Sucu, Kırşehir, 1965)

Bazı araştırmalar, (Sencer, 1979; Kartal, 1983) kır ile bağlantının sürmesinin gecekonduculunun kentleşme sürecini geciktirdiğini belirtmiştir. Ancak kır ile devam eden bağlantı göçmenin kentte travma yaşamamasına neden olabilecek psikolojik etkileri ortadan kaldırırken, aynı zamanda ekonomik ilişkinin sürmesi de kente tutunmayı kolaylaştırmaktadır. Bugün, kentleşmenin en ileri safhasında dahi köy ile bağlantı devam etmektedir; bu gecekonduculunun kültürel özelliklerinin bir yansımasıdır. Bu yönüyle de Türk gecekonducuları batılı yoksulluk mekanları olan slumlardan ayrılırlar. Gecekonduculular slum üyeleri gibi arafta bir kimlik oluşturmazlar. Ayrıca göçmen, gecekondu köy ile kent arasında

kurduğu köprü ile köyün modernizasyonunda da aktif bir özne olarak önemli bir toplumsal işlevi yerine getirmiştir.

3.3.5. Azim ve Fedakârlık

Gecekonducular birçok açıdan önemli bir mücadelenin mekânsal yansıması olarak ortaya çıkmışlardır. Bu yönüyle gecekonducular yalnızca bir konut tipi olmaktan çok daha fazlasını ifade eder. Endüstri devriminin ve sonuçlarının neredeyse bütün etkilerini yaşamışlardır. Yaşadıkları topraklardan, köylerinden kopmuşlardır, köydeki işleriyle, çiftçilikle ayakta kalamaz duruma gelmişlerdir, sanayi çağının bir sonucu olarak göç etmişlerdir fakat kentlerde sanayileşmemenin etkilerini sonuna kadar yaşamışlardır. “Kentliler” tarafından dışlanmışlardır. Gecekonducular adına birçok olumsuzluktan daha söz edilebilir; fakat tüm bu şartlara rağmen gecekonducular kente tutunmayı başarmışlar ve kentlere kök salmışlardır. Bu süreçte onların kentte var olabilmelerini sağlayan somut etkilerle beraber çok çalışmak, azmetmek, fedakârlık yapmak gibi kimi bireysel özelliklerin katkısı da oldukça yüksektir. Tüm bu azim ve kararlılık ise kendi içinde büyük hayaller barındırmıyor, başının üstünde çatının olması ve ocağın tütmesi en temel hedefler olarak görünüyor.

Köyde yapacak bir şey kalmamıştı. Aslında ben ne olsa yapardım, hiç işten kaçmazdım. Çıkıp geldim şehre, amelelik yaptım, garsonluk yaptım, boyacılık yaptım. Evliydim, Almanya'ya çalışmaya gittim. Hayatımız mücadele ile geçti. Üzüntüden, sıkıntıdan mide kanaması geçirdim, iki kere ameliyat oldum. (Rasim, Kayseri, 1953)

Babam ayakkabı boyacılığı yaparak bizi büyüttü, yetiştirdi. Bizim kimsemiz yoktu, bir gecekondu yaptık gece biz yapardık gündüz onlar yıkardı. Beş kere yıktılar, her defasında yeniden yaptık bıkmadan, usanmadan. Sonra tapusunu aldık da kurtulduk yıkımdan. Ben seyyar satıcılık yaptım, buradan Kızılay'a gider gelirdim her gün. Sonra belediyeye girdim, beni köpek barınağına verdiler, rahatsızım (astım) dedim dinlemediler, orada çalışacaksın dediler. Evi ben geçindiriyordum, mecbur bir süre çalıştım sonra bırakmak zorunda kaldım. Şu anda

çalışamıyorum, ameliyat oldum, ablam çalışıyor. Emekliliğim yok. (Sinan, Kayseri, 1960)

Sırtıma yorganımı atıp geldim, Kale dibinde bir odada beş altı kişi kaldık. Banyo yapma şansımız yoktu, ayda bir yaparsan iyi. Hamallık yaptım ben kaldığım odanın geceliğini çıkarırdım, bir de yarım ekmek alıp yerdim. Sonra lastikçiye çırak oldum. Sonra geldim buralara gecekondu yaptım. Hafta sonları pirinç satardım, hafta içi de hastanede hademelik yaptım. Bu şekilde çoluk çocuk büyüttük, everdik. (Pirinççi, Kızılcahamam, 1949)

Ben çok çalıştım hiç durmadım, garsonluk yaptım, kahve sattım. Sonra kahvenin hatırına matbaaya işe girdim, oradan solcular attılar beni. Daha sonra sınavla istatistik umum müdürlüğüne girdim. Diplomam yok diye bana günlük iki lira verirdi, diploması olana dört lira. Bunun üzerine gündüz çalıştım gece okula gittim, diplomayı aldım. Sonra buradan da Menderesçi olduğum için attılar. Sonra da Köy İşlerine girdim, oradan emekli oldum. (Yahya, Bala, 1954)

Gecekonduluların ayakta kalabilmek adına ortaya koydukları özveri bir netice doğuruyor, birçok sebepten ötürü eleştiriseler de apartmanlarda rahat ortamlarda yaşamaya başlıyorlar, daire sahibi oluyorlar, hatta birden fazla daire sahibi olup diğerini kiraya veriyorlar, genellikle emekli olmuşlar ve görece rahat bir yaşamları var. Ancak hala gecekonduda yaşayıp, gecekondunun zahmetini çekmeye devam edenler de var.

Ben hala gecekonduda yaşıyorum. Beş kardeşin en küçüğü olarak, köydeki şartlardan yoksulluktan dolayı geldim buralara. Çalıştım, emek ettim, memur oldum, emekli oldum. Üç oğlan bir kız var. Oğlanları okuttum, hepsinin birer dairesi var Eryaman'da. Beni de yanlarına almak istiyorlar ama ben yapamıyorum oralarda. Ben gecekondumda rahatım. Ama kışları giderim onların yanına. Bir ekmek bir sana yağ olurdu, onu ekmeğe sürer yerdik, başka bir şey olmazdı. Ben emekli olduktan (1984) sonra peynir, zeytin almaya başladım. (Yusuf, Kızılcahamam, 1957)

Kenan ise, azim ve fedakarlığın yanı sıra; kendine güven, inatçılık, bıkmadan usanmadan çalışmak gibi birçok özelliği sayesinde yokluktan gelip kendisini memuriyete ve üniversite mezuniyetine taşıyacak bir yol çiziyor.

Köyde kalsak ya çoban ya bekçi olurduk. Ben çıktım geldim şehre. Hem çalıştım hem okudum. Gündüzleri çalışıp gece okuyarak orta okul mezunu oldum. Sonra gece çalışıp gündüz okuyarak lise mezunu oldum. Lise mezuniyetinden sonra işçi olarak çalıştığım yerde memur oldum. Daha sonra da açık öğretimden üniversite mezunu oldum. Dört çocuk var hepsi de üniversite mezunu oldu. (Kenan, Çorum, 1964)

İkinci nesil ise, babaları gibi yoğun bir çalışma temposu ve mücadele geçirmiyorlar belki ama onların da farklı türden mücadeleleri oluşmaya başlıyor. Apartmanlarla yüzleşme, kent ve kentliler tarafından öteki olarak görünmeye karşı verilen mücadele. Buna ek olarak tüketimin yaygınlaştığı bir dönemde yoksulluğun daha da görünür ve göze batar hala gelmesine karşı verilen mücadele.

Biz gecekondulu olduğumuz yani bitli olabileceğimiz sebebi ile saçlarımız üçe vurulurdu. Öğretmenin çocukları gelirdi, onların saçı hep uzundu. O çocuklar bize başka dünyanın insanlarıymışız gibi bakarlardı... Bizim bayramlığımız falan olmazdı, yani mağazaya gidip elbise almak yoktu, büyüğünden kalanları giyerdin. Biz bir montu yedi arkadaş beraber giyerdik...Sonra okuldan soğuduk biz, kendimizi çalışmaya verdik. (Oktay, Tokat, 1968).

3.3.6. Eğitim

Günümüz toplumlarında en önemli kurumlardan biri Eğitim Kurumu olarak görülür. Hatta içerisinde yaşadığımız çağ Bilgi ve Bilişim Çağı ya da Enformasyon Çağı gibi isimlendirmelerle anılmaktadır. Buna bağlı olarak eğitime dayalı mesleklerin ve sınıfsal konumların arttığı ve önemini arttırarak devam ettirdiği görülmektedir. Günümüzde eğitim imkanları, eğitim kurumları ve eğitim fırsatları artmaktadır. Böylece eğitim, modern endüstriyel toplumlarda önemli bir toplumsal hareketlilik unsuru olarak ele alınır. Endüstri toplumlarında

özellikle eğitim kurumunun her sosyal sınıftan bireylere açık olduğu görüşü hakimdir. Böylelikle bireyler dikey toplumsal hareketlilik imkanlarından faydalanabilmektedirler. Bu hareketliliğin ise endüstri toplumlarının açıklık düzeyinin göstergesi olduğu belirtilir (Blau ve Duncan, 1967). Önemli bir kesim ise (Glass, 1954) günümüz toplumlarında eğitim vasıtasıyla dikey toplumsal hareketlilik sağlanabildiğini yadsımamakla beraber onlar hala toplumsal sınıf kökeninin etkili olduğunu belirtirler. Yani zaten üst bir toplumsal sınıfta olan kişilerin eğitim vasıtasıyla çocuklarının da dikey bir toplumsal hareketlilik yaşadığı ancak alt bir toplumsal sınıftan eğitim yoluyla üst bir toplumsal sınıfa geçme oranının az olduğu vurgulanmaktadır. Bu çalışmada bireylerin görece ikinci nesilde az olsa bile üçüncü nesilde eğitim yoluyla dikey toplumsal hareketlilik kazandıkları görülmektedir. Gecekonduluların dikey toplumsal hareketlilik kazanmaları, yani toplumsal köken ile menzil arasındaki ilişkinin koparıldığı en önemli alanın eğitim olduğu görülüyor.

Gecekondulular, kırsal hayatın bütün yorucu ve ezici dinamiklerini bilen ve çiftçiliğin zorluklarını yaşayan insanlardır. Bunun yanı sıra kentsel yaşamın en alt sınıfsal konumlarında bulduklarından dolayı kentin bütün zorluklarını da deneyimlemişlerdir. Dolayısıyla gecekonducular, eğitimin önemini farkındadırlar. Eğitim, refah ve rahatlık sağlayacak en önemli kurum olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra birinci neslin tamamının eğitimin önemini farkında olduklarını ve bu doğrultuda çocukların okuması için ne gerekiyorsa yaptıklarını söylemelerine karşın; ikinci nesil bireyler, evet babalarının “oku” dediklerini, ancak bunun yanı sıra iş hayatında da yardım beklediklerini vurgulamaktadırlar.

Aile içerisinde eğitime önem vermek vardı, oku oku dendi hep ama oku demekle kaldı. Pek imkân sunulmadı. Okuldan çıkar çıkmaz tüpçü dükkanımıza çağrılırdık ve gecelere kadar tüp taşırdık, akşam da ders çalışman bekleniyor fakat sen zaten akşama kadar çalışmışsın, ek bir çalışma yapacak enerjin kalmamış, çalışma hakkını tüpçüde doldurmuşsun. (Hakan, Sivas, 1957)

Buralarda çalışın, para getirin baskısı çoktu. Genellikle yanlarında çalıştırırdı babalar. Bir ara Abim, halamın oğlu ve amcamın oğlu kaçıp gidelim buralardan demişler, özgür olmak o dönem onlar için çok önemli, peki nereye nasıl kaçacaklar. Üniversite sınavına girelim diye anlaşmışlar fakat okulla pek ilgileri olan tipler de değiller. Sonra sınava giriyorlar bir şekilde ve İstanbul Üniversitesi Bilim Tarihi'ni kazanıyorlar. Daha sonra biz burayı kazandıysak daha iyi yerler de kazanırız deyip amaç kaçmak olmaktan çıkıp istenilen meslekleri yapmaya evrilmiş ve ikinci yıl tekrar girmişler sınava. Bu defa da biri Tıp Fakültesi, biri Dil-Tarih Fakültesi Felsefe bölümü, diğeri de İİBF Uluslararası İlişkiler kazanmış. (Cenk, Sivas, 1958)

Bunun yanı sıra eğitimin öneminin gerçekten hissedilmesi ve buna göre somut planlar yapılması kentle girilen ilişkiyle doğru orantılıdır. Eğitimin önemi herkesçe vurgulanmaktadır, fakat eğitilmiş insanlarla şehrin orta ve üst sınıflarıyla etkileşim olmadığı için teorik söylem ile pratik hayat arasında farklar ortaya çıkmaktadır. Oysaki şehrin merkezinde, Kızılay'da terzilik yapan ve üst sınıf toplumsal kesimlerle ve onların çocuklarıyla etkileşim içinde olan Hayrettin, eğitimin önemini ve sonucunu somut olarak gördüğü için çocuklarını çalışma hayatından uzak tutmaya ve eğitime yönlendirmiştir. Neticesinde beş çocuğunun beşini de üniversitede okutup, iş gücü sahibi yapmıştır.

Çocuklarının çalışıp, ona destek olmasını hiç beklemedi, çalıştırmadı bizi. Hep okula yönlendirdi, hep okusunlar, okuyarak bir yerlere gelsinler istedi. Büyük adam olsunlar düşüncesi babamda hep vardı. Babamızı da çok göremezdik o geç saatte gelirdi, biz uyumuş olurduk, biz daha kalkmadan da giderdi işe. (Cenk, Sivas, 1958)

Sadece çocukların eğitimi değil, birinci nesil gecekondulular sınırlı sayıda da olsa kendi eğitimleri ile de ilgilenmiş eğitim fırsatlarını değerlendirmeye çalışmışlardır. İlk nesil gecekondulular genel itibariyle en fazla ilk okul mezunudurlar, o dönem köylerde orta okul imkânı da genellikle yoktur. Şehre geldikten sonra ise eğitim fırsatlarından yararlanmaya çalışmışlardır. İlkokul mezunu olarak şehre çalışmaya gelen (Kenan, Çorum, 1964) hem çalışmış hem

de okul hayatını sürdürmüştür. Akşam orta okulunda okurken, gündüz çalışıp gece okula gitmiş, liseye geçtiğinde ise gündüz okumuş gece de çalışmıştır. Liseden sonra memurluğa yükselen Kenan, açık öğretim fakültesini de bitirerek üniversite mezunu olmuştur. Ortaokul diploması olanların daha fazla günlük yevmiye aldığını öğrenen (Yahya, Bala, 1954) ise daha fazla kazanabilmek adına gündüzleri çalışıp geceleri okula giderek ortaokul diploması almıştır. İlkokul mezunu olarak şehre gelen (Yusuf, Kızılcahamam, 1957) birçok işte çalıştıktan sonra akşam ortaokulunu da bitirdikten sonra SSK'da memur olarak işe başlıyor ve oradan da emekli oluyor.

Görüldüğü gibi eğitim, gecekondu için önemli bir toplumsal hareketlilik imkânı olarak görülmektedir. Eğitim bu şekilde görülmekle kalmayıp gecekondu hayatında işlevsel bir özellikte göstermiştir. Bugün Türkiye'de sanayi ve teknolojinin ileri düzeyde gelişmiş olmamasından ötürü, toplumsal hareketlilik imkânı kazanma da eğitim en önemli kurum olarak görülmektedir. Dolayısıyla göçmenlerin torunları yani üçüncü nesil eğitime yönelmektedir ve birçoğu üniversite mezunudur.

3.3.7. Düşmemenin Bir Yolu Olarak; Yatay Hareketlilik İmkanları

Yatay hareketlilik, bireylerin aynı seviyede hareket etmesi anlamına gelir (Tumin, 1967; Sorokin, 1959). Yatay hareketlilik, mesleki ve sınıfsal anlamında bir değişikliğe neden olmayan, aynı sınıfsal ve toplumsal konumda gerçekleşen hareketlilik biçimidir. Sanayileşme sonrası Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde en çok görülen hareketlilik türüdür. Türkiye'de daha çok kırdan kente göç yoluyla oluşan kentleşme süreci yatay hareketlilik için önemli bir zemin oluşturmuştur. Göçmenler aylık, haftalık ve hatta günlük işlerde çalışmakta, bazen işin çapı ve niteliği gereği bazen de işin bitmesi ya da işin ayakta kalamaması gereği işler sonlanmakta ve gecekondu aynı türden işleri başka mekanlarda sürdürmeye devam etmektedir.

Şenyapılı (1981) emek ve gecekondu ilişkisi açısından gecekonducuların yaptıkları işleri; emeğin niteliği, kent ekonomisi içerisindeki konumu ve pazarlama biçimi açısından üçe ayırır. Bunlar; merkez işlerde çalışanlar, çevre

işlerde çalışanlar ve marjinal işlerde çalışanlardır. Bu ayrım; işin örgütlülük düzeyine, resmi ya da resmi olmama durumuna, sürekli ya da geçici olma şekline, uzmanlaşma ya da eğitim gerektirip gerektirmeme durumuna, işin yüksek bir teknoloji, bilgi ve birikim kullanıp kullanmama durumuna bağlı olarak gerçekleşmektedir. Ekonomik anlamda geri kalmışlık, sanayileşmeme, çarpık kentleşme gibi faktörler merkez ve çevre işler ayrımını doğuran nedenlerdir. Kapitalistin birçok sebepten kar elde edemeyeceği için girmediği alanlarda (hizmet sektörü, inşaat, bakım ve onarım gibi) çevre işlerde; örgütsüz, güvencesiz ve ucuz emek gücüne ihtiyaç duyan bir sektör ortaya çıkmaktadır. Bu alanın emek gücünü ise gecekonducular oluşturmaktadır. Bu sektörün çalışma koşullarının elverişsiz olması, güvencesiz olması ve düşük ücretli olması iş değiştirme hızını yükseltmektedir.

Modernleşme teorisyenlerinden biri olan, Daniel Lerner (1958) saha çalışmasını Türkiye’de gerçekleştirdiği araştırmasında, geleneksel tarım toplumlarının sonunu ilan ederken kentleşme ve sanayileşmenin artan gücü ile Türkiye ve Orta Doğu tıpkı Batı’da olduğu gibi toplumsal, politik ve ekonomik anlamda modernleşmesini tamamlayacaktır ve gidişat bu yöndedir. Modernleşme kuramları genel olarak toplumların, kaynağının Batı’da olduğu evrensel bir gelişme çizgisi içerisinde ilerleyeceğini ön görmüşlerdir.

Keith Hart’ın (1974) hazırlamış olduğu raporda “enformel sektör” kavramı ortaya atılmış ve bu kavram sosyal bilimler içerisinde büyük yankı uyandırırken, modernleşme teorilerine ve bu teorilerin ilerlemeci, gelişme anlayışına da bir tepki oluşturmuştur. Raporda, tarımdan kopan ve kentlere akın eden göçmenlerin, kentlerde sabit, sürekli ve ücretli bir işlerinin olmadığı ve köy ile geleneksel bağlarını da koruduklarını ortaya koymuştur. Aktar’a (1990) göre; Hart’ın bireylerin ontolojik özelliklerini çıkış noktası olarak ele aldığı yaklaşımı, üçüncü dünya şehirlerinde; ayakkabı boyacılarının, sokak satıcılarının ve pazarcı esnafının içinde olduğu ve enformel sektör olarak tanımladığı ekonomik yapının aslında gizli işsizlik yarattığını ve bu yapının tasfiye edilmesi gerektiğini savunan modernleşme teorilerine karşı bir savaş açmıştır.

Hart'ın belirttiği gibi bu süreç modernleşme teorisyenlerinin beklentileri doğrultusunda gelişmiş olsa idi yani; gecekondu ve gecekondu emeği sistem içerisinde kendisine bir şekilde yer bulmasaydı Türkiye gibi ülkelerde sanayileşmemeye ve kentleşmeye bağlı toplumsal ve ekonomik kaos kaçınılmaz olurdu.

Bu çalışmada gecekonducuların çevre ve marjinal işlerde çalıştıkları görülmüştür. 1950'lerde marjinal işlerin daha yoğunlukta olduğu gecekondu emeği, ithal ikameci ekonomi modelinin önemli bir gereksinimi olan ucuz iş gücünü yerine getirdiği ölçüde gecekondu artık marjinal işlerden çevre işlere geçiş göstermektedir. Çünkü emeğinin ortadan kalkması ile ekonomik sistem içerisinde hiçbir etki doğurmayacak olan gecekondu emeği artık sistem için vazgeçilmez konuma gelmiştir.

Tablo 6: Gecekondu Emeğinin Dönüşümü

İsim	Kentteki İlk İş	İkinci İş	Üçüncü İş	Dördüncü İş	Şu anda
Murat	İnşaat İşçisi	Polis			Çalışmıyor, Emeklilik Yok
Tahsin	Sanayi İşçisi, Tornacı	Büyük Şirketlerde Tornacı	MEB'de İşçi	Traktör Fabrikası, İşçi, Taksicilik	TSK, Ana Tamir Fabrikasından Emekli
Rıfat	Sitelerde Marangoz Çırağı	Marangoz, Usta			Emekli
Cengiz	Terzide Çırac	Tezgahtarlık	Manifaturacıda İşçi	Suculuk	Emekli
Bekir	İnşaat Boyacılığı	Matbaacılık	Resmi dairede Matbaacı; Teknisyen		KOSGEB'ten emekli
Sinan	Amelelik	Seyyar Satıcılık	Belediyede İşçi		Çalışmıyor, Emeklilik Yok
Halil	Amelelik	İnşaat İşçiliği	Esnaf, Çay Ocağı İşletmecisi		Emekli
Taha	Sanayide İşçi	Otobüste Muavinlik	Kamyon Şoförlüğü	Taksi Şoförlüğü	Tır Şoförü
Alaaddin	Amelelik	Kerestecide İşçi	Esnaf, Ardiyeci	Esnaf, Tüpçü	Emekli
Celal	Samanpazarında Tezgahtar	Hırdavatçıda İşçi	Köy Hizmetlerinde Memur		Emekli
Mahmut	Amelelik	İnşaat İşçiliği	Mağazada Gece Bekçisi		Emekli
Abdullah	Dolmuşta Muavinlik	Dolmuş Şoförü	Taksi Şoförü		Emekli, Halen Çalışıyor
Yaşar	Bakkalcılık, Çırac	Dolmuş Şoförlüğü	AÜ'de Memuriyet		Emekli
Mustafa	İnşaat İşçisi	İnşaat Ustası			Emekli
Hakan	Ardiyede çırac	Tüpçüde Çırac	Öğretmen		Müdür Yardımcısı
Neşet	İnşaat İşçisi	Bakkalcılık	Almanya'da işçi	Taksi	Emekli

				Şoförlüğü	
Kemal	Sanayide İşçi	Dolmuş Şoförlüğü	Taksi Şoförlüğü		Emekli
Ramazan	Esnaf, Çıracak	Dolmuş Şoförlüğü	Tır Şoförlüğü	Taksi Şoförlüğü	Emekli, Halen Çalışıyor
Yusuf	Amelelik	Tezgahtarlık	SSK'da Memur		Memur Emeklisi
Rasim	Garson	Aşçı	İzolasyon işleri ve İnşaat Boyacılığı	Hilton'da Boyacı	Emekli
Sucu	İnşaat İşçisi	Sucu, (Tesisat, Kalorifer)			Emekli
Yavuz	Amelelik,	Çıracaklık	Ağır Makine Operatörü		Emekli
Nuray	Öğretmen	Esnaf, Gelinlikçi			Emekli, Halen Çalışıyor
Yahya	Garsonluk	Karayollarında İşçi ve ufak çaplı ticaret	İstatistik Umum Müdürlüğü, İşçi	Köy İşleri Bakanlığı, İşçi	Emekli
Pirinççi	Hamallık	Lastikçide Çıracak	Lastik Ayakkabı Ustası	Hastanede Hademe ve Seyyar Satıcı (Pirinççi)	Emekli
Orhan	Yazıhanede Çıracak	Sitelerde Mobilyacıda İşçi	Fiat'ta işçi		Emekli
Cenk					
Oktay	Döşemecide Çıracak	Ekmek Fabrikasında İşçi	Bijuteride İşçi	PTT'de Memur	Taksi Şoförü
Kazım	Gece Bekçiliği	DSİ'de Memur			Emekli
Kenan	Ayakkabı tamirciliği, boyacılık	Sitelerde Amelelik	Devlet su işlerinde, İşçi	Aynı Kurumda, Memur	

Kırdan kente göç neticesinde emeğin türü ile mekân arasında doğrudan bir ilişki ortaya çıkmış ve ulusal ekonomik politikaların da etkisi ile gecekondulu sistemde kendisine açık bir alan bulmuştur. Gecekondulu kente adım attığı ilk andan itibaren kendisini kentte tutacak ve geçimlik ekonomisini sağlayacak bir iş bulma gayreti içerisinde olmuştur. Bu süreç hem mekânsal hem de zamansal olarak son derece yüksek bir hareketlilik göstermiştir. İlk işler; amelelik, garsonluk, hamallık, boyacılık, inşaat işçiliği ve çeşitli işkollarında çıracaklık gibi herhangi bir bilgi, beceri, eğitim, deneyim gerektirmeyen ve düşük gelir sağlayan işler olmuştur. Ancak bu işlerin sürekliliği olmayıp gecekondulu aynı işi farklı zamanlarda farklı mekanlarda gerçekleştirerek yatay hareketlilik fırsatları sonuna kadar kullanılıp sistem içerisinde sürekli olarak hareket ederek geçimlik ekonominin bir şekilde oluşturulmasını sağlamıştır.

1960 sonrası ise ülke içerisindeki ekonomik yapının değişmesi, gayri safi milli hasılanın artması ve tarım ve sanayi kesimi payının sanayi yani kentler lehine

değişmesi, kentlerde kamu sektörü dışında özel sektörün de kuvvetlenmesini sağlamıştır. Bu sayede gecekondulu emeği marjinal işlerden çevre işlere doğru bir kayma göstermiştir, hatta eğitim olanaklarının da etkisi ile merkez işlere yönelen az da olsa bir kesim ortaya çıkmıştır. İkinci ve üçüncü işlerde kendi hesabına çalışma ve başkası hesabına çalışma olarak bir ayırım ortaya çıkmıştır. Gecekondulu kentte deneyim kazanması ile birlikte daima yeni arayışlar içerisinde olmuş ve kendisini bu yönde geliştirmiştir. Bu doğrultuda ehliyet alıp dolmuş ve taksi şoförlüğü yapanlar ve bakkal dükkânı açanlar yaygındır. Bunun yanı sıra artık deneyim ve beceri gerektiren aşçılık, ustalık gibi kimi işlerde de çalışmaya başladıkları görülüyor. Yine akraba, hemşeri ve şehirdeki tanışlar vasıtasıyla devlet kurumlarına girme şansları da oluşmuş böylelikle; Kara Yolları, Devlet Su İşleri, İstatistik Kurumu gibi çeşitli devlet kurumlarında işçi olarak çalışmaya başlamışlardır. Sonraki iş kollarında ise merkeze doğru bir hareket göstermişlerdir. Bu doğrultuda işçi olarak girilen kurumda memur olunmuş ya da başka bir kuruma memur olarak geçilmiştir. Bunun yanı sıra çevre işlerde boyacılık, suculuk yaparken Hilton gibi önemli markalar ve büyük şirketler namına çalışarak merkez işlere doğru bir hareketlilik göstermişlerdir.

Ancak gecekondulu çoğunlukla küçük çaplı, örgütsüz, düşük gelir getiren, bilgi ve deneyim gerektirmeyen iş kollarında çalışıp bu işler arasında sürekli hareket ederek kentte varlık kazanmıştır. Çoğu zaman sabit ve düzenli bir iş pazarda yüzer gezer olmak lehine tercih edilmemiştir.

Yatay hareketlilik teorik tartışmalar ışığında nötr, niteliksel olarak hareketsiz, durağan, gelişim göstermeyen bir hareketlilik biçimi olarak ele alınsa da esasında gecekondulunun kente tutunmasının bir yolu olmuştur. Yatay hareketlilik yani sürekli iş değiştirme yoluyla sistem içerisinde yüzer-gezer olma yoluyla geçimlik ekonomisini kazanırken aynı anda birçok iş yaparak da bir gelir elde etmeye başlıyor. Bu yönüyle yatay hareketlilik, sürekli iş değiştirme gecekondulu açısından durağan bir durum olmayıp kente tutunmanın bir stratejisi haline gelmiştir. Burada gecekondulu açısından emeği kendisini yukarı taşımasa da aşağı indirmeyerek de önemli bir işlevi yerine getiriyor.

3.4. KUŞAKLARARASI MESLEKİ VE SINIFSAK KONUMLAR

Kentlerin önemli bir unsuru olarak 1950'li yıllardan bu günlere kadar kentte varlıklarını devam ettiren göçmenlerin kentte kalıcı olmalarını sağlayan faktörleri iki kısımda incelemek mümkündür. Bunlardan ilki; Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik değişim ve dönüşüm evresinde ortaya çıkan yapısal unsurlardır. Bu yapısal unsurlar ise politik ve ekonomik olmak üzere ikiye ayrılabilir.

Göçmenlerin kente tutunmasını sağlayan politik etmenler ülkenin kentleşme macerasının bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Sanayileşme sürecinden önce hızlı bir kentleşme ile yüz yüze kalan Türkiye, kentleşmeye dayalı olarak ortaya çıkan iç göçe karşılık verememiş ne konut anlamında ne de istihdam anlamında göçmenlere kucak açamamıştır. Ankara ise göç sürecinden de önce konut sorunu ile karşı karşıya kalmıştır (Şenyapılı, 1996). Bu dönemde zaten konut sorunu yaşayan ve çözüm üretemeyen kent göçmenlerinin kendi başlarının çaresine bakmasına kayıtsız kalmıştır. Bu dönemde kent gecekondularla çevrelenmeye başlamıştır. Bir olgu olarak gecekonduların kentlerde görünürlük kazanmasından sonra yerel ve ulusal anlamda günlük politikaların bir unsuru olarak gecekondular devreye girmiştir. Önemli bir nüfus barındıran gecekondular seçim dönemlerinde politikacılar tarafından kayıtsız kalınamayacak bir toplumsal taban oluşturmaktadırlar. Bu dönemde Ankara nüfusu 650.067 iken, bu nüfusun 385.000'i gecekondululardan oluşmaktadır (İmar ve İskân Bakanlığı, 1964). Gecekondulular nüfusları oranında özellikle seçim dönemlerinde politik güç olarak işlev görüp gecekonduların yıkılmasını önledikleri gibi belediye hizmetlerinden de faydalanmaya başlamışlardır. (Tekeli, 2014; Keleş, 2012; Karpaz, 2003; Şenyapılı, 2004).

Yapısal etmenlerden ikincisi ise amaç edilmemiş bir biçimde ekonomik sistem içerisinde gecekonduların yer edinmelerine de yol açan ekonomik etmenlerdir. Şenyapılı'ya (1981) göre; 1950 yılında Demokrat partinin iktidara gelişi ile birlikte kent burjuvazisi ve eşraf yönetimi bürokrasiden devralırken bu dönemde özel sektör güç kazanmaya başlamış, askeri giderler azaltılmış, yabancı sermayenin ülkeye girişi sağlanmıştır. Böylelikle kentlerde büyük ve küçük ölçekli işletmeler artmış, ticaret hız kazanmıştır. Bu gelişmelerle birlikte

sanayileşme süreci teknoloji ve kapital ithaline dayalıdır. Bu durumda sermayenin büyük kısmı ithalata aktarılırken, kar edebilmek için emeğin ücretinin kısıtlanması kaçınılmaz olmuştur. Bu durumda ise devreye umut mekanlarını inşa eden ancak halen ekonomik sistem içerisinde süreklilik kazanmamış olan göçmenler girmiştir. Sistemin ucuz emek gücünü karşılayan gecekondulular artık sistem için vazgeçilmez konuma gelmiştir.

Bu yapısal etmenler aracılığı ile her ne kadar göçmenlere kucak açılmış olsa da bu etkenler onları kentlerde kalıcı yapmaya yeterli değildir. Bu evrede de gecekonduluların bireysel azim ve fedakârlıkları, eğitim olanaklarını kullanmaları, kır ile bağlantılarını koparmamaları, dayanışma ağları kurmaları gibi bireysel mücadele ve mekanizmalar yoluyla kent ile girilen mücadeleden başarı ile çıktıklarını söylemek mümkündür.

Gecekondulular, yapısal etmenler ve bireysel mücadeleler neticesinde kuşaklararası düzeyde bir hareketlilik imkânı kazanmışlardır. Kuşaklararası hareketlilik, (Turmin, 1967; Saundurs, 2001) bir çocuğun, ebeveynlerinden farklı bir pozisyona ulaşması anlamına gelir. En az iki nesil arasında (baba ve çocuk) ölçülen; eğitim, gelir, statü, meslek farklılaşması kuşaklararası hareketliliğe işaret eder. Sınıflı toplumlarda hareketlilik her iki türlü de olabilir. Yani hareketlilik yukarı doğru olabileceği gibi aşağı doğru da olabilmektedir.

Bir toplumdaki toplumsal hareketliliği ölçmek amacıyla yapılan çalışmalarda ortaya çıkan hareketliliğin kaynağına ilişkin ikircikli bir bakış vardır. Bunlardan ilki (Blau-Duncan, 1967) hareketliliğin kaynağını ailelerin çocuklarına sağladığı ekonomik, politik ya da sosyal aktarımda görür. İkincisi ise (Saunders, 1997), meritokratik anlayış ile bireylerin kendi yetenek ve başarıları sonucu hareketliliğin ortaya çıktığını savunur. Bu tartışma köken ile menzil arasındaki ilişkinin niteliğini sorgular. Açık ve akıcı toplumlarda köken ile menzil arasında ilişkinin olmadığı kabul edilir. Kuşaklararası toplumsal hareketliliğin ölçümü genel itibarıyla bireylerin gelir düzeylerinin, eğitim durumlarının ve statü durumlarının ne ölçüde değişip değişmediğine bağlı olarak yorumlanır.

Görüşme yapılan gecekonduluların kendileri ile babaları arasında önemli bir eğitim farkına rastlanmamıştır. Gecekonduluların genel itibariyle ilk okul mezunu olduğu görülürken babaları okula gitmemiştir. Ancak gecekondulular ile çocukları arasında önemli bir eğitim farkı vardır. Gecekonduluların şehre göç etmelerinin önemli sebeplerinden birinin çocukların eğitimi olması bu durumu açıklamaktadır. Çocukların en az lise mezunu oldukları, üniversite mezunu olanların da oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Biz çocukların okumasını çok istedik, hep kendimizden örnek vererek konuştuk, okuyun bizim gibi rezillik çekmeyin dedik. (Kazım, Akyurt, 1956)

Ben de zaten ortaokul eğitimim için geldim şehre, çocukların okumasına da ayrıca bir özen gösterdik, kız çocuklarının okumasını da aynı derecede önemsedik. (Bekir, Çorum, 1965)

Ben inşaatlarda çalışırdım, baktım çocukların gözü okumakta yok bunları aldım inşaata götürdüm, en pis işlerde çalıştırdım. Ben acımasızdım, onlara okumazsanız ne olacak görün dedim. Yoksa laf anlatmakla anlamazlardı. (Sucu, Kırşehir, 1968)

Tablo 7: Katılımcıların Kuşaklararası Eğitim Durumu

İsim	Babanın Eğitimi	Kendi Eğitimi	Çocukların Eğitimi
Murat	Okur yazar değil	İlkokul mezunu	Üniversite mezunu
Tahsin	Okur yazar	Ortaokul mezunu	Üniversite mezunu
Rıfat	Okur yazar	Ortaokul mezunu	Lise mezunu
Cengiz	Okur yazar değil	İlkokul mezunu	Lise mezunu
Bekir	Okur yazar	Ortaokul mezunu	Üniversite mezunu
Sinan	Okur yazar değil	İlkokul mezunu	
Halil	Okur yazar değil	Okur yazar	Lise mezunu
Taha	Ortaokul mezunu	Lise mezunu	Üniversite mezunu
Alâeddin	Okur yazar değil	Okur yazar	Üniversite mezunu
Celal	Okur yazar	Ortaokul mezunu	Üniversite mezunu
Mahmut	İlkokul mezunu	İlkokul mezunu	Lise mezunu
Abdullah	Okur yazar	İlkokul mezunu	Üniversite mezunu
Yaşar	Okur yazar	Ortaokul mezunu	
Mustafa	Okur yazar değil	İlkokul mezunu	Lise mezunu
Hakan	Okur yazar	Üniversite mezunu	
Neşet	Okur yazar değil	İlkokul mezunu	Ortaokul mezunu
Kemal	Okur yazar değil	Ortaokul mezunu	Üniversite mezunu
Ramazan	Okur yazar değil	Ortaokul mezunu	Üniversite mezunu
Yusuf	Okur yazar değil	Ortaokul mezunu	Üniversite mezunu
Rasim	Okur yazar değil	İlkokul mezunu	Üniversite mezunu
Sucu	Okur yazar	İlkokul mezunu	Üniversite mezunu
Yavuz	İlkokul mezunu	Ortaokul mezunu	Lise mezunu
Nuray	Ortaokul mezunu	Üniversite mezunu	Üniversite Öğrencisi
Yahya	Okur yazar değil	Ortaokul mezunu	Lise mezunu
Pirinççi	Okur yazar değil	Okur yazar	Lise mezunu
Orhan	Okur yazar	Lise mezunu	Üniversite mezunu
Cenk	İlkokul mezunu	Üniversite mezunu	
Oktay	Okur yazar	Lise mezunu	Üniversite Öğrencisi
Kazım	Okur yazar	Lise mezunu	Üniversite mezunu
Kenan	Okur yazar değil	Üniversite mezunu	Üniversite mezunu

Görüşme yapılan gecekonduluların gelir düzeyleri arasında yine babaları ile kendileri arasında önemli bir farka rastlanmazken, çocukların gelir seviyelerinin seçmiş oldukları meslekler oranında babalarından daha iyi olduğu söylenebilir. Çocukların gelir düzeyleri net olarak bilinmemekle birlikte mesleki statü anlamında babalarına oranla bariz bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Şenyapılı (1981) gecekondulu emeğini marjinal çevre ve merkez işler olarak ayırmıştır. Bu doğrultuda görüşme yapılan gecekonduluların babalarının daha çok marjinal işlerde, yani eğitim, beceri ve deneyim gerektirmeyen ve düşük ücretli işlerde çalıştıkları görülürken, kendileri çevre işler olarak tanımlanan görece daha deneyimli ve gelir seviyesi artan, ustalık gerektiren işlere doğru yönelmişlerdir.

Çocukların ise merkez işlere doğru yönelen bir hareketlilikleri söz konusudur. Çocukların; memur, öğretmen, polis, mühendis, doktor oldukları görülürken, memuriyet dışında kendi işlerini sürdüren taksicilik, dolmuşçuluk gibi işlerde çalıştıkları görülmektedir. Mesleki statü anlamında bireysel beceri ve çalışmaya odaklı kuşaklararası hareketliliğin hâkim olduğu anlaşılmaktadır.

Eğitim düzeylerinde görüşme yapılan gecekondulular ve çocukları arasında önemli farklar görünürken; eğitim konusunda önemli bir hareketlilik yaşanmışken, gelir seviyeleri arasında bariz farklara rastlanmamaktadır. Çocukların gelir durumları konusunda net bilgilere ulaşılamamakla birlikte yaptıkları işlere bağlı olarak bir yorum gerçekleştirilmiştir. Mesleki statü anlamında ise yine önemli farklar vardır. Çocukların büyük kısmı üniversite mezunu olup memuriyetin çeşitli kademelerinde çalışmaktadırlar. Bunlar arasında doktor, mühendis, öğretmen ve polis mevcuttur.

Eğitim ve mesleki statü kazanmada bireylerin kendi çabaları sonucunda kökenlerinden bağımsız olarak bu konumu elde ettikleri görülmektedir.

Tablo 8: Katılımcıların Kuşaklararası İş-Meslek Durumu

İsim	Babanın İşi ve Mesleği	Kendi İşi ve Mesleği	Çocukların İş ve Mesleği	Torunların İş ve Mesleği
Murat	Çiftçi	Polis	Öğretmen- Devlet Memuru- Ev hanımı	
Tahsin	Çiftçi	İşçi	Taksi Şoförü- Ev Hanımı- Ünv. Öğrenci	Öğrenci
Rıfat	İnşaat İşçisi, Sıvacı	Marangoz, Usta	Ev Hanımı- Başbakanlıkta İşçi	
Cengiz	Çiftçi	Sucu, Damacana	İkisi polis, Biri hasta (epilepsi)	Öğrenci
Bekir	Çiftçi	Matbaacı, Teknisyen	İkisi Ev Hanımı-Anestezi Uzmanı-Sağlık Teknisyeni	
Sinan	Çiftçi- Ayakkabı Boyacısı	Seyyar Satıcı		
Halil	Rençper	Esnaf, Çay Ocağı Sahibi	Sigortacı-İnşaat Ustası- Ev Hanımı	
Taha	Memur, DSİ	Şoför, Tır Şoförü	İkisi de Araştırma Görevlisi	
Alâeddin	Çiftçi	Esnaf, Tüpçü	Üçü Öğretmen-Doktor-Mühendis	Öğrenci
Celal	Marangoz, Usta	Memur, Köy Hizmetleri	Biyolog, Ev Hanımı-Gümrük Bak. Memur	
Mahmut	Çiftçi	Gece Bekçiliği, Mağazada	Terzi- Esnaf- İşçi-Ev Hanımı	
Abdullah	İnşaat İşçisi	Şoför, Taksi	Bankada Memur-Elek. Elektronik Mühendisi- Öğretmen Adayı	
Yaşar	Çiftçi	AÜ Memur		
Mustafa	İnşaat İşçisi	İnşaat Ustası	Özel Güvenlik- Ev hanımı	Öğrenci
Hakan	Esnaf	Öğretmen	7, 5 ve 3 yaşında çocuklar	
Neşet	Çiftçi	İşçi, Taksi Şoförü	İkisi ev hanımı- Almanya'da işçi- Taksi Şoförü	Üniversite Öğrencisi
Kemal	At Arabacılığı- Dolmuş Şoförü	Taksi Şoförü	Hemşire- Memur	
Ramazan	Çiftçilik ve Hayvancılık	Taksi Şoförü	İkisi Ünv. Öğrencisi- Hemşire-Taksi Şoförü	
Yusuf	Çiftçilik ve Hayvancılık	SSK'da Memur	Gümrük Memuru-Ev Hanımı-Başbakanlıktan Emekli-Sağlık Müdürü	Öğretmen
Rasim	Çiftçi	Hilton'da Boyacı	Sitelerde Mobilyacı- Öğretmen-Ev Hanımı	Öğretmen
Sucu	Rençper- Almanya'da İşçi	Sucu, (Tesisat, Kalorifer)	İkisi memur (Ünv. Ve Bakanlık)- Turizmci	Öğrenci
Yavuz	Çiftçi	Ağır Makine Operatörü	İkisi Ev Hanımı- Bayan Kuaförü	
Nuray	Tüccar	Esnaf, Gelinlikçi	Ünv. Öğrencisi	
Yahya	Rençper	İşçi, Köy İşleri Bakanlığı	Servis Şoförü-Lokantada İdareci-Üçü Ev Hanımı	Öğrenci
Pirinççi	Çoban	Hastanede Hademe ve Seyyar Satıcı (Pirinççi)	Üçü emekli-Şirkette işçi	Memur
Orhan	İnşaat İşçisi, Sıvacı	Fiat'ta işçi, Otomotiv	Hemşire-Ünv. Öğrencisi	
Cenk	Terzi	Akademisyen		
Oktay	Çiftçi- Hastanede İşçi	Taksi Şoförü	Özel İşletmede Müdür- Ünv. Öğrenci-Ortaokul Öğrenci	
Kazım	Çiftçi-Gece Bekçiliği	DSİ'de Memur	Öğrt. Adayı- Öğretmen-Medikalci	
Kenan	Çiftçi	Devlet su işlerinde, İşçi-Memur	İkisi Öğretmen-Valilikte Şef- Ev Hanımı (Üni. Mezunu)	

Türkiye gibi aile bağlarının güçlü olduğu, cemaat türü ilişkilerin yoğun yaşandığı bir ülkede toplumsal ve kültürel anlamda hareketlilik kabiliyetleri de değişiklik göstermektedir. Batı'daki hareketlilik çalışmalarında kısmen ileriye (çocuklara) dönük kaynak aktarımı yoluyla kuşaklararası hareketlilikten söz edilse de geriye (baba) dönük toplumsal hareketlilik üzerinde durulmamıştır. Zira geriye dönük ekonomik aktarım gerek dini etkilerle gerekse kültürel özellikler gereği Türkiye gibi ülkelere özgü gibi görülmektedir.

Benim arsam yerine başka bir arsa verdiler orası duruyor bir şey yapılmadı, sonra çocuklar (doktor olan) bana bu daireyi aldılar, sağ olsunlar. (Alâeddin, Sivas, 1957)

Ben arsamı sattım, üzerine de çocuklar biraz koyacak, Eryaman'dan bir daire alacağım. (Yusuf, Kızılcahamam, 1957)

Ben çok iş yaptım ama en son Antalya'da her şeyi bırakıp geldik, battık. O günden sonra durumlar pek düzelmedi ancak benim iki oğlum var ikisi de akademisyen onların yardımı çok oluyor. (Taha, Sivas, 1968)

Gecekondularda çocuklar için kaynak aktarımı özellikle gecekonduların dönüşümü esnasında elde edilen daireler aracılığıyla sağlanmıştır.

Benim 270 metre kare yerim vardı, müteahhitle yüzde hesabı yapmadık ben üç daire istedim biri bana diğer ikisi de iki oğlana. Üç daire aldık birinde bekar kızım ve eşimle biz oturuyoruz. Diğer ikisinde de oğlanlar. Biz ölünce de ev kıza kalacak. (Yahya, Bala, 1954)

Ben gecekondu yerine 1,5 daire aldım daha sonra onu 2'ye tamamladık. Birinde ben oturuyorum diğerinde oğlan. Oğlanın düğününü de yaptık. Artık görevimiz tamamlandı. (Kemal, Yozgat, 1940)

Ben gecekondu karşılığında iki daire aldım, birinde ben oturuyorum öbüründe oğlum. Oğlum özel güvenlik görevlisi olarak çalışıyor. Bir de kızım var. (Mustafa, Kayseri, 1953)

Ben çok çalıştım, çok iş yaptım, altı dairelik bir bina yaptım, hepsinde çocuklar oturuyor, zaten herkes çocuğu için çalışır, biz de evlendirdik daire sahibi yaptık. (Neşet, Tokat, 1955)

Ayrıca babanın işini devam ettirmek suretiyle mesleki bir kazanım da söz konusu olmuştur.

Babam inşaatçıydı, biz köydeyken de gider gelirdi şehre. Ben de babam gibi inşaatçı oldum. Boya ve dekorasyon üzerine çalışıyorum ben. Babamızın çevresi sayesinde bizim de bir mesleğimiz olmuş oldu. (Mustafa, Kayseri, 1953)

Benim dedemin at arabası varmış köyde, şehre geldiklerinde de kamyonculuk yapmışlar babam kamyoncuymuş benim. Sonra ben de aynı meslekten gittim, önce dolmuşa muavin oldum sonra ehliyet alıp dolmuş şoförü sonra da taksici olarak çalıştım. (Kemal, Yozgat, 1940)

Kültürel anlamda da değerlerin nesiller boyunca yaşatılmasına özen gösterilmiştir. Kimi konularda uyuşmazlıkların ve kültürel değişmelerin olduğu görünse de aile bağlarının ve cemaat türü ilişkilerin varlığını koruduğunu söylemek mümkündür.

Bizde büyüklere, atalara saygı çok önemlidir. Benim çocuklarım bana of bile dememiştir. Ancak torun referandumu hayır diyecekmiş, neden böyle yapıyorsun diye konuşurken, sen kendi bildiğini yap ben kendi bildiğimi dedi, buna çok kırıldım, daha da konuşmam, üstelik o üniversitede öğrenciyken benim ona harçlık göndermişliğim var. (Rasim, Kayseri, 1955)

Kız arkadaş, erkek arkadaş muhabbeti eskisi gibi değil, şimdi söz dinlemiyorlar. Bizim bildiğimiz evlenene kadar baş başa kalınmaz, dışarı çıkıp gezilip tozulmaz. Şimdi durum farklı biz de görmezden geliyoruz artık bir şey demiyoruz torunlara. (Yusuf, Kızılcahamam, 1957)

Büyüklerle saygı, atalara hürmet, yardımlaşma, gibi değerlerin yaşatılmaya çalışıldığı, torunlarla ilişkilerin yoğun olduğu, çocukların anne ve babalarını

sıklıkla ziyaret ettikleri, maddi ve manevi anlamda destek oldukları, çocukların her zaman kapılarını açtıkları, yaşlı bireylerin kışları genelde büyük erkek çocuğun yanında geçirdikleri görülmüştür.

Benim babam var ya, iş yerinde köfte çıktığında o köftelerin ya birini ya da yarısını yer kalanını paketletir getirirdi, bize yedirirdi bunu hiç unutmam... Biz de çocuklarımıza aynısını yaptık, şu anda benim oğlanın geliri çok iyi değil, söylemesi ayıp elektriğini, suyunu, yakıtını ben karşılarım. Markete, pazara gittiğimizde bir alacağımıza iki alır oğlana da götürürüz. (Tahsin, Beypazarı, 1957)

Şu anda çocuklarla birbirimize ekonomik yardımımız yok, fakat öyle bir durum oluşsa tabi ki olur, ayrı gayri olmaz. Biri cefa çekerken biri sefa çekmez, yakışık almaz. Torunlar da var, gelip giderler, okula ben götürüp getiririm torunu, ilkokula gidiyor, bizim mutluluğumuz da onlar. (Ramazan, Ş.koçhisar, 1956)

Benim on tane torun var hepsini ayrı severim, artık çocuklardan önde onlar, çoğu buralarda oturuyor, hafta sonları benim yanıma gelirler, onlar bizim meyvelerimiz, bayramımız. (Yahya, Bala, 1954)

3.5. UMUT MEKANLARINDAN APARTMANLARA: GECEKONDULULARDA SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL YAŞAMIN DÖNÜŞÜMÜ

Yapısal dönüşüme bağlı olarak ortaya çıkan göç göçmenlerin toplumsal ve ekonomik yaşantısını kökten değiştirmiştir. Bu değişim süreci bizatihi göç ile başlamıştır fakat değişimin temel dinamiği gecekonduların inşası olmuştur. Gecekondular göçmenler açısından umut mekanlarına dönüşmüş ve kentin bir parçası olmanın, kentleşmenin temel dinamiği olmuştur. Ancak bir süre sonra yeni bir dönüşüm gecekonduların ekonomik, toplumsal ve kültürel hayatına etkide bulunmuştur. Bu etki apartmanlaşma ya da bugünkü yaygın kullanımı ile kentsel dönüşüm sürecidir. Katılımcıların tamamı apartmanlaşmayı ve apartmanlarda yaşamayı arzu ettiklerini, istediklerini, desteklediklerini belirtmelerine rağmen, ortaya çıkan mekânsal dönüşümden katılımcıların üçü hariç diğerleri memnun değildir.

Bu bölümde katılımcıların apartmanlaşma sürecini nasıl yaşadıklarına, toplumsal ilişkilerinin ne yönde değiştiğine ve bu değişimden mutlu olup olmadıklarına yönelik görüşleri ele alınmıştır. Bu doğrultuda apartmanlaşma sürecinin müteahhitler lehine geliştiği, gecekondularının apartmanlara oranla daha ferah ve kullanışlı olduğu, gecekonduların yaşantısının özgür bir yaşam olduğu bunun karşısında apartman yaşantısının hapisane yaşamından farksız olduğu ve gecekonduların hayatının özleildiği gibi görüşler öne sürülmüştür.

II. Dünya Savaşı sonrası ülkenin ekonomik ve politik yeniden yapılanması neticesinde köyden kente göç hızlı bir biçimde artmış konut sorunu ise göçmenlerce gecekonduların inşasıyla çözülmüştür. Bu dönemde kentlerin özellikle Ankara'nın nüfusunun yarıdan fazlasını gecekondular oluşturmuştur. Politik çevrelerin gecekondular meselesine karşı tavırları ikilemlidir. İlk zamanlar gecekonduların modern Başkent'in imarına ve gelişimine aykırı olduğu düşünülmüş, fakat gerek mekânsal anlamda gecekonduların konut sorununa dair bir kaos yaratmadan kendiliğinden sistem içi bir çözüm üretmiş olması, gerekse gecekonduların emeğinin

dönüşen ekonomik sistem için alternatifsiz olması gecekonducuların kentin vazgeçilemez bir yüzü olarak görünmesine neden olmuştur (Şenyapılı, 1981, 2004; Erman, 2001; Işık ve Pınarcıoğlu, 2013).

Erman (İdeal Kent içinde 2011), devletin gecekonduya yaklaşımını iki dönemi esas alarak inceler. İlk dönem 1980'lere kadar olan yılları kapsamaktadır. Bu dönem ekonomi politiğin ulusal kalkınmaya göre belirlendiği ve hem ulusal hem de kent içi dengelerin bütünleştirici ve uzlaştırıcı olduğu dönemdir. Bu anlayışın sonucu olarak, gecekonducular kent çeperinde kendileri için bir alan bulmuş, hem kentin çeperine hazine arazileri üzerine yerleşmiş, hem de kent ekonomisinin iş gücü olarak ortaya çıkmıştır. 1980 sonrası neoliberal politikaların benimsendiği bu yeni dönemde gecekonduculara dair pragmatik ve politik yaklaşım yerini dışlayıcı bir yaklaşıma bırakmış; ulusal kalkınma anlayışı yerini ulusal ve uluslararası açık pazara bırakmış ve neticesinde özel sektörün asıl hedefi kent içi rant üzerinde kar elde etmek olmuştur. Özel sektörün yanı sıra devlet de TOKİ ve Belediyeler aracılığıyla Kentsel Dönüşüm Politikaları çerçevesinde şehri saran gecekonducular yerine yüksek apartmanlar dikmek suretiyle dönüşüm sürecini başlatmıştır. Ülger (2010) kentsel dönüşümü şu şekilde tanımlar;

“Kentsel Dönüşüm; çarpık yapılaşmış, köhneleşmiş, afetlere ve kentsel risklere duyarlı, altyapısı yetersiz ve niteliksiz, yoğun yapılaşmış, yasal ya da imara aykırı yerlerdeki mülkiyetin; yeni imar planı ve verilerine uygun düzenlenmesidir”.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde iç göçe dayalı olarak ortaya çıkan çarpık kentleşme ve gecekondulaşma olgusu, kentsel dönüşüm meselesinin gecekondu alanlarının dönüşümü meselesi olarak algılanmıştır. Çıkarılan yasalarla da gecekonducuların dönüşümüne odaklanılmış ve uygulama aşamasına geçilmiştir. İlk dönüşüm projesi; Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi adı altında gerçekleşmiş ve ondan sonra Dikmen, 50. Yıl, Altındağ, Keçiören ve birçok alanda gecekondu dönüşümleri gerçekleştirilmiştir. Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi kanunu kapsamında üç tür gayri menkul tipi belirlenmiş ve sonraki projelerde de buna göre hareket edilmiştir.

Tapulu arsası olanlar, Tapu Tahsis belgeli olanlar ve kaçak olanlar olmak üzere. Akdere gecekonduluları öncelikle Tapu Tahsis belgelerini almışlar, daha sonra ise gecekonduların apartmanlara dönüşüm sürecinde imar tapularını da almışlardır. Akdere’de dönüşüm, Belediye ya da TOKİ kanalı ile değil özel müteahhitler vasıtasıyla 1990’lı yıllarda başlayan ve halen devam eden bir dönüşüm sürecidir.

Umut mekanlarından apartmanlara geçiş gecekondular açısından önemli bir aşamadır. Apartmanlaşma sürecinin yaşanıyor olması dahi gecekondulu açısından göç öyküsüyle başlayan bu sürecin başarıya ulaştığının kanıtıdır. Göçmenler için kentteki sığınak olan gecekondular öykünün ilk adımıydı ve bu ilk adım gerçekleşmeden sonraki adımları atmak mümkün değildi. Gecekondulu yaşamı emeğin bir çeşit mekânsal örgütlenmesi anlamı taşımıştır. Kentlerdeki sanayi ve hizmet sektörünün ihtiyaç duyduğu ucuz iş gücünün kaynağı gecekondulu mekanlarından sağlanmıştır. Bunun yanı sıra gecekondulu mekânı kolektif yaşamın, dayanışmanın, yardımlaşmanın mekanları olmuştur. Bu dayanışma hem gecekondulu mekanlarının ortaya çıkmasına yol açmış, hem de bu mekanlardan iş gücüne katılma sürecinin temel dayanaklarından biri haline gelmiştir. Bu yüzden gecekondulu hem kente tutunmak için önemli bir zemin inşa etmiş oluyor, hem de kent yaşamının ortaya çıkarabileceği yalnızlaşmadan kurtuluyordu. Gecekondulu yaşantısı onlar için birlik ve beraberliğini paylaşımın, ortak eğlence ve ortak tüketim mekanları olmuştur.

Biz komşumuza yemek var mı demek bir tarafa ne yemek var diye sorardık. (Ramazan, Ş.Koçhisar, 1956)

Her akşam bir evde toplanırdık, erkekler kâğıt oynardı, kadınlar da aralarında muhabbet eder, örgü işi yaparlardı. (Neşet, Tokat, 1955)

Bizim burada sinema vardı, neşe sineması. Tüm gecekondulular toplaşır sinemaya giderdik, o zamanlarda beraber güzel zaman geçirilirdi. (Orhan, Kayseri, 1958)

Gecekondulular yoğun iş temposuna rağmen bir araya gelip beraberce vakit geçirdikleri zamanlar yaratabilmişlerdir. Ancak apartman yaşamı onlar için

hüsrana dönüşmüştür. Gecekondu yaşantısının zorluğundan kurtulmak için her şeye rağmen tercih edilen ve istenen apartman yaşamı; komşuluk ilişkilerinin kalmaması, dostluğun bitmesi, paylaşımın sonlanması gibi kültürel; yürüyen aşağıda duyuluyor diye belirttikleri fiziksel sebepler nedeniyle geçmişe dair bir özlem oluşturmuştur.

3.5.1. Al Arsayı Ver Daireyi: Özel Müteahhitler Vasıtasıyla Gerçekleşen Dönüşüm Süreci

Akdere'nin içerisinde kabul edilebilecek 50. Yıl Parkı projesi Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Projenin gerçekleştirildiği alan; Akdere, Türközü, İncesu gecekondu mahallelerini kapsamaktadır. 50. Yıl projesinden sonra Akdere mahallesini de içine alan bir proje planlanmış fakat hayata geçirilmemiştir. Akdere'de ise 1990'lı yılların başından itibaren bir apartmanlaşma süreci yerel birtakım unsurlarla ve müteahhitler vasıtasıyla gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Akdere gecekonducuları öncesinde işgalci olarak oturdukları hazine arazisi üzerine kurulu gecekondu alanlarında, 1984 yılındaki 2981 sayılı kanundan faydalanarak tapu tahsis belgelerini almışlar ve yaşadıkları alanlar hukuki bir statüye kavuşmuştur. Bu sayede de Toki ya da Belediyeye ihtiyaç duymadan kendi imkanları ile dönüşüm sürecini başlatmışlardır.

Apartmanlaşma süreci içerisinde bizim müteahhit dediklerimiz aslında o dönem için söylüyorum sıradan adamlarmış yani fırsatçılarmış. Şöyle bir gözünü açıp gecekonduculara baksan fiziki şartları ortada, hijyenik değil sağlıklı değil, dökülüyor. Buralarda yaşayan insanlar ise sürekli olarak apartmanların yanından geçerken apartman dairelerine imrenmemesi mümkün değil. İş böyle olunca da bu adamlar (müteahhitler) bu ortamları fırsat bilip değerlendirmişlerdir. (Oktay, Tokat, 1968)

Gecekondu için umut mekanları artık görevini yerine getirmiştir. Gecekonducular için hayatlarının ekonomik ve toplumsal anlamda yoğun mücadelelerle geçtiği bu döneme tanıklık eden gecekonducular tıpkı kendileri gibi yıprandı ve miadını doldurdu.

Gecekondularda elinden çekiç düşmezdi, hep bir yerlerini onarmak gerekirdi. Biz de artık yorulduk hem biz yorulduk hem gecekondular yoruldu. Her yerler apartman oldu, biz de apartman olsun dedik. (Mustafa, Kayseri, 1953)

Akdere mahallesinde müteahhitler eliyle gerçekleşen apartmanlaşma süreci devam etmektedir. 1990'larda ve 2000'li yıllarda büyük ölçüde dönüşümler gerçekleşmesine rağmen halen gecekondusunu müteahhide vermek için bekleyen, ya da bir müteahhitle anlaşan fakat inşaat sürecinin henüz başlamadığı durumlar da söz konusudur. Son dönemlerde meydana gelen boşluğun, yani gecekonduların yıkımının olmaması kısmen apartmanlaşmanın durmasının temel sebebi dönüşümün boyut değiştirmesidir. Akdere mahallesinde dönüşüm süreci genellikle bir iki parselin birleşmesi sonucu yerine 5-8 katlı bir apartmanın yapılması şeklinde olmuşken, bugün bu türden dönüşümler yerine çok daha fazla parsellerin bir araya getirildiği çok yüksek birkaç binadan oluşan siteler şeklinde dönüşümlerin hayata geçirilmesi planlanmaktadır. Birçok faktörün bir araya gelmesinin gerekli olduğu bu dönüşüm modeli uzun vadeli olmaktadır, bu sebeple son zamanlarda dönüşüm çok sınırlı düzeyde kalmıştır.

Görüşmeciler arasında üç aile hala gecekondularda oturmaktadırlar. Bu ailelerden biri (Sucu, Kırşehir, 1965) gecekonduda mutlu olduğunu ve apartmana geçmeyi düşünmediğini belirtmiştir. Diğer gecekondulular ise müteahhitlerle görüşmeye devam ettiklerini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra gecekondusunu bir müteahhit ile anlaşarak terk eden ve genellikle emekli ikramiyesi ile kendilerine daire alıp apartman yaşantısına geçen aileler de (Mahmut, Çorum, 1960), (Kenan, Çorum, 1964), (Bekir, Çorum, 1965) mevcuttur. Cengiz, (Bala, 1963) ise gecekondusunu kiraya verip, kendisi emeklilik ikramiyesi ile bir apartman dairesi alıp oraya taşınmıştır. Ancak apartman dönüşümü yerine bir site dönüşümü hedefleyen müteahhitler çalışmalara henüz başlamamışlardır.

Benim 153 metre karelik tapu tahsil belgem vardı, sonra imar tapusuna geçince o 100 metre kare kaldı. Ben müteahhitle 50 bin lira borçlanarak

bir daire karşılığında anlaştım. Ancak gecekondular öyle duruyor hala, bir ikisi itiraz etmiş, anlaşılamamışlar. Parselde 35 kişi falan var. 52 dairelik üç dört binadan oluşan bir site olacakmış. (Mahmut, Çorum, 1960)

Akdere’de yirmi yıllık aktif bir apartmanlaşma süreci yaşanmıştır. Bu dönemde gecekondululardaki temel hedef bir dairede yaşamak haline gelmiştir. Göç sürecinde gecekonduların göçmen açısından anlamı neyse apartmanın da gecekondulu açısından anlamı odur. Bu sebepten dairenin kendilerine ne getirip ne götüreceği hesabı yapılmadan sorgusuz bir apartmanlaşma ve müteahhitle anlaşma yoluna gidilmiştir.

O dönemde gecekondulular apartmanlarda yaşamayı çok istiyorlar, gecekondudan bıkmışlar bu yüzden de müteahhitlerle bir pazarlık sürecine pek girilmiyor. Bunu fırsat bilen müteahhitler de tek tip projelerle apartmanları yaptılar. Fakat yaşam alanı ne olmalıdır, bir daire nasıl olmalıdır bunlar hiç planlanmadı konuşulmadı. 100 metre karelik bir yere de üç artı bir yaptılar 300 metre karelik bir yere de. Çünkü o dönemde insanların aklında sadece üç artı bir vardı. İstedikleri tek şey buydu. Bizim 200 metre kare yerimiz var bize iki daire verdiler 85’er metre kareden. Yani biz iki daire sahibi olmuş olduk. (Oktay, Tokat, 1968)

Genel olarak müteahhitler lehine gerçekleşen apartmanlaşma dönüşüm sürecinin ilk dönemlerindeki anlaşmaların %30-%70 şeklinde olduğu görülüyor. Bu oranlar apartmanın daire sayısının %70’ini müteahhidin %30’unu hak sahiplerinin alacağı anlamına geliyor. Anlaşmalar ise gecekondunun bulunduğu alana, alanın topolojik özelliklerine, mahalle merkezine ve caddeye olan yakınlığına göre değişebilmektedir.

Biz 1990’da apartmana geçtik, %30 ile anlaştık. Benim 375 metre kare yerim vardı. İki daire aldım. Birinde ben oturuyorum diğeri kiracı. (Rasim, Kayseri, 1953)

Biz 1999 yılında apartmana geçtik. Bizim oturduğumuz parselde beş altı ortak vardı, biz %35 ile anlaştık. 135 metre kare yerimiz vardı bizim, 1,5 daire karşılığında anlaştık.

Bizim yerimiz güzeldi, merkeziydi, 135 metre kare yerimiz vardı. İki daire karşılığında anlaştık biz müteahhitle. 2007 yılı falandı. (Sinan, Kayseri, 1960)

Ben %40 ile anlaştım, 339 metre kare yerim vardı, 2, 70 daire aldım, o küsuratı da daha sonra müteahhide sattım, iki daire almış oldum. Sene 2005-2006'ydi. (Yavuz, Çorum, 1968)

Bizim bina on senelik falan. Benim 140 metre karelik yerim vardı, bir daire aldım. Gecekonduyunun olduğu yer yamaçtı, çok hafriyatı vardı, daha güzel bir yerde olsa iki daire alırdım. (Rıfat, Kayseri, 1965)

Biz %50 ile anlaşmıştık. 150 metre kare yerimiz vardı, 1,5 daire aldım. Dört ortaklı bir parseldi. Bir daire alanda oldu iki daire alanda. Toplam 15 dairelik bir apartman. Sene 2006 idi. (Kemal, Yozgat, 1940)

Benim 600 metre karelik tapu tahsilli yerim vardı, sonra gelen balta vurdu giden vurdu 270 metre karelik yerim kaldı. Benim üç tane oğlum var üç daire isterim dedim müteahhide, başka da anlaşma falan bilmem dedim, yerimiz de güzeldi bizim, sonra üç daire aldık. (Yahya, Bala, 1954)

Erman (2011) Kuzey Ankara girişi kentsel dönüşüm projesi kapsamında gecekondu sahiplerine arsaları karşılığı TOKİ'nin yapacağı bloklarda birer daire verildiğini belirtir. Proje kapsamındaki anlaşma da şu şekildedir; kadastro tapulu olanlara 333 metre kare için 80 metre karelik bir daire, imar tapulu olanlara 200 metre kare için bir daire, arazisi daha küçük olanlar ise 48 ay vade ile borçlandırılarak bir daire verilmiştir. Ergan'ın (2015) çalışmasında da katılımcılar 150 metre karelik tapulu arsaya 80 metre karelik bir daire alamadıkları ve aynı şekilde 250 metre karelik tapu tahsilli arsaya da 80 metre karelik bir daire alamamalarından şikayetçidirler. Belediye ve TOKİ vasıtasıyla gerçekleştirilen projelerde gecekonduluların özel müteahhitlerle gerçekleştirilenlere göre dezavantajlı oldukları görülmektedir. Taha 1999 yılında, 167 metre karelik bir arsaya sahip olduğunu belirtmiş ve bunun karşılığı olarak müteahhitten iki daire almıştır. (Taha, Sivas, 1967).

Benim 156 metre kare yerim vardı, biz 2009 yılında müteahhit ile bir dükkân bir daire karşılığında anlaştık. Başta biz TOKİ yapacak diye müteahhitlere vermedik gecekonduyu. Buraları hep TOKİ yapacak denildi, geldiler bizimle görüştüler. Daha sonra TOKİ vazgeçmiş burayı yapmaktan. Sonra baktık ki zaten TOKİ bir daire veriyor ama bir yandan da borçlandırıyor. Ama biz yeri geliyor iki üç daire alıyoruz. Bu yüzden müteahhitlere vermek istedik fakat bu defa da müteahhitler apartman değil site yapacağız diye küçük parsellere yanaşmaz oldular. Bizim bir arkadaş vardı sonra biz onla anlaştık da yaptırdık burayı. (Abdullah, Kayseri, 1952).

Gecekonduların bir dönem gecekondulara sarıldıkları gibi apartmanlara sarıldıkları, apartmana geçişi bir tür aşama olarak gördükleri anlaşılıyor. Bunun için de müteahhit ile anlaşmanın nasıl olduğuna, kaç daire aldığına, apartmanın fiziki özelliklerinin ne olduğuna bakmadan müteahhitlere inanıp, onlara güvendikleri anlaşılıyor. Bu güven esasında mevcut durumdan kurtulacak olmanın yarattığı mutluluğun bir yansımasıdır. Bununla birlikte her şeye rağmen TOKİ ve Belediyenin dönüşüm projeleri ile kıyaslandığında özel müteahhitlerce yapılanların gecekondular açısından avantajlı olduğu görülmektedir. Ancak özel müteahhitlerce yapılan dönüşümlerin dezavantajı ise apartmanın kalite düzeyinin oldukça düşük olmasıdır.

Gecekondulunun apartman yaşantısına geçişi ile birlikte hem dolaylı hem de doğrudan bir gelir elde ettikleri görülüyor. Gecekondusu karşılığında alınan birden fazla daire sayesinde oturlan daire dışındaki dairenin kiraya verilmesi suretiyle gecekondulu için doğrudan bir gelir kapısı oluşmuştur. Ancak gecekondusu karşılığında bir daire alanlarda ise ekonomik anlamda bir etki meydana gelmemiştir.

Benim arsam 2,70 daire etti, küsuratını sattım iki daire aldım, birinde ben oturuyorum diğerini kiraya verdim, şu anda kiracı 600 liraya oturuyor. (Yavuz, Çorum, 1968)

Ayrıca dönüşüm neticesinde elde edilen birden fazla daire sayesinde evli çocukların kentsel yaşamın yüksek kira giderlerinden kurtulması sebebi ile dolaylı bir gelir elde edilmiştir.

Ben müteahhitle yüzdellik hesaba girmedim, dedim ki arkadaş, benim üç daireye ihtiyacım var, benim iki oğlan var bir de ben işte üç. Benim bekar kızım var biz ölünce de oturduğumuz daire onun olacak. (Yahya, Bala, 1954)

3.5.2. Apartmanlar; Yüksek Gecekondu ve Modern Hapishaneler

Katılımcılar yanı başlarındaki apartman dairelerine her zaman özentiyile baktıklarını belirtmişlerdir. Bu özentinin altında hem gecekondu yaşantısının elverişsiz koşulları vardır, hem de apartman yaşantısı onlara göre şehirli olmanın ve toplumsal anlamda yükselmenin göstergesi olmuştur.

Akdere’de apartman yoktu, Abidin Paşa tarafı sıralı apartmanlarla çevriliydi. Apartmanlar bize çok temiz görünürdü, camlarına bakardık, renklerine bakardık, apartmanlara imrenme olurdu. (Taha, Sivas, 1967)

Zamanla gecekondu ve gecekondu arasındaki bağ kaybolmaya başlamıştır. Artık gecekondu da onca zaman zorluğunu çektikleri gecekonduardan çıkıp apartmanlarda yaşamak istemişlerdir.

Gecekondu iş bitmez, bir gün çatısı bir gün başka tarafı, apartmanlarda öyle değil tabi, her şey yerli yerinde, ter temiz. (Mustafa, Kayseri, 1953)

Gecekondu, fiziksel anlamda apartmanların çekiciliğine ve rahatlığına bağlı olarak apartmanlaşma sürecini sonuna kadar desteklemiş ve müteahhitlere herhangi bir zorluk çıkarmamışlar ve apartmanlaşma başlamıştır. Ancak müteahhitlerin gecekondualarının “cahilliğinden” de istifade edip; kalitesiz, ölçüsüz, yalıtımsız, yaşanılabilir olmayan, muhtemelen çok da fazla ömrü olmayacak olan binalar yaptıkları belirtilmiştir.

Cebinde üç beş parası olan adamlar Akdere'de binalaşma yaptılar. Bu apartmanlar üst üste yerleştirilmiş gecekondulardan başka bir şey olmadı maalesef. Bugün bir Ümitköy'deki apartmanlar hatta Abidin Paşa'daki apartmanlar böyle mi, değil. Dönemin şartlarını fırsat bilenler işte bu üst üste gecekondular diyebileceğimiz apartmanları yaptılar. (Oktay, Tokat, 1968)

Apartmanların niteliksiz yapısı ve işçiliğinin yanı sıra yaşam alanı anlamındaki durumları da gecekondularını mutlu etmemiştir. Gecekondular ihtiyaç ölçüsünde kolayca büyüyen, genişleyen yapılar olmuştur. Aynı zamanda evden evlenen kişilerin ayrılmasından da sonra neredeyse geride kalanların her birinin ayrı bir odası olmuştur. Bu durum gecekondular açısından ferahlığın ve özgürlüğün ifadesidir. Ancak apartmanlar ise üç artı bir olarak yapılmış ve metre kareleri de oldukça düşük olunca yaşam alanı oldukça daralmıştır.

Biz apartman dairesine geçiş yaptık fakat pişman olduk, bizim gecekondumuz altı artı birdi, ferahtı, manzaralıydı. Fakat apartman dairesi üç artı birdi ve bize yetmiyordu ayrıca çok kullanışsızdı. (Cenk, Sivas, 1958)

Gecekondular için apartman yaşantısının getirmiş olduğu en büyük problem ise binalardaki ses geçirgenliği yani yalıtım problemi ve bu sebepten komşularla doğan huzursuzluklar olmuştur. Bu durum gecekondular tarafından özgürlüğün sınırlandırılması hatta apartmanlarda özgürlüğün bitmesi olarak yorumlanmıştır.

Biz gecekondularda daha rahat hareket ediyorduk, daha özgürdük, hareketlerimizde sınırlama olmuyordu ve gürültümüzü daha rahat yapıyorduk. Evin şeklini şemalini de daha rahat yapardık. Gecekonduyu kendimize benzetirdik, dönüştürürdük bu bakımdan gecekondular bizim için önemliydi. Ama apartmana geçtiğimiz zaman kendimizi apartmana benzetmeye başladık yani apartmana kendimizi uydurduk. İnsanları (komşuları) rahatsız etmemek adına çok sınırlı hareket etmek gerekirdi.

Çok bitişik evler olduğundan apartman yaşantısı oldukça kısıtlayıcı oldu. (Hakan, Sivas, 1957)

Bunun yanı sıra apartmanlar özgürlüğü kısıtlayıcı olmaktan da öte gecekondulular tarafından hapisane olarak da tanımlanmışlardır.

Artık ben kendimi hür olarak görmüyorum, gecekonduda otururken hürdüm fakat şimdi değil. Benim her türlü meyvem her türlü ağacım vardı. Ben her akşam bahçemde mangalımı yakar otururdum. Apartmanda nefes bile alırken iki kere düşünüyorsun. Bugün apartman demek hapisane demek. (Yavuz, Çorum, 1968)

Apartmanların kalitesizliği ve apartmanlarda özgürlüğün olmamasından kaynaklı problemler gecekondudan apartman yaşantısına geçen gecekonduluların en çok şikâyet ettikleri konu olurken, asıl sıkıntısını çektikleri ve apartmana geçişteki pişmanlıklarının sebebi doğa (bahçeler, ağaçlar, hayvanlar) ile olan ilişkilerinin bitmiş olmasıdır.

Gecekondu yaşantısında doğa ile iç içedir insan. İnsan doğayı dönüştürür, doğa da insanı. Ağacını sularsın ondan meyve alırsın, hayvanını beslersin ondan yumurta alırsın, bahçende oturursun, ayağın toprağa değer. İnsan doğayı hisseder. Ancak apartman yaşantısında bunların hiçbiri yok, olmadığı gibi doğa ile ve kendin ile kopuyorsun ve apartmana yani duvarlara benziyorsun. (Hakan, Sivas, 1957)

Halen kendi yaptığı gecekondusunda yaşayan ailelerden biri olan Sucu, (Kırşehir, 1968) gecekondusu önündeki bahçesini hiçbir şeye değişemeyeceğini belirtmiştir. Torunları parka gitme ihtiyacı duymazken burada, bahçelerinde gayet güzel zaman geçirebilmektedirler. Oğlu ise bir kuşçudur ve kuş uçurtmaktadır. Kuş dışında, ördekler, tavuklar ve bir de köpekler vardır. Oğul “hocam ben şimdi apartmana geçtiğimde nasıl zaman geçirebilirim dört duvar arasında, geçiremezsin ve stresini atamazsın bu defa da karınla çocuklarınla uğraşırınsın, olacak şey budur, e bu da seni mutsuz eder, kuşlar benim bütün stresimi alır” diyerek aslında insanın doğayla iç içe olmasının kültürel ve toplumsal sonuçlarından da bahsetmektedir. Gerek apartman yaşantısına

geçenlerin gerekse halen gecekonduda yaşayanların gecekonduda ve apartman yaşantısındaki temel ayırım odağı doğa ile sürdürülen ya da koparılan etkileşim olmuştur. Doğa ile etkileşimin kopması ise insanın özgürlüğünün kaybolması olarak yorumlanmıştır.

3.5.3. Geçmişe Özlem; Komşuluğun ve Toplumsal İlişkilerin Dönüşümü

Göçmen için gecekonduda mekânı bir zorunluluktur. Kentte özellikle Ankara'da orta sınıf için dahi bir konut sorunu ortada dururken göçmenin gecekonduda dışında bir şey hayal etmesi ya da bir alternatif araması düşünülemezdi. Göçmen gecekondulara sarılmış, gecekondular da göçmeni sahiplenmiş ve onları bu günlere taşımıştır. Bu sebeple gecekondular umudun korunduğu, beslendiği, yaşatıldığı mekanlar olmuştur. Ancak gecekondulunun gecekondusundan vazgeçip, apartmanın büyümesine kapılması da çok kolay olmuştur. Çünkü gecekondulu toplumsal mekânın dönüşümünün aynı zamanda toplumsal ilişkileri ve toplumsal kültürü de dönüştüreceğini düşünmemiştir. Onlar için asıl mesele apartmanın rahatlığı ve daha önemlisi dönüşüm sürecinden sonra elde edecekleri artı bir daire ile oluşacak ek gelirdir. Lefebvre'ye göre (2014), şehrin kullanım değerine sahip olması gerekirken özellikle sanayileşme sonrasında ortaya çıkan metalaşma şehrin de dönüşümüne neden olmuştur. Değişim değeri mekândaki toplumsal yaşantının değer kaybına uğramasına yol açmıştır. Kent yaşamının özü toplumsal ve toplumsallık iken ve yerleşme amaçlı inşa hedeflenirken artık ekonomik rasyonalite kentte etkili olmaya başlamıştır. Harvey'e göre de (2016) mesken alanlarının farklılaşması, çünkü kapitalist toplumların bir özelliği olarak toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi söz konusudur. Yaşanılan alan, mekân bireylerin bütün toplumsal ilişkilerini, tüketim alışkanlıklarını etkileyen bir sosyal etkileşim ortaya çıkarmaktadır.

Bu rasyonalite gecekonduluları da kuşatmıştır, ancak onlar ortaya çıkan kendilerine yabancı bu toplumsal ilişki ağı içerisinde mutlu değillerdir. Apartman yaşantısı içerisinde doğa ile olan etkileşimlerinin kopması ve toplumsal ilişkilerdeki yabancılaşma ve yalnızlaşma da pişmanlıklarının temel sebebinin oluşturmaktadır.

Benim kahve alışkanlığım yoktu ama komşularım vardı. Hafta sonları sabah çıkardık evden ancak akşam geri gelirdik. Akşamları da genellikle komşulara giderdik, başka yapacak bir şey yoktu. Sırasıyla gider gelirdik, bazen onlar gelirdi bazen biz giderdik. Güzel sohbetler edilirdi, şakalar yapılırdı, çay içip mısır patlatılırdı. Şimdi bunların hiçbiri kalmadı, keşke gecekondularımız geri gelebilse. (Yaşar, Çorum, 1962)

Eskiden komşuluk vardı, insanlık vardı, birbiri ile selamlaşma vardı. Şimdi birbirine gelip gitme kalmadığı gibi, merhaba bile denmiyor. Eskiden yazlık sinemalarımız vardı gider film izler muhabbet ederdik, kahveler vardı gider otururduk. Şimdi ise evden camiye camiden eve. Özlüyorum o günleri. (Alâeddin, Sivas, 1957)

Gecekondu binadan çok daha iyiydi. Müstakildi, bahçesi vardı. Meyve ağaçları olurdu, hayvanlarımız olurdu. Yerdin, içerdin çoluk çocuk oynardın. Ben önceden imrenirdim apartmana ama şimdi hiç gözümde yok, çok pişmanım. Bir fırsat olsa benim yerimi bana geri verseler yapacağım ilk şey gecekondu yapmak olur. (Yahya, Bala, 1954,)

Gecekonduyun gözünü seveyim ben; insanlık da orda Müslümanlık da orda. (Tahsin, Beypazarı, 1957)

Dayanışma kültürü ve komşular ile kurulan yakın ilişki gecekondu yaşantısının temel özelliğini oluşturur. Dayanışmanın ortaya çıkışı akrabalık ve hemşerilik gibi köke ve kökene dayalı ilişki ağı olsa da gecekonduluların süreç içerisinde dayanışma ve yardımlaşmaları gecekondu paydası etrafında şekillenmiştir. Dayanışmanın dinamizmi ortak kader paylaşımına dönmüştür. Buna bağlı olarak da komşuluk ilişkileri yani mekânsal ilişki ve mekânsal yakınlık dayanışmanın özünü oluşturmuştur. Gecekondulular komşuları ile iç içe bir yaşantı sürdürmüş hem iyi günde hem kötü günde birbirlerinden desteklerini esirgememişlerdir ve bu ilişki biçimi göçmenin kentte yalnızlaşmasını ve yabancılaşmasını önlerken, aynı zamanda da birbirlerine ekonomik anlamda ayakta kalmalarını sağlayacak maddi desteklerde de bulunmuşlardır.

Bende olmazsa sende olurdu, komşular her zaman birbirlerine yardım ederdi, beraber yenir içilirdi çoğu zaman. (Tahsin, Beypazarı, 1957)

Apartmanlar ile hem özgürlük bitirildi hem de komşuluk ilişkileri ve komşu kavramı çok zarar gördü. Çocuklar ses yapmasınlar, komşuyu rahatsız etmesinler diye sürekli uyarıldı, sürekli müdahale edildi oyunlarına, davranışlarına. Çocuklar çevreye zarar vermesin kültürüyle sesli oyunlardan, gürültülü aktivitelerden uzak tutarken çocuklar tabletlere, televizyonlara hapsedildi. Böyle olunca çocuk bir başkasına ihtiyaç duymak yerine tabletime, oyun konsoluna, televizyonuna ihtiyaç duymaya başladı ve benim tabletim benim oyunum diyerek, biz kavramı beraberlik kavramı, komşuluk kavramı unutuldu ve sadece ben ve sen ortaya çıktı. Komşu kızar, komşu şöyle yapar demek suretiyle çocuklara komşunun korkunç bir şey olduğunu söylemiş oluyoruz, bilerek ya da bilmeyerek. (Hakan, Sivas, 1957)

Gecekondu hayatında mahallelinin birbirlerine yettiği, her durumda yardımlaştikları ve sağlık sorunlarını dahi kendi içlerinde, kendi imkanlarıyla çözdükleri görülüyor.

Gecekondu zamanında düğünde de cenazede de insanlar birbirlerine yardım ederlerdi. Sevgi ve saygı o dönemde çok önemli değerlerdi. O zamanlarda kadınlar bile farklıydı, abim evin önünde arabanın el frenini çekmeyi unutmuş, arabaya yürümeye başlamış ve o anda Fatma teyze hemen koşup arabaya omuz vermiş ve abime yetiş diye bağırılmış. Sonra bir de Numan amca vardı, sağlık memurluğu yapardı mahallede fakat memur falan değildi, belki lise mezunu bile değildi, küçük bir yazıhanesi vardı orada tüm mahalleliye bakardı, ücret de istemezdi. (Celal, Kafkasya, 1954)

Gecekondu ve apartman yaşantısına dair ekonomik anlamda da bir kıyaslama yapılmıştır. Gecekondu zamanında yoksulluğun olduğu, apartman hayatında daha zengin oldukları fakat daha mutsuz oldukları belirtilmiştir.

Hayat o zaman (gecekondualarda) bambaşkaydı, yoksulluk vardı ama hayat güzeldi. O zamanlar ihtiyaçlarımız da yoktu, kendimize yeterdik, bugün daha zenginiz ama daha çok ihtiyacımız var. Her gün bir şey almak gerekiyor. (Kemal, Yozgat, 1940)

Eskiden ekonomimiz kötüydü belki ama kültürümüz güzeldi, Paylaşım vardı, sende olmazsa bende olurdu. Mahalle kültürü vardı, komşuluk kültürü vardı. (Rifat, Kayseri, 1965)

Katılımcılar arasından iki kişi ise çocukları evlendirdikten sonra apartman yaşantısını terk etmek istediklerini belirtmişlerdir. Ramazan, köye dönmeyi düşünürken, ekonomik anlamda görece daha iyi durumda olan Kazım ise şehirde müstakil bir ev yapmayı ya da satın almayı düşünmektedir. Görüşmecilerin çoğunluğu apartman yaşantısını istemeyip gecekonduyu özlediklerini belirtmektedir, fakat hareket kabiliyetleri olmadığı için iş işten geçti diye düşünmektedirler.

Gecekondu zamanında araba yoktu kimsede, bende vardı, yeri gelirdi gecenin bir yarısı komşu çıkar gelirdi çocuğu hastalanmış hemen götürürdüm hastaneye, zevkle yapardık, komşu da acaba götürür mü diye düşünmezdi. Benim bir dairem var oğlanı evlendirip oraya yerleştirip ben köye dönmeyi düşünüyorum, o yaşantıyı daha çok seviyorum. (Ramazan, Ş.koçhisar, 1956)

Apartment yaşantısı bin defa gecekonduyu arattırıyor. Komşuluk, arkadaşlık o kültür yok. Apartment yaşantısı rahat mı dersen, yok rahat değil. Gürültü, patırtı. Azıcık bir gürültü yapsan yukarıdan duyuluyor. Ben müstakil bir ev alıp orada yaşamak istiyorum. (Kazım, Akyurt, 1956)

Hayatının büyük bir kısmını gecekondualarda geçirmiş olan göçmenler gecekondu hayatının bütün zorluklarını yaşamışlardır ve bugün artık yaşlı kategorisi içerisinde ele alabileceğimiz dünün gecekondulusu bugünün apartman sakini özellikle apartmanın onlar için daha elverişli olduğunu vurgulamaktadırlar. Apartment yaşantısını ise en çok kadınların tercih ettiği görülmektedir. Katılımcılar apartment yaşantısını en çok kadınların istediğini

belirtmişlerdir. Özellikle gecekondulaşmada soba faktörünün kadınları çok yordduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra ne kadar temizlik yapılsa da gecekondunun tam anlamıyla temiz olmadığından dem vurulmaktadır. Bu sebeplerle apartman yaşantısı gecekondulular için bir yaşlılık ve kadın mekânı olarak görülebilir. Halen gecekonduda yaşayan Sucu (Kırşehir, 1968) ve oğlu apartman yaşantısını istemediklerini özellikle belirtmekte ve gecekondularda mutlu olduklarını söylemektedirler. Ancak Sucu'nun eşi, gecekonduda yorulduğunu ve artık apartman yaşantısına geçmek istediğini belirtmiştir.

Aslında ben de istemem apartmana geçmeyi yani burada karışan yok eden yok istediğin hareketi yapıyorsun, komşular bize imreniyor. Fakat artık soba yakmaktan ben de amcan da bıktık, zaten benim dizimde platin var, yürümekte bile zorlanıyorum. Hem apartman daha temiz oluyor, temizlediğinde temizlik yaptığın belli oluyor. (Sucu'nun Eşi, Kırşehir, 1968)

Gecekondulu, apartmanda yaşayanların artık kendilerine yani gecekondulaşmaya imrendiklerini belirtmektedir. Bu araştırma çerçevesinde de bu durum gözlenmiştir. İnsanlar apartmanlar, betonlar içerisinde yalnızlaşmış, sıkılmış ve sürekli depresif bir ruh haline bürünmüşlerdir. İnsanlar artık, doğanın ve insanın (komşunun) sıcaklığına ihtiyaç duymaktadırlar. Gelecek yıllar mekânın kurulum ve gelişim rasyonalitesinde bir sapma meydana gelmesi ve insan ve doğa merkezli bir yapılaşmaya dönmesi muhtemeldir.

SONUÇ

Bu çalışmada gecekonduluların; göç süreci, umut mekanlarındaki inşa etmiş oldukları sosyo-ekonomik yaşantıları ve çalışma hayatları bir tür toplumsal ve ekonomik dönüşüm içerisinde ele alınmıştır. Bu yapısal dönüşümün faileri olarak gecekonduluların bizzat kendi gözlerinden kentleşme serüvenleri, kentte kalma stratejileri ve kentsel dönüşüm sonrası apartman yaşantıları hikayeleştirilerek anlatılmıştır.

Bu bağlamda araştırma sonuçları; gecekondu ve gecekonduluların temel özelliklerine ilişkin sonuçlar, kente tutunma stratejileri ve apartmanlaşma sürecine dair sonuçlar, kentsel dönüşüm sürecinin, apartmanlaşmanın toplumsal ve ekonomik sonuçları olmak üzere üç bölüm çerçevesinde incelenmiştir.

1950 sonrası tarımdaki makineleşme, artan nüfus ve işsizliğe bağlı olarak ortaya çıkan iç göç, sanayileşme ve kentleşme arasındaki ilişkinin kurulamadığı Türkiye kentlerini özellikle Ankara'yı bir gecekondu kentine dönüştürmüştür. Gecekondular; yasal olmayan mekanlar (Öğretmen, 1958), düşük standartlı ve sağlıksız mekanlar (Yörükan, 1968), kent hukuku dışındaki mekanlar (Erder, 1996), işçi mekânı (Şenyapılı, 1981) yoksulluk mekanları (Işık ve Pınarcıoğlu, 2013) gibi isimlendirmelerle tanımlanmıştır. Bu çalışmada gecekonduların bir yapısal dönüşümün sonucu olarak ortaya çıktıkları ve göçmenlerin belirsizlik ve kaos içerisinde zorunlu olarak kırdan kente doğru bir akış gösterdiklerinden hareketle gecekondular “umut mekanları” olarak nitelendirilmiştir. Umut mekanları kente kök salmanın ilk nüveleri olmuştur. Umut mekanlarının ortaya çıkmasında ise yönetsel, politik etkiler kadar göçmenlerin aralarında oluşturmuş oldukları ağ türü dayanışma ilişkileri de etkili olmuştur. Göçmenler umut mekanlarından elde ettikleri güvence ile birlikte fedakârlık ve azim ile sürekli çalışma, iş değiştirme ve kır ile bağlantının koparılmaması gibi stratejiler yoluyla kente tutunmuşlardır.

Kente tutunma aşamasından sonra ise özellikle çocukların eğitimi yoluyla kuşaklararası dikey toplumsal hareketliliğin ortaya çıktığı görülmektedir.

Gecekondu kente adım attığı ilk andan itibaren çocukların eğitimine odaklanmış, eğitim yoluyla çocukların kendi zorlu yaşamlarını tecrübe etmeyeceklerini ve kendilerini de bu mücadeleyi, zorlu yaşamdan kurtaracaklarını düşünmüşlerdir. Eğitim dışında ise çocukların iş hayatına atılmaları ve babaları gibi marjinal işlerde değil, çevre ve merkez işlerde çalışmaları hane gelirini yükseltmiş ve ekonomik anlamda dikey bir hareketlilik yaşanmıştır.

Ancak, mekânsal hareketlilik ile gecekonducuları kentin orta sınıfının bir parçası haline getiren ve onları yoksulluk mekanlarından (gecekonduculardan) ayırarak apartmanlara dolayısıyla da orta sınıf olarak görünürlük kazanmalarına yol açan süreç 1984 yılındaki 2981 sayılı kanun ile başlamıştır. Bu kanun kapsamında halen kentlerde işgalci konumda olan gecekonducular önce tapu tahsis belgelerini almak suretiyle daha sonra da imar tapusu ile birlikte apartmanlaşma (kentsel dönüşüm) sürecine girmişler ve aşağı yukarı 30 yıllık süreç sonunda onlar için en önemli amaç olan apartmanlaşma gerçekleşmiştir. Bu süreç gecekonducular açısından hem mekânsal hem de toplumsal anlamda keskin bir sınıfsal hareketlilik anlamı da taşımıştır. Göçmenlerin kentlere attıkları ilk adımdan itibaren toplumsal hareketlilik süreçleri de başlamıştır. Gerek yapısal kimi faktörlerle gerekse bireysel mücadeleler yoluyla dikey toplumsal hareketlilik kazanmak gecekonducuların yegâne hedefi olmuştur. Sürekli iş değiştirme, azim, kararlılık ve yüksek çalışma güdüsü sayesinde yatay hareketlilik imkanları ölçüsünde kentlerde kalıcı hale gelmişlerdir. Apartmanlaşma süreci ile birlikte ise gecekonducuların sınıfsal ve toplumsal pozisyonları değişmiş, apartmanlaşma süreci ile dikey toplumsal hareketlilik sağlamış ve kentin orta sınıflarının bir parçası olmuşlardır.

Gecekondu ve gecekonducuların temel özelliklerine ilişkin sonuçlar:

Türkiye’de kentleşme sanayileşmeye bağlı bir olgu olarak ortaya çıkmamıştır. Esasında Türkiye’de kentleşme ya da çarpık kentleşme diyebileceğimiz süreç sanayisizleşme meselesi olarak görülmektedir. Birçok çalışma, Türkiye’de kentleşme, (Tekeli, 1977; Keleş, 2012; Şenyapılı, 2004) tarımdaki dönüşüm ve iç göç sürecini; İkinci Dünya Savaşı sonrası nüfus yoğunluğunun artması,

tarımdaki makineleşme, tarımsal gelirin azlığı, toprağın bölünmesi gibi nedenlere bağlamaktadır. Karpaz (2003); ticaretin genişlemesi, para, mübadele ekonomisinin başlaması ve tarımın kapitalist ekonomi içerisinde pazar için üretim yapmaya başlaması ile birlikte geleneksel toplumsal yapıların dönüşüme uğradığını ve pazar ve ihracat merkezleri olarak kentlerin ortaya çıktığını belirtir. Bu süreç tarihsel anlamda göçün temeli olarak görülür. Bu araştırmada, özellikle 1950-1960 arasındaki kırsal göçün, toprak yetersizliği ve işsizlik dolayısıyla ortaya çıktığı görülmektedir. Kırsalda geniş aileler şeklinde örgütlenen gecekonducular, aile nüfuslarının git gide büyümesi ve zaten sınırlı seviyede olan toprak miktarının bölünmesi sonucu tarımdan geçimlik bir verim dahi alamaz duruma gelmişlerdir. Bu sebeple kırsal göçün en temel nedeni toprak yetersizliği olarak görünmektedir. Bu süreç, kırsal iticiliği olarak değerlendirilebilir. 1960 sonrası ise ekonomik ve politik alandaki dönüşümler neticesinde kentteki istihdam olanakları ve iş hareketliliği kırsal göçmen için kentin çekici faktörleri olarak etkili olmuş ve kırsal göç hızla devam etmiştir.

Akdere gecekondu mahallesi daha çok Ankara'nın doğusundaki komşu şehirlerden göç almıştır. Bu şehirlerin başlıcaları; Çorum, Kayseri ve Sivas'tır. Göçmenlerin kente gelip yerleştikten ve geçimlerini sağlayacak bir iş bulduktan sonraki süreçte gecekonducular, göçün devam etmesinde önemli rol oynamışlardır. Bazen gecekonduculunun bizzat daveti bazen de kırdaki işsizlik ve yetersizliğin devam etmesinden dolayı kırdan kaçış yoluyla ağ şeklinde örgütlenmeler ile göçün devamlılığı sağlanmıştır. Sürekli bir önceki göçmen üzerinden devam eden göç dalgası gecekondu mahallelerinin akrabalık ve hemşerilik merkezli olarak kümelenmesi sonucunu doğurmuştur. Bazen bir kent merkezli olarak kümelenme gerçekleşirken, daha spesifik olarak bir ilçenin ya da köyün yoğunluğunu oluşturduğu gecekondu mahalleleri ortaya çıkmıştır. Akdere gecekondu mahallesinde de Çorum'un Sungurlu ilçesinin bir ağırlığı görülmektedir. Hemşerilik odağında kümelenmenin gerçekleştiği Akdere'de aynı zamanda etnik bir kümelenme de mevcuttur. Sivas ve Tokat'tan göçmüş olan Çerkezlerin de mahallede önemli bir yoğunluğu vardır. Bu kümelenme mahalle içerisinde heterojen bir şekilde dağılmamaktadır. Mahalle içerisindeki yerleşmelerde Çerkezliğe ya da hemşeriliğe bağlı kümelenmeler oluşmaktadır.

Akdere, topografik olarak engebeli bir arazi üzerine konumlanmıştır. Üzüm bağlarının ve bahçelerin yer aldığı alan göçlerle birlikte bir gecekondu mahallesine dönüşmüştür. 1990'lara kadar üzüm bağları kısmen varlığını korusa da gecekondulaşmanın ardından bir de apartmanlaşma sürecinin başlamasıyla mahalle tamamen bir konut alanına bürünmüştür. İlk dönem gecekondu, sakinleri tarafından iki oda bir ara olarak tanımlanır. Tuvaletlerin dışarda olduğu gecekondularda özel bir banyo yoktur, çamaşırların da yıkıldığı mutfakla bitişik alan banyo olarak kullanılır. İlk gecekonduların kerpiçten yapıldığı ve zamanla briket ve tuğla ile yenilendikleri görülmektedir. İlk dönem 1950-1960 arasında gecekondu yapımında kullanım değeri ön planda iken, 1960 sonrası mahalleye sonradan gelenlere kiralamak amacıyla ek odalar inşa edilerek ekonomik gelir getiren bir araç haline dönüşmüştür. Neredeyse bütün gecekonduların bir bahçesi vardır ve bu bahçede meyve ağaçları ve evcil hayvanlar bulunur. Gecekonducular kalıcı olmayı planladıkları bu mekanları ekonomik imkanları ölçüsünde ve fırsat buldukça yenilemiş ve daha yaşanılabilir kılmaya çalışmışlardır.

Göçmenleri toplumsal, ekonomik ve psikolojik olarak bugünlere taşıyan en önemli adım umut mekanlarının inşası olmuştur. Umut mekanlarının ortaya çıkmasındaki akrabalık ve hemşeriliğe bağlı olarak gelişen dayanışma, çalışmalarda (Sewell, 1964; Yasa, 1966; Gökçe 1971; Drakakis-Smith, 1976; Pınarcıoğlu ve Işık, 2013) sıklıkla vurgulanmıştır ve bu çalışmada da bu dayanışmanın izlerine rastlanmıştır. Ancak bununla birlikte ortak mekân kullanımının doğurduğu sosyolojik birlik mekâna dayalı bir tür toplumsal dayanışmanın ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Bu dayanışma sonucu göçmenlerin kente uyum süreci kolaylaşmış, kentte yabancılaşma ve yalnızlaşma hissine kapılmamışlardır ve bu durum göçmenlerde psikolojik ve kimliksel olarak bir iç huzur sağlamıştır. Ekonomik alanda da benzer dayanışmanın sürmesi gecekonducuların iş bulmalarına ve çalışma süreçlerine etkide bulunmuştur. Aynı zamanda gecekonducuların aralarındaki bu dayanışma işsizlik ve kriz dönemlerini atlattıklarının anahtarı olmuştur. Ayrıca gecekondu sahipliği, göçmenin kentte kendisini güvende hissetmesini ve kenti ve gecekonduyu evi olarak görmesini kolaylaştırmıştır.

Kıray'ın (1998) gecekonducuların gecekondu mekanlarını geçici olarak düşündüklerini belirtmesi göçmenlerin kente bir süreliğine geldikleri sonucunu doğurmamaktadır. Bu geçicilik gecekonduculunun kentte kalıcı olmaya yönelik umudunun yansımasıdır. Gecekondu bölgelerinde göçmenler umutla doludur, umut mekanları olarak inşa etmiş oldukları konutlar ise geçici mekanlar olarak görülmemekte ve bundan sonraki hayatlarının devam edeceği mekanlar olarak algılanmaktadır. Bu özellik Keleş'e göre (2012) Türk gecekonducularının başlıca niteliklerinden biridir.

Gecekondu çalışıp, kentin imkanlarından faydalanıp tıpkı bir kentli gibi apartman yaşantısına geçmek istemektedir ve bunu başaracaklarına inanmışlardır. Gecekonducuların yoksulluk kültürünün izlerini taşımadıkları görülmekle birlikte bu yönüyle de Batı'daki yoksulluk mekanlarından; slumlardan keskin bir şekilde ayrılmaktadırlar. Gecekonducuları slumlardan ayıran ve Türk gecekonducularına ait özelliklerinden biri de kır ile irtibatın, kültürel ve ekonomik anlamda ilişkinin devam ettirilmesidir. Kentte meydana gelen işsizlik ve ekonomik yetersizlik durumlarında köy yardımcı bir unsur olarak işlev görmüştür. Ayrıca kır ile kent arasındaki ekonomik ve toplumsal alışveriş bir anlamda köyün modernleşme sürecinin de önemli bir ayağı olmuştur (Keyder ve Yenal, 2013). Karpat, (2003) göçmenin köy ile ilişkilerinin devamlılığı ve köye karşı besledikleri empatik duyguların önemine vurgu yapar. Belirli bir köyden gelenlerin kentlerde köy adına kurdukları dernekler göçmenin köy ile ilişkisinin yoğunluğunu yansıtır. İç göç ve kentleşme bu yönüyle dolaylı olarak köylerin de kalkınmasına etkide bulunmuştur.

Gecekonduculara sahiplik ve cemaat duygusuna bağlı olarak ortaya çıkan kimlik kazanımı ve aidiyet duygusu göçmenin öncelikle yaşadığı alanla bütünleşerek yalnızlaşmasını ve yabancılaşmasını engellemiş ve zamanla kentsel ağlar ile bütünleşme sağlanmıştır. Gecekonducular ile ilgili yapılan çalışmalarda köy ile kent arasındaki ilişkinin kentleşmeyi ne yönde etkilediği sıklıkla tartışılmıştır. Bu çalışmalarda (Gökçe, 1971; Kartal, 1983) kentte kalış süresi ve kır ile bağlantının koparılmasının kentsel bütünleşmeyi arttırdığı savunulmuştur. Yapılan çalışmalarda kır ile bağlantının kentsel bütünleşmeyi engellediğine dair

açıklamalar olsa da kır ile bağlantının sürmesi göçmene öncelikle ekonomik anlamda bir rahatlık kazandırırken bunun yanı sıra kırın, kentte tutunamama ihtimaline karşı sığınılacak bir liman özelliği taşıması göçmenin kentte daha rahat ve kendine güvenli adımlar atmasına neden olmuştur.

Gecekonducular çalışma konusunda çok isteklidirler ve kentte var olabilmenin, ailelerine bakabilmelerinin yolunun yoğun bir çalışma temposundan geçtiğinin farkındadırlar. Bu sebeple ne iş olsa yapmışlar, gündüz farklı işlerde gece farklı işlerde çalışmışlardır. Şenyapılı'ya göre (1981) gecekondu kentsel ekonomi içerisinde çok hareketlidir, bu hareketlilik gecekonduyunun kentte barınmasının anahtarı olurken, gecekonduyu kentsel çevre içerisinde dinamik tutmuş ve ekonomik anlamda da beslemiştir. Gecekonducular bu yönüyle emeğin bir tür mekânsal ifadesidir. Gecekonducuların daha çok iş merkezlerine yakın alanlara konumlanması onların çalışma ve iş hayatı merkezli olarak yapılandıklarını göstermektedir (Şenyapılı, 2004). Göçmenlerin yoğun işsizlik ve yetersizlik içerisinde kırdan kopup kente çalışmak amacıyla gelmeleri, yaşanan alanların da emek mekanları olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır. İlk defa Rex ve Moore tarafından ortaya atılan "konut sınıfları" kavramı (Akt. Erder, 1996, s. 21) kent mekanını sınıfsal bir ilişki içerisinde ele almış ve toplumsal eşitsizliklerin kentlerdeki mekânsal yansımalarına odaklanmışlardır. Castells de (1977), kent mekanını toplumsal yeniden üretim ve tüketim mekanları olarak ele almasıyla kapitalizmin mekânsal kurgusu üzerinde durmuştur. Bunun yanı sıra gecekonducuların değişen ekonomik sistem içerisinde, ithal ikameci ekonomik modelin ucuz emek ihtiyacını karşılayan en önemli toplumsal grup olarak kendilerine yer bulmaları Türkiye'de gecekonducuların işçi mekânı, ya da emek mekânı olarak ortaya çıkmalarına sebep olmuştur.

Gecekonducularda genel itibariyle hane reislerinin ve çalışabilir durumda olan erkek çocukların çalıştığı ve hane gelirini oluşturdukları görülmektedir. Gecekonducuların ilk iş olarak; bilgi, beceri, deneyim ve yetenek gerektirmeyen ve düşük gelir getiren marjinal işlerde (hamallık, inşaat işçiliği, ayakkabı boyacılığı) çalıştıkları belirtilmiştir. Genel itibariyle birinci nesilde kadınların çalışma hayatında var olmadıkları gözlenmektedir. Kadınlar daha çok

gecekondu işleriyle meşguldür, bunun yanı sıra ev içerisinde halı dokuma suretiyle hane gelirine katkıda bulunan ve gündelikçi olarak evlere temizliğe giden kadınlara rastlanmaktadır. Gecekonducularda kadın emeği daha çok gecekondu işinde ve hane reisine yardımcı olarak görünürlük kazanmaktadır. Çekirdek aileler halinde yaşayan gecekonduculularda hane ortalama 5-6 nüfusa sahiptir. Zaman zaman köyden akraba ve hemşerilerin şehre göçmeleri ve kendilerine yeni gecekondu yapana ya da kiralayana kadar şehirdeki akrabalarında kalmaları sebebiyle gecekondu en az iki ailenin ve kalabalık nüfusun yaşadığı yerler olmuştur.

Göçmenin kente çalışmak için göç etmesinden sonra bir başka amacı daha vardır; o da çocuklar için kentteki eğitim fırsatlarından yararlanmaktır. Post endüstriyel toplumlarda gelişmekte olan ülkelerde toplumsal hareketlilik aracı büyük ölçüde eğitim olarak görülür, eğitim yoluyla sınıfsal konumlar ve statüler yeniden üretilmektedir (Lipset ve Zetterberg, 1953; Blau ve Duncan, 1967; Foster, 1977; Featherman ve Hauser, 1978;). Gecekonduculularda ilk nesil gecekonduculular arasında orta okul mezunu bulunmazken sınırlı sayıda ilk okul mezunu vardır, ancak okur yazarlık yaygındır. Çocukların eğitime önem verildiği söylene de yoğun iş temposu ve çocukların da hane halkı için emek ve gelir üretmesinin beklenmesi çocuklar açısından eğitim hayatının sekteye uğramasına yol açmıştır. Ancak gecekonducularda eğitim gecekondu hayatından kurtulmanın ve özgür olmanın yegâne aracı olarak görülmektedir. Gecekonduculuların çocuklarının ve torunlarının eğitim seviyeleri yükselirken eğitim olanakları sayesinde kendilerine bir alan açtıkları görülmektedir. Gecekonduculardaki kuşaklararası toplumsal hareketliliğin temel dinamiğini de eğitim imkanlarının kullanılması yoluyla gecekonduculuların mesleki hareketlilik kazanmaları oluşturmuştur.

Kente tutunma stratejileri ve kentsel dönüşüm sürecine dair sonuçlar:

Türkiye’de sanayileşme ve kentleşmenin eş zamanlı olarak yaşanmaması, yoğun göç dalgaları ile büyüyen kentlerdeki göçmenlerin ancak sanayi dışında kalan kısıtlı alanlarda çalışabilmelerine imkân vermiştir. Bu şartlara rağmen göç süreci hız kesmeden devam ederken Türkiye’nin sosyo-ekonomik şartlarında

kentleşme sürecinin önemli sorunlar ile yüzleşeceği kaçınılmazdır. Türkiye’de 1950’li yıllarla beraber başlayan sosyo-ekonomik dönüşüm sürecinden en çok etkilenen grup kırsalda yaşayan ve tarımla geçim sağlayan, toprağın sınırlı olmasından ve aile nüfusunun git gide artmasından dolayı da daha çok geçimlik bir tarımsal faaliyet gösteren kırsal çiftçi olmuştur. Bu toplumsal dönüşüm bir bakıma kırsal çiftçi olan grubun kent işçiliğine dönüştüğü mesleki ve sınıfsal değişim sürecidir. Bu süreç içerisinde göçmenler açısından kentin bir sığınak ve hareketlilik alanı olarak ortaya çıkmasına katkı sağlayan bir dizi gelişme olmuştur. Türkiye’de kentleşme sürecini ifade eden bu sancılı süreç, öncelikle göçmenlerin kendi mücadelelerinden bağımsız olarak gelişen önemli iki faktör sayesinde sistemi bozmadan hafifletilmiştir. Bu faktörlerin ilki; devlet içerisinde ve toplumsal hayatta gecekonduların işgalciler ve kentin kültürel doğasını bozan unsurlar olarak görünmelerine rağmen devletin politik anlamda aldığı tavır ile birlikte gecekondulara, enformel yapılaşmaya engel olmamasıdır. Gecekonduların kentlerde varlık kazanmalarına yardımcı olan ikinci faktör ise; dönemin ekonomi politiği haline gelen ithal ikameci ekonomik model çerçevesinde amaç edilmemiş bir şekilde, göçmenlerin sistem içerisinde önemli bir figür olarak ortaya çıkmasına neden olan ekonomik süreçtir (Tekeli, 1977, Kıray, 1998, Şenyapılı, 1981, Keleş, 2012, Karpat, 2003, Erder, 1996, Işık ve Pınarcıoğlu, 2013; Keyder, 2014).

Keleş, gelişmekte olan ülkelerde gecekonduların yapılarının, konut açıklarının kapatılmasının en rasyonel ve etkili yöntemlerinden biri olduğuna birçok kent planlamacının ve araştırmacının değindiğini belirtir. John Turner, gecekonduların yerleşimlerini toplumsal sapıklık olarak görenlere karşı gecekonduların yapılarını çok doğal olarak görmekte ve tarihsel ve toplumsal şartlara uygun olarak verilmiş bir cevap olarak görmektedir. Geoffrey K. Payne ise; gecekonduların Üçüncü Dünya ülkelerinin konut sorununa bulmuş oldukları önemli ve akılcı bir çözüm olarak görmektedir (Turner, 1976 ve Payne, 2002’den akt. Keleş, 2012). Drakakis-Smith (1976) ise konut yapılarını geleneksel ve yenilikçi yöntemler olarak ikiye ayırmaktadır. Gecekonduların yapılarını yenilikçi yöntemler arasında gösterirken, gecekonduların Üçüncü Dünya şehirlerindeki yığılmayı etkili ve hızlı bir şekilde çözen yöntem olarak görür. Türkiye’de de özellikle Başkent Ankara orta

sınıfların da konut sorunu ile yüzleşmiş ve gecekondu kimi zaman orta sınıflara da ev sahipliği yapmıştır. Akdere gecekondu bölgesinde gecekondularına ek odalar yaparak gelir elde etme yoluna giren gecekonducuların kiracıları arasında bölgenin öğretmenleri de olmuştur.

Bu bağlamda gecekonducular, öncelikle serbest Pazar ekonomisinin işlememesinden dolayı ortaya çıkan toplumsal konut açığının kapatılmasına yardımcı olurken, gecekonducular kendi içlerinde oluşturmuş oldukları dayanışma ile birlikte konutlarını kendi sınıfsal ve toplumsal dünyaları dışında herhangi bir gruba ihtiyaç duymadan tamamlamışlardır.

Gecekonducuların mekânsal yayılmasından sonra emek piyasası içerisinde kendilerine yer bulmaları ve ekonomik sisteme dahil olmaları önemli ölçüde ithal ikameci sanayinin ekonomi politikası çerçevesinde olmuştur. Keyder (2014), ithal ikameci sanayileşmenin milli burjuvazi yaratmak amacından öte ülkede sanayi sektörü oluşturmak ve kuvvetlendirmek amacıyla ortaya çıktığını belirtir. Bu yönüyle ithal ikameci sanayileşme, uluslararası sermaye ile rekabet etmek yerine ülke içerisindeki sanayi sektörüne kaynak sağlamak ve güçlendirmek anlamı taşır. Bu süreçte, teknoloji ve üretim malları ile birlikte ham maddenin de ithalini gerektirmektedir. İthal ikameci sanayileşme ile genişleyen modern sanayi, örgütlü iş gücünün büyük bölümünü istihdam etmeye başlamış ve küçük üreticilerden ve hizmet sektöründe çalışanlardan oluşan bir kesim ortaya çıkarmıştır. Tarımdaki yapısal dönüşüm ile ortaya çıkan iç göç sonucunda kentlerdeki yığılma modern sanayi için iş gücü anlamına gelmektedir. Şenyapılı (1981), dış kaynaklı, pahalı teknoloji ithali ile çalışan kapitalistin en önemli sorununun ve ihtiyacının ucuz emek olduğunu belirtir. Bu doğrultuda kentlerdeki gecekondu alanları göç sonrasında emeğini ucuza satabilecek önemli bir işçi ordusunu barındırmaktadır. 1950'li yıllarla birlikte Akdere'ye göçen gecekonducuların ilk işlerinin boyacılık, hamallık gibi marjinal işler olduğu görülmektedir. 1960'tan itibaren ise, ithal ikameci ekonomi ile birlikte çiftçilikten kent işçiliğine geçişin kapıları aralanmış ve çoğunluğu hizmet sektöründe olmak üzere, küçük sanayi ve ufak çaplı ticaret kollarında çalışan gecekondu kesimi ortaya çıkmıştır.

Göçmenler, barınacak ve umutlarını yeşertecek umut mekanlarına sahip olduktan sonra, kent işçiliğine geçişlerini sağlayan ekonomik dönüşüm ile birlikte hem kentsel mekânın hem de ekonomik sistemin bir parçası olmuşlardır. Sistem içerisinde varlık kazandıktan sonra ise gecekonduların apartmanlaşma, kentsel dönüşüm süreciyle toplumsal ve ekonomik anlamda hareketlilik imkânı kazandıkları görülmektedir. 1984 yılına kadar gecekondulara dair yürürlüğe giren kanunlar bazen gecekonduların yıkılmasına, bazen iyileştirilmesine, bazen yenilerin yıkılıp eskilerin ıslah edilmesine olanak sağlasa da gecekondular varlığını devam ettirmiş ancak gecekonduların işgalci statüsü değişmemiştir. 1984 yılındaki 2981 sayılı kanun ile gecekondular işgalci olmaktan kurtulurken apartmanlaşma süreci ile birlikte gecekonduları karşılığı elde ettikleri daireler ile beraber kentin orta sınıflarına doğru toplumsal hareketlilik imkânı kazanmışlardır. Yerinde dönüşümler ve özel müteahhitler aracılığıyla gerçekleştirilen dönüşümler sonucunda gecekondular, gecekondunun yerine ve arsanın büyüklüğüne göre ortalama iki ve üç daire sahibi olmuşlardır. Elde edilen daireler çoğunlukla evlenen erkek çocuğa verilmek suretiyle değerlendirilmiş, bu sayede kira ödenmemekle beraber dolaylı olarak bir gelir elde edilmiştir. Çeşitli sebeplerle çocukların başka şehirlerde ya da şehir içinde başka semtlerde yaşamalarına bağlı olarak boşa çıkan daireler ise kiraya verilerek doğrudan bir gelir kapısı haline gelmiştir. Kentsel dönüşüm sürecinin ekonomik getirisi kadar, gecekondulu için apartmanlarda yaşamak hem prestij kazanımı hem de gerçekten kentli olmak anlamı taşımaktadır.

Yapısal ve tarihsel şartların yanı sıra; Türkiye’de kentleşme sürecinin beklenenden belki de olması gerekenden daha sorunsuz bir şekilde işlemlerini sağlayan ve gecekonduların da toplumsal hareketlilik imkânı bulmalarını sağlayan en önemli faktör, bizzat gecekonduların ortaya koymuş oldukları mekanizmalardır. Bu mekanizmalar (*aşamalı kentleşme, ağ türü ilişkiler, gecekonduların kullanım değerinden değişim değerine evrilmesi, köy ile sürdürülen ilişkiler ve kaynak aktarımı, azim ve fedakârlık, eğitim, yatay hareketlilik imkanları*) sayesinde gecekondular kentlerle bütünleşme sürecine girmiş ve kentte kendilerine bir alan açabilmişlerdir. Bu tarihi süreç, Türkiye’de

kentleşme sürecini diğer gelişmemiş ülkelerin kentleşme modellerinden ve süreçlerinden ayıran tipik bir özelliktir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde hızlı kentleşmeye ve ekonomik alanın enformel olarak örgütlenmesine bağlı olarak kentlerde hareketlilik imkanları artarken, toplumsal hareketliliğin genel itibariyle kısa erimli olduğu görülmektedir (Karpas, 2003). Gecekonduların kente tutunması ve toplumsal hareketlilik imkânı kazanmaları yukarıda bahsedilen temel stratejiler sayesinde olmuştur. Aşamalı kentleşme, kır ile sürdürülen ilişkiler, azim ve fedakârlık, devingenlik gibi etkiler gecekonduyunun daha çok kentte gecekondu olarak var olabilmelerini sağlayan stratejiler olarak ele alınabilir. Ancak özellikle eğitim imkanlarının kullanılması ve daha çok hemşeriliğe dayalı ağ türü ilişkilerin dönüşümü gecekonduların dikey toplumsal hareketlilik kazanmalarının temel belirleyicileri olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde hızlı kentleşmeye ve enformel alanın yaygınlığına bağlı olarak ağ türü ilişkiler sonucunda ortaya çıkan dayanışma toplumsal hareketlilik açısından temel bir özellik göstermektedir. Yapılan çalışmalarda (Şenyapılı, 2004, Karpas, 2003; Erder, 1996, Işık ve Pınarcıoğlu, 2013; Kartal, 1982; Sencer, 1979; Özer, 2004) hemşeriliğe, ağ türü ilişkilere dayalı dayanışma ile birlikte göçmenlerin kente tutunma ve kentle bütünleşme düzeyleri incelenmiştir. 1950 sonrasında Türkiye’de kentleşme sürecinin temel belirleyici özelliklerinden birinin ağ türü ilişkilere bağlı olarak ortaya çıkan dayanışmanın olduğu belirtilmiştir (Kalaycıoğlu ve Rittersberger Tılıç, 2000).

Endüstri toplumlarında bireylerin sosyal konumları ne olursa olsun açık bir toplum olarak dikey sosyal hareketlilik kazanmaları meritokratik bir toplum olmanın koşuluna bağlı olarak mümkündür. Eğitim, modern kent toplumlarında dikey toplumsal hareketlilik sağlamak açısından temel bir özellik gösterir (Blau ve Duncan, 1967; Crompton, 1993; Sönmez, 2007). Savage (2000), sınıf pozisyonlarını belirlemede ve sınıfsal hareketlilikte artık eğitimin önemli bir belirleyici olduğunu vurgular. İlk nesil göçmenler açısından temel mesele çiftçilikten kent işçiliğine geçebilmek olurken, onlar çocuklarını işçi olarak hayal etmemekte ve çocuklarının memur olmalarını istemektedirler. Bunun yolunun da

eğitim olduğunun farkındadırlar, bu sebepten çocuklarının eğitimine önem vermişler fakat bunun yanı sıra onlardan ailenin ekonomisine katkı sağlamalarını da beklemişlerdir. İkinci nesil gecekondulular ise hem okul hem de çalışmanın beraber çok zor yürüdüğünü belirtsele de eğitim onlar için de gecekonduluktan kurtulmanın temel yolu olarak görülmüştür. Üçüncü nesil ise büyük oranda üniversite okumuş ve okumaktadır. Üçüncü neslin ailenin ekonomisine katkı sağlamak gibi bir işlevi olmaksızın artık sadece eğitime odaklanılmış ve memuriyet alternatifsiz hedef haline gelmiştir. Gecekonduların kuşaklararası dikey toplumsal hareketlilik ve statü kazanmalarının da temel dinamiği eğitim olmuştur.

Kentsel dönüşüm sürecinin, apartmanlaşmanın toplumsal ve ekonomik sonuçları;

1980'lerden sonra Özal dönemi yasaları ile gecekonduların öncelikle tapu tahsis yoluyla resmileşme süreci başlamış ve bu dönemde özel müteahhitler vasıtasıyla gecekonduların dönüştürülmesi planlanmıştır. Ancak şehre yakın ve rant oluşturacak alanların dönüşümü sağlanmış fakat kimi bölgelere müteahhitlerin girmek istememesi sonucu dönüşüm süreci istenilen hedefe ulaşamamıştır. Bugün ise gecekonduların dönüşümü TOKİ ve belediyeler aracılığıyla gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projeleri ile sağlanmaktadır (Erman, 2010). Akdere'de özel müteahhitler aracılığı ile dönüşüm yaşanmıştır. Müteahhitler, gecekonduların konumuna ve arazinin topolojik özelliklerine yani yıkım ve inşa maliyetine göre gecekondularla daire karşılığı anlaşmalar yapmışlardır.

Gecekondular kentsel dönüşüm sürecine her zaman olumlu bakmışlar ve apartmanlaşmayı istemişlerdir. Özellikle özel müteahhitler aracılığı ile gerçekleştirilen dönüşüm süreci, gecekonduların yerine ortalama iki ya da üç dairenin gecekondulara kalması ve dönüşümden elde edilen dairelerin getireceği gelir düşünülerek gecekonduların neredeyse tamamının istediği bir süreç haline gelmiştir. Ayrıca gecekondular açısından apartman her zaman imrenilen ve arzulanan bir yaşam mekânı olmuştur. Onlar için apartman; kentli olmanın, saygın olmanın, modern olmanın bir göstergesi haline gelmiştir.

Gecekonduyunun apartmana geçmesi hem gecekondu hem de toplumsal çevre açısından prestij ve statü kazanımı anlamı taşımaktadır. Bunun yanında gecekondu yaşantısının zorluğu ve hijyenik olmaması gibi sebeplerle apartmanlaşmanın istenen bir şey olduğu görülmüştür. “Gecekonduyunun işi bitmez, elimizden çekiç düşmez” diyen gecekondu, apartman yaşantısıyla daha temiz ve ferah bir yaşamı hayal etmektedir, bunun yanı sıra özellikle kışın soba yakmanın yaşlandıkça en önemli problemlerden biri olduğu görülmektedir. Ergan ve Şahin’in çalışmalarında da gecekondu; daha iyi bir çevrede yaşama, temiz evde oturma, soba derdinden kurtulma, parkı yolu olan bir mahallede yaşama gibi nedenlerle kentsel dönüşüm projelerini istediklerini belirtmişlerdir (Ergan ve Şahin, 2007).

Ancak dönüşüm sonrasında apartman yaşantısı gecekondu için rahatlık ve temizlik gibi belirli türden beklentileri karşılamış olsa da, mekânsal dönüşüme bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal ve kültürel çevre onlar için hayal kırıklığına neden olmuştur. Özellikle komşuluk ilişkilerinin sınırlı bir iletişim ve etkileşim seviyesine inmesi ve neredeyse sonlanması gecekondu için en büyük problem alanını oluşturmaktadır. Gecekonduların kent içerisinde sürdürmüş oldukları kırsal, birincil ilişkiler mekânsal dönüşüm ile birlikte kentsel, ikincil ilişkilere dönüşmüştür. Kentsel dönüşüm süreçlerinin, apartmanlaşmanın yerinde yapılması ve esasında çevresel faktörlerin değişmemesi toplumsal ve kültürel ilişkilerin dönüşmesine engel olamamıştır. Bu dönüşüm gecekondu için derin bir hüznün ve geçmişe dair özlem barındırır. Çünkü kentlerde gecekonduların varlığının temel dayanaklarından biri olan yoğun dayanışma ağının sergilendiği cemaat ilişkileri dönüşüme uğramıştır.

Toplumsal olguları dikatomiler çerçevesinde açıklamak, özellikle aydınlanma dönemi sonrasında yaygınlık kazanmıştır. Sosyolojinin de önemli isimlerinden olan Durkheim ve Tönnies gibi isimler, toplumsal değişmeyi yine ikilikler çerçevesinde kuramsallaştırmışlardır. Toplumsal güven, toplumsal dayanışma, toplumsal ahlak gibi esasında dönüşen toplumsal yapıyı bir arada tutan şeyin ne olduğuna ve ne olacağına dair açıklamalar geliştirmişlerdir. Mekanik ve organik dayanışmalı toplum ya da cemaat ve cemiyet olarak ayrılan toplumsal

yapılar, dayanışmanın ve toplumsal yapının ne üzerine inşa edildiğine bağlı olarak değişir. Mekanik dayanışma, bir yönüyle cemaat tipi toplumlarda; yüz yüze, birincil, kültürel unsurların etkili olduğu toplumsal ilişki biçimi iken, organik dayanışma ya da cemiyet tipi toplumlar ise sözleşmeye dayalı ikincil ilişkilerin hâkim olduğu, bireysel çıkarların ön planda olduğu, yazılı normların toplumsal düzeni sağladığı bir ilişki biçimidir. Bu ayrımın temel dinamiği endüstrileşme sonrası ortaya çıkan kentsel yaşamdır.

Ayata, sosyolojik tartışmalar içerisinde kentin birey, aile ve cemaat yaşamını belirlemesi ve değiştirmesi üzerine iki temel görüşün olduğunu belirtir. (Glazer 1984'ten akt, Ayata, 1996, s. 66). Bunlardan ilki; "within urbanism as a way of life" (Wirth, 1938), eserinden kaynaklanan kent ilişkilerinin gittikçe daha fazla resmi, parçalanmış, ikincil ilişkilere dayanan, ailenin zayıfladığı, akrabalığın ve komşuluğun kaybolduğu ve toplumsal hayata ticari ilişkiler ile kitle kültürünün egemen olduğu görüşüdür. Bir diğeri ise, Gans'ın (1962) "the urban villages" adlı eseriyle kentlerde hala küçük köylerin yaşadığını vurgulayan çalışmasıdır. O'na göre; akrabalık, aile, birincil ilişkiler hayatın önemli yanlarıdır, ticari ilişkiler de çoğu zaman bu ilişkilere dayandırılarak çözülür.

Gecekonducular kentsel yaşam içerisinde kendi kırsal dünyalarını yaşayabilecekleri bir toplumsal çevre oluşturmuşlardır. Bu toplumsal çevre gecekondu açısından hem ekonomik hem de psikolojik anlamda hayati öneme sahip olmuştur. Çünkü bu sayede, hem diğer gecekonducular ile toplumsal dayanışma içerisinde olmuşlar, hem de kent ve karmaşası içerisinde yalnızlaşma ve yabancılaşma yaşamamışlardır. Gecekonducuların kent içerisindeki kırsal yaşantısı Gans'ın (1962), kentlerdeki köy yaşantısının sürdüğü, ekonomik ilişkilerin de cemaat türü ilişkiler aracılığıyla gerçekleştirildiği görüşünü haklı çıkarmaktadır.

Toplumsal ilişkilerin yoğunluğu, biçimi, yönü gibi etkenler ile kentsel yaşamı kırsal yaşamdan ayıran kuramların yanı sıra; mekânın üretimi, mekân ve mekâna dayalı toplumsal ilişkiler (Lefevbre, 2014; Harvey, 2016; Castells, 2014) kapitalist ekonominin günümüzdeki işleyiş mekanizması olarak ele alınmıştır. Kapitalist toplumlarda mekânın nasıl üretildiği ve üretim sürecinde meydana

gelen çelişkiler temel konulardan biridir. Kapitalist üretim ilişkileri ve üretim güçleri arasındaki çelişki kentsel mekânda boyut değiştirmiştir. Kapitalizm, metanın üretilmesinden ziyade bir kaynak olarak mekânın kendisinin de üretildiği bir sisteme dönüşmüştür. Sanayi kapitalizminden kent merkezli modern kapitalizme geçiş “kentsel devrim” olarak ifade edilir. Zira bu devrim kenti meydana getiren; mekân, günlük hayat ve kapitalist ilişki biçimini de dönüştürüp yeniden yapılandırmaktadır (Aslanoğlu, 2000, s. 68).

Kapitalist ekonominin yönettiği ve ekonomik ranta dayalı kentsel planlamalar neticesinde kentler; insandan ve çıkar ve kar odaklı olmayan toplumsal ilişkilerden uzaklaşmıştır. Gecekonducular, yani bugünün apartman sakinleri mutsuz ve dönüşen mekânsal ortamlarından dolayı pişmandırlar. Yüz yüze, sıcak, samimi ve çıkar odaklı olmayan toplumsal ilişkiler son bulmuştur. Ayrıca; bahçelerin, hayvanların, doğa ile etkileşimin son bulduğu bir apartmanlaşma yaşanmaktadır. Böylelikle hem insan-insan etkileşimi hem insan-doğa etkileşimi ve yakınlığı dönüşen ekonomik ve mekânsal ilişkiler neticesinde yok olma sürecine girmiştir.

Çok katlı binalardaki yaşam; aile içi ilişkiler, çocuklarda kişilik oluşumu, çocukların oyun alanı, toplumsal ilişkiler, komşuluk ilişkileri, insan-doğa etkileşimi gibi insan yaşamına dair hayati meseleleri dönüşüme uğratarak ruhsal bozukluklara neden olmakta ve enerji aktarımına izin vermeyen çevresel faktörler insan yaşantısını oldukça sınırlandırmaktadır. Yapılan araştırmalar da (Yörükan, 2012) yüksek binaların, gökdelenlerin oluşturduğu şehir yaşantısı içerisinde; bedeni hastalıkların, ruhsal bozuklukların, alkolizmin, genç suçluluğunun ve intiharların yoğun olarak gözlemlendiğini belirtir.

Yaşam alanlarını, kentleri inşa ederken, İnsanların sosyo-kültürel özelliklerini hesaba katmak son derece önemlidir. Sosyalleşme, ilişki kurma gibi toplumsal özelliklerin yanı sıra doğa ile etkileşim kurmak insanların asla vazgeçmeyecekleri özellikleri arasında yer almaktadır.

Mekân ve mekâna dayalı ilişkiler, insanları toplumsal, ekonomik ve psikolojik anlamda etkilemektedir. Doğadan, insani ve toplumsal ilişkilerden kopuk kent

yaşantısı, kentsel çölleşme ve yalnızlaşma; kişinin önce kendisine, daha sonra çevresine ve doğaya yabancılaşmasıyla sonuçlanmaktadır. Kentsel çölleşme gelecek yılların kentlerinin en büyük sorunları arasına girmeye adaydır ve toplumsal ilişkilerin de kentsel mekân gibi çölleşme riski bulunmaktadır. Bu doğrultuda; mekân ve toplumsal ilişkiler aynı bütünün birer parçası olarak ele alınmalı, mekânsal dönüşümlerin toplumsal ve kültürel etkileri göz önünde bulundurularak kentsel planlamalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Akçura, T. (1971). Ankara; Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti Hakkında Monografik Bir Araştırma. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Akşit, B. (1985). Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme. Ankara: Turhan Kitapevi.

Akşit, B. (1966). Türkiye'de Azgelişmiş Kapitalizm ve Köylere Girişi. Ankara: ODTÜ Toplumsal Araştırma Dizisi.

Alpar, İ. ve Yener, S. (1991). Gecekondu Araştırması. Ankara: Sosyal Planlama Başkanlığı Araştırma Dairesi.

Aslanoğlu, R.A. (2000). Kent, Kimlik ve Küreselleşme. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Ayata, S. (1989). Toplumsal Çevre Olarak Gecekondu ve Apartman. Toplum ve Bilim Dergisi, 46/47, 1001-127.

Ayata, S. ve Güneş Ayata, A. (1996). Konut, Komşuluk ve Kent Kültürü. Ankara. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı.

Bayraktar, E. (2006). Gecekondu ve Kentsel Yenileme. Ankara: Ekonomik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Bertaux, D. And Thompson, P. (2006). Pathways to Social Class: A Qualitative Approach to Social Mobility. Transaction Publishers.

Blau, P. M. And Duncan, O. D. (2001). Measuring The Statüs of Occupations. David B. Grusky (edt.).in Social Stratification: Class, Race and Gender in Sociological Perspective. (255-259). Colorado: Westview Press.

Boran, B. (1943). Sosyal Evrim Meselesi. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Faültesi Dergisi. 2(2). Sayfa: 59-65.

Bortav, K. (2004). İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri. Ankara: İmge Kitabevi.

- Boratav, K. (2005). Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm. Ankara: İmge Kitabevi.
- Breen, R. (2014). Neo-Weberci Sınıf Analizinin Esasları: Sınıf Analizine Yaklaşımlar. (49-72). (Ü. Akıncı; V. S. Öğüt, Çev.). Ankara: NotaBene Yayınları.
- Buğra, A. (1998). The Immoral Economy of Housing in Turkey. International Journal of Urban and Regional Research, 22/2, 304-316.
- Castells, M. (2014). Kent, Sınıf, İktidar (A. Türkün. Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Creswell, J.W. (2015). Nitel Araştırma Yöntemleri (M. Bütün; S.B. Demir Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Crompton, R. (1993). Class and Stratification: An Introduction to Current Debates. Cambridge: Polity Press.
- Davis, M. (2010). Gecekondu Gezegeni. İstanbul: Metis Yayınları.
- Davis, K. And Moore, W. E. (1998). Some Principles of Stratification. Levine, R. (edt.), in Social Class and Stratification: Classic Statements and Theoretical Debates (86-98). Maryland: Rowman and Littlefield Publishers.
- Drakakis-Smith, D.W. (1976). Slums And Squatters in Ankara, 1976, Liverpool: The Town Planning Review.
- Duyar Kienast, U. (2005). The Formation of Gecekondu Settlements in Turkey; The Case of Ankara. Berlin: Transaction Publishers.
- Edgell, S. (1998). Sınıf. (Didem Özyiğit, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi. (1993).
- Eke, F. (1981). Ankara’da Alt Gelir Gruplarının Kente Uyumu. Türkiye 1. Şehircilik Kongresi. Ankara: ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.
- Erder, S. (1996). İstanbul’da Bir Kent Kondu; Ümraniye. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

- Erdoğan, A. (2015). Mamak; Tarih ve Kültür Atlası, (2. Cilt). Ankara: Mamak Belediyesi.
- Erdoğan, Z. (1977). Kırsal Bölgelerden Ankara, Kıbrıs-Bayraktar İlkokulu Gecekondulu Bölgesine Göç ve Göçedenlerin Kentleşmesi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Erman, T. (2010). Kent ve Gecekondulu: Kent Sosyolojisi Çalışmaları. 227-267. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Erman, T. (2011). Ankara Kent Çeperinin Dönüşümüne İçeriden Bakmak: İdeal Kent Dergisi. 176-198. Ankara
- Erman, T. (1998). Kentteki Kırsal Kökenli Göçmenlerin Yaşamında Gecekondulu ve Apartman: 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık. 317-324. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Erman, T. (2004). Gecekondulu Çalışmalarında "Öteki" Olarak Gecekondulu Kurguları. European Journal of Turkish Studies. Thematic Issue, No:1.
- Erman, T. (2016). Mış Gibi Site; Ankara'da Bir TOKİ-Gecekondulu Dönüşüm Sitesi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erikson, R. And Goldthorpe, J. H. (2001). Trends in Class Mobility: The Post-War European Experience. Grusky, D. B. (edt.) in Social Stratification: Class, Race and Gender in Sociological Perspective (344- 372). Colorado: Westview Press.
- Ersoy, M. (1985). Göç ve Kentsel Bütünleşme. Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı.
- Fındıkoğlu, Z.F. (1966). Erzurum Şehirleşmesi ve Gecekondulu Problemi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 1/4, 1-34.
- Geray, C. (1968). Gecekondulu Sorununa Toplu Bir Bakış. Amme idaresi dergisi, 1/2, 11-28.

Glesne, C. (2013). Nitel Araştırmaya Giriş (A. Ersoy, P. Yalçınoğlu, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.

Glass, D. V. (1954). Social Mobility in Britain. London: Roulledge-Kegan Paul LTD.

Goldthorpe, J. H., Llwellyn, C. and Payne, C. (2003). Social Mobility and Class Structur in Modern Britain. Oxford: Clarendon Press.

Grusky, D. B. (2001). Social Stratification: Class, Race and Gender in Sociological Perspective. Colorado: Westview Press.

Gökçe, B. (1971). Gecekondu Gençliği. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Gökçe, B. (1993). Gecekondularda Aileler Arası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü. Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları.

Güngör, N., Şahin, B. (2007). Kentsel Dönüşüm Projesi Kapsamındaki Hacılar Mahallesinde Yaşayanların Bu Projeye Bakışları. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 24/1, 83-106.

Güngör, N., Şahin, B., Sağlam, S. (2014). Kentsel Dönüşüm Politikaları ve Toplumsal Katılım. Kentsel Dönüşümün Sosyal Boyutu Sempozyumu, 34-54. İstanbul: Abe Medya Yayıncılık.

Hart, W.M.C. (1969). Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi (N. Saran, Çev.). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Harvey, D. (2016). Kent Deneyimi (E. Soğancılar, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Holton, R.J. (1999). Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık (R. Keleş, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M.M. (2013). Nöbetleşe Yoksulluk, Sultanbeyli Örneği. İstanbul: İletişim Yayınları.

İmar ve İskân Bakanlığı. (1964). 13 Büyük Şehirde Gecekondu. Ankara: Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi.

İmar ve İskân Bakanlığı. (1966). Ankara Gecekonduları. Ankara: Mesken Genel Müdürlüğü

İşbir, E.G. (1986). Şehirleşme ve Meseleleri. Ankara: Ocak Yayınları.

Kalaycıoğlu, S. ve Rittersberger Tılıç, H. (2000). Intergenerational Solidarity Networks of Instrumental and Cultural Transfers Within Migrant Families in Turkey. *Ageing and Society*, 20, Sayfa: 523-542.

Kalaycıoğlu, S., Türkyılmaz, S., Çelen, Ü., Çelik K. (2010). Temsili Bir Örneklemde Sosyo-Ekonomik Statü (SES) Ölçüm Aracı Geliştirilmesi: Ankara Kent Merkezi Örneği. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. 13(1). Sayfa: 183-220.

Karpat, H.K. (2003). Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm (A. Sönmez, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

Karpat, K. H. (2006). Osmanlı İmparatorluğunda Değişim, Modernleşme ve Halk: Bir Vesika. *Kebikeç Dergisi*. Sayı 21.

Karpat, K. H. (2010). Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kartal, S. K. (1978). Kentleşme ve İnsan. Ankara: Doğan Basımevi.

Kartal, S.K. (1982). Kentleşme Sürecinde Toplumsal Değişme Odağı Olarak Ankara: Kentsel Bütünleşme. 103-121. Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı.

Kartal, S. K. (1983). Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye’de Kentleşme. Ankara: Yurt Yayınevi.

Keleş, R. (1971). Eski Ankara’da Bir Şehir Tipolojisi. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

- Keleş, R. (1972). Türkiye’de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Keleş, R. (2012). Kentleşme Politikası. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keyder, Ç. (2014). Türkiye’de Devlet ve Sınıflar. İstanbul. İletişim Yayınları.
- Kıray, M. (1973). Gecekondu; Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Toprakdan Kopma ve Kentle Bütünleşememe. Ankara: SBF Dergisi, C.27, 561-573.
- Kıray, M. B. (1998). Kentleşme Yazıları. Ankara. Bağlam Yayıncılık.
- Kongar, E. (1973). Altındağ Gecekondu Bölgesi: Ankara: Amme idaresi dergisi. 6/3, 109-138.
- Kongar, E. (1998). 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı: 21. Yüzyılda Türkiye. İstanbul: Remzi Kitapevi
- Lane, D. (1971). The End of Inequality? Stratification Under State Socialism. Manchester: Penguin Books.
- Lefebvre, H. (2014). Mekânın Üretimi (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lipset, S. M. And Bendix, R. (1960). Social Mobility in Industrial Society. Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press.
- Lipset, S. M., Bendix, R. And Zetterberg, H. L. (2001). Social Mobility in Industrial Societies. David B. Grusky (edt.) in Social Stratification: Class, Race and Gender in Sociological Perspective (309- 318). Colorado: Westview Press.
- Mardin, Ş. (1967). Türkiye’de Toplum ve Siyaset. Mümtaz’er Türköne ve Tuncay Önder (Haz.), Şerif Mardin Bütün Eserleri 6, içinde (79-118). İletişim Yayınları.
- Mumford, L. (2013). Tarih Boyunca Kent (G. Yoca. ve T. Tosun, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Neuman, W.L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri; Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (S. Özge, Çev.). İstanbul: Yayın Odası
- Öğretmen, İ. (1957). *Ankara'da 158 Gecekondu Hakkında Monografi*. Ankara: Ajans-Türk Matbaası.
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*. Ankara: Ekin Kitabevi.
- Özdemir, D. (2010). *Kentsel Dönüşüm; Politika, Mevzuat, Uygulama*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Özden, P.P. (2008). *Kentsel Yenileme*. Ankara: İmge Kitabevi
- Parkin, F. (1971). *Class Inequality and Political Order*. London: Paladin Books.
- Punch, K.F. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş, Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Saunders, P. (1990). *Social Class and Stratification*. New York: Routledge.
- Saunders, P. (2013). *Sosyal Teori; Kentsel Sosyoloji* (S. Doğru, Çev.). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Savage, M. (2000). *Class Analysis and Social Transformation* Buckingham, Philadelphia: Open Universty Press.
- Sayer, A. (2017). *Sosyal Bilimde Yöntem; Realist Bir Yaklaşım*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Sencer, Y. (1979). *Türkiye'de Kentleşme*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sevgi, C. (1988). *Kentleşme Sürecinde İzmir ve Gecekonducular*, İzmir: İzmir Konak Belediyesi Kültür Hizmetleri.
- Sewell, G.H. (1964). *Squatter Settlements in Turkey: Analysis of a Social, Political, and Economic Problem*. Massachusetts Institute of Technology.
- Sorokin, P. A. (1959). *Social and Cultural Mobility*. London: The Free Press of Glencoe.

Sönmez, A. (2006). The Measurement of Social-Class Mobility and a Discussion of Some of the Methodological Issues Involved. Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi, 23/2, 163-173.

Sönmez, A. (2007). The Transformation of Occupational Structure and Chances for Mobility in Turkey in the Context of Studies on Social-Class Mobility. Bilig,41, 175-204.

Sunar, L. (2016). Türkiye’de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik. Lütfi Sunar (Haz.), Türkiye’de Tabakalaşma Eşitsizliği Tartışmak (1-27), İstanbul: Matbu Yayınları.

Şentürk, B. (2015). Bu Çamuru Beraber Çiğnedik, Bir Gecekondu Mahallesi Hikayesi. İstanbul: İletişim Yayıncılık

Şenyapılı, Ö. (1981). Kentleşmeyen Ülke Kentlileşen Köylüler. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Şenyapılı, T. (1978). Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Şenyapılı, T. (1981) Gecekondu; Çevre İşçilerin Mekânı. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Şenyapılı, T. (1982). Ankara Gecekondularının Ekonomik Profili: Kentsel Bütünleşme. 103-121. Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı.

Şenyapılı, T. (1998). Cumhuriyet’in 75. Yılı, Gecekondu’nun 50. Yılı: 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık. 301-316. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Şenyapılı, T. (2004). Barakadan Gecekonduya; Ankara’da Kentsel Mekânın Dönüşümü: 1923-1960. İstanbul: İletişim Yayınları

Tankut, G. (1993). Bir Başkent’in İmarı. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.

Tatlıdil, E. (1989). Kentleşme ve Gecekondu. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

- Tekeli, İ. (1977). Bağımlı Kentleşme. Ankara: Mimarlar Odası Yayınları.
- Tekeli, İ. (1982). Türkiye’de Kentleşme Yazıları. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Tekeli, İ. (2014). Göç ve Ötesi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (2014). Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ., Erder, L. (1978). Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak; İç Göçler. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Treiman, D. J. (1970). Industrialization and Stratification. *Sociological Inquiry*, 40 (spring), 207-234.
- Tumin, M. (1967). *Social Stratification: The Forms and Functions of Inequality*. New Jersey: Foundations of Modern Sociology Series.
- TÜİK, Yıllara ve cinsiyete göre il/ilçe merkezleri ve belde/köy nüfusu, genel nüfus sayımları, ADNKS, Web, 10 Mayıs 2016.
- Tümertekin, E. (1973). Türkiye’de Şehirleşme ve Şehirselleşme Fonksiyonları. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Türel, A., Şenyapılı, T. (1996). Ankara’da Gecekondu Oluşum Süreci ve Ruhsatlı Konut Sorunu. Ankara: Batıbirlik Yayınları.
- Türkdoğan, O. (1977). Yoksulluk Kültürü; Gecekonduların Toplumsal Yapısı. İstanbul: Dede Korkut Yayınları.
- Wolf, E.R. (2000). Köylüler (A. Sönmez, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi
- Wright, E. O. (2014). Neo- Marksist Sınıf Analizinin Esasları: Sınıf Analizine Yaklaşımlar (15-48). (Çiğdem Çidamlı, Çev.). (Vefa Saygın Öğütle, Çev. Edt.). Ankara: NotaBene Yayınları.
- Wright, E. O. (2016). Sınıflar. (Selma Toral, Çev.). İstanbul: NotaBene Yayınları.
- Yaish, M. And Andersen, R. (2012). Social Mobility in 20 Societies: The Role of Economic and Political Context. *Social Science Research*, 41, 527-538.

Yasa, İ. (1966). Ankara'da Gecekondu Aileleri. Ankara: Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları.

Yörükan, T. (2006). Gecekondu ve Gecekondu Bölgelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yörükan, T. (2012). Yüksek Binalarda Yaşanan Sakıncalı Hayat: Şehir, Konut ve Mahremiyet. 187-205. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Ek 2: Fotoğraflar

Bir Gecekondu Bir Akdere

Ankara'nın Merkezinde Apartmanlar Arasında Bir Köye Ne Dersiniz?

Gecekondu Sırtlarında Binalar Yükselirken

Dünün amlığı Bugünün 50. Yıl Parkından; Akdere Türközü ile Btnleşirken

Yılların Gecekondulusu Bugünün Daire Sahibinin Salon Manzarası; ankaya Ayaklarımın Altında

Akdere'den İmrahor Vadisi ve 50. Yıl Parkı

Akdere'den Kocatepe ve Anıtkabir'e Bir Bakış

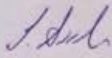
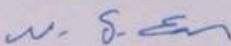

Üçü Bir Yerde; Bir Gecekondu, Bir Apartman, Bir Gökdelen;

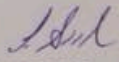
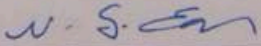

Ne Sen Beni Unut Ne de Ben Seni; Bir Tarih, Bir Kent, Bir Adam

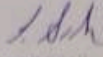
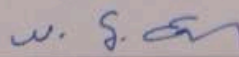
EK 3A: ORJİNALLİK RAPORU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p>
Tarih: 20/07/2017
Tez Başlığı / Konusu: Umut Mekanlarından Kentsel Dönüşüm Alanlarına Toplumsal Hareketlilik
<p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 198 sayfalık kısmına ilişkin, 04/05/2017 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %3 'tür.</p>
<p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, 2- Kaynakça hariç 3- Alıntılar hariç/dâhil 4- 5 kelimededen daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç
<p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p>
<p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p>
<p> 20.07.2017</p>
<p>Adı Soyadı: Ferhat ARIK</p> <p>Öğrenci No: N09221312</p> <p>Anabilim Dalı: Sosyoloji</p> <p>Programı: Sosyoloji</p> <p>Statüsü: ☐ Y.Lisans ☐ Doktora ☒ Bütünleşik Dr.</p>
<p>DANIŞMAN ONAYI</p> <p>UYGUNDUR.</p> <p> (Prof. Dr. Nevin Güngör ERGAN)</p>

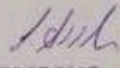
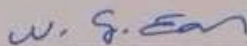
EK 3B: ORIJINALLIK RAPORU (İNGİLİZCE)

 <p>HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES THESIS/DISSERTATION ORIGINALITY REPORT</p>
<p>HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES TO THE DEPARTMENT OF SOCIOLOGY</p>
Date: 20/07/2017
Thesis Title / Topic: Social Mobility From Hope Of Place To Urban Transformation
<p>According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options stated below on 04/05/2017 for the total of 198 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 3 %.</p>
<p>Filtering options applied:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Approval and Declaration sections excluded 2. Bibliography/Works Cited excluded 3. Quotes excluded 4. Match size up to 5 words excluded
<p>I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.</p>
<p>I respectfully submit this for approval.</p>
<p> 20.07.2017</p>
<p>Name Surname: Ferhat ARIK</p> <p>Student No: N09221312</p> <p>Department: Sosyoloji</p> <p>Program: Sosyoloji</p> <p>Status: ☐ Masters ☐ Ph.D. ☒ Integrated Ph.D.</p>
<p>ADVISOR APPROVAL</p> <p>APPROVED.</p> <p> (Prof. Dr. Nevin Gungör ERGAN)</p>

EK 4A: ETİK KURUL MUAFİYET İZİNİ

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU	
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA		
Tarih: 20/07/2017		
Tez Başlığı / Konusu: Umut Mekanlarından Kentsel Dönüşüm Alanlarına Toplumsal Hareketlilik		
Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:		
<ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır. 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. 		
<p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p>		
Gereğini saygılarımla arz ederim.		
 20.07.2017		
Adı Soyadı:	Ferhat ARIK	
Öğrenci No:	N09221312	
Anabilim Dalı:	Sosyoloji	
Programı:	Sosyoloji	
Statüsü:	☐ Y.Lisans ☐ Doktora ☒ Bütünleşik Dr.	
<u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u>		
<p>UYGUNDUR.</p> (Prof. Dr. Nevin Güngör ERGAN)		
Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr		
Telefon: 0-312-2976860	Faks: 0-3122992147	E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

EK 4B: ETİK KURUL MUAFİYET İZİNİ (İNGİLİZCE)

 <p>HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES ETHICS BOARD WAIVER FORM FOR THESIS WORK</p>
<p>HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES SOCIOLOGY TO THE DEPARTMENT PRESIDENCY</p> <p style="text-align: right;">Date: 20/07/2017</p> <p>Thesis Title / Topic: Social Mobility From Hope Of Place To Urban Transformation</p> <p>My thesis work related to the title/topic above:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Does not perform experimentation on animals or people. 2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.). 3. Does not involve any interference of the body's integrity. 4. Is not based on observational and descriptive research (survey, measures/scales, data scanning, system-model development). <p>I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.</p> <p>I respectfully submit this for approval.</p> <p style="text-align: right;">   20.07.2017 </p> <p> Name Surname: Ferhat ARIK Student No: N09221312 Department: Sociology Program: Sociology Status: ☐ Masters ☐ Ph.D. ☒ Integrated Ph.D. </p>
<p><u>ADVISER COMMENTS AND APPROVAL</u></p> <p style="text-align: center;">APPROVED.</p> <p style="text-align: center;">   (Prof. Dr. Nevin Güngör ERGAN) </p>